

TR90

DOĞU KARADENİZ BÖLGE PLANI

2014 - 2023

DOKA

**DOĞU KARADENİZ
KALKINMA AJANSI**
EASTERN BLACK SEA
DEVELOPMENT AGENCY

Sarı Çiçek Evleri / Torul / Gümüşhane

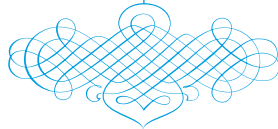

2010 yılından bu yana faaliyet gösteren Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, hızla değişen dünyada, değişen kamu idaresi taleplerine cevaben yapılanmasını tamamlamış ve Bölge düzeyinde bir eşgüdüm, finansman ve danışma merkezi konumuna gelmiştir. Bu bağlamda, geride kalan üç yılda bölgesel ihtiyacı yerinde tespit etmek ve Bölge niteliklerine duyarlı bir planlama ve programlama süreci işletmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanılmasını sağlamak, yerelde var olan potansiyeli yenilikçi ve sürdürülebilir yöntemlerle harekete geçirmek, toplumsal taraflar arasında eşgüdüm ve diyalogu güçlendirmek, ekonomik döngünün her evresini daha fazla katma değer hedefiyle yeniden şekillendirmek, istikrarlı bir büyüme eğilimi yakalamak ve netice itibarıyla dengeli dağılmış bir toplumsal refah üretmek, DOKA'nın hizmetlerine yön veren temel ilke ve amaçlar olmuştur. İşte bu noktada kamuoyunun dikkatine sunulan 2014-2023 TR90 Bölge Planı, geçen zaman diliminde öğrenilenlerin, edinilen deneyimlerin, ihtiyaç ve kapasite analizlerinin ve ortaya çıkan bölgesel kalkınma ortaklığına dair tasavvur ve iradenin bir ürünü olmuştur.

2014-2023 TR90 Bölge Planı, çok sektörlü, birbirleri ile ilişkilendirilmiş ve uygulama olanaklarına işaret eden stratejileri ile nitelikli insan, sosyal refah ve yaşam kalitesi, yenilikçi ve rekabetçi ekonomi, kırsal odaklı zenginlik ve mutluluk ve yaşanabilir mekânlar ve sürdürülebilir çevre eksenleri üzerinde bir kalkınma vizyonu ortaya koymuştur.

Plan, yerel paydaşların gelecek vizyonları, ulusal kalkınma hedefleri ve uluslararası insani kalkınma ölçütlerinin bir sentezi mahiyetindedir. Hazırlık sürecine yön veren Bölge halkı ve kurumlarının, uygulama sürecinin de istekli ve etkili katılımcıları olmaları beklenmektedir. On yıllık bir dönem için kamu, özel sektör ve sivil toplum kesimlerinin kararlarına yön verecek olan Plan, Doğu Karadeniz Bölgesi insanları için, Doğu Karadeniz Bölgesi insanları tarafından uygulanacaktır.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu

Yaptıklarımıza asla Kâfi göremeyiz
Çünkü daha çok ve daha büyük işler
yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.

K. Atatürk

SUNUŞ

Hizmet sunumunda olduğu kadar planlamasında da halka yakınlık ve yetki paylaşımı ilkelerinin benimsendiği çağdaş kamu yönetimi, ülkemizde Kalkınma Ajansları aracılığıyla güçlü bir uygulama mecrası edinmiştir. Bu bağlamda, Dođu Karadeniz Kalkınma Ajansı gerek kuruluş kanununda gerekse kanuna yön veren diğer yasal, kurumsal ve dűşünsel zeminde ifade bulan kuruluş gerekçeleriyle uyumlu olarak Bölge ihtiyaçlarını, potansiyellerini ve vizyonunu yerinde tespit etmek ve verili koşullara cevap verecek yenilikçi, akılcı, yerel ve demokratik çözümler üretmek işlevleriyle Bölge ölçeğinde kolaylaştırıcı bir kurum olmuştur.

2010-2013 Doğu Karadeniz Bölge Planı'nda öngörülen Bölge vizyonu, geçen üç yıl içerisinde tamamlayıcı unsurlarla gözden geçirilmiş, kanıt temelli ve katılımcı planlama tecrübesiyle birleştirilerek 2014-2023 Doğu Karadeniz Bölge Planı'na dâhil edilmiştir. “Ekonomisi yenilikçi ve rekabetçi, kıır-kent bütünlüğünü sağlayarak sosyal refah ve yaşam kalitesini geliştirmiş, yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir bir çevre ve yüksek insan kalitesine sahip Doğu Karadeniz” şeklinde belirlenen vizyon ile 2023 yılının Doğu Karadeniz'i tasvir edilmiştir.

Plan kapsamında bulunan değerlendirmeler için, ilgili ulusal ve uluslararası politika belgeleri, kalkınma göstergeleri, akademik yazın ve Bölgesel veriler mukayese edilmiştir. Bunların dışında geniş ve çok kanallı bir katılımçılık süreci neticesinde; birebir görüşmeler, odak grup toplantıları ve elektronik katılım alanı aracılığıyla Bölge paydaşlarının bilgi, görüş ve önerileri derlenmiş ve plan öncelikleri içerisinde yer bulmuştur.

İnsan odaklı kalkınma yaklaşımıyla hazırlanan 2014-2023 Doğu Karadeniz Bölge Planı, Bölge'nin bugününü ortaya koyması ve yarınını tasarlaması bakımından bölgesel kalkınmada bir strateji ve yönlendirme belgesi olmasının yanı sıra Ajansın önümüzdeki süreçte mali ve teknik destek programlarına da temel teşkil edecektir. Plan hazırlık sürecinde desteklerini esirgemeyen Yönetim Kurulu üyelerine, yapıcı öneri ve görüşleriyle katkıda bulunan tüm Bölge paydaşlarına ve özverili çalışmalarından dolayı Ajans çalışanlarına teşekkürlerimi sunar; planın amacı doğrultusunda bölgemiz ve ülkemiz kalkınmasına katkı sağlamasını temenni ederim.

Çetin Oktay KALDIRIM

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri

1.YÖNETİCİ ÖZETİ	2
2.PLAN HAZIRLIK SÜRECİ ve KATILIMCILIK	13
3. TR90 BÖLGESİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ YERİ ve KONUMU	19
3.1. TR90 Bölgesi'ne Genel Bakış	19
3.2. TR90 Bölgesi'nin Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Konumu	21
3.3. TR90 Bölgesi'nin Sınır Ötesi İlişkileri	22
3.3.1. Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti ile İlişkiler	24
3.3.2. Rusya İle İlişkiler	28
4. TR90 BÖLGESİNİ ANLAMAK	31
4.1. TR90 Bölgesi'nin Sosyal Durum Analizi	31
4.1.1. Demografik Yapı	31
4.1.1.1. TR90' da Nüfusun Genel Yapısı	31
4.1.1.1.1 Nüfus Büyüklüğü	31
4.1.1.1.2. TR90'da Kır ve Kent Nüfusu	32
4.1.1.1.3. Nüfus Artış Hızı	34
4.1.1.1.4. Nüfus Yoğunluğu	38
4.1.1.1.5. Hanehalkı Büyüklüğü	39
4.1.1.2. Nüfus Projeksiyonları	39
4.1.2. Göç Eğilimleri ve Etkileri	40
4.1.3. İşgücü ve İstihdam	43
4.1.3.1. TR90' da İşgücü	43
4.1.3.2.1. İşsizlik	47
4.1.3.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı	48
4.1.3.2.3. TR90'da Kayıt Dışı İstihdam	49
4.1.3.2.4. İş Sağlığı ve Güvenliği	49
4.1.4. Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Koruma	52
4.1.4.1 TR90'da Gelir Dağılımı	52
4.1.4.2 TR90'da Yoksulluk	53
4.1.4.3 TR90'da Sosyal Koruma	55
4.1.4.3.1. Sosyal Güvenlik	55
4.1.4.3.2. Sosyal Yardımlar	56
4.1.4.3.3. Sosyal Hizmetler	57
4.1.5. Sağlık	59
4.1.5.1. Sağlık Altyapısı	59
4.1.5.2 İnsan Kaynakları	60
4.1.5.3 Nüfusun Sağlık Durumu	61

4.1.6. Eğitim	63
4.1.6.1. Nüfusun Eğitim Durumu	63
4.1.6.2. Okullaşma Oranları	65
4.1.6.3. Eğitim Altyapısı.....	65
4.1.6.4. Yüksek Öğretim ve Hayat Boyu Öğrenme	68
4.1.7. Katılımcılık ve Örgütlenme	70
4.1.8. Kültürün Korunma ve Yeniden Üretilmesi ve Spor.....	74
4.2. TR90 Bölgesi'nin Ekonomik Durum Analizi	76
4.2.1. Üretim Sektörel Dağılımı, Katma Değer ve Kişi Başı Gelir	76
4.2.2. Sanayi.....	77
4.2.2.1. İmalat Sanayi Analizi	77
4.2.2.1.1. İstihdam Verilerine Göre İmalat Sanayi Analizi	77
4.2.2.1.2. İşyeri Sayılarına Göre İmalat Sanayi Analizi	79
4.2.2.1.3. Teknoloji Düzeyine Göre İmalat Sanayii Analizi	79
4.2.2.2. Kümelenme	81
4.2.2.3. Üniversiteler, Ar-Ge, Girişimcilik ve Markalaşma.....	81
4.2.2.4. Değerlendirme	84
4.2.3. Dış Ticaret	86
4.2.3.1. TR90 Bölgesi Dış Ticaretine Genel Bakış.....	86
4.2.3.1.1. İhracat	87
4.2.3.1.2. İthalat	90
4.2.3.1.3. Dış Ticaret Dengesi ve Karşılama Oranları	91
4.2.3.2. TR90 Bölgesi İllerinde Dış Ticaret	92
4.2.3.2.1. Artvin	92
4.2.3.2.2. Gümüşhane	92
4.2.3.2.3. Giresun	93
4.2.3.2.4. Rize	93
4.2.3.2.5. Ordu	94
4.2.3.2.6. Trabzon	95
4.2.3.3. Değerlendirme.....	97
4.2.4.1. Tarım	98
4.2.4.1.1. Bitkisel Üretim.....	98
4.2.4. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	98
4.2.4.1.1.1. Tarla Bitkileri Üretimi	99
4.2.4.1.1.2. Sebze Üretimi	99

4.2.4.1.1.3. Meyve Üretimi.....	100
4.2.4.1.1.3.1. Çay	100
4.2.4.1.1.3.2. Fındık	101
4.2.4.1.1.4. Örtü Altı Üretim	102
4.2.4.1.1.5. Süs Bitkileri Üretimi.....	102
4.2.4.1.1.6. Organik Bitkisel Üretim	103
4.2.4.1.2.1. Büyükbaş Hayvancılık.....	106
4.2.4.1.2. Hayvancılık	106
4.2.4.1.2.2. Küçükbaş Hayvancılık	107
4.2.4.1.2.3. Kanatlı Hayvanlar.....	107
4.2.4.1.2.4. Arcılık.....	108
4.2.4.1.2.5. Organik Hayvancılık.....	109
4.2.4.1.3. TR90 Bölgesi'nde Arazi ve İşletme Durumu	109
4.2.4.2. Ormancılık.....	110
4.2.4.2.1. Orman ve Su Kaynakları Varlığı, Orman Kaynaklarının Geliştirilmesi.....	110
4.2.4.2.2. Orman Kaynaklarının Korunması ve Doğal Hayatı Koruma	112
4.2.4.2.3. Orman Kaynaklarından Faydalanma	115
4.2.4.2.3.1. Oduna Dayalı Orman Ürünleri	116
4.2.4.2.3.2. Odun Dışı Orman Ürünleri (ODOÜ)	116
4.2.4.2.3.3. Tarımsal Ormancılık - Gıda Ormanları - Enerji Ormanları - Mesire Alanları - Eko-Turizm	118
4.2.4.3. Balıkçılık	118
4.2.4.4. Değerlendirme	120
4.2.5. Enerji	122
4.2.5.1. Fosil Kaynaklar ve Elde Edilen Enerji	123
4.2.5.2. Yenilenebilir Enerji ve Türleri.....	125
4.2.5.2.1. Hidroelektrik Enerjisi.....	125
4.2.5.2.2. Rüzgâr Enerjisi	126
4.2.5.2.3. Güneş Enerjisi	126
4.2.5.2.4. Biyokütle.....	127
4.2.5.2.5. Jeotermal Enerji	128
4.2.5.2.6. Deniz (Dalga) Enerjisi.....	128
4.2.5.3. Enerji Verimliliği.....	129
4.2.5.3.1. Geri Dönüşüm.....	129
4.2.6 Madencilik.....	130
4.2.6.1. Türkiye'de Madencilik	130
4.2.6.2. TR90'da Madencilik.....	130

4.2.7. Turizm	134
4.2.7.1. Türkiye’de Turizm Sektörü	134
4.2.7.2. TR90’da Turizm Sektörü	135
4.2.7.2.1. TR90’da Turizm Genel Bakış	135
4.2.7.2.2. TR90’da Turizm Potansiyeli	138
4.2.8. Bankacılık, Mevduat ve Kredi Durumu	143
4.2.8.1. Bankacılık	143
4.2.8.2. Mevduat	143
4.2.9. Yatırım ve Teşvikler	143
4.2.9.1. Önemli Kamu Yatırımları	144
4.3. TR90 Bölgesinin Mekânsal Durum Analizi.....	147
4.3.1. TR90 Bölgesinin Ulaşım Altyapısı ve Lojistik	147
4.3.1.1. Karayolu Ulaştırma	147
4.3.1.2. Denizyolu Ulaştırma	150
4.3.1.3. Demiryolu Ulaştırma	151
4.3.1.4. Havayolu Ulaştırması.....	152
4.3.1.5. Değerlendirme.....	153
4.3.2. Çevre	154
4.3.2.1. TR90 Bölgesinde Çevre.....	154
4.3.2.2. Hava Kalitesi	155
4.3.2.3. Su Yönetimi	157
4.3.2.4. Katı Atık Yönetimi	158
4.3.3. Şehirleşme ve Mekânsal Gelişim.....	159
4.3.3.1. Şehirleşme.....	159
4.3.3.2. Mekansal Gelişim	162
4.4. TR90 Bölgesinin Rekabet Edebilirliği.....	164
4.4.1. Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Kalkınma Olgusuyla İlişkisi	164
4.4.2. TR90’da Rekabet Edebilirlik Etmenleri.....	164
4.4.2.1. Bölgesel Büyüme Odağı Trabzon ve Dış Dünyada TR90’ın Rekabet Edebilirlik İmajı ve Rekabet Edebilirlik Endeksi	164
4.4.2.2. Katma Değerli Tarımsal Üretim, Sürdürülebilir Ormancılık ve Balıkçılık.....	165
4.4.2.3. Sanayi ve Ticarete Yapısal Değişim	167
4.4.2.4. Küresel Entegrasyon ve Artan Dış Ticaret	170
4.4.2.5. Alternatif Enerji ve İşlenebilir Maden Kaynakları	171
4.4.2.6. Yükselen Değer: Alternatif Turizm	172
4.4.2.7. Kayıtdışı İstihdamla Mücadele.....	172

4.5. TR90 Bölgesi Gelişim Senaryosu.....	173
4.5.1. TR90 Bölgesi Kalkınma Modeli Önerisi.....	173
4.5.1.1. Gerekçeleştirme	173
4.5.1.2. Öneri Model	175
4.5.2. Bölgesel Gelişme Eksenleri ve Stratejiler	182
4.5.1. Eksen 1:Nitelikli İnsan, Sosyal Refah Ve Yaşam Kalitesi	182
4.5.2.1.1. Amaç 1.1: Toplumun Tüm Kesimleri İçin Sosyal Koruma Olanaklarını Geliştirmek.....	182
4.5.2.1.2. Amaç 1.2: Bölgesel İş Gücü Arzı ve Talebi Arasındaki Uyumunu Güçlendirmek	184
4.5.2.1.3. Amaç 1.3: Sosyal Güven, Katılım, Örgütlenme ve Birlikte İş Yapabilme Ortamını Güçlendirmek	185
4.5.2.1.4. Amaç 1.4: Eğitimin Her Kademesinde Fırsat Eşitliği, Yenilikçilik ve Üretkenlik İlkeleriyle İyileştirme ve Kapasite Geliştirmeyi Sağlamak	186
4.5.2.1.5. Amaç 1.5: Kurumsal Kapasiteyi Geliştirmek.....	187
4.5.2.2. Eksen 2: Yenilikçi ve Rekabetçi Ekonomi	188
4.5.2.2.1. Amaç 2.1: Mevcut Dış Ticaret Ortamını Geliştirmek	189
4.5.2.2.2. Amaç 2.2: Bölge Sanayisinde Katma Değeri Yükseltmek ve Rekabet Edebilirliği Artırmak	190
4.5.2.2.3. Amaç 2.3: Tarım-Sanayi Entegrasyonunu Geliştirmek.....	192
4.5.2.2.4. Amaç 2.4: Bölgesel Enerji ve Maden Kaynaklarını Verimlilik ve Çevre Duyarlılığı Kapsamında Harekete Geçirmek.....	193
4.5.2.2.5. Amaç 2.5: Sınır Ötesi İşbirlikleri ile TR90 Bölgesi'nin İktisadi Gelişimine Katkı Sağlamak	194
4.5.2.2.6. Amaç 2.6: Komşu Düzey 2 Bölgeleriyle İktisadi Alanlarda İşbirliğini Geliştirmek.....	195
4.5.2.2.7. Amaç 2.7: Alternatif Lojistik İmkânlarını Çeşitlendirerek Bölge'yi Lojistik Merkezi Haline Getirmek	196
4.5.2.2.8. Amaç 2.8: Doğal ve Kültürel Değerler ile Spor ve Sağlık Altyapısını Hizmet Ticareti Bilinciyle Değerlendirmek.....	197
4.5.2.2.9. Amaç 2.9: Turizm Sektörünü Gelişimini Bölge Halkının Refah Ve Yaşam Kalitesini Artıracak Şekilde Planlamak.....	198
4.5.2.3. Eksen 3: Kırsal Odaklı Zenginlik ve Mutluluk	200
4.5.2.3.1. Amaç 3.1: Kır ve Kent Bağlantılarını Güçlendirme Yoluyla Kırsal Nüfusu Yerinde Tutmak	201
4.5.2.3.2. Amaç 3.2: Tarım, Hayvancılık ve Su Ürünlerinde Etkin Kaynak Kullanımı ile Üreticinin Düzenli Gelir Elde Etmesini Ve Yüksek Refah Seviyesine Ulaşmasını Sağlamak	202
4.5.2.3.3. Amaç 3.3: Ormancılıkta Sürdürülebilirliği Katılımcılıkla Sağlamak ve Ormandan Sağlanan Geliri Artırmak	204
4.5.2.3.4. Amaç 3.4: Bölgenin Yöresel ve Niş Ürünlerinin Üretimini Desteklemek.....	204
4.5.2.4. Eksen 4: Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre.....	205
4.5.2.4.1. Amaç 4.1: Çevresel Sürdürülebilirliği Anlamak Ve Doğal Değerleri Koruyarak Kullanmak	205
4.5.2.4.2. Amaç 4.2: Dengeli Mekânsal Gelişmeyi ve Sağlıklı Kentleşmeyi Sağlamak	206

4.5.3. Proje Önerileri.....	210
4.5.3.1. Çikolata Vadisi.....	211
4.5.3.2. Kış Turizm Koridoru.....	212
4.5.3.3. Lojistik Üs Doğu Karadeniz	213
4.5.3.4. Tarihi Mirasın Korunması Projeleri	214
4.5.3.5. Turizm Adası.....	215
4.5.3.6. Bir Köy Bir Ürün Projesi.....	216
4.5.3.7. Trabzon Biyokent.....	217
4.5.3.8. Doğu Karadeniz Yatırım Adası	218
4.5.3.9. Kuyumculuk Tasarım Merkezi.....	220
4.5.3.10. Mavi Rota.....	220
4.5.3.11. Mobilya ve Ağaç Ürünleri Tasarım Merkezi.....	221
4.5.3.12. TR90 Meslek Yatırımcı Merkezi	222
4.5.3.13. TR90'ın Sınır Ötesi İşbirliklerinin Geliştirilmesi	222
4.5.3.14. Yöresel Ürün Satış Merkezleri.....	223
4.5.3.15. Botanik Parklar.....	224
4.5.3.16. Yeşil Yol Projeleri.....	224
4.5.3.17. Çay Vadisi ve Çay Adası	225
4.5.3.18. Tarihi Süleymaniye Gümüşkent Projesi	226
4.5.3.19. Nitelikli İşgücü ve Mesleki Eğitim Merkezleri Projesi	227
4.5.3.20. DOKADEMİ (Doğu Karadeniz Akademisi)	227
4.5.3.21. Doğu Karadeniz Organik Tarım Vadisi	228
4.5.3.22. Göçü Önleyici Kırsal Destek Programı (GÖKDES)	229
5. BÖLGE PLANININ FİNANSMANI	232
6. PERFORMANS GÖSTERGELERİ.....	236
7. KOORDİNASYON, İZLEME ve DEĞERLENDİRME.....	244
8. KAYNAKÇA	248
DOKA TARAFINDAN HAZIRLANAN/HAZIRLATILAN REFERANS BELGELER LİSTESİ	254

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği	LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (Liquid Natural Gas)
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi	MİGEM	Maden İşleri Genel Müdürlüğü
AÖC	Acara Özerk Cumhuriyeti	MTA	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme	NACE	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (The Statistical Classification of Economic Activities in the European Community)
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	ODOÜ	Odun Dışı Orman Ürünleri
BBO	Bölgesel Büyüme Odakları	OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	OGM	Orman Genel Müdürlüğü
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu	Or-Köy	Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan	OSB	Organize Sanayi Bölgesi
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemi	ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
CRI	Yoğunlaşma Endeksi	RCA	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi
ÇDP	Çevre Düzeni Planı	SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
DHMI	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü	SODES	Sosyal Destek Programı
DKİB	Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği	SSE	Sosyal Sermaye Endeksi
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı	SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organization)	ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
EPDK	Enerji Piyasası Denetleme Kurumu	TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
ESCAP	Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific)	TEM	Trans Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu
EÜAŞ	Elektrik Üretim Anonim Şirketi	TEU	20 Feetlik Konteyner Ünitesi (Twenty Foot Equivalent Unit)
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi (European Statistical Office)	TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)	TM	Turizm Merkezleri
G7	Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada ve Japonya	TMMOB	Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi	TR90	Düzey 1 sınıflama sistemine göre Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon illerini ifade etmektedir.
GSKD	Gayri Safi Katma Değer	TR90	Düzey 2 sınıflama sistemine göre Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon illerini ifade etmektedir.
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla	TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (Transport Corridor for Europe-Caucasus-Asia)
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	TÜROFED	Türkiye Otelciler Federasyonu
GTHİM	Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri	UDHB	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
HES	Hidroelektrik Santrali	UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organization)
HHI	Herfildal-Hirschman Endeksi	URAK	Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu
ISIC	Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Sanayi Sınıflaması	WHO	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
İBBS 2	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2	YEPP	Yerel Eşitlik Eylem Planı
İBBS 1	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 1	YHGS	Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü	YK	Yoğunlaşma Katsayısı
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler		
KÖYDES	Köyleri Destekleme Programı		
KTKGB	Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri		

TABLO LİSTESİ

Tablo 3-1 TR90 Bölgesi'nin SEGE ve GSKD Değerleri İtibariyle 26 Düzey 2 Bölgesi Arasındaki Konumu	21
Tablo 4-1 TR90'da İl/ilçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusu Dağılımının Yıllara Göre Değişimi, 2000-2012	32
Tablo 4-2 TR90'da Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%), 2012	35
Tablo 4-3 Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023	40
Tablo 4-4 İllere Göre Alınan ve Verilen Göçün Nüfusa Oranı ve Net Göç Hızı (%), 2011	41
Tablo 4-5 TR90'da Göç ve İşsizlik İlişkisi, 2011	42
Tablo 4-6 Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu, 2012	43
Tablo 4-7 TR9 Temel İşgücü Göstergeleri, 2004-2012	43
Tablo 4-8 İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri, 2010	44
Tablo 4-9 Nüfus ve Konut Araştırmasına Göre İllerin Temel İşgücü Göstergeleri, 2 Ekim 2011 (Bin kişi, 15+ yaş)	44
Tablo 4-10 TR90 Bölgesi'nde Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%), 2011	48
Tablo 4-11 TR90'da İstihdamın Sektörlere ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi), 2011	49
Tablo 4-12 5510 Sayılı Kanununun 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Aktif Sigortalılardan İşlemi Tamamlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Sürekli İş Göremezlik ve Ölüm Vak'alarının İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2012	51
Tablo 4-13 Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı (Türkiye, Kent, Kırsal, Bazı İBBS, 1. Düzey Bölgeleri), 2006-2011	52
Tablo 4-14 Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına Göre (Türkiye için hesaplanan) Bölgesel Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2011	54
Tablo 4-15 TR90 İllerinde Konut Mülkiyeti Durumu, 2011.....	55
Tablo 4-16 TR90 Bölgesi İller Bazında Sosyal Güvenlik Kapsamından Yararlananlar (%)	55
Tablo 4-17 TR90'da Engelli Bireylerin İllere Göre Dağılımı ve İl Nüfuslarına Oranı (%), 2012	58
Tablo 4-18 TR90 Bölgesi Sağlık Kurumu Sayıları ve Hastane Yatak Sayıları, 2013	59
Tablo 4-19 10.000 Kişi Başına Düşen Sağlık Personeli Bakımından TR90 İlleri ve Türkiye Karşılaştırması, 2011.....	60
Tablo 4-20 TR90 İlleri Eğitim Durumu (%), 2011	65
Tablo 4-21 TR90 İllerinin Lisans Yerleştirme Sınavı Başarı Sıralamaları, 2010	69
Tablo 4-22 Bölgelerin SSE 2011 ve SEGE 2003 Değerleri ve Sıralamaları	70
Tablo 4-23 TR90 Bölgesi İllerinde Dernekleşme Göstergeleri, 2012.....	71
Tablo 4-24 TR90 Bölgesi İmalat Sanayii İstihdamının Teknoloji Düzeyi, 2011	79
Tablo 4-25 TR90 İllerinde Öne Çıkan İmalat Sanayii Dalları, 2012	80
Tablo 4-26 TR90 Devlet Üniversiteleri Bilgileri, 2013.....	81
Tablo 4-27 İşletme Sayısı (İ.S.) ve Destek Tutarına (D.T.) Göre KOSGEB Destek Programları, 2010-2012	82
Tablo 4-28 Marka Başvurularının TR90 İllerine ve Yıllara Göre Dağılımı, 2007-2012	83
Tablo 4-29 TR90 İlleri ve Türkiye Patent Tescilleri, 2007-2012.....	83
Tablo 4-30 TR90 İlleri ve Türkiye Faydalı Model Tescilleri, 2007-2012	83
Tablo 4-31 Bölge İhracat ve İthalatının Türkiye İhracat ve İthalatındaki Payı, 2002-2012.....	87
Tablo 4-32 Bölge İhracatında Sektör Yoğunlaşmaları, 2011.....	88
Tablo 4-33 TR90 Bölgesi Dış Ticaret Hacmi ve Karşılama Oranları, 2012	91
Tablo 4-34 Rize Serbest Bölgesi Yıllara Göre Ticaret Hacmi, 2006-2012 (Bin ABD \$).....	94

Tablo 4-35 Yıllara Göre Trabzon Serbest Bölgesinin Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD \$), 2008-2012	96
Tablo 4-36 Tarım Alanlarının Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İlleri Bazında Dağılımı (da), 2011.....	99
Tablo 4-37 Yıllara Göre Yaş Çay Üretimi (ton), 2007-2012	100
Tablo 4-38 Fındık Üretim Alanları, Üretim Miktarları ve Oranlarının Türkiye, TR90 ve TR90 İlleri Bazında Dağılımı, 2011	101
Tablo 4-39 Yıllara Göre TR90 Fındık Üretim Miktarları (ton) , 2012.....	101
Tablo 4-40 Türkiye, TR90 ve TR90 İllerinde Kivi Üretim Miktarı, Ekim Alanı ve Verim Değerleri; 2011 Kaynak: TÜİK.....	102
Tablo 4-41 Organik Bitkisel Üretim Alanında TR90 İllerinin Ürün Sayıları, Çiftçi Sayıları, Üretim Alanları ve Miktarları, 2011	103
Tablo 4- 42 Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İllerinde Arazi Kullanım Durumu (ha)	109
Tablo 4-43 Büyüklük Gruplarına Göre Türkiye ve TR90 İllerindeki İşletme Sayılarının Oransal Dağılımı (%), 2001.....	110
Tablo 4-44 TR90 Bölgesi'nde Fonksiyonlarına Göre Orman Kullanım Alanları, 2012	111
Tablo 4-45 Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İllerinin Orman Alanı, Servet ve Artım Değerleri, 2012.....	111
Tablo 4-46 TR90 Bölgesi'ndeki Korunan Alan Miktarı, 2013	114
Tablo 4-47 TR90 İlleri Elektrik Üretim, Tüketim, Yatırım Miktarı, Santral ve Kurulu Kapasite Verileri, 2011	122
Tablo 4-48 Türkiye ve TR90 İlleri Elektrik Tüketimlerinin Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı ve Kişi Başı Elektrik Tüketim Değerleri, 2011.....	123
Tablo 4-49 TR90 Bölgesi'nde Kurulabilecek Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli	126
Tablo 4-50 Türkiye'deki Dalga Enerji Potansiyelleri	128
Tablo 4-51 Türkiye Tüketim Harcamalarının Bölgelere göre Dağılımı (%), 2011	135
Tablo 4-52 TR90 Bölgesi İllerine Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları, 2012	135
Tablo 4-53 TR90 Bölgesi'ne Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları, 2005-2012	136
Tablo 4- 54 TR90 Bölgesi'ne Gelen Turistlerin Ortalama Kalış Süresi ve Konaklama Tesisleri Doluluk Oranları, 2011.....	137
Tablo 4 -55 TR90 Bölgesi'nde Ön Plana Çıkan Turizm Alanları	138
Tablo 4-57 TR90 Bölgesi Önemli Kamu Yatırımları, 2013	145
Tablo 4-58 2011-2012 Yılları TR90 Özel Sektör Yatırımları	146
Tablo 4-59 TR90 Bölgesi İllerinin Yol Uzunlukları ve Türkiye Karşılaştırması, 2012	149
Tablo 4-60 Trabzon Havalimanı Yolcu Trafığı ve Değişim Yüzdesi 2010-2012	152
Tablo 4-61 Belediye Atık Su İstatistikleri.....	157
Tablo 4-62 Belediye Atık İstatistikleri	158
Tablo 4-63 İllerarası Rekabet Edebilirlik Endeksi, 2009-2010	165
Tablo 4-64 TR90 ve Türkiye'nin Bazı Göstergeler Bakımından Kıyaslanması	174
Tablo 6- 65 Nitelikli insan, sosyal refah ve yaşam kalitesi	238
Tablo 6-66 Yenilikçi ve Rekabetçi Ekonomi.....	239
Tablo 6-67	240
Tablo 6-68 Kırsal odaklı zenginlik ve mutluluk	241
Tablo 6- 69 Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre	242

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 4-1 TR90 Nüfusunun İllere Göre Dağılımı, 2012.....	32
Grafik 4-2 TR90'da İl/İlçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusu Oranlarının Yıllara Göre Değişimi, 2000-2012	32
Grafik 4-3 TR90 İlleri Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması (binde).....	34
Grafik 4-4 TR90 Nüfus Piramidi, 2012	36
Grafik 4-5 Türkiye Nüfus Piramidi, 2012.....	36
Grafik 4-6 İllere Göre Yaş Bağımlılık Oranı Dağılımı (%), 2000-2012	37
Grafik 4-7 TR90 Bölgesi ve İlleri Nüfus Yoğunluğu, 2012.....	38
Grafik 4-9 TR90 İlleri ve Türkiye için Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızları Projeksiyonu (%), 2012-2023	39
Grafik 4-8 TR90 Bölgesi İlleri Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü, 2011	39
Grafik 4-10 TR90 İşgücü Göstergeleri 2004-2012 Karşılaştırması (%).....	43
Grafik 4-11 15-24 Yaş Grubu Genç Nüfus İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları, 2010	47
Grafik 4-12 TR90'da İstihdamın Sektörel Dağılımındaki Değişim 2004-2012 Karşılaştırması.....	48
Grafik 4-13 TR90'da Tarım ve Tarım Dışı İstihdam Oranındaki Değişim, 2004-2012	48
Grafik 4-14 Türkiye ve TR90 için Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gelir Dağılımı, 2011.....	52
Grafik 4-15 Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına Göre (Türkiye için hesaplanan) TR90 ve Türkiye'de Yoksulluk Oranı, 2006-2011	53
Grafik 4-16 Düzey 1 Bölgeleri Yoksulluk Karşılaştırması, 2011	54
Grafik 4-17 İBBS-1'e Göre 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, Tüm Sektörler, 2002-2011.....	59
Grafik 4-18 Düzey 1 Bölgelerinde Aktif Çalışan Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus, 2011.....	60
Grafik 4-19 Neonatal Ölüm Hızının Uluslararası Karşılaştırması (Her 1.000 Canlı Doğumda), 2010	61
Grafik 4-20 İBBS-1'e Göre 5 Yaş Altı Ölüm Hızı (Her 1.000 Canlı Doğumda), 2011.....	62
Grafik 4-21 İBBS-1'e Göre Anne Ölüm Oranı (Her 100.000 Canlı Doğumda), 2011.....	62
Grafik 4-22 Türkiye ve Seçilmiş Ülke Gruplarının Anne Ölüm Oranı (Her 100.000 Canlı Doğumda), 2010	63
Grafik 4-24 TR90 ve Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu (Kadın-Erkek Karşılaştırmalı) (%), 2011	64
Grafik 4-23 TR90 ve Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu Karşılaştırması (%), 2011	64
Grafik 4-25 TR90 İllerinde İlköğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı 2011-2012	66
Grafik 4-26 TR90 İllerinde Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2011-2012	66
Grafik 4-27 TR90 İllerinde Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2011-2012	66
Grafik 4-28 TR90'da Cinsiyete Göre Belediye Meclisi Üyelerinin Dağılımı, 2013.....	72
Grafik 4-29 2009 Yerel Seçimlerine Göre İl Genel Meclisinde Kadın Üye Oranı.....	73
Grafik 4-30 Yıllara Göre TR90'in Türkiye Toplam GSKD'si İçindeki Payı, 2004-2008	76
Grafik 4-31 TR90 Bölgesi'nde Toplam GSKD'nin Sektörel Dağılımı, 2004-2008	76

Grafik 4-32 Yıllara Göre TR90 ve Türkiye'de Kişi Başına GSKD, 2004-2008	77
Grafik 4-33 TR90 Bölgesi İmalat Sanayisinde İstihdam Yaratan Sektörler (%), 2010-2011.....	78
Grafik 4-34 TR90 Bölgesi'nde Öne Çıkan İmalat Sanayi Dallarındaki Çalışanların Profili, 2011	78
Grafik 4-35 TR90 İmalat Sanayiinde İşyeri Sayılarının Alt Sektörlere Oransal Dağılımı, 2010-2011.....	79
Grafik 4-36 TR90 Bölgesi Yıllara Göre İhracat Değişim Oranları (Bin ABD \$)	87
Grafik 4-37 TR90 Bölgesi'nde Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat (Bin ABD \$)	88
Grafik 4-38 TR90 Bölgesi'ni Yıllara Göre İthalat Değişim Oranları, 2003 - 2012	90
Grafik 4-39 Türkiye ve Düzey 2 Bölgeleri'nde Tarımsal İstihdam Oranı, 2011	98
Grafik 4-40 Düzey 2 Bölgelerinde Büyükbaş Hayvan Sayıları Karşılaştırması, 2011.....	106
Grafik 4-41 Düzey 2 Bölgelerinde Küçükbaş Hayvan Sayıları Karşılaştırması, 2011	107
Grafik 4-42 Düzey 2 Bölgelerinde Kümes Hayvanı Sayıları Karşılaştırması, 2011	107
Grafik 4-43 Düzey 2 Bölgelerinde Kovan Sayıları Karşılaştırması, 2011	108
Grafik 4- 44 Düzey 2 Bölgelerinde Bal ve Balmumu Üretimi Karşılaştırması, 2011.....	109
Grafik 4-45 Türkiye'de Su Ürünleri Üretimi, 2002-2011	118
Grafik 4-46 Bölgelerin Avcılık Üretiminden Aldıkları Paylar, 2002-2011	119
Grafik 4-47 TR90 Bölgesi ve Türkiye Yetiştiricilik Üretimi (ton), 2002-2011.....	120
Grafik 4-48 Türkiye'de Enerji Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı, 2011	122
Grafik 4-49 Türkiye'de Enerji Üretiminin Kurulu Güce Göre Dağılımı, 2011.....	122
Grafik 4-50 TR90 Bölgesi'ndeki Maden Sahası Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı, 2007-2011	130
Grafik 4-51 Dünya Turizmi Ülke Sıralamasında Türkiye, 2000-2011	134
Grafik 4-52 TR90 Bölgesi'ne Gelen Turist Sayılarının Yıllara Göre Değişimi, 2005-2012	136
Grafik 4-53 2010-2012 Yılları Arasında TR90 Bölgesi'nde Sektörlere Göre Kamu Harcamaları Payları	144
Grafik 4-54 2010-2012 Yılları İllerde Kamu Harcamaları (Bin TL).....	144
Grafik 4-55 2010-2011 Yılları TR90 Bölgesi Sektörlere Göre Özel Sektör Yatırım Payları	146
Grafik 4-56 TR90 Bölgesi İleri Partikül Madde Miktarlarının ($\mu\text{G}/\text{m}^3$) Seneler Bazlı Değişimi (2009-2012)	155
Grafik 4-57 TR90 Bölgesi İleri Kükürtdioksit Miktarlarının ($\mu\text{G}/\text{M}^3$) Seneler Bazlı Değişimi (2009-2012)	156
Grafik 4-58 TR90 Bölgesi Şehirleşme Oranı, 2000-2012	159
Grafik 4-59 TR90 Bölgesi İleri Şehirleşme Oranı, 2012.....	160

HARİTA LİSTESİ

Harita 3-1 Türkiye'nin İBBS Düzey 2 Bölgeleri Sınıflandırması (TR90 Düzey 2 Bölgesi, İBBS Düzey 1 Bölgesi ile aynı illeri içermektedir) 2013	20
Harita 3-2 SEGE Değerleri İtibariyle 26 Düzey 2 Bölgesi'nin Mekânsal Dağılımı	22
Harita 4-1 TR90'da İlçe Nüfuslarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı, 2012	33
Harita 4-2 TR90 Bölgesinde 0-14 Yaş Grubu Nüfusun İlçeler Düzeyinde Oransal Dağılımı, 2012	36
Harita 4-3 TR90 Bölgesinde 65+ Yaş Grubu Nüfusun İlçeler Düzeyinde Oransal Dağılımı, 2012	37
Harita 4-4 TR90 İllerinin En Yoğun Göç Ettiği İlk Beş İl, 2011	41
Harita 4-5 TR90 İllerinin En Yoğun Göç Aldığı İlk Beş İl, 2011	41
Harita 4-6 Düzey 2 Bölgelerinde Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%), 2012.....	46
Harita 4-7 Düzey 2 Bölgelerinde Kadınların Tarım Dışı İşgücüne Katılma Oranları (%)	46
Harita 4-8 TR90'da İlçe Düzeyinde Yeşil Kart Kullanan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2011.....	56
Harita 4-9 TR90'da İlçe Düzeyinde Yeşil Kart Kullanan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2011	57
Harita 4-10 Tamamlanan-Devam Etmekte Olan-Planlanan Doğalgaz Hatları, 2013	124
Harita 4-11 İller İtibari ile Doğalgaz Arz Durumu, 2012	124
Harita 4-12 Türkiye Toplam Güneş Radyasyonu Haritası	127
Harita 4-13 Türkiye'nin Jeotermal Haritası	128
Harita 4-14 TR90 Bölgesi'nde Turizm Gelişimi	142
Harita 4-15 Türkiye Sınır Ötesi Demiryolu Projeleri ve Trabzon-Hopa-Batum Hattı Projesi	151
Harita 4-16 Türkiye 2012 Yılı Alansal Sıcaklık Anomalilerininin 1971-2000 Yıllarından Sapması.....	154
Harita 4-17 TR90 Bölgesi'nde Önerilen Merkezler Kademelenmesi.....	163
Harita 4-18 TR90 Bölgesi Mekânsal Gelişim Şeması	163
Harita 4-19 TR90 Bölgesi'nde İlçe Düzeyinde Kırsal Nüfusun Dağılımı,2012.....	174
Harita 4-20 TR90 Bölgesi'nde İlçelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksine Göre Dağılımı.....	175

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 4-1 Öneri Merkez Kademelenmesi Modeli	176
Şekil 4-2 Alt Bölge Merkezlerinde Belirli bir Sektörel Faaliyette Uzmanlaşmış Birimler Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi	176

Anzer Yaylası / Rize

Bulut Denizine Dalmak...

1.YÖNETİCİ ÖZETİ

Yerelden planlama anlayışı ve katılımıcılığın sürdürülebilir kalkınma için temel yönetim yaklaşımları olarak şekillendirdiği yeni nesil bölge planlama anlayışıyla hazırlanan 2014-2023 TR90 Bölge Planı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sosyal, çevresel, ekonomik, mekânsal ve kültürel öncelikler etrafında öngörüldüğü kalkınma modeli ve bu modele göre tasarlanan gelişme eksenleri, amaçlar ve stratejilerden oluşmaktadır. Plan, kapsamı itibarıyla hem mevcut durumu yansıtan güncel bir referans hem de kamu, özel sektör ve sivil toplum kesimlerinin karar ve uygulamalarına yön verecek bir politika belgesidir.

2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı, Bölge'deki tüm kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin eşgüdümlü çalışmasıyla, geniş ve çok kanallı bir katılımı hazırlanmış olup bu süreçte Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı tüm paydaşların sesine kulak vererek, merkez ile yerel arasında hem kolaylaştırıcı hem de koordinasyonu sağlayıcı olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Katılımcılık, şeffaflık, sürdürülebilirlik, hesap verebilirlik, hakkaniyet, ortaklık ve sahiplenme ilkeleriyle

hazırlanan Bölge Planı, Bölge'nin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla ulusal düzeyde üretilen plan, politika ve stratejiler ile yerelde yürütülecek faaliyetler arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir belgedir. Bu çerçevede Bölge Planı, başta yerel yönetimler olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendiren üst ölçekli bir plandır.

Paydaşların sürece etkin katılımının sağlanması ve planın sahiplenilmesi hedefiyle Ajans tarafından paydaş analizi gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda Bölgedeki paydaşların kalkınma sürecindeki etki ve önemi değerlendirilerek, plan hazırlık sürecinde kurulacak ilişkiler planlanmıştır. Bu değerlendirmeler sonunda Kalkınma Kurulu üyeleri, kaymakamlar, ilçe belediye başkanları, kamu kurumları, odalar, kooperatif ve birlikler ile araştırma enstitüleri, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri birebir ziyaret edilerek ve il merkezlerinde düzenlenen Bölge Planı Bilgilendirme Toplantıları'na davet edilerek Bölge Planı süreci hakkında bilgilendirilmişlerdir. Yürütülen bilgilendirme toplantıları ve görüşmeler esnasında paydaşların sürecin işleyişine dair görüşlerinin yanı sıra önerilen belge ve raporlar temin edilmiştir. Katılımcılık çalışmalarına süreç içerisinde Ajans internet sitesinde açılan elektronik katılım alanı ve 32 adet odak grup toplantısı aracılığıyla devam edilmiştir.

Tüm araştırma, değerlendirme ve strateji geliştirme çalışmaları sonucunda “Ekonomisi yenilikçi ve rekabetçi, kırsal-kent bütünlüğünü sağlayarak sosyal refah ve yaşam kalitesini geliştirmiş, yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir bir çevre ve yüksek insan kalitesine sahip Doğu Karadeniz” şeklinde ortaya çıkan Bölge vizyonunu gerçekleştirmeye yönelik hazırlanan 2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı, Bölgeyi Anlamak ve Gelişim Senaryosu olmak üzere iki ana başlık altında sunulmuştur.

Planın ilk aşamasında Bölge’yi sosyal, ekonomik, çevresel ve mekânsal koşullarıyla anlayabilmek, ülke ve dünya ölçeğinde konumlandırabilmek için paydaşlardan temin edilen veri, araştırma ve yayınların yanında bugüne kadar Ajans tarafından yürütülen araştırma çalışmaları ile ulusal ve uluslararası ölçekli strateji ve politika belgeleri incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde Bölge’nin sosyal, ekonomik ve mekânsal durumu yanı sıra komşu Düzey 2 bölgeler ve ülkelerle ilişkileri de değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda TR90 Bölgesi’nin rekabet edebilirlik etmenleri belirlenmiştir.

Kırsal alan ve kentsel alan arasındaki bağlantıları güçlendirmek, kıyı ve iç alt bölgelerin potansiyellerinden azami ölçüde istifade etmek, üretim süreçlerine yenilikçilik, katma değer, koruma-kullanma dengesi ve örgütlenme ilkeleriyle; dağıtım süreçlerine ise herkes için sosyal koruma ve istikrarlı gelir idealiyle yaklaşan Plan, Bölge’nin tamamına hakkaniyetli bir erişim olanağı, katılım fırsatı ve kaynak dağılımı sunmak amaçları üzerine bir Kalkınma

Modeli Önerisi getirmiştir. Model önerisi; gelişme vizyonu, gelişme eksenleri, amaçlar ve stratejiler ile gelişme eksenlerini kesen proje önerileriyle somutlaştırılmıştır.

Bölgeyi anlamak, rekabet edebilirlik etmenleri ve kalkınma modeli önerisi bölümlerinde öne çıkan bazı değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir.

TR90 Bölgesi, nüfusunun %42,33’ü mevcut kırsallık tanımına giren belde ve köylerde yaşayan ve yine istihdamın %55,2’si tarım sektöründe gerçekleşen ve dolayısıyla ulusal ve uluslararası sınıflandırmalara göre yüksek kırsallık emaresi taşıyan bir bölgedir (TÜİK, 2012).

TR90’da göç az gelişmişliğin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilmelidir. Göçler temel olarak ekonomik nedenlere dayanmakta; bunu, kamu hizmetlerinin eksikliği ve sosyal hayatın yetersizliği gibi nedenler izlemektedir. Genel itibarıyla, TR90’dan göçle gidenler genç aktif nüfus; gelenler ise yaşlı ve emekli nüfustur. Gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşen göç hareketleri, genç işgücü ve sermayenin de Bölge dışına akmasına ve böylece geri kalmış bölgelerin daha da gerilemesine neden olmaktadır. Kırsal alanda eğitim düzeyinin düşük olması değişim talebini düşürmekte ve bu da kalkınma hareketini yavaşlatmaktadır.

Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumunun (URAK) hazırlanmış olduğu İllerarası Rekabet Endeksi 2009-2010¹ çalışmasına göre, Bölge illerinden Trabzon ili özellikle nüfusun eğitim düzeyi ve Bölge'nin diğer illerine göre çok daha çeşitli ve erişilebilir sosyal donatı alanları sunması itibarıyla beşeri sermaye ve yaşam kalitesi alt endeksinde 81 il içinde 7. sırada yer almaktadır. Yine markalaşma ve yenilikçilik ve erişilebilirlik alt endekslerinde bölgenin diğer illerine göre kayda değer ölçüde yüksek endeks değeri taşımaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından "bölgesel büyüme odağı" olarak konumlandırılan Trabzon ili, bu değerlerin getirdiği rekabet edebilirlik gücünü bölge illerine aktarma işlevi görmektedir. Bu bağlamda, Trabzon, bölge dışına göçü absorbe edecek bir bölgesel göç çekim merkezi fonksiyonuna sahiptir.

Tarım; istihdam, dış ticaret ve gelir göstergelerinde TR90 Bölgesi'nde ön plana çıkan başlıca sektördür. TR90 Bölgesi'nin ihracatında tarım ve hayvancılığın aldığı pay %46, gıda ürünleri ve içecek sektörünün aldığı pay ise %26,7'dir.

TR90 Bölgesi için tarım ve hayvancılık rekabetçi özellik taşıyan bir sektör olmasına rağmen Bölge arazi yapısı, işletme büyüklüğü, bitkisel ürün çeşitliliği ve ürün verimliliği açısından dezavantajlı koşullara sahiptir. Gıda, tarım ve hayvancılık konusunda Bölge'de çeşitlilik olmasa dahi Bölge'nin üretiminde veya yetiştiriciliğinde uzmanlaştığı alanlar vardır. Bölge'de bitkisel üretimde fındık, çay ve kivi; hayvancılıkta arıcılık, denizde alabalık yetiştiriciliği ve avcılık yoluyla su ürünleri üretimi ve organik yem yetiştiriciliği öne çıkmaktadır.

2008 yılı TÜİK verilerine göre TR90 Bölgesi'nin ürettiği katma değer, Türkiye'de üretilen katma değerlerin %2,64'ünü oluşturmaktadır. TR90 Bölgesi'nin ürettiği katma değerle yaklaşık %2,5 gibi görece düşük bir paya sahip olmasındaki en önemli etkenlerden bir tanesi; TR90 Bölgesi'nde sanayinin yeterince gelişmemiş olması ve sanayide yoğunluklu olarak orta düşük ve düşük teknoloji üretim baskın olmasıdır.

Bölge'de gıda imalatı ve tarıma dayalı sanayi, ağırlıklı olarak çay ve fındığa dayalıdır. Sanayi alanında gıda ve içecek imalatı dışında rekabet potansiyeli hazır giyim sektöründe bulunmaktadır. Teşvikler ve iş gücünün görece düşük maliyetli olması ve lojistik avantajları dolayısıyla da Ordu ve Giresun illerinde hazır giyim

sanayinin rekabetçiliği yükselmektedir. Bunun yanı sıra; gemi inşa sanayi, kuyumculuk ve silah sanayinde Bölge'de mevcut olan bilgi birikimi ve üretim geleneği; Ar-Ge ve teknolojik kapasite geliştirme müdahaleleriyle büyüyecek potansiyel sektörlerdir.

TR90 Bölgesi'ne komşu ülkelerde talep tabanı güçlenen sektörler incelendiğinde ise; otomotiv yan sanayi, inşaat, izole kablo ve tellerin üretimi göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra; katma değeri yüksek olan biyoteknoloji, medikal ürünler ve cihazlar üretimi de önümüzdeki yıllarda Bölge'de yatırım yapılabilecek diğer sektörlerdir.

2012 yılı itibarıyla 2.055.645 bin dolarlık ihracatı ve 374.150 bin dolarlık ithalatı ile TR90 Bölgesi'nin Türkiye toplam ihracatındaki payı %1, ithalatındaki payı ise %0,16 olarak gerçekleşmiştir. Bölge'nin, Türkiye toplam dış ticaret hacmindeki payı ise %0,6'dır.

Bölge'den ihraç edilen ürünlerin büyük bir kısmı Bölge'de üretilmemekte, başka bölgelerden transfer edilmektedir. Yüksek taşıma ve lojistik maliyetleri, Bölge ihracatı açısından önemli bir dezavantaj teşkil etmektedir. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Hopa Limanları Bölge'nin deniz ticareti bağlantısını sağlamaktadır.

Bölge, geniş bir havza ağı üzerinde yer alan zengin su kaynaklarıyla farklı ölçeklerde hidroelektrik enerji santrallerini (HES) beslemektedir. Son yıllarda artan baraj ve nehir tipi HES yatırımları, Bölge'nin ulusal ölçekte güvenli ve temiz enerji arzına katkısını artırırken, havza planları yapılmadan ve yeterince denetim sağlanmadan sürdürülen nehir tipi HES projeleri orta ve uzun vadede çevresel sürdürülebilirlik üzerinde etkiler barındırmaktadır.

TR90
Bölgesi'nin turistik cazibesi, son yıllarda geleneksel kitle turizmine alternatif bir yeşil hat olarak yükselmektedir. Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda, Bölge yaylaları etrafında şekillendirilen "yeşil turizm" inisiyatifinin, Bölge'de kırsal kalkınma göstergeleri ve tersine göç üzerinde etkili olması beklenmektedir. Bölge coğrafi yapısı ve doğal zenginlikleriyle yayla turizmi, kış turizmi, kruvaziyer (yat) turizm, kamp ve karavan turizmi, doğa yürüyüşü, rafting ve kano, jeep safari, kuş gözlemi, yamaç paraşütü, avcılık, atlı doğa yürüyüşü ve dağ tırmanışı gibi turistik alanlarda uzmanlaşma ve rekabet gücü edinecek kapasiteye sahiptir.

¹ Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu(URAK).İllerarası Rekabet Endeksi 2009-2010.

TR90 turizmi plansız ve parçalı girişimler, mevsimsellik, markalaşma, pazarlama ve aile işletmeciliğinin getirdiği kalite ve standart kısıtlarına rağmen turizm pazarını yurtiçinde olduğu gibi özellikle Körfez ülkelerinde de büyütme eğilimindedir.

2011 yılı verilerine göre TR90'da kayıt dışı istihdam %61,7 oranında olup Türkiye ortalaması olan %42,1'in oldukça üzerindedir. Bu durumun temel nedeni tarım istihdamındaki kayıt dışılık olmakla birlikte, kayıt dışılık sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerini de içerir şekilde öncelikli bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır.

TR90 Bölgesi gelişimi önündeki engeller aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- TR90 Bölgesi'nin engebeli coğrafi yapısının altyapı, erişebilirlik ve pazara ulaşım noktalarında yüksek maliyet getirmesi, kıyı ve iç bölgeler arasında fonksiyonel üretken bağların kurulamaması,

- Bölge iç kesimlerinde erişebilirliğin, hizmet sunumu ve kalitesinin düşük olması dolayısıyla bu bölgelere yapılacak olan yatırımlar üzerindeki negatif baskısı ve bu sebeple Bölge kırsalında ve iç kesimlerinde iş olanaklarının çeşitlenememesi, gelişememesi, iç kesimlerdeki genç nüfusun yoğun göçü,

- Yetersiz altyapının sebep olduğu çevresel kirlilik sorunları,

- Yeterli büyüklükte yatırım arazisinin olmaması,

- Bölge kıyı kesimlerinde genç ve eğitimli nüfusun tutundurulamaması,

- Bölge içi göç eğiliminin, kıyı bölgelerdeki yapı yoğunluğunu artırması, hizmet sunumunda çeşitli zorluklara yol açması,

- Bölge içi kentsel ve kırsal fonksiyonel bütünleşmenin tanımlanamaması ve değerlendirilememesinin sebep olduğu bölge içi dengesiz gelişme

TR90 Bölgesi kıyı kesimi ve iç bölgeleri birbirinden izole gelişme eğilimi göstermektedir bu nedenle kıy-kent fonksiyonel bütünleşmesini tanımlayacak ve değerlendirecek bütünleştirici politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tespit kalkınma modeli önerisinin temelini oluşturmaktadır. Bölge içerisinde dengeli gelişimi ve tersine göçü sağlamak açısından Bölge kırsal ve görece hizmetlere ve pazara erişimi güç olan iç bölgelerin kıyı kesim ile fonksiyonel bağlantılarının artırılması gerekmektedir.

Model önerisi kapsamında merkezler ve hizmetler kademelenmesi yoluyla iç bölgelerde hizmete erişimi artırmak ve üreticinin pazara erişim maliyetlerini azaltmak amaçlanmaktadır.

Önerilen model çalışmasında kırsal alanda yapılması öngörülen başlıca çalışmalar: tüketici odaklı üretim, doğaya ve çevreye uyumlu sektörel gelişme, kırsal alan dayanıklılığının artırılması amacıyla tarım dışı alternatif ekonomik faaliyetlerin türetilmesi, kırsal alt-bölgelerde sektörel ayrışmanın sağlanması, kent-kır bağlantılarının ve bütünlüğünün sağlanması, bölgesel yönetimin ve katılımcılığın artırılması, bölgeye özel ürün bazlı destek programlarının oluşturulması, kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinin yanı sıra inovatif çalışmaların desteklenmesi, kırsal alanlarda yaşayanlara eşit ve adil ekonomik ve sosyo-kültürel fırsatlar sunulması olarak sıralanabilir.

Bu çalışmalar; bölgesellik, esneklik, entegrasyon, yarışma ve işbirliği prensipleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Model çerçevesinde öngörülen stratejik adımlar ise;

- Öncelikli olarak erişebilirlik, sosyo-ekonomik durum ve altyapı olanaklarının titizlikle irdelenmesinden sonra alt bölge merkezlerinin tespiti ve bu merkezlerdeki sosyal, ekonomik ve altyapısal koşulları faaliyetlerini iyileştirecek politikaların benimsenmesi,
- Belirlenen alt merkezlerin, öngörülen politikalar çerçevesinde olası etki alanlarının belirlenmesi,
- Belirlenen etki alanlarındaki sosyal ve ekonomik durum analizlerinin yapılması,
- Sosyo-ekonomik durum analizleri yapılan etki alanlarının “sürdürülebilir geçim” kavramı çerçevesinde sosyo-ekonomik yönelimlerinin belirlenmesi,
- Yönelimleri belirlenen kırsal alanların “bölgeye özel” destek mekanizmalarıyla desteklenmesi,

• Üretim faaliyetleri artan kırsal alanın, alt bölge merkezleri ile doğrudan etkileşimini artıracak kanalların açılması,

• Kırsal alan- alt bölge merkezlerinde artan etkileşim ile doğru orantılı olarak alt bölge merkezi ve kentsel merkez arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi,

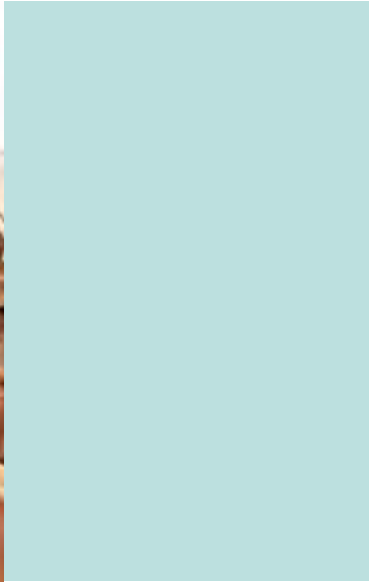
• Bölge iç kesimlerinde atölye tipi üretimin ya da sürdürülebilir geçimlik ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, Bölge kıyı kesimlerinde ise iç bölgelerdeki ürünlerin artı katma değer üretecek biçimde işlenmesi şeklindedir.

Seslikaya Yaylası

TR90 Bölgesi iç kesimlerinde belirlenecek olan faaliyetler çerçevesinde üretilen ürünlerin, kıyı kesiminde daha yüksek katma değer üretecek şekilde işlenmesi gerekliliği Bölge kıyı kesimi için öngörülen en temel politika olarak ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu tespitler ve analizler ışığında 2014-2023 Bölge Plan'ıyla 2023 yılında “Ekonomisi yenilikçi ve rekabetçi, kır-kent bütünlüğünü sağlayarak sosyal refah ve yaşam kalitesini geliştirmiş, yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir bir çevre ve yüksek insan kalitesine sahip Doğu Karadeniz” hedeflenmiştir. Bu hedefler yolunda TR90 Bölgesi için dört ana eksen altında 20 amaç ve 80 strateji belirlenmiştir.

Eksen 1: Nitelikli insan, sosyal refah ve yaşam kalitesi

Amaç 1.1:	Toplumun tüm kesimleri için sosyal koruma olanaklarını geliştirmek
Amaç 1.2:	Bölgesel iş gücü arzı ve talebi arasındaki uyumu güçlendirmek
Amaç 1.3:	Sosyal güven, katılım, örgütlenme ve birlikte iş yapabilme ortamını güçlendirmek
Amaç 1.4:	Eğitimin her kademesinde fırsat eşitliği, yenilikçilik ve üretkenlik ilkeleriyle iyileştirme ve kapasite geliştirmeyi sağlamak
Amaç 1.5:	Kurumsal kapasiteyi geliştirmek

Eksen 2: Yenilikçi ve rekabetçi ekonomi

Amaç 2.1:	Mevcut dış ticaret ortamını geliştirmek
Amaç 2.2:	Bölge sanayisinde katma değeri yükseltmek ve rekabet edebilirliği artırmak
Amaç 2.3:	Tarım-sanayi entegrasyonunu geliştirmek
Amaç 2.4:	Bölgesel enerji ve maden kaynaklarını verimlilik ve çevre duyarlılığı kapsamında harekete geçirmek
Amaç 2.5:	Sınır ötesi işbirlikleri ile TR90 Bölgesi'nin iktisadi gelişimine katkı sağlamak
Amaç 2.6:	Komşu Düzey 2 bölgeleriyle iktisadi alanlarda işbirliğini geliştirmek
Amaç 2.7:	Alternatif lojistik imkânlarını çeşitlendirerek bölgeyi lojistik merkezi haline getirmek
Amaç 2.8:	Doğal ve kültürel değerler ile spor ve sağlık altyapısının hizmet ticareti bilinciyle değerlendirilmesi
Amaç 2.9:	Turizm sektörü gelişimini bölge halkının refah ve yaşam kalitesini artıracak şekilde planlamak

Eksen 3: Kırsal odaklı zenginlik ve mutluluk

Amaç 3.1:	Kır ve kent bağlantılarını güçlendirme yoluyla kırsal nüfusu yerinde tutmak
Amaç 3.2:	Tarım, hayvancılık ve su ürünlerinde etkin kaynak kullanımı ile üreticinin düzenli gelir elde etmesini ve yüksek refah seviyesine ulaşmasını sağlamak
Amaç 3.3:	Ormancılıkta sürdürülebilirliği katılımıcılıkla sağlamak ve ormandan sağlanan geliri artırmak
Amaç 3.4:	Bölgenin yöresel ve niş ürünlerinin üretimini desteklemek

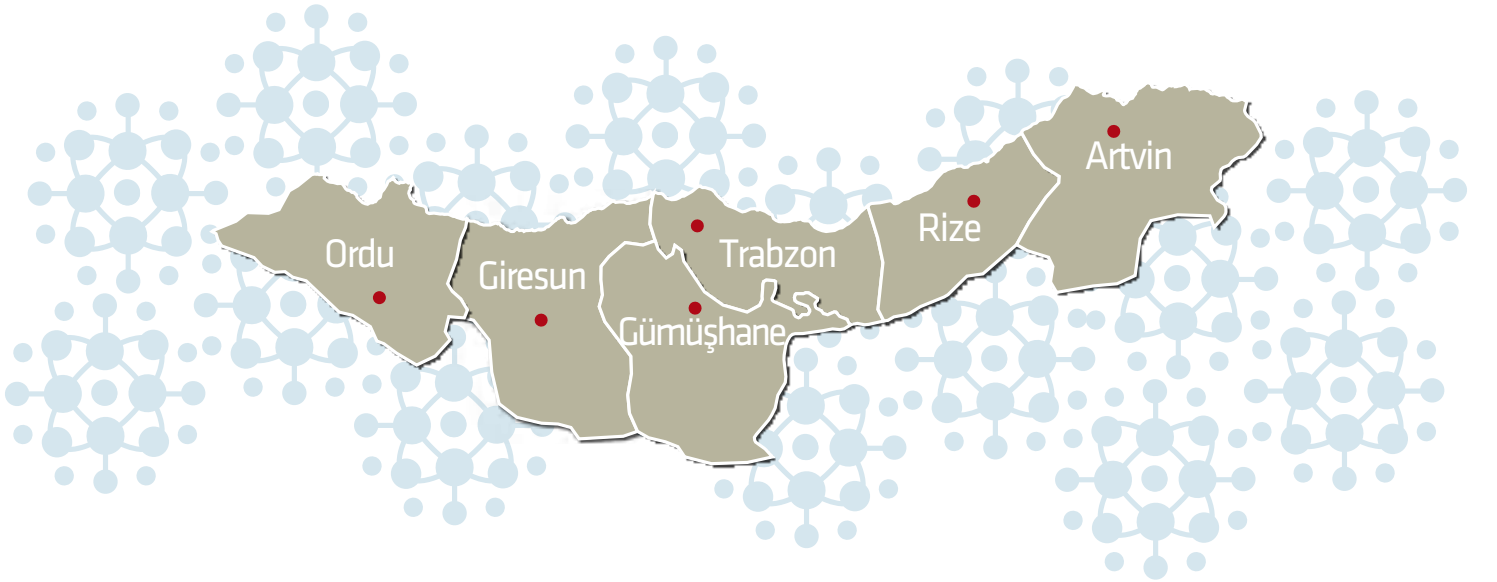
Eksen 4: Yaşanabilir mekanlar ve sürdürülebilir çevre

Amaç 4.1:	Çevresel sürdürülebilirliği anlamak ve doğal değerleri koruyarak kullanmak
Amaç 4.2:	Dengeli mekânsal gelişmeyi ve sağlıklı kentleşmeyi sağlamak

Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaynakların etkin kullanımı ve yüksek katma değeri sağlayacak alanlara yönlendirilmesi, gelişmenin hızlandırılması, koordinasyon ve işbirliğinin güçlendirilmesi gibi hedeflerle yola çıkılan 2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı, Bölge'yi 2023 'e taşıyacak bir strateji ve eşgüdüm belgesi niteliğindedir.

2 PLAN HAZIRLIK SÜRECİ ve KATILIMCILIK

2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesine dayanarak Kalkınma Bakanlığı tarafından Kalkınma Ajanslarına devredilen yetkiyle TR90 Bölgesi için DOKA koordinasyonunda ilgili bütün paydaşların katılımı ile hazırlanmıştır.

Ön hazırlıkları 2011 yılının Temmuz ayında başlayan planlama süreci yaklaşık iki yıllık yoğun bir çalışma döneminin sonunda tamamlanma aşamasına gelmiştir. Bu süreç boyunca çalışmalara tüm Ajans personelinin desteği sağlanmış, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin eşgüdümlü çalışmasıyla, plan geniş katılımlı bir ortamda hazırlanmıştır.

Çalışmaların başlangıcında Bölge'deki altı ilde bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Geniş katılımın sağlandığı toplantılarda çalışma takvimi ve sürecin nasıl ilerleyeceği paylaşılmış, süreç yönetimiyle ilgili görüş ve öneriler alınmıştır.

Bölgesel kalkınma potansiyelinin ortaya konulabilmesi, sağlıklı ve etkin planlamanın yapılması amacıyla Bölge'nin kapsadığı altı ilde sürecin başından itibaren kaymakamlar, ilçe belediye başkanları, kamu kurumları, odalar, kooperatif ve birlikler ile araştırma enstitüleri, üniversite, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ziyaret edilerek bölge planı çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Paydaşlarla yapılan görüşmeler ve deneyimler ışığında bölgesel gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi için öncelikli olarak mevcut durumun ortaya konulması gerekli görülmüştür. Bu kapsamda veri toplama, veri analizi, yazın taraması ve üst ölçekli politika belgelerinin incelenmesi aşamaları tamamlanmıştır. Plan içinde TR90 Bölgesi mevcut durumuna özet olarak yer verilmiş, plan ekinde ise tüm mevcut durum raporları referans belgeler olarak sunulmuştur.

Borçka Baraj Gölü / Artvin

2011 yılı ikinci yarısında başlayan bölge planı çalışmaları 2012 yılının Haziran ayında hız kazanmaya başlamış ve daha önce yapılan analizler ışığında çalışma alanları belirlenerek Ajans içi çalışma grupları oluşturulmuştur. Yapılan analizler ve çalışmalar sonucunda Bölge'de sosyal kalkınma, turizm, tarımsal üretim, enerji ve maden, sanayi-teknoloji ve Ar-Ge, ulaştırma ve lojistik, dış ticaret ile şehirleşme, çevre ve mekânsal gelişim öne çıkan sektörler ve çalışma alanları olarak ortaya çıkmıştır.

Haziran 2013 tarihi itibarıyla Ajans bünyesinde bölge planına altlık oluşturan 33 adet sektörel analiz, 199 adet çalıştay ve saha çalışması, 32 odak grup toplantısı ve yaklaşık 300 adet bire bir görüşme yapılmıştır. Bu çalışmalara dayanılarak ilk aşamada Bölge için önemli sektörlerin ve tematik alanların, ikinci aşamada ise eksen ve stratejilerin belirlenmesi ve planın şekillenmesi sağlanmıştır.

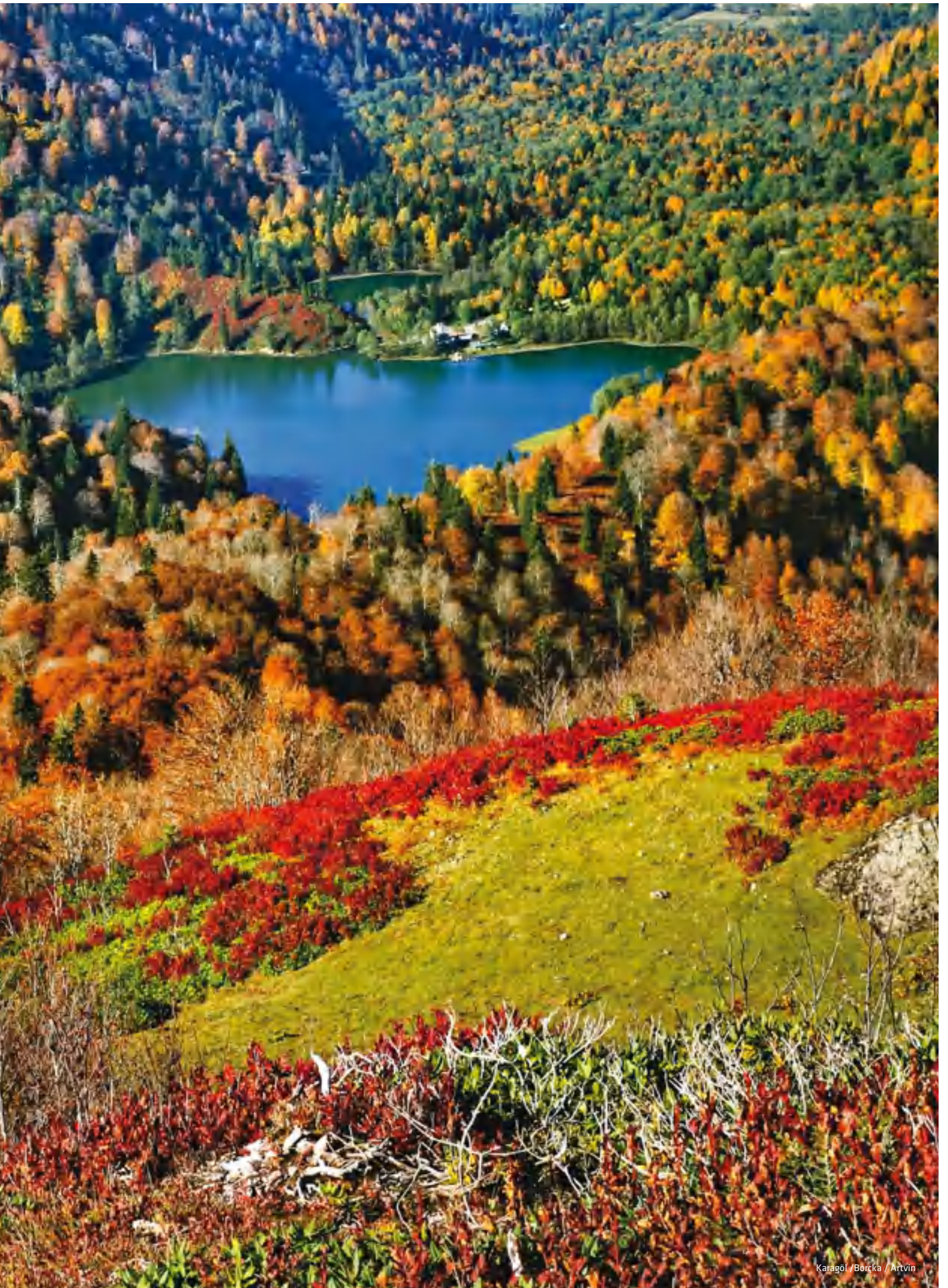
Çalışmalar kapsamında Bölge genelinde doğrudan veya dolaylı olarak yaklaşık 5.000 kişi katkı sağlamıştır. Plan hazırlıkları yalnızca yerel düzeyde sürdürülmemiş, yerel paydaşların yanı sıra merkezi kurum ve kuruluşların ilgili birimleri ile de görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcılığın süreç boyunca devam etmesi amacıyla ajans internet sitesinde Bölge Planı Katılım Formu (açık görüş beyanı), Beklenti Ölçüm Anketi ve Politika ve Strateji Geliştirme Anketi olmak üzere üç kısımdan oluşan bir Bölge Planı Elektronik Katılım Alanı oluşturulmuştur.

İki yıl boyunca Bölge halkı ve kurumlarının bilgi, görüş ve önerileri yoğun bir diyalog süreciyle derlenmiş, Bölge ihtiyaçları ve kapasitesi tespit edilmiş ve bu plan içinde uygulanabilir stratejilere aktarılmıştır.

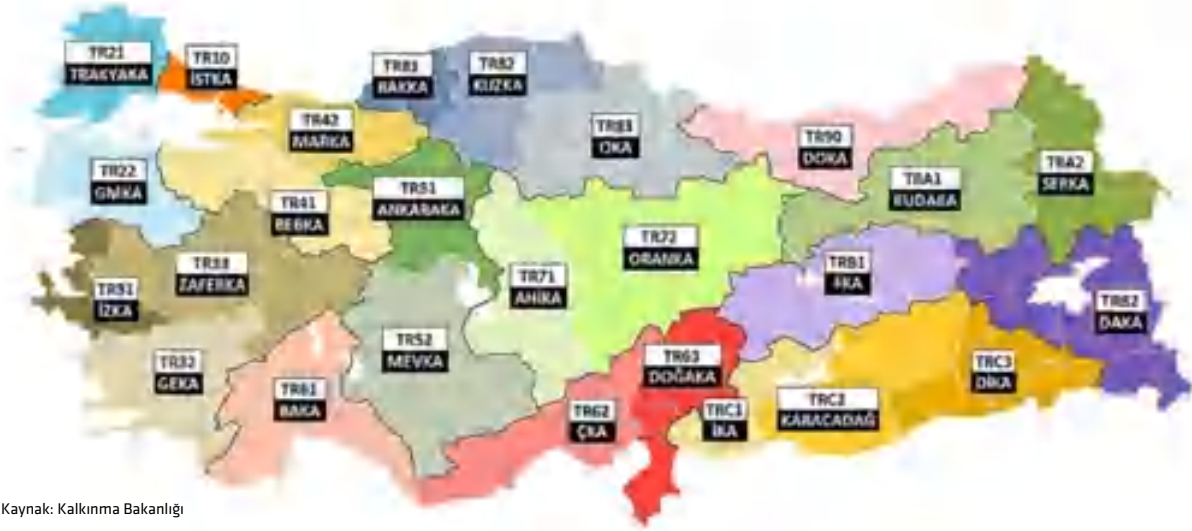
3 TR90 BÖLGESİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ YERİ ve KONUMU

3.1. TR90 Bölgesi'ne Genel Bakış

TR90 Düzey 2 Bölgesi Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerinden oluşmaktadır. Bölge'nin kapladığı alan Türkiye yüzölçümünün %4,38'ine denk gelmektedir. Bölge'de 2012 yılı TÜİK verilerine göre toplam 231 belediye, 79 ilçe ve 2.475 köy bulunmaktadır.

Harita 3-1 Türkiye'nin İBBS Düzey 2 Bölgeleri Sınıflandırması (TR90 Düzey 2 Bölgesi, İBBS Düzey 1 Bölgesi ile aynı illeri içermektedir) 2013

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

TR90 Bölgesi kapsadığı iller ve illerin gelişmişlik düzeyleri bakımından farklılıklar gösteren bir bölgedir. Kalkınma Bakanlığı'nın yapmış olduğu 2011 yılı Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışmasına göre 81 il içerisinde Trabzon 31. sırada, Rize 34. sırada, Artvin 44. sırada, Giresun 52. sırada, Ordu 61. sırada, Gümüşhane ise 62. sırada yer almaktadır. Endeks değerleri ve illerin gelişme öncelikleri düşünüldüğünde Bölge içerisindeki illerin her birinin refah düzeyinin ve bölgesel gelişme sürecine katkısının yükseltilmesi bakımından uygulanması gereken politikalar farklılık göstermektedir.

TR90 Bölgesi içerisinde yer alan illerin ekonomik, sosyal ve mekânsal gelişimlerine bakıldığında her bir il için farklı müdahale alanları önerilebilir olmasına rağmen, en ayırt edici değerlendirme Trabzon'un bölgesel merkez konumunun teslim edilmesiyle mümkün olmaktadır. Trabzon, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve bununla ilişkili programlar kapsamında belirlenmiş olan Türkiye'deki 12 bölgesel büyüme merkezinden (cazibe merkezi) bir tanesidir. Bu bağlamda, Trabzon özelinde bölgesel gelişmeye katkı sağlamak amacıyla atılacak adımlar, diğer illerde yapılacak çalışmalarını destekleyici ve bütünleştirici bir etkiye sahip olacaktır. Mevcut cazibe merkezleri politikasına göre; Trabzon'un da içerisinde yer aldığı bölgesel büyüme odaklarında (BBO) rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratma potansiyeli

bulunan öncü sektörlerin Ar-Ge ve bilişim altyapılarının güçlendirilerek geliştirilmesi öngörülmektedir. BBO'larda yapılacak yatırımların Bölge'deki diğer illerin gelişimine olumlu etki sağlayacak şekilde yapılandırılması amaçlanmaktadır.

TR90 Bölgesi içerisinde yer alan diğer iller orta düzeyde gelişmiş kentler ve düşük gelir düzeyine sahip geleneksel ekonomiye dayalı bölgeler statüsünde yer almaktadır. Özellikle orta düzeyde gelişmiş kent statüsüne sahip illerde tek sektöre bağımlı istihdam yapısının alternatif ve yenilikçi iş sahalarının oluşturulması yoluyla değiştirilmesi, geleneksel ekonomiye dayalı düşük gelirli bölgelerde ise kırsal alanın yeniden örgütlenmesi ve kırsal alanda üretilecek tarımsal ürünleri işleyecek kırsal sanayilerin desteklenmesi öngörülmüştür. Geleneksel ekonomiye dayalı düşük gelirli bölgelerin yakın bölge merkezleri ile işlevsel entegrasyonunun sağlanması, bu bölgelerin kalkınmasında öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu bölgeler ve yakın bölge merkezlerinin fonksiyonel bütünleşmesini sağlayacak ana öğelerin tanımlanması gerekmektedir.

TR90 Bölgesi, 2014-2023 yılı bölge planı hazırlanırken Bölge kentleri arasındaki farklılaşma ve bölgesel fonksiyonel bütünleşme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel ölçekte kararlar alınmıştır.

3.2. TR90 Bölgesi'nin Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Konumu

Kalkınma Bakanlığı'nın 2003 yılında yapmış olduğu İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası Araştırması'na göre TR90 Bölgesi, 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 19. sırada yer almaktadır. Bölge, TÜİK 2008 yılı verilerine göre kişi başına yaratılan Gayri Safi Katma Değer (GSKD) bakımından 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 7.050\$ ile 12. sırada yer almaktadır.

Tablo 3-1 TR90 Bölgesi'nin SEGE ve GSKD Değerleri İtibariyle 26 Düzey 2 Bölgesi Arasındaki Konumu

Bölge Kodu	Bölge Adı	SEGE Sırası	SEGE Değeri	GSKD Sırası	GSKD (\$)
TR10	İstanbul	1	2,83	1	10.352
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	5	0,78	5	8.680
TR22	Balıkesir, Çanakkale	6	0,57	10	5.725
TR31	İzmir	10	0,15	6	8.398
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	3	1,52	9	6.850
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8	0,29	11	5.586
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	12	-0,17	3	9.377
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	4	0,98	2	9.622
TR51	Ankara	2	2,02	4	9.056
TR52	Konya, Karaman	13	-0,26	13	4.938
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	9	0,28	7	7.712
TR62	Adana, Mersin	7	0,33	12	5.318
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	15	-0,34	19	3.907
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	17	-0,41	17	4.654
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	16	-0,38	18	4.639
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	11	-0,07	8	7.113
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	21	-0,68	15	4.794
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	18	-0,42	16	4.716
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	19	-0,56	14	4.862
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	22	-0,79	21	3.760
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	25	-1,27	25	2.684
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	20	-0,56	20	3.876
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	26	-1,39	26	2.355
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	14	-0,32	22	3.539
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	23	-0,96	23	2.904
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	24	-1,2	24	2.887

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2003 ve TÜİK, 2008

TR90 Bölgesi'nin gelişiminde, benzer sosyo-ekonomik ve coğrafi özellikler barındıran doğu-batı eksenindeki bölgelerarası etkileşimin eşgüdümlü olarak yönetilmesi ve bu işbirliğinden kazan-kazan yaklaşımıyla istifade edilmesi önem arz etmektedir. TR90 için söz konusu etkileşim hinterlandı TRA1, TRA2, TR81, TR82 ve TR83 Bölgeleri'nden oluşmaktadır ve bu geniş alan

Bölge'nin işbirliği olanakları açısından doğuda TRA1 ve TRA2, batıda ise TR81, TR82 ve TR83 Bölgeleri olmak üzere iki alt alandan oluşmaktadır. Bu bağlamda, doğuda tarım, turizm ve dış ticaret alanlarında; batıda ise ormancılık ve orman ürünleri, ulaştırma ve turizm alanında işbirliklerine dair kaynak ve farkındalık zemini mevcuttur.

Harita 3-2 SEGE Değerleri İtibariyle 26 Düzey 2 Bölgesi'nin Mekânsal Dağılımı

Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRA1 Bölgesi; Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır illerinden oluşan TRA2 Bölgesi ve TR90 Bölgesi'nin özellikle Gümüşhane ve Artvin illerinin coğrafi yakınlığı, tarımın sektörel baskınlığı, organik tarım ve hayvancılık için uygun doğal yapısı, zengin gen varlıkları ve kuzeydoğu komşularıyla sınır ticareti olanaklarıyla genel itibariyle turizm, tarım ve dış ticarete işbirliği için uygunluk taşımaktadır.

Bunun yanında batı ekseninde yer alan Samsun, Çorum, Tokat ve Amasya illerinden oluşan TR83 Bölgesi; Zonguldak, Karabük ve Bartın illerinden oluşan TR81 Bölgesi ve Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinden oluşan TR82 Bölgesi ile TR90 Bölgesi birçok konuda benzer özellikler göstermektedir. Coğrafi yapıdan kaynaklanan sorunlar, yoksulluk, yaşlılık, sektörel çeşitliliğin az olması, mevcut doğal kaynakların hem sanayide hem de turizmde yeterince değerlendirilememesi bunlardan bazılarıdır.

3.3. TR90 Bölgesi'nin Sınır Ötesi İlişkileri

Bölgeler ve ülkeler arası sosyo-ekonomik etkileşimin kaçınılmaz olduğu günümüzde TR90 Bölgesi'nin sınır ötesi bölgeler ve ülkeler ile olan ilişkilerinden de mümkün olan en yüksek verimin alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, sınır ötesi işbirliği kapsamında dış ticaret ve yerinde yatırımları tetikleyebilecek ve artırabilecek faaliyetler ve düzenlemeler, belirli sektörlerde sinerji yaratabilecek işbirlikleri ve sınır ötesi işbirliğini sürdürülebilir kılacak sosyal politika ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Potansiyel sınır ötesi işbirliği araçlarından biri olan ve Karadeniz Havzasında yer alan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayla daha güçlü bölgesel işbirliği ve ortaklık sağlamayı amaçlayan Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı'nda Türkiye'nin yanı sıra Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Ukrayna ve Yunanistan olmak üzere 7 katılımcı ülke yer almakta olup TR90 Bölgesi de söz konusu programın Türkiye'deki uygulama alanı içerisinde yer almaktadır. Karadeniz Sınır Ötesi İşbirliği Programı 2007-2013 bütçesi yaklaşık € 27 milyon olarak gerçekleşmiş olup, 2014-2020 AB bütçe planlaması içerisinde programın artan bir bütçe ile devam ettirilmesi beklenmektedir. Yeni program dönemde Azerbaycan'ında programa katılımı beklenmektedir.

Bunun yanında, TR90 Bölgesi'nin Gürcistan, Rusya, İran, Kafkasya, Orta Asya, Körfez Ülkeleri, Ukrayna ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gibi geniş bir ülke grubuyla dış ticaret, turizm, inşaat, enerji gibi çeşitli sektörlerde ilişkileri vardır. Ancak, bu planda özellikle mevcut ilişkilerin yoğunluğu ve coğrafi yakınlık kriterleri bakımından sadece Rusya ve Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler değerlendirilmiştir.

3.3.1. Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti ile İlişkiler

Acara Özerk Cumhuriyeti (AÖC), coğrafi yakınlığı, son yıllarda iş yapmayı kolaylaştıran ve teşvik eden düzenlemeler ve özellikle Batum merkezli hızlı iktisadi gelişimi sebebiyle TR90 Bölgesi'nin sınır ötesi işbirliği olanakları içinde elverişli bir komşu Bölge olarak ön plana çıkmaktadır.

Acara Özerk Cumhuriyeti'nde iktisadi faaliyetlerin sektörel ağırlıkları incelendiğinde özellikle ticaret, turizm, inşaat, sağlık, altyapı yatırımları ile tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleri ön plana çıkmaktadır. Kamu yatırımları ağırlıklı olarak kentsel altyapı, ulaştırma ve haberleşme alanına yoğunlaşırken, özel sektör yatırımlarını %50'ye ulaşan oranla turizm sektörüne yapılan yatırımlar oluşturmaktadır.

Tarım sektörü önümüzdeki dönemde AÖC tarafından iktisadi kalkınmada başlıca gelişim alanlarından biri olarak görülmektedir. Toplam istihdamın %53'ünü ve GSYİH'nin %8,4 ünü oluşturan bu sektörde özellikle modern ve organik tarım işletmelerinin sayısında artış olması öngörülmektedir. AÖC, tarım sektöründe yapılacak yatırımlar aracılığıyla tarım ürünleri ithalatının ikâme edilmesini; belli ürünlerde de tarımsal ihracatı artırmayı hedeflemektedir.

Sanayi alanında özellikle tekstil, enerji ve mobilya sektörüne yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir.

2012 yılı itibariyle AÖC'de kayıtlı Türk firma sayısı 400'ü aşmış bulunmaktadır. Türk firmalarının yatırım yaptığı alanların ticaret, tekstil, tarım, ulaştırma, imalat sanayi, enerji, turizm ve gayrimenkul gibi çeşitli sektörlerle yayıldığı görülmektedir. AÖC'de tekstil sektörü, ucuz işgücü maliyetleriyle, turizm sektörü ise uluslararası zincir firmaların artan yatırımlarıyla öne çıkmaktadır.

Gürcistan ve AÖC'de yerli sermaye birikimi ile girişimciliğin tetiklenebileceği bir orta ve orta-üst düzey gelir grubunun yetersiz olmasına bağlı olarak KOBİ sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum özellikle Türkiye ve TR90 Bölgesi ekonomisi içerisinde yüksek sayıda bulunan KOBİ'ler için önemli bir boşluk ve fırsat yaratmaktadır. Bununla birlikte, Gürcistan ve AÖC'de son dönemde yapılan reformlar sonucu oluşturulan liberal ticaret ve yatırım ortamı yabancı yatırımları oldukça kolaylaştırmaktadır.

Coğrafi yakınlık, vizesiz ve pasaportsuz geçiş uygulamaları, liberal reformlar, uygun maliyetli işgücü, hızlı bir şekilde gelişen altyapı ve turizm sektörüne bağlı olarak AÖC'de Türk yatırımcı sayısı ciddi bir artış eğilimindedir. Öyle ki; hâlihazırda AÖC'de faaliyet gösteren yabancı firmaların % 64'ünü Türk firmaları oluşturmaktadır.

AÖC ve TR90 Bölgesi mevcut ilişkilerinde bir başka önemli konu ise özellikle Rize ve Artvin'de yasal veya yasadışı yollardan çalışan Gürcü ve AÖC vatandaşlarıdır. Ağırlıklı olarak çay hasatında çalışan bu işçiler, tarım dışında hasta bakımı, ev temizliği ve benzeri hizmet alanlarında da yoğun olarak çalışmaktadır. TR90 Bölgesi'nin mevcut demografik ve sosyal yapısı, işgücü arzı, işgücü maliyetleri ve işgücünün tercihleri çay ve fındık hasadının tamamının yerel işgücüyle yürütülmesini olanaksızlaştırmakta ve dışarıdan mevsimlik işçi çalıştırılmasını yer yer zorunluluk, yer yer de maliyet düşürücü bir tercih haline getirmektedir. Dolayısıyla tarım sektöründe mevsimlik çalışan Acara ve Gürcü nüfusu yerel işgücüne kıyasla daha düşük maliyetle istihdam edilmeleri nedeniyle işveren için ekonomik bir avantaj teşkil etmektedir. Öte yandan, kayıt dışı olarak çalışan bu nüfusun insani koşullarda çalışma, barınma ve sağlık hizmetlerinden faydalanma olanakları kısıtlı kalmakta, yerleşilen toplumda sosyal dışlanma ve güvenlik sorunları görülebilmektedir. Netice itibarıyla, iki Bölge arasındaki işçi hareketliliğinin uluslararası anlaşmalarla kolaylaştırılması iki taraf için de insanî ve ekonomik kazanımlar sunacaktır.

AÖC'de hızla gelişmekte olan turizm sektörü, AÖC tarafından önümüzdeki dönem için kalkınmada birincil derecede öncelik verilen tarım sektörü ve Türkiye'den özel sektör firmalarının yatırımları göz önüne alındığında tekstil, mobilya, hidroelektrik santraller (HES'ler) ve ticaret potansiyel işbirliği alanları olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çerçevede turizm sektöründe kumarhane içeren lüks oteller ve kitle turizminin gelişmekte olduğu AÖC ile doğaya dayalı alternatif turizm türlerinin gelişmekte olduğu TR90 Bölgesi arasında tamamlayıcılıktan doğan önemli bir işbirliği potansiyeli bulunmaktadır. İki bölgede sunulan farklı turizm türlerini içeren tur paketleri veya iki ülkede de diğer ülke turizm olanaklarının tanıtımına bağlı ortak bir politikanın benimsenmesi ve uygulanması yoluyla ziyaretçilere sunulan farklı alternatiflerle ortalama kalış sürelerinin artırılması mümkündür.

AÖC'de sanayi sektörlerinde KOBİ sınıfında çok fazla firmanın bulunmaması ve AÖC'nin gelişmekte olan bir bölge olması, TR90 firmaları için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bölge'de TR90 firmalarının kullanımı için oluşturulabilecek Organize Sanayi Bölgesi (OSB) veya benzeri oluşumlar sanayi alanında üretim alanı bulmakta güçlük çeken firmaların sorununu çözebilecek niteliktedir.

Turizm alanındaki bir başka işbirliği alanı kruvaziyer turizminin geliştirilmesidir. Hâlihazırda AÖC'de sadece kruvaziyer turizmine hizmet verecek bir liman yatırımı için yabancı yatırımcı arayışları devam etmektedir. Karadeniz Havzası'na yönelik kruvaziyer turlarının sayısı son dönemlerde artış göstermektedir. İki ülke arasındaki ortak pazarlama çalışmaları, birden fazla uğrak noktası gerektiren bu turizm dalında iki bölge için de kazanımlar getirecektir.

İki bölge arasında işbirliğinin geliştirilebileceği bir başka alan da AÖC'de modern tarım işletmelerinin kurulması ve işletilmesidir. Tüm dünya pazarlarında organik ve doğal ürünlere artan talep bu hususta işbirliğini tetikleyen bir etmendir. AÖC istihdamının %50'den fazlası tarım sektöründe gerçekleşmektedir; ancak modern tekniklerle üretim yapan yerli firma sayısı yok denecek kadar azdır. Hâlihazırda bazı Türk firmalarının bu alanlarda yatırımları başlamıştır. Bu bağlamda, özellikle organik ve modern üretim unsurları, ihracat ve pazarlama yetenekleri ile TR90 Bölgesi firmalarının bu sektörde önemli bir pazar payı alma şansı bulunmaktadır. Ayrıca, TR90 ve AÖC'nin organik tarım ürünleri için uygulanacak ortak tanıtım, markalaşma ve pazarlama stratejileri her iki bölge içinde kazanımlar sağlayacaktır.

Batum

AÖC'nin önümüzdeki dönemde tarımı turizm yerine birinci öncelik alması neticesinde işbirliği potansiyeli yanında rekabet de gündeme gelecektir. Bu çerçevede, TR90 Bölgesi'nde çay ile beraber en yoğun olarak üretimi gerçekleştirilen fındık üretimi konusunda AÖC'de de üretim ve ihracatın artırılması ile önemli bir rekabet alanı oluşması beklenmektedir. Bir başka rekabet alanı ise özellikle ucuz işgücü sebebiyle Türkiye'den önemli sayıda yatırımın AÖC'ye kaydırıldığı tekstil sektörüdür. Bu alanda TR90 Bölgesi'nde yer alan firmaların markalaşma yoluyla üretim maliyetlerine dayalı rekabetten kaliteye dayalı rekabete geçişi mümkün olacaktır.

3.3.2. Rusya İle İlişkiler

TR90 Bölgesi'nin kalkınmasında iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi durumunda etkili olabilecek bir başka ülke ise Rusya'dır. Rusya 140 milyonu aşan nüfusu ve ithalatında tüketim mallarının ağırlığı ile TR90 Bölgesi için önemli bir dış pazar teşkil etmektedir.

Son dönemde TR90 Bölgesi ve Rusya'nın iktisadi ilişkilerinde aşağıda yer alan önemli gelişmeler gerçekleşmiştir:

- Türkiye ve Rusya arasındaki vize uygulaması 30 güne kadar karşılıklı olarak kaldırılmıştır.
- Sochi (Krasnodor Bölgesi) Bölgesi, Rusya'nın turizm odaklı kalkınması için hedef şehir olarak belirlenmiştir.
- Sochi Limanı'nın yük taşımacılığına kapatılması ile Trabzon Limanı üzerinden gerçekleştirilen taze sebze ve meyve ihracatı durma noktasına gelmiş ve bu durum Trabzon Limanı'nın önemini azaltmıştır.
- Rusya tarafındaki korumacı/kısıtlayıcı dış ticaret mevzuatı TR90 Bölgesi firmalarının potansiyelini sınırlamaktadır.
- Rusya'daki yatırım ortamının yeterince tanınmaması ve karşılıklı güven ortamının sağlanamaması Bölge firmalarının Rusya pazarına ihracat ya da yatırım amaçlı girişlerini sınırlamaktadır.

- Rusya Federasyonu'na Türkiye'den en kısa sürede kara yolu ulaşımını sağlayan Gürcistan üzeri transit geçişli Kazbegi-Verhni Lars Gümrük Kapısı'nın açılması ile karşılıklı ticaretin artması beklenmektedir.
- Rusya'nın özellikle güney bölgeleri olan ve Karadeniz kıyısında yer alan Krasnodar ve Rostov gibi bölgeler ve Kafkaslarda yer alan Kuzey Osetya Cumhuriyeti ile olan ilişkilerin aşağıda belirtilen alanlarda geliştirilmesi TR90 Bölgesi ihracatının ve Bölge kaynaklı dış yatırımların artmasını sağlayacaktır:
- Kafkasya'da Türk firmaları ve özellikle TR90 firmalarına hizmet verebilecek bir lojistik merkez veya aktarım merkezinin kurulması,
- Turizm odaklı büyümenin beklendiği Sochi'de TR90 firmalarına hizmet verecek sektörel ortak satış merkezlerinin kurulması,
- Rusya, Ukrayna, Gürcistan (AÖC) gibi Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ile işbirliği yapılarak Sinop-Trabzon-Batum-Sochi veya benzeri güzergâhlar üzerinden Karadeniz Havzası'nda kruvaziyer turizminin geliştirilmesi.

4

TR90 BÖLGESİNİ ANLAMAK

4.1. TR90 Bölgesi'nin Sosyal Durum Analizi

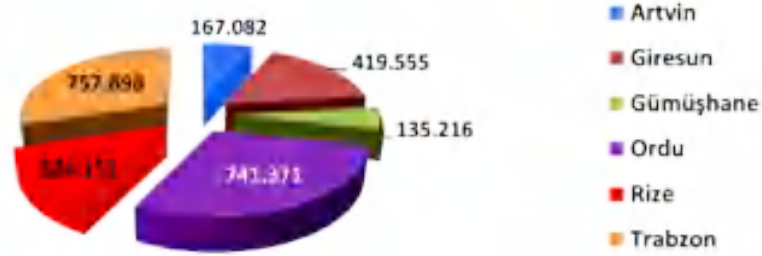
4.1.1. Demografik Yapı

4.1.1.1. TR90' da Nüfusun Genel Yapısı

4.1.1.1.1. Nüfus Büyüklüğü

TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi, 2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2.545.274 nüfusuyla 26 Düzey 2 bölgesi arasında 13. sırada yer almaktadır. Bu nüfus, Türkiye nüfusunun %3,36'sına karşılık gelmektedir. Bölge'nin kapsadığı il sayısı göz önünde bulundurulduğunda 13. sırada yer alması anlaşılabilir olmasına rağmen, TR90 Bölgesi net göç hızı, göç hızı, nüfus artış hızı, toplam doğurganlık hızı ve kaba doğum hızı verileri incelendiğinde, Bölge'nin nüfusa bağlı değerlerinin Türkiye ortalamasının altında yer aldığı gözlenmektedir.

Grafik 4-1 TR90 Nüfusunun İllere Göre Dağılımı, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS

TR90 Bölge nüfusunun %29,8'i Trabzon'da, %29,1'i Ordu'da, %16,5'u Giresun'da, %12,7'si Rize'de, %6,6'sı Artvin'de, %5,3'ü Gümüşhane'de ikâmet etmektedir.

4.1.1.2. TR90'da Kır ve Kent Nüfusu

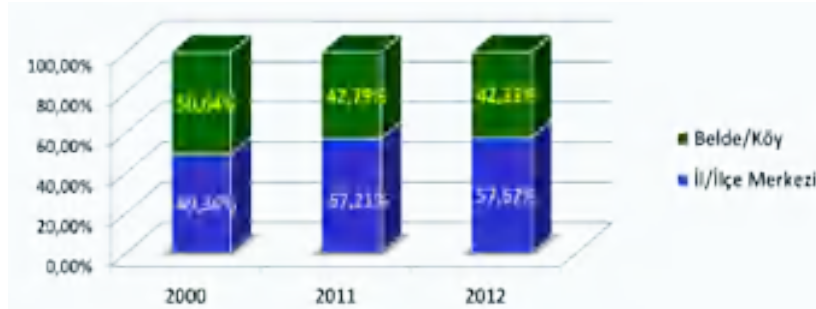
TÜİK verilerine göre 2000 yılında Türkiye nüfusunun % 50,66'sı il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, bu oran 2012 yılında %77,28 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 12 yıl içinde Türkiye için kent nüfusunda %26,62 artış gerçekleşirken, TR90 için aynı dönemde kent nüfusunda yaklaşık %8' lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 4-1 TR90'da İl/ilçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusu Dağılımının Yıllara Göre Değişimi, 2000-2012

Yıl	İl/ilçe Merkezi	Yüzde	Belde/Köy	Yüzde	Toplam
2012	1.467.952	57,67	1.077.322	42,33	2.545.274
2011	1.437.943	57,22	1.075.078	43,00	2.513.021
2010	1.414.065	56,20	1.102.102	44,00	2.516.167
2009	1.393.834	55,17	1.132.785	45,00	2.526.619
2008	1.347.749	53,75	1.159.638	46,00	2.507.387
2007	1.382.104	55,54	1.106.548	44,00	2.488.652
2000	1.545.914	49,36	1.585.632	50,63	3.131.546

Kaynak: TÜİK, ADNKS

Grafik 4-2 TR90'da İl/ilçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusu Oranlarının Yıllara Göre Değişimi, 2000-2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS

Not: 2000 yılı genel nüfus sayımı istatistiklerinde toplam nüfus, köy ve şehir nüfusu olarak ikiye ayrılmıştır. (20.000'in altında nüfusa sahip olan yerleşim yerleri köy nüfusu olarak ifade edilmiştir.). Ancak; yıllar bazlı gelişimi göstermek için yukarıdaki grafikte diğer yıllarla aynı sınıflandırma adlarıyla; köy/ belde nüfusu adı altında köy; il/ilçe merkezi adı altında şehir nüfusu kastedilerek sunulmuştur.

TÜİK'in genel nüfus sayımı ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre TR90 Bölgesi kırsal nüfusu Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölge'de kırdan kente nüfus hareketinin temel nedenleri; kırsalda üretimin azalması, geçim sıkıntısı, kır-kent bağlantılarının zayıf olmasından kaynaklanan pazara ve hizmetlere erişim problemleri ve sosyal donatı eksiklikleri şeklinde ifade edilebilir. TR90 Bölgesi için Türkiye ortalamasına nazaran daha düşük oranda gerçekleşen kentleşmenin arkasında, özellikle Bölge kırsalından Bölge dışına gerçekleşen göç etkili olmuştur.

Harita 4-1 TR90'da İlçe Nüfuslarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2012 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

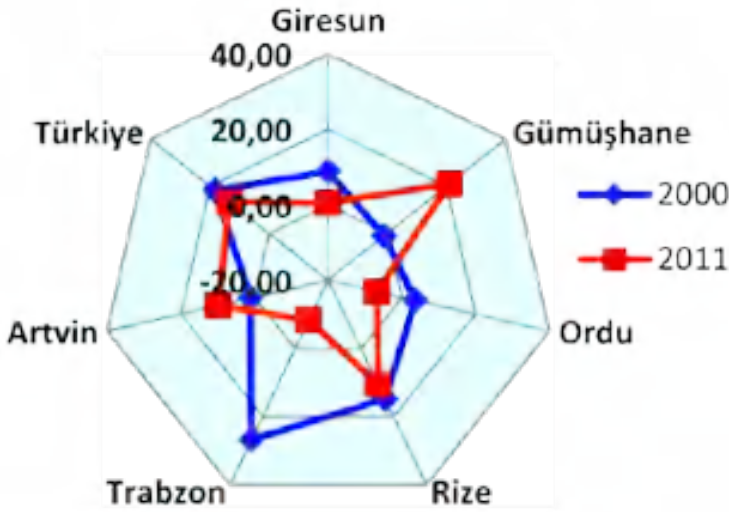
TR90 Bölgesi'nde kırsal nüfusun Türkiye ortalamasının üzerinde olmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi yerleşim yapısının coğrafi koşullar nedeniyle dağınık olmasıdır. Dağınık yerleşim yapısı TR90 Bölgesi'nde oldukça fazla sayıda belde ve köy statüsünde yerleşim alanı tanımlanmasına neden olmuştur ve bu yerleşim yerleri kırsal nüfusa tekabül etmektedir.

4.1.1.1.3. Nüfus Artış Hızı

ADNKS 2011 yılı nüfus artış hızı verilerine göre; Türkiye için nüfus artış hızı ‰13,49 (binde) iken, TR90 Bölgesi için bu oran ‰-1,25 'dir. TR90 Bölgesi illeri nüfus artış hızları 2000 ve 2011 yılları için değerlendirildiğinde, Gümüşhane ve Artvin'de nüfusun artmış olduğu, Giresun, Rize, Ordu ve Trabzon'da nüfusun azalmış olduğu gözlenmektedir.

Grafik 4-3 TR90 İlleri Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması (binde)

Kaynak: TÜİK, ADNKS

ADNKS 2011 yılı nüfus artış hızı verilerine bakıldığında, genel itibarıyla TR90 Bölgesi'nin göç verdiği, Bölge'nin kaba doğum hızı² ve toplam doğurganlık hızının Türkiye ortalamasından daha düşük olduğu çıkarımlarında bulunulabilir. Nitekim TÜİK'in doğum istatistiklerine göre TR90 Bölgesi için kaba doğum hızı ve genel doğurganlık hızlarının Türkiye ortalamasının altında kaldığı gözlenmektedir. Aynı zamanda, 2012 yılı itibarıyla toplam doğurganlık hızı, çocuk sayısı bakımından TR90 Bölgesi için 1,75 iken, Türkiye için 2,08'dir.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, Türkiye nüfus piramidinden farklı olarak TR90'da genç nüfus tabanının daraldığı ve yaşlı nüfus tavanının ulusal ortalamadan daha geniş kaldığı görülmektedir. 55 yaş üstü yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı Bölge'de 2012 yılında %21,71, Türkiye'de ise %15,64 olarak gerçekleşmiştir. Bu görünüm, Bölge'nin dışarıya verdiği genç nüfus göçünü, özellikle emeklilik sonrası dönüş yapanların oluşturduğu yaşlı nüfus artışını ve ‰13 (binde) olan TR90 kaba doğum hızının Türkiye ortalaması olan ‰16,7'nin altında kaldığını doğrular niteliktedir.

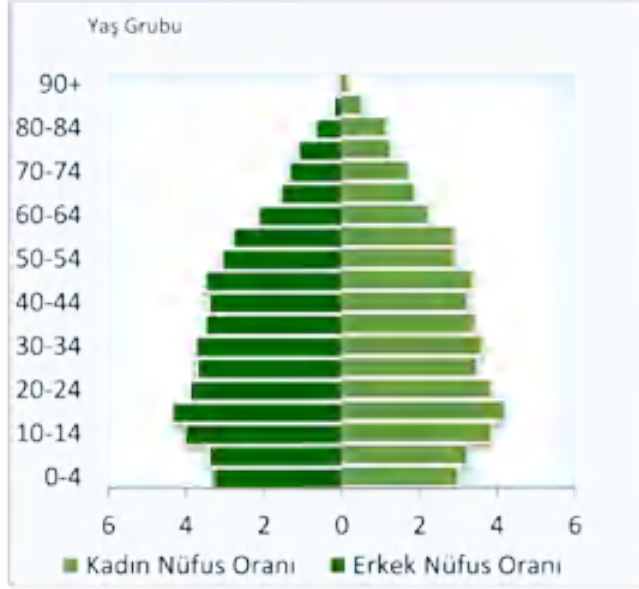
2011 yılı verilerine göre, nüfus artış hızındaki düşüş trendi tabanı daralmış olan nüfus piramidinde de gözlemlenmektedir. TR90'da yaşlı nüfus, mevsimsel olarak yer değiştiren (kış mevsiminde büyükşehirlerde, yaz mevsiminde köylerde) bir nüfus grubu olarak da değerlendirilmelidir. Yaşlı nüfusun yoğunluğu ve aynı zamanda göç, kentleşme, modernleşme süreçleri içinde geleneksel sosyal koruma mekanizmalarının çözülmesi, TR90'da sosyal hizmet sunumu, yaşlı bakım hizmetleri, kadınlara düşen bakım yükü ve kadının işgücüne katılım oranı açılarından önemli politika belirleyicileri olmaktadır.

Tablo 4-2 TR90'da Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%), 2012

Yaş grubu	Toplam	Erkek Nüfus Oranı	Kadın Nüfus Oranı
0-4	163.773	3,30	3,01
5-9	169.279	3,41	3,24
10-14	201.041	4,03	3,86
15-19	216.766	4,34	4,18
20-24	197.606	3,90	3,86
25-29	183.183	3,70	3,50
30-34	187.539	3,73	3,64
35-39	176.191	3,50	3,42
40-44	169.682	3,41	3,26
Yaş grubu	Toplam	Erkek Nüfus Oranı	Kadın Nüfus Oranı
45-49	174.802	3,48	3,38
50-54	152.902	3,08	2,93
55-59	144.868	2,79	2,90
60-64	111.080	2,13	2,24
65-69	87.617	1,56	1,88
70-74	78.042	1,34	1,72
75-79	60.613	1,11	1,27
80-84	46.583	0,68	1,16
85-89	18.599	0,19	0,54
90+	5.108	0,03	0,17
Toplam	2.545.274	49,71	50,17

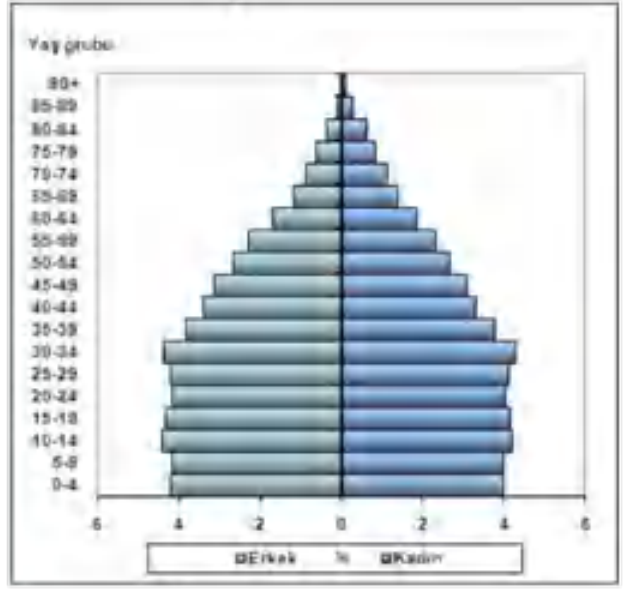
Kaynak: TÜİK

Grafik 4-4 TR90 Nüfus Piramidi, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS

Grafik 4-5 Türkiye Nüfus Piramidi, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS

2012 yılında Türkiye’de toplam yaş bağımlılık oranı %48,03 iken, TR90’da %48,45 olarak gerçekleşmiştir. 65+ yaş grubu bağımlılık oranı, Türkiye genelinde %11,12, TR90’da ise %17,30’dur. Öte taraftan TR90’da yaş bağımlılık oranı, %36,91’lik Türkiye geneli oranının altında gerçekleşmiştir. Tüm bu veriler TR90’da yaş bağımlılık oranını daha çok yaşlı nüfus yoğunluğunun yükselttiğini göstermektedir.

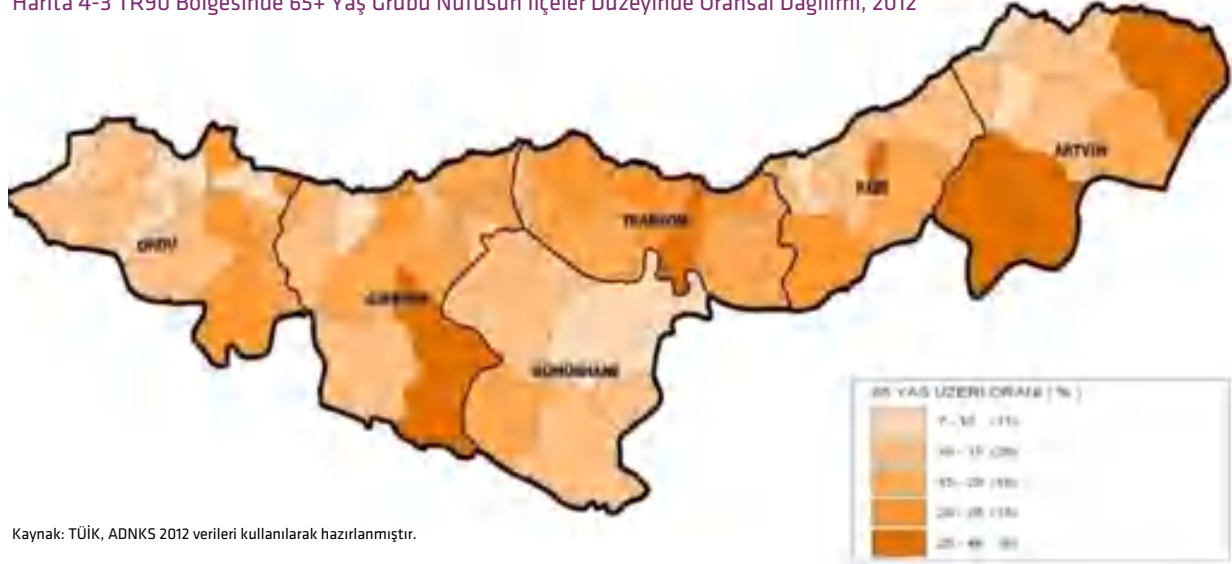
Yüksek yaş bağımlılık oranının; düşük vergi geliri, yüksek sosyal güvenlik harcaması, çalışan nüfus üzerine düşen yükte artış, bakım hizmetlerine ihtiyacın artması ve kurumsal çözüm üretilememesi durumunda özellikle kadınların bakım yükünün artması, kadınların işgücüne katılmalarının ve daha geniş anlamıyla sosyo-ekonomik olarak özgür bireyler olmalarının güçleşmesi şeklinde etkileri görülmektedir.

Harita 4-2 TR90 Bölgesinde 0-14 Yaş Grubu Nüfusun İlçeler Düzeyinde Oransal Dağılımı, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2012 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

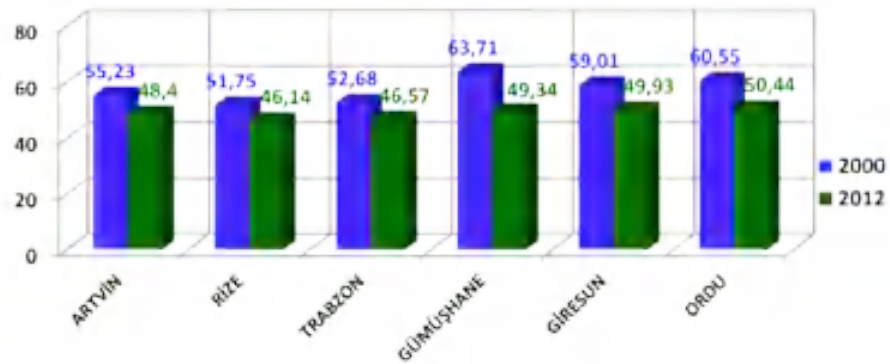
Harita 4-3 TR90 Bölgesinde 65+ Yaş Grubu Nüfusun İlçeler Düzeyinde Oransal Dağılımı, 2012

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2012 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Harita 4-2 ve 4-3'te görüldüğü gibi Bölge'de 0-14 yaş grubu nüfusun daha yoğun olduğu iller Ordu ve Gümüşhane, 65+ yaş grubu nüfusun daha yoğun olduğu iller Artvin, Giresun ve Trabzon'dur.

Grafik 4-6 İllere Göre Yaş Bağımlılık Oranı Dağılımı (%), 2000-2012

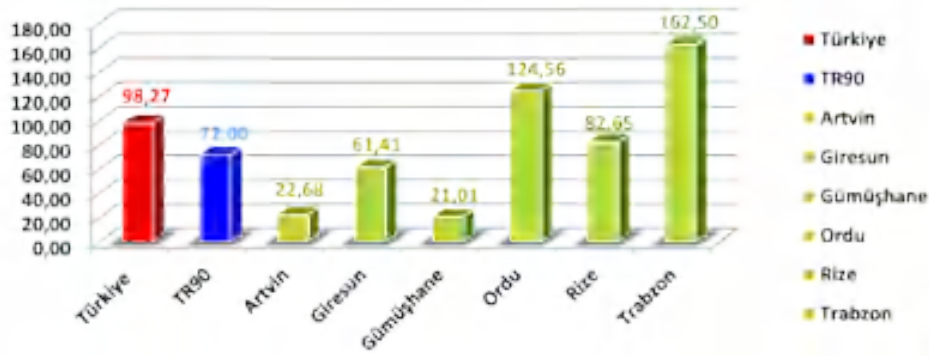

Kaynak: ADNKS 2012 verisi kullanılarak hesaplanmıştır.

4.1.1.1.4. Nüfus Yoğunluğu

TÜİK 2012 yılı verilerine göre Türkiye için nüfus yoğunluğu (kilometrekareye düşen kişi sayısı) 98 kişi iken, TR90 Bölgesi nüfus yoğunluğu 72 kişidir.

Grafik 4-7 TR90 Bölgesi ve İlleri Nüfus Yoğunluğu, 2012

Kaynak: TÜİK ADNKS

TR90 Bölgesi'nin nüfus yoğunluğu en yüksek ili Trabzon'dur. Ordu ve Trabzon nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Yoğun dışa göç ve düşük doğurganlık hızı etkenleri de göz önünde bulundurulduğunda; Bölge nüfus yoğunluğu ortalamasının Türkiye ortalamasının altında kaldığı, Trabzon ve Ordu illerinin ekonomik cazibelerinin ve doğal nüfus artışı koşullarının meydana getirdiği nüfusa yetecek düzeyde mekâna sahip olmamalarından dolayı Bölge ve Türkiye ortalamasının üstünde nüfus yoğunluğu değerleri taşıdıkları görülmektedir.

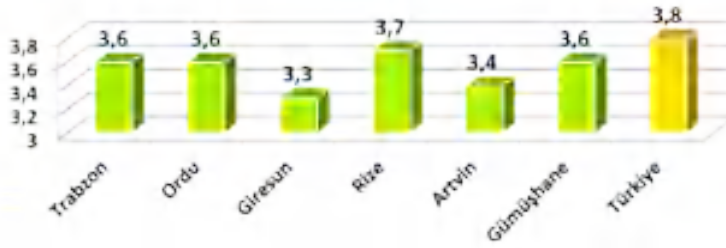
Trabzon ve Ordu illerindeki yüksek nüfus yoğunluğunun yarattığı demografik canlılık; yüksek verimlilik ve yenilikçilik potansiyeli taşıırken, bir taraftan da etkin şehir planlama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Nüfus yoğunluğunun oldukça düşük olduğu ve dağınık yerleşmenin hâkim olduğu Bölge kırsalında, altyapı maliyetleri yükselmektedir. Nitekim 2012 yılı itibarıyla Türkiye nüfusunun %3,36'sını barındıran TR90 Bölgesi için, 2005-2011 yılları arasında KÖYDES (Köyleri Destekleme Programı) proje ödeneği olarak 962.245 bin TL aktarılmıştır. Bu miktar söz konusu dönemde Türkiye geneline aktarılan proje ödeneği toplamı olan 7.300 milyon TL'nin %13,18'ine tekabül etmektedir.

4.1.1.1.5. Hanehalkı Büyüklüğü

Hanehalkı nüfusunun yüksekliği hane halkı içinde dayanışma ve işbirliği, sabit maliyetlerin paylaşımı, top- tan alışverişin kârlılığı, evsel karbon ayak izinde düşme şeklinde “ölçek ekonomisi” kavramıyla benzerlik halinde değerlendirilebilecek olumlu sosyo-ekonomik sonuç- lar ortaya çıkarabilmektedir. Hanehalkı ekonomik bir birim olarak değerlendirildiğinde, üretim tipi değiştikçe, hane büyüklüğünün de değiştiği görülmektedir. Tarım ekonomisindeki çözümler, eğitim düzeyinin artması, şehirleşme ve dışa göç TR90’da hanehalkı büyüklüğünü düşüren etkenlerdir. Ulusal gelişmişlik endekslerinde gelişmişlik sıralamasıyla ters orantılı olarak kullanılan ortalama hanehalkı büyüklüğünün bir tercihin mi, yok- sa bir zorunluluğun mu sonucu olarak yükseldiği önem arz etmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün bir zorunluluk

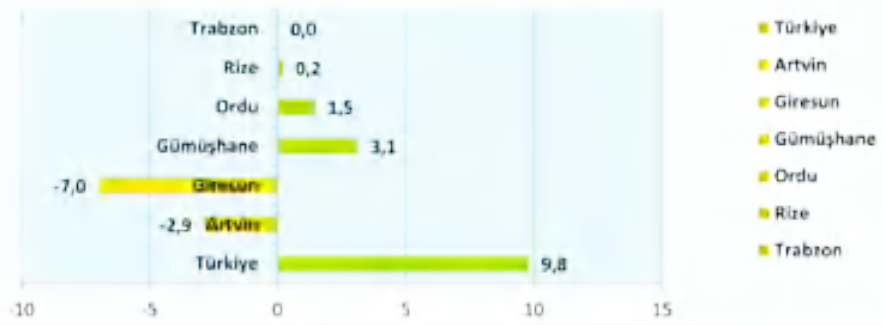
olarak yükselmesi, açık ve gizli konut ihtiyacına işaret etmektedir. Bu bağlamda, TR90’da ortalama hanehal- kı nüfusunun Türkiye ortalamasının altında yer alması açık konut ihtiyacına dair öncelikli bir ihtiyaç olmadığını göstermekle birlikte, özellikle, son yıllarda açılan yeni kamu üniversitelerinin illerde oluşturduğu yurt ve konut ihtiyacı, TR90 illerindeki konut politikasına yön veren önemli bir gelişme olagelmıştır. Ayrıca, hanelerde birey- sel gelişimi zorlaştıran fiziki engellerin, yani gizli konut ihtiyacının/açığının, bölgesel ve yerel konut araştırmalarıyla ortaya konulması ve gerekli tedbirlerin alınması, üzerinde çalışılması gereken bir başka bölgesel sosyal politika konusudur. Bu araştırma ve değerlendirmeler- in yapılmasında özellikle yerel yönetimlerin alacağı rol önem arz etmektedir.

Grafik 4-8 TR90 Bölgesi İlleri Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü, 2011

4.1.1.2. Nüfus Projeksiyonları

Grafik 4-9 TR90 İlleri ve Türkiye için Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızları Projeksiyonu (%), 2012-2023

Kaynak: TÜİK

TÜİK’in nüfus projeksiyonu hesaplamalarına göre TR90 illerinin tamamının 2012-2023 yılları arasında Türkiye ortalamasının altında yıllık ortalama nüfus artışı göstereceği, Giresun ve Artvin illerinin negatif değer göstereceği ve dolayısıyla bu illerin nüfusunun 2023 itibarıyla bugünkü nüfuslarının altına düşeceği görülmektedir. Bu iki il, ortalama hane halkı nüfusu bakımından da Bölge illeri arasında son iki sırayı almaktadır.

Tablo 4-3 Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023

Yıl	Türkiye	TR90	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane
2013	76.481.847	2.548.345	759.089	744.444	417.468	324.692	166.942	135.710
2014	77.323.892	2.550.405	760.058	747.104	415.248	325.105	166.708	136.182
2015	78.151.750	2.551.421	760.758	749.348	412.873	325.414	166.403	136.625
2016	78.965.645	2.551.516	761.228	751.180	410.339	325.638	166.052	137.079
2017	79.766.012	2.550.702	761.458	752.614	407.664	325.793	165.643	137.530
2018	80.551.266	2.548.965	761.454	753.669	404.830	325.856	165.178	137.978
2019	81.321.569	2.546.327	761.222	754.352	401.853	325.834	164.650	138.416
2020	82.076.788	2.542.820	760.786	754.655	398.739	325.726	164.067	138.847
2021	82.816.250	2.538.405	760.126	754.577	395.482	325.551	163.410	139.259
2022	83.540.076	2.533.088	759.241	754.163	392.078	325.271	162.706	139.629
2023	84.247.088	2.526.852	758.130	753.396	388.546	324.889	161.922	139.969

Kaynak: TÜİK

4.1.2. Göç Eğilimleri ve Etkileri

TR90'da göç az gelişmişliğin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilmelidir. Göçler temel olarak ekonomik nedenlere dayanmakta olup bunu kamu hizmetlerinin eksikliği ve sosyal hayatın yetersizliği gibi nedenler izlemektedir³.

TR90 Bölgesi'nin TÜİK ADNKS 2011 yılı verilerine göre; aldığı göç 85.271, verdiği göç 110.220 kişidir. Bölgenin net göçü - 24.949 kişi, net göç hızı ise %o-9,88'dir. Bu oranla, TR90, 26 Düzey 2 bölgesi içinde 23. sırada yer almıştır. Yani, Türkiye iç göç hareketi içinde TR90, Bölge dışına verdiği yoğun göç ile hızla nüfus kaybeden ilk dört bölge içindedir. Bölgesel Hoşnutsuzluk⁴ Endeksi çalışması da TR90 Bölgesi'ndeki göç eğilimlerini gerekçelendirir niteliktedir. Söz konusu çalışmada TR90 Bölgesi, 2010 yılında 26 Düzey 2 bölgesi arasında hoşnutsuzluk düzeyi en yüksek altıncı bölge olarak yer almıştır.

2011 yılı ADNKS verilerine göre TR90 Bölgesi en fazla TR10 (İstanbul), TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) ve TR51 (Ankara) Bölgeleri'nden göç almaktadır. Benzer şekilde TR90 Bölgesi'nin en fazla göç verdiği Bölgeler 2011 yılı TÜİK verilerine göre; TR10 (İstanbul), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) Bölgeleri'dir.

DOKAP'ta (2000) belirtildiği üzere genel itibariyle TR90 Bölgesi'nin göç eğilimlerine bakıldığında; Bölge'nin dağlık kesimlerinde yurt dışına göç, kıyı kesimlerinde ise iç göç daha yaygındır⁵.

TR90 illerinin göç verileri değerlendirildiğinde, Trabzon ve Ordu illerinin hem dışarıya göç eden nüfus, hem de verilen göçün il nüfusuna oranı değerleri açısından Bölge içinde en çok nüfus kaybına uğrayan iki il oldukları ortaya çıkmaktadır. Ordu ve Trabzon'un dış bağlantıları tarihsel olarak daha çeşitli ve güçlü olduğu için, dışa göç hareketinde daha önce giden göçmenlerin izlerini, bağlantılarını ve çekim etkisini takiben bu illerden dışarıya göç daha yoğun gerçekleşmektedir. Trabzon, "bölge hinterlandında bir çekim merkezi, ama aynı zamanda başka yerleşim merkezlerine geçmek için bir atlama taşı" olarak değerlendirilmektedir⁶. Bu sebeple Trabzon'un net göç hızı Bölge içerisindeki diğer illere kıyasla daha yüksektir. Gümüşhane gibi illere tersine göçün sebepleri ise son yıllarda yapılan yükseköğretim yatırımları, yeni açılan üniversiteler ve açılan maden işletmeleri şeklinde değerlendirilebilir. Gümüşhane'de nüfusun hâlihazırda çok düşük olması sebebiyle bu gibi kamu yatırımlarıyla gelen geçici nüfusun net göç hızına pozitif bir ivme kazandırması söz konusudur.

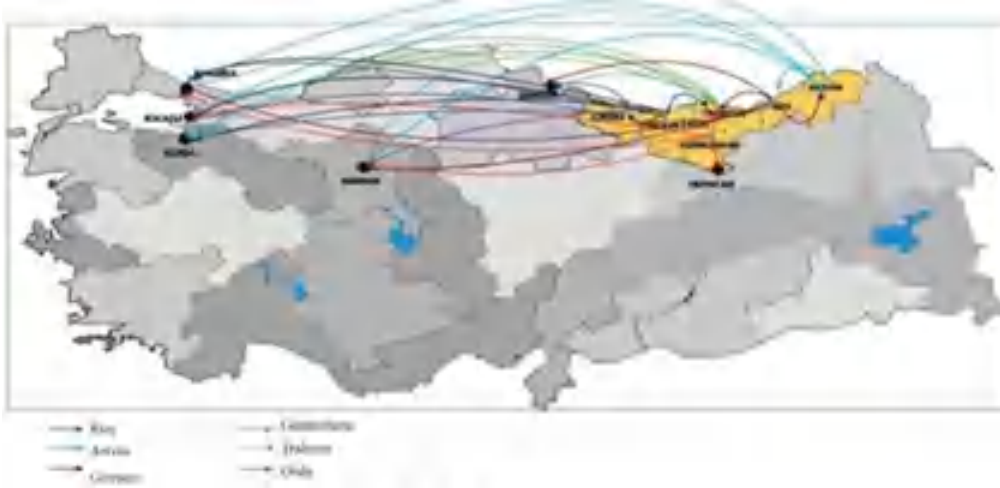
Tablo 4-4 İllere Göre Alınan ve Verilen Göçün Nüfusa Oranı ve Net Göç Hızı (%), 2011

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane
Verilen Göç Sayısı/Nüfus	5,08	4,83	4,61	4,51	4,78	6,79
Alınan Göç Sayısı/ Nüfus	3,28	3,35	4,07	4,51	4,78	7,88
Net Göç Hızı	-17,78	-14,6	-5,44	-0,01	0	10,92

Kaynak: TÜİK

Bölge dışı ve bölge içi göç hareketinde dikkati çeken unsurlardan biri genel itibarıyla doğudan batıya bir hareketin baskın oluşudur. Öte taraftan, Bölge içinde Artvin ve Rize illeri arasında kayda değer seviyede karşılıklı göç yaşanmaktadır. Bu durum, son yıllarda Bölge'ye yapılan büyük ölçekli kamu yatırımlarının bir çıktısı olarak değerlendirilebilir. Artvin ilindeki baraj inşaatları ve Rize ilindeki Ovit Tüneli inşaatı gibi yatırımların ürettikleri istihdamla iki il arasındaki nüfus hareketini etkiledikleri söylenebilir.

Harita 4-4 TR90 İllerinin En Yoğun Göç Ettiği İlk Beş İl, 2011

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2011 verisi kullanılarak hazırlanmıştır.

Harita 4-5 TR90 İllerinin En Yoğun Göç Aldığı İlk Beş İl, 2011

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2011 verisi kullanılarak hazırlanmıştır.

Tarım ve kırsal kalkınma politikalarındaki tarihsel dönüşüm TR90'dan dışa göçü değerlendirirken dikkate alınması gereken bir başka unsurdur. Tarımın tek başına bir geçim kaynağı olmaktan yetersizleşmesi ve beraberinde kırsal alanda yaşamanın getirdiği çok bağlantılı bir şekilde gerçekleşen hizmetlere ve pazara erişim sorunu, Bölge insanını göçe yönlendirmiştir.

TR90 dışına göç hareketi incelendiğinde göze çarpan önemli bir başka unsur da göç edenlerin yaş gruplarına göre dağılımı ile Bölge işsizlik oranlarının yaş gruplarına göre dağılımı arasındaki paralellik olmuştur. Tablolar 4-5'teki verilere göre; göçün en yüksek olduğu 15-19 yaş grubunun yükseköğrenim için, yine bir alttaki yüksek göç veren yaş grubu olan 10-14 yaş grubunun da ortaöğretim için il dışına çıktığı kabulleri bir yana bırakılırsa, en yoğun dışa göçün 15-39 yaş aralığında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, çoğu zaman beklentilerini karşılayacak nitelikte istihdam olanağı bulamayan genç nüfusun göçe mecbur kaldığı yargısını güçlendirmektedir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir başka husus da göç eden genç nüfusun eğitim durumudur. Bir başka deyişle, istihdamı tek başına göçe yöneltici bir etken olarak kabul etmektenense, işgücü arz ve talebi arasındaki uyum

ve tamamlayıcılığı dikkate almak daha açıklayıcı sonuçlar çıkaracaktır. Bu bağlamda, TR90'da ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesinde mesleki eğitim programlarının bu uyumsuzluğun giderilmesi bilinciyle yeniden düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Genel itibarıyla, TR90'dan göçle gidenler genç aktif nüfus; gelenler ise yaşlı ve emekli nüfustur. TR90'dan Bölge dışına göç DOKAP'ta (2000) yarı-refah göçü, olarak ifade edilmiş olup bir başka deyişle daha eğitilmiş, donanımlı ve biraz da sermayesi ve daha yüksek pazarlık gücü olan bir kitle Bölge dışına göç etmektedir. Gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşen göç hareketleri, genç işgücü ve sermayenin de Bölge dışına akmasına ve böylece geri kalmış bölgelerin daha da gerilemesine neden olmaktadır. Kırsal alanda eğitim düzeyinin düşük olması değişim talebini düşürmekte ve bu da kalkınma hareketini yavaşlatmaktadır⁷. Bu bağlamda, Bölge dışına göçün sosyal sermaye göstergeleri üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Göçmenlerin finansal, beşeri ve sosyal sermayelerinin Bölge'ye daha planlı ve düzenli dönüşünün sağlanması, bunun için yenilikçi kurumsal ve finansal araçların geliştirilmesi dışa göçün kazanımlarını Bölge'ye çevirmek açısından önem arz etmektedir.

Tablo 4-5 TR90'da Göç ve İşsizlik İlişkisi, 2011

Yaş grubu	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Yaş grubu	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Yaş Grubu	İşsizlik Oranı
0-4	6,58	50-54	5,67	15-19	17,3
5-9	6,77	55-59	5,58	20-24	23,8
10-14	8,22	60-64	4,26	25-34	9,2
15-19	8,52	65-69	3,49	35-54	3,6
20-24	7,75	70-74	3,03	55+	0,4
25-29	7,25	75-79	2,47	25-29	7,25
30-34	7,5	80-84	1,69	30-34	7,5
35-39	6,99	85-89	0,65	35-39	6,99
40-44	6,35	90+	0,18	40-44	6,35
45-49	7,06			45-49	7,06

Kaynak: TÜİK

4.1.3. İşgücü ve İstihdam

4.1.3.1. TR90'da İşgücü

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri Bölgesel Sonuçları'na göre TR9 Bölgesi, 2012 yılında Düzey 1 bölgeleri arasında işgücüne katılma oranı (%55,5) ve istihdam oranı (%52,0) bakımından ilk sırada yer almaktadır. Yine aynı veri setine göre, TR9 Bölgesi işgücü, Türkiye toplam işgücünün %3,99'unu oluşturmaktadır.

Tablo 4-6 Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu, 2012

Bölge	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (bin)	İşgücü (bin)	İstihdam edilenler (bin)	İşsiz (bin)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan nüfus
TR 9	1.982	1.100	1.031	69	55,5	6,3	52	883
TR	74.026	27.556	24.766	2.790	50	10,1	44,9	27.605

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri Bölgesel Sonuçları

TR90 Bölgesi'nin 2004-2011 yılları temel işgücü göstergelerine bakıldığında 15 yaş ve üzeri nüfusta artış olduğu, buna rağmen işgücünde düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu bilgi, bir taraftan Bölge'de işgücüne katılma oranının düştüğünü, bir taraftan da yaşlı nüfusun artıp genç nüfusun azaldığını destekler niteliktedir.

Tablo 4-7 TR9 Temel İşgücü Göstergeleri, 2004-2012

Yıl	15+ Nüfus (bin)	İşgücü (bin)	İstihdam Edilenler (bin)	İşsiz (bin)	İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus (bin)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan nüfus
2004	1.788	1.177	1.096	81	611	6,3	52	883
2012	1.982	1.100	1.031	69	883	10,1	44,9	27.605

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Bölgesel Sonuçları

TÜİK verilerine göre 2012 yılı itibarıyla Türkiye'de işsizlik oranı %8,4, istihdam oranı %46,6, işgücüne katılma oranı %50,8 iken; TR90'da işsizlik oranı %6,3, istihdam oranı %52 ve işgücüne katılım oranı %55,5 olarak gerçekleşmiştir. TÜİK 2004 ve 2012 yılı verileri karşılaştırıldığında ise TR90 Bölgesi'nde işgücüne katılım, işsizlik ve istihdam oranlarında düşüş meydana geldiği görülmektedir.

Grafik 4-10 TR90 İşgücü Göstergeleri 2004-2012 Karşılaştırması (%)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri

TÜİK'in 2010 yılı İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri'ne göre; TR90 Bölgesi'nde en yüksek iş gücüne katılma oranı Rize ilindedir, bunu sırasıyla Artvin, Gümüşhane, Ordu, Giresun ve Trabzon illeri takip etmektedir. İstihdam oranı sıralaması ise; Rize, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Artvin ve Trabzon şeklindedir. İstihdam ve işgücüne katılma oranlarında TR90 Bölgesi illeri arasındaki farklılaşma, bu illerdeki tarım istihdamı ile doğrudan ilgilidir. Diğer bir deyişle, Rize'de çay, Giresun ve Ordu'da fındıktan kaynaklanan belirgin bir tarım istihdamı ve dolayısıyla işgücüne katılım söz konusudur.

Tablo 4-8 İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri, 2010

İl Adı	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
Trabzon	56,4	6,3	52,8
Ordu	58,1	5,9	54,6
Giresun	58	6	54,5
Rize	61,8	6	58,1
Gümüşhane	58,8	5,8	57,3
Artvin	60,8	5,7	55,4

Kaynak: TÜİK

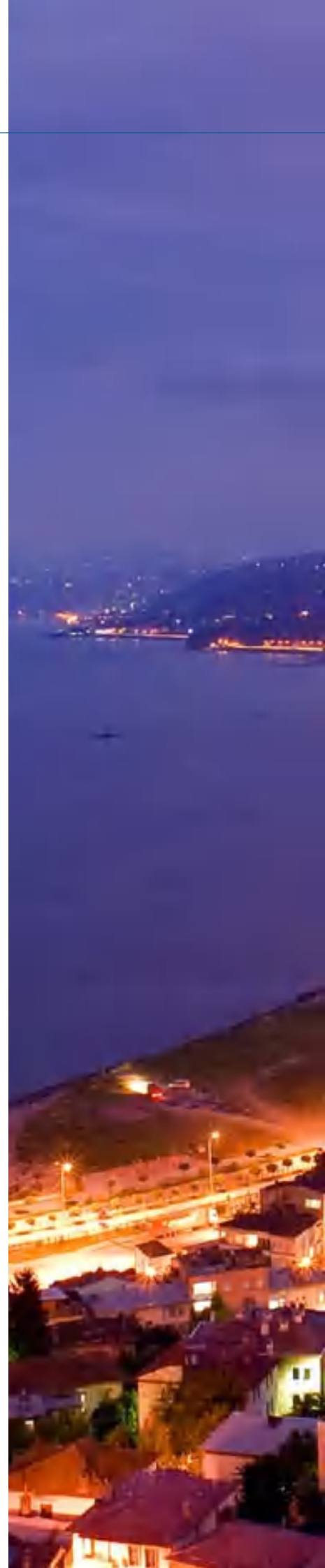
Öte taraftan; TÜİK'in 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması çalışmasından edinilen illere göre Temel İşgücü Göstergeleri verisine göre ise; TR90 Bölgesi'nde en yüksek iş gücüne katılma oranı Artvin ilindedir. Bunu sırasıyla Ordu, Trabzon, Giresun, Rize ve Gümüşhane illeri takip etmektedir. İstihdam oranı da aynı şekilde; Artvin, Ordu, Trabzon, Giresun, Rize ve Gümüşhane sıralamasıyla gerçekleşmiştir. Ekim ayında gerçekleştirilen anket sonuçlarını yansıtan bu araştırma mevsimsellik etkisinin yüksek olduğu göz önünde bulundurulmak kaydıyla; daha güncel olması ve örneklem genişliği ve niteliği itibarıyla dikkate değer sonuçlar barındırmaktadır.

Tablo 4-9 Nüfus ve Konut Araştırmasına Göre İllerin Temel İşgücü Göstergeleri, 2 Ekim 2011 (Bin kişi, 15+ yaş)

İl	İşgücüne katılım oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
Artvin	58,3	54,7	6,0
Giresun	49,6	45,4	8,3
Gümüşhane	45,0	41,2	8,5
Ordu	54,2	51,3	5,4
Rize	47,6	42,6	10,5
Trabzon	51,4	47,4	7,8

Kaynak: TÜİK

TÜİK'in 2012 yılı Hanehalkı İşgücü Anketleri Bölgesel Sonuçları'na göre, TR90 Bölgesi, diğer Düzey 2 bölgeleri arasında kadının işgücüne katılma oranı bakımından %43,1 ile ilk sırada olup Türkiye ortalaması olan %29,5'in da üzerinde yer almaktadır. Bu durum aslında, TR90 Bölgesi'nde kadın istihdamının tarımsal faaliyetler üzerinde yoğunlaştığının önemli bir göstergesidir. Öte taraftan, Bölge'de tarım ekonomisindeki çözümlerle birlikte kadının işgücüne katılım oranı da düşüş göstermektedir. 2004 yılında %54 olan kadın işgücüne katılım oranı, 2012 yılında %43,1'e düşmüştür.

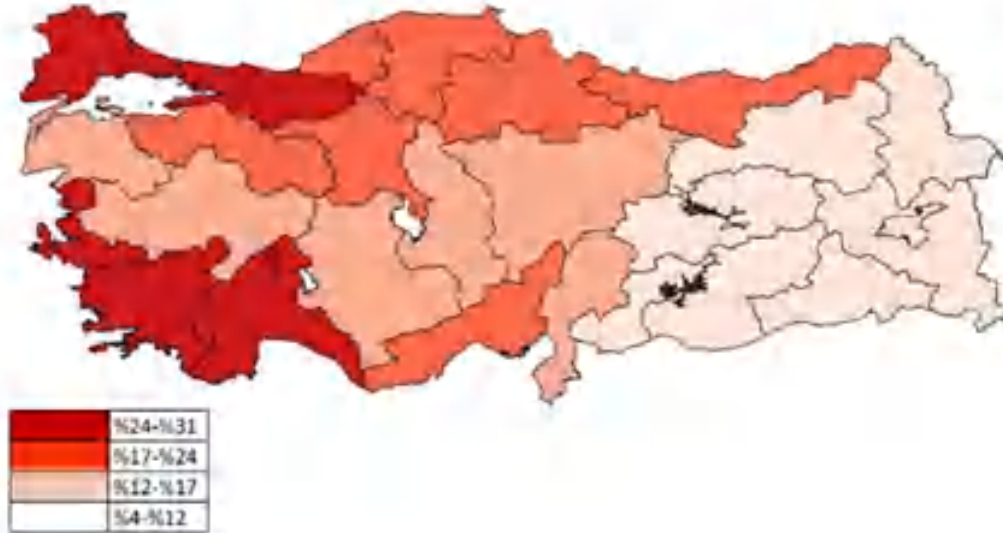
TÜİK'in 2010 yılı İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri'ne göre; TR90 Bölgesi'nde en yüksek iş gücüne katılma oranı Rize ilindedir, bunu sırasıyla Artvin, Gümüşhane, Ordu, Giresun ve Trabzon illeri takip etmektedir. İstihdam oranı sıralaması ise; Rize, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Artvin ve Trabzon şeklindedir. İstihdam ve işgücüne katılma oranlarında TR90 Bölgesi illeri arasındaki farklılaşma, bu illerdeki tarım istihdamı ile doğrudan ilgilidir. Diğer bir deyişle, Rize'de çay, Giresun ve Ordu'da fındıktan kaynaklanan belirgin bir tarım istihdamı ve dolayısıyla işgücüne katılım söz konusudur.

Harita 4-6 Düzey 2 Bölgelerinde Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%), 2012

Kaynak: Aşık, G.A.,2012⁹

Harita 4-7 Düzey 2 Bölgelerinde Kadınların Tarım Dışı İşgücüne Katılma Oranları (%)

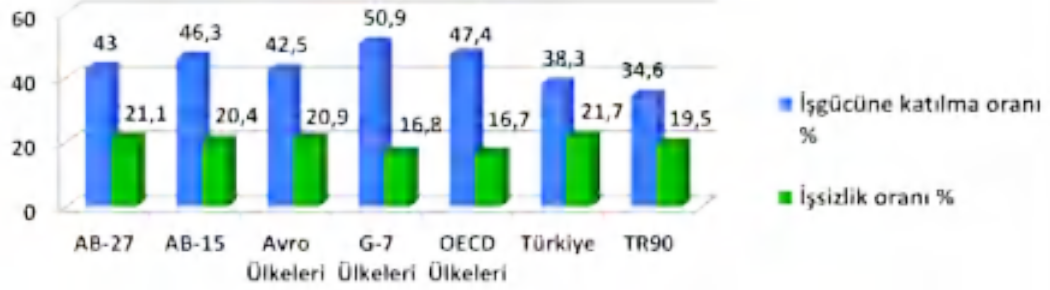

Kaynak: Aşık, G.A.,2012⁹

Harita 4-6 ve 4-7'de görüldüğü gibi, TR90 Bölgesi kadının işgücüne katılımı bakımından dört seviyeli bir gruplandırılmada en yüksek oranların gerçekleştiği birinci grupta yer alırken, tarım dışı işgücüne katılım oranı bakımından ikinci grupta yer almaktadır.

Grafik 4-11 15-24 Yaş Grubu Genç Nüfus İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları, 2010

Kaynak: TÜİK, EUROSTAT ve OECD 2010¹⁰

Grafik 4-11'de görüldüğü gibi, TR90'da 15-24 yaş grubu genç nüfusun işgücüne katılım oranı Türkiye ve seçilmiş bazı gelişmiş ülke grupları ortalamasının altında gerçekleşirken, işsizlik oranı G7 ve OECD ortalamasının üstünde, Türkiye ve diğer seçilmiş Bölge ortalamalarının altında gerçekleşmiştir. Türkiye ortalamasının üstünde yaşlı nüfus barındıran TR90'da, işgücü ve üretim değerlerini ve dolayısıyla Bölge dışına göçü olumsuz yönde etkileyen demografik dezavantaj; gençlerin işgücüne katılımının yükseltilmesi, mesleki donanımlarının bölgesel işgücü talebine duyarlı olarak geliştirilmesi ve işsizlik oranlarının düşürülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

4.1.3.2. TR90'da İşgücü

TR90'da istihdam piyasası dönüşüm halindedir. Tarım dışı istihdam Türkiye'de olduğu gibi TR90 Bölgesi'nde de büyüme arz etmektedir. Tarım istihdamındaki azalma ile birlikte, sanayi ve hizmetler için gerekli eğitim ve donanıma sahip olmayan kırsal işgücü, yeterince istihdam edilememektedir. Nitekim TR90 Bölgesi istihdam oranları 2004 ve 2012 yılları için karşılaştırıldığında yaklaşık %9'luk bir düşüş gözlenmektedir.

TÜİK'in 2012 yılı Hanehalkı İşgücü Anketleri'nden edinilen veriye göre TR90 Bölgesi istihdam oranı %52 ile Türkiye ortalaması olan %44,9'un üzerindedir. Benzer şekilde TÜİK İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri 2010 verilerine göre ise; TR90 Bölgesi illerinde istihdam oranı sıralaması yukarıdan aşağıya Rize, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Artvin ve Trabzon şeklindedir¹¹

4.1.3.2.1. İşsizlik

TR90 Bölgesi işsizlik oranı TÜİK 2012 verilerine göre %6,3 ile Türkiye ortalaması olan %10,1'in altında yer almaktadır. Öte yandan iller bazlı en güncel veri olan 2010 yılı verisine göre ise Bölge illeri arasında en yüksek işsizlik oranı %6,3 ile Trabzon'dadır. Memur ve ücretli çalışan yoğunluğunun; eğitim, sağlık, yargı ve benzeri kamu hizmetleri ve idari işlemler için bölgesel bir merkez konumunda olan Trabzon'da olduğu ve dolayısıyla tarım dışı ve kayıtlı istihdamın yoğunlukla bu ilde gerçekleştiği ve yine aynı sebepten en düşük işgücüne katılma ve istihdam

değerlerinin de yine bu ilde gerçekleştiği söylenebilir. TR90'da tarım sektöründe yılın birkaç ayında mevsimlik çalışma, mevsimlik işsizliği ve genel itibarıyla işsizliği gizlemektedir¹².

Tablo 4-9'da görüldüğü üzere Bölge'de en yoğun işsiz nüfus grubu yükseköğretim ile lise ve dengi okul mezunlarından oluşmaktadır. Bu da Bölge ekonomisinde eğitilmiş genç nüfusun donanımları ve üretim modellerinin uyumlandırılması, meslek eğitimi politikalarının da bu doğrultuda gözden geçirilmesi ihtiyacı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

¹⁰ Mesleki ve Teknik Eğitimde Kalite: Strateji Belgesi, 2012 / ¹¹ Bkz. TÜİK, 2010. İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri
¹² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Bölgesel İhtiyaç Analizi Raporu.

Tablo 4-10 TR90 Bölgesi'nde Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%), 2011

	Okuma-Yazma Bilmeyen	Lise Altı	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yükseköğretim
2011	0,4	5	10,5	12,6

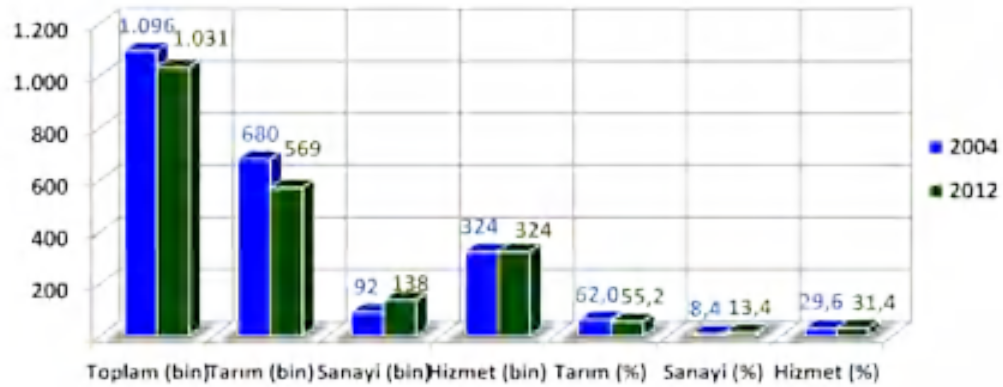
Kaynak: TÜİK

TR90 Bölgesi'nin kentsel sanayi yapısı, Bölge'nin eğitilmiş ve donanımlı genç nüfusunu ve kırsal alanlardan göç eden aktif nüfusu istihdam edecek kapasitede değildir. Dolayısıyla, Bölge'den yoğun oranda dışa göç vardır.

4.1.3.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

2011 yılı TÜİK verilerine göre TR90 Bölgesi'nde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında %53,6 ile tarım en yüksek orana sahiptir. Hizmetler sektörü %31,7 ile ikinci sırada yer almaktadır. Sanayinin istihdamdaki payı ise %14,7 olarak hesaplanmıştır. 2004 ve 2012 yılları karşılaştırıldığında TR90 Bölgesi'nde tarımın istihdamdaki payının düştüğü, buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörü istihdamında artış yaşandığı görülmektedir.

Grafik 4-12 TR90'da İstihdamın Sektörel Dağılımındaki Değişim 2004-2012 Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Bölgesel Sonuçları

Grafik 4-13 TR90'da Tarım ve Tarım Dışı İstihdam Oranındaki Değişim, 2004-2012

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Bölgesel Sonuçları

TR90 Bölgesi'nde istihdamın sektörlere ve eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde; tarım sektöründe yoğunluklu olarak okuma yazma bilmeyen ve lise altı eğitim görmüş kişilerin istihdam edildiği, sanayi sektöründe yoğunluklu olarak lise altı eğitim görenlerin, hizmetler sektöründe ise lise ve dengi okul mezunu veya yükseköğretim mezunu kişilerin istihdam edildiği görülmektedir. TR90 Bölgesi'nde yoğunluklu olarak istihdam edilenlerin eğitim seviyesi lise altı eğitim görmüş kişilerden oluşmaktadır. Bu veriler, TR90 Bölgesi'ndeki sanayinin düşük teknoloji kullanımı ve üretim düzeyini ve ayrıca baskın olan kırsal ekonomik dokuyu doğrular niteliktedir.

Tablo 4-11 TR90'da İstihdamın Sektörlere ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi), 2011

Sektör	Okuma-Yazma Bilmeyen	Lise Altı	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yükseköğretim	Toplam
Tarım	110	398	39	7	555
Sanayi	1	107	35	10	153
Hizmet	2	126	103	97	329
Toplam	112	631	178	115	1.036

Kaynak: TÜİK

4.1.3.2.3. TR90'da Kayıt Dışı İstihdam

2011 yılı itibarıyla Türkiye'de kayıt dışı istihdam %42,1 oranında gerçekleşirken, TR90'da %61,7 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, Bölge'de 2008-2011 yılları arasında tarımsal istihdamın payındaki düşüşün de bir yansıması olarak toplam kayıt dışılık değeri %3,7'lik bir düşüş göstermiştir. Bu düşüş Türkiye genelinde %1,4 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışı istihdam sosyal güvencesizlik, kırılganlık, yoksulluk riski ve çalışan yoksulluğu neticeleri itibarıyla ortaya çıkardığı insani maliyetin yanı sıra, uzun vadede rekabet edebilirlik üzerinde de olumsuz etkiler teşkil etmektedir.

TR9 Bölgesi'nde kayıt dışılık tarım sektöründe diğer Düzey 1 bölgelerine oranla yüksek olmasına rağmen 2008 yılından bu yana düşüş göstermektedir. Tarım dışı sektörlerde de kayıt dışılık oranı Türkiye ortalamasından ve pek çok Düzey 1 bölgesinden daha yüksektir. Düzey 1 bölgeleri arasında yapılan karşılaştırmaya göre; tarımsal istihdamın yoğunlaştığı bölgelerde kayıt dışı istihdam oranının oldukça yüksek, tarımın payının görece az olduğu bölgelerde ise daha düşük olduğu görülmektedir. 2008 yılına kıyasla 2011 yılında tarım dışı sektörlerde kayıt dışılık oranı ciddi bir düşüş göstermiştir. 2008 yılında tarım dışı sektörlerde kayıt dışılık TR9 Bölgesi'nde %32,1 seviyesinde iken 2011 yılında %22,8 seviyesindedir.

4.1.3.2.4. İş Sağlığı ve Güvenliği

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi TR90'da en yüksek iş kazası, meslek hastalığı ve ölüm vakaları Trabzon, Ordu ve Artvin illerinde görülmektedir. Trabzon ve Ordu illeri, gerek nüfus büyüklükleri gerekse ekonomik faaliyet çeşitliliği ve ölçekleri dolayısıyla yüksek sayıda vaka barındırırken, Artvin ilinin Bölge illeri içinde beşinci sırada yer alan nüfusuna rağmen oldukça yüksek görünen iş kazası ve ölüm vakası göstergeleri, bu il için özellikle önlem alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır

Tablo 4-12 5510 Sayılı Kanununun 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Aktif Sigortalılardan İşlemi Tamamlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Sürekli İş Göremezlik ve Ölüm Vak'alarının İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2012

İller	İş kazası sayısı			Meslek hastalığı sayısı			Sürekli iş görmezlik sayısı								
	Erkek	Kadın	Top.	Erk.	Kad.	Top.	İş kazası			Meslek hastalığı			Toplam		
							Erk.	Kad.	Top.	Erk.	Kad.	Top.	Erk.	Kad.	Top.
Artvin	323	5	328	0	1	1	14	0	14	0	0	0	14	0	14
Giresun	88	2	90	1	0	1	5	0	5	1	0	1	6	0	6
Gümüşhane	46	1	47	0	0	0	5	0	5	1	0	1	6	0	6
Ordu	244	15	259	0	0	0	2	0	2	0	0	0	2	0	2
Rize	116	4	120	1	0	1	2	0	2	0	0	0	2	0	2
Trabzon	350	14	364	1	0	1	20	0	20	0	0	0	20	0	20

Baraj ve tünel inşaatları ve madencilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı illerimizde

uygulamalı işçi eğitimlerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu itibarla, hem işverenin hem de işçinin eğitilmesi, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası uyarınca denetimlere işlerlik kazandırılması, daha güvenli üretim teknolojileri ve yöntemlerine geçiş için bilinçlendirmenin ve yatırım teşvikinin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

İller	Ölüm sayısı								
	İş kazası			Meslek hastalığı			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Artvin	5	0	5	0	0	0	5	0	5
Giresun	4	0	4	0	0	0	4	0	4
Gümüşhane	2	0	2	0	0	0	2	0	2
Ordu	6	0	6	0	0	0	6	0	6
Rize	1	0	1	0	0	0	1	0	1
Trabzon	3	0	3	0	0	0	3	0	3

Kaynak: SGK İstatistik Yıllığı 2012

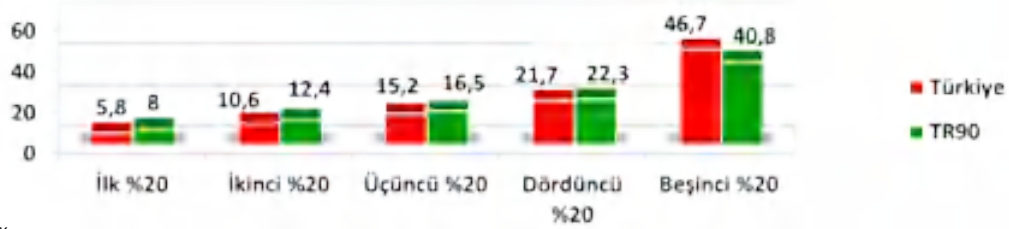
4.1.4. Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Koruma

4.1.4.1 TR90'da Gelir Dağılımı

Türkiye genelinde karşılaşılan sorunla paralel olarak; TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki gelir dağılımı da eşitsizlikler barındırmaktadır. Bölge'nin %20'lik nüfus dilimlerinin Bölge toplam gelirinden aldıkları paylar 2011 yılında aşağıdaki grafikteki gibi gerçekleşmiştir. 2011 yılında görece daha yoksul olan %20'lik dilim, bölgenin toplam gelirinin %8'lik kısmından; son %20'lik daha varlıklı dilim toplam gelirin %40,8'inden yararlanmıştır. Türkiye verileriyle karşılaştırıldığında TR90 gelir dağılımının Türkiye'nin genel gelir dağılımından daha adaletli olduğu görülmektedir.

Grafik 4-14 Türkiye ve TR90 için Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gelir Dağılımı, 2011

Kaynak: TÜİK

Gelir dağılımına dair önemli bir başka gösterge de Gini katsayısıdır. 0 ile 1 arasında değişen bu katsayı, 1'e yaklaştıkça eşitsizlik, 0'a yaklaştıkça eşitlik durumu artmaktadır. Buna göre; Türkiye geneli Gini katsayısı ile karşılaştırıldığında TR9, nispeten daha düşük bir Gini katsayısına sahiptir, dolayısıyla da Bölge'de gelir adaletsizliği Türkiye ortalamasından düşüktür. TR9 Bölgesi, Doğu Marmara Bölgesi'nden sonra en iyi Gini katsayısına sahip ikinci Düzey 1 bölgesidir.

Tablo 4-13 Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı
(Türkiye, Kent, Kır, Bazı İBBS, 1. Düzey Bölgeleri), 2006-2011

Bölge	Gini Katsayısı					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Türkiye	0,428	0,406	0,405	0,415	0,402	0,404
Kent	0,415	0,394	0,395	0,405	0,389	0,394
Kır	0,406	0,375	0,378	0,38	0,379	0,385
İBBS, 1. Düzey						
TR1 İstanbul	0,375	0,346	0,362	0,363	0,373	0,371
TR8 Batı Karadeniz	0,372	0,36	0,366	0,382	0,348	0,335
TR9 Doğu Karadeniz	0,378	0,346	0,365	0,359	0,327	0,327
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,381	0,405	0,436	0,407	0,404	0,39
TR4 Doğu Marmara	0,392	0,393	0,335	0,368	0,341	0,326

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

4.1.4.2 TR90'da Yoksulluk

Türkiye genelinde en yoksul durumdaki kitlenin genel nitelikleri incelendiğinde; “beş kişiden fazla büyüklüğe sahip hanelerde yaşayanlar, okuryazar olmayanlar, işsizler ve yevmiyeli çalışanlar, tek yetiştikenden oluşan aileler ve tarımda çalışanlar yoksulluk riski en yüksek kesimleri oluşturmaktadır.”¹³ TR90'da yoksullukla mücadele politikalarında kırsal sosyo-ekonomik dokunun dikkate alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

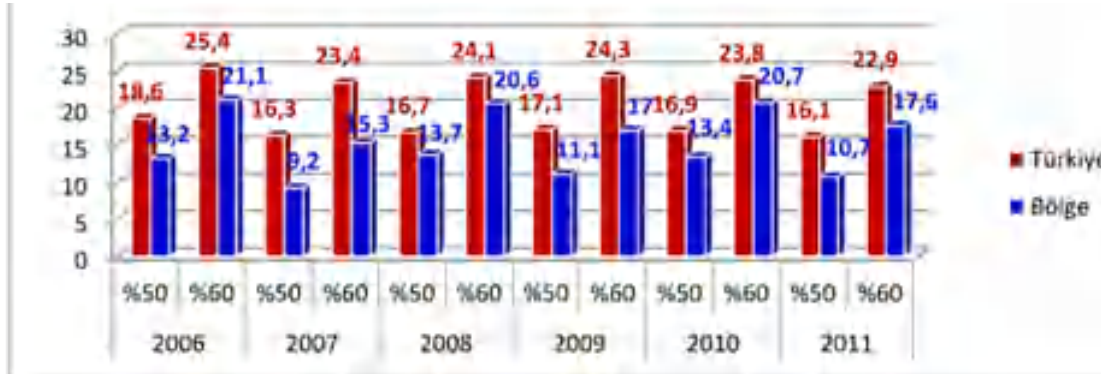
TÜİK 2010 Kazanç Yapısı Anketi'ne göre TR9 Düzey 1 Bölgesi'ndeki ortalama brüt kazanç (16.587TL) Türkiye ortalamasının (19.694TL) altında kalmaktadır. Benzer şekilde, 2010 Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'ne göre TR9'da ortalama ücretler de Türkiye ortalamasının altındadır. Bu veriler, çalışanların büyük bir kısmının KOBİ vasfında ve hatta küçük denebilecek 1-9 kişi çalıştıran işletmelerde ve mevsimlik tarım işlerinde asgari ücret sınırında çalıştığını; dolayısıyla çalışan yoksulluğu, potansiyel işsizlik ve güvencesizliğin ve bunların getirdiği sosyo-psikolojik kırılganlığın yüksek olduğunu gösterir şekilde yorumlanabilir.

Gelir dağılımı verileriyle paralel olarak yoksulluk verilerinin Bölge'de hem %50'lik hem de %60'lık medyan gelir hesaplamalarına göre yıllar içinde Türkiye ortalamasından düşük olduğu gözlenmiştir.

2006 ve 2011 yılları arasında Bölge'deki yoksulluk %50 medyan gelirde %13,2 ile %10,7 arasında, %60 medyan gelirde ise %21,1 ile %17,6 arasında değişmiştir.

Grafik 4-15 Gelire Dayalı Görel Yoksulluk Sınırına Göre (Türkiye için hesaplanan) TR90 ve Türkiye'de Yoksulluk Oranı, 2006-2011

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

¹³ Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013)

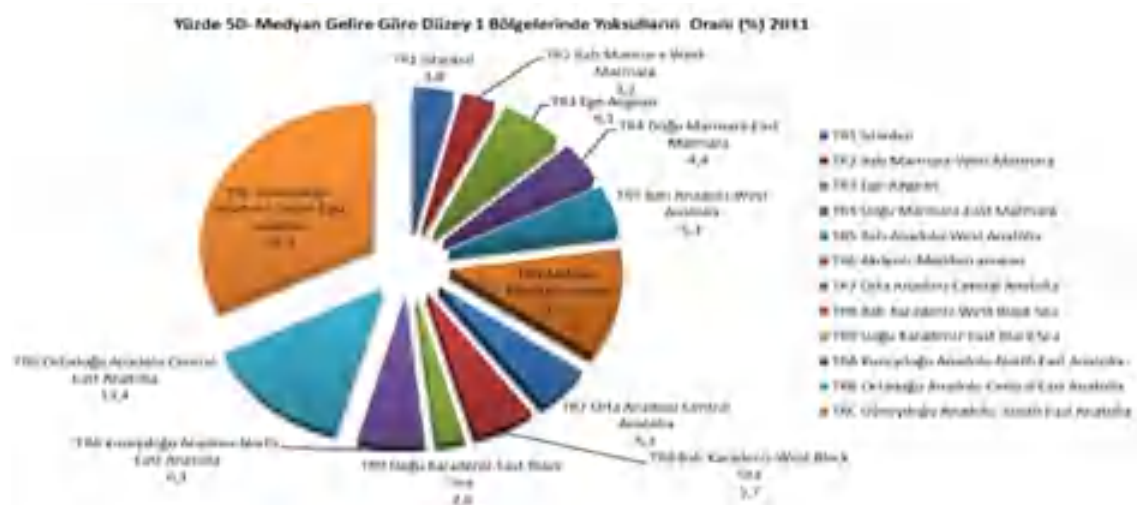
Tablo 4-14 Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına Göre
(Türkiye için hesaplanan) Bölgesel Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2011

TR90 Yoksulluk Verileri – Medyan gelir	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulların oranı (%)
% 50	4.041	299	13,7
% 60	4.849	492	17,6

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

TÜİK'in Türkiye geneli için görelî yoksulluk sınırı olarak kabul ettiği medyan gelirin %50'sinin altında yaşayan kişi sayısı, TR90'da 299 bin kişidir. Aynı yöntemle yapılan bölgesel hesaplamalara göre, TR90'da hanehalkı görelî yoksulluk sınırı aylık 3.946 TL'dir.

Grafik 4-16 Düzey 1 Bölgeleri Yoksulluk Karşılaştırması, 2011

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre Türkiye'deki yoksulların %2,6'sı TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ikâmet etmektedir. Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,36'sını barındıran TR90 Bölgesi'nin bu değerleri de diğer Düzey 1 bölgelerine nazaran daha düşük seviyede yoksulluğun var olduğuna işaret etmektedir.

Eğitim ve yoksulluk ilişkisi üzerinden yapılan değerlendirmelerde, Türkiye geneli verilerine göre yoksulluğun en yüksek olduğu grup okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyenlerin oluşturduğu grup iken, en düşük yoksulluk oranı yüksekokul, fakülte ve üstü-grup'ta gözlemlen-

mektedir. Türkiye ortalamasının üstünde okuma-yazma bilmeyen nüfus ve yine ulusal ortalamasının altında yükseköğretim mezunu nüfus barındıran TR90'ın yoksulluk riskine karşı daha kırılgan olduğu söylenebilir.

Mülkiyet ve varlık temelli bir yoksulluk değerlendirilmesi yapıldığında ise; TR90'da konut mülkiyetinin ve kent ve köy arasında ikili ikamet yaygın olduğu görülmektedir. Bu durum, kır-kent bağlantısı ve geçim destek mekanizmaları sunması açısından TR90'da kırsal ve kentsel yoksulluğun nitelik ve derinliğini olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 4-15 TR90 İllerinde Konut Mülkiyeti Durumu, 2011

Bölge Adı	Ev sahibi	Kiracı	Lojmanda oturan	Ev sahibi değil ama kira ödemiyor
Türkiye	67,3	23,8	1,5	7,3
Trabzon	73,5	20,8	1,2	4,6
Ordu	77,5	17,4	1,1	4
Giresun	77,1	16,6	1,1	5,2
Rize	79,3	16,4	2,1	2,2
Artvin	74,5	19	3,5	3
Gümüşhane	70,8	14,3	3,2	11,7

Kaynak: Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması 2011, TÜİK

4.1.4.3 TR90'da Sosyal Koruma

4.1.4.3.1. Sosyal Güvenlik

Ülkemizdeki sosyal güvenlik sistemi kapsamında çalışan kesimin yanı sıra emekliler, sistemde yer alanların bakmakla yükümlü buldukları kimseler ve yeterli geliri olmayan yeşil kartlılar¹⁴ da yer almaktadır.

Tablo 4-16 TR90 Bölgesi İller Bazında Sosyal Güvenlik Kapsamından Yararlananlar (%)

	Toplam Sosyal Güvenlik Kapsamının (Aktif+Pasif+Yeşilkart) Toplam Nüfusa Oranı (%)	Sosyal Güvenlik Kapsamının (Yeşil Kart Hariç) Toplam İl Nüfusuna Oranı (%)	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam İl Nüfusuna Oranı (%)	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Emeklilerin Toplam İl Nüfusuna Oranı (%)
Trabzon	99,8	88,2	23,3	16,8
Ordu	99,7	81,1	18,7	13,8
Giresun	99,9	82,7	20,4	18,7
Rize	99,9	87,9	27,3	20,2
Artvin	99,7	85,0	25,2	20,0
Gümüşhane	99,5	81,7	21,9	13,4

Kaynak: SGK İstatistik Yıllığı, 2011

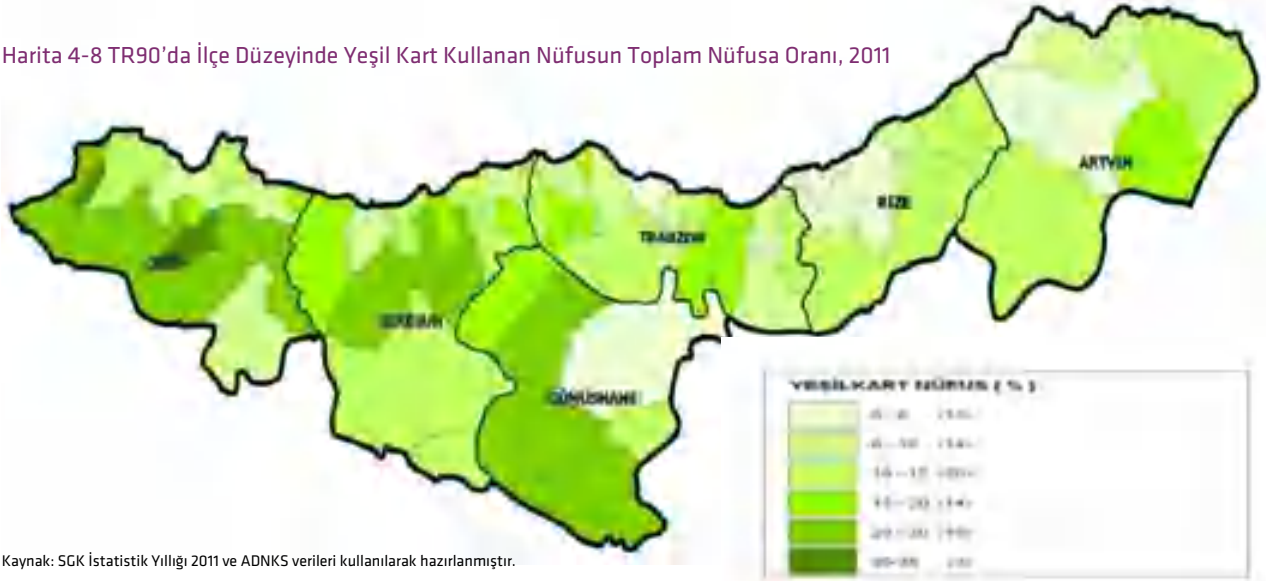
TR90'da toplam sosyal güvenlik kapsamında olan kişilere bakıldığında oranın %99'un üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak bu oranın %15-19'u arası, yeşil kart sahibi yani sosyal güvencesi olmayıp geliri asgari ücretin 1/3'ünün altında kalan gruptur. Yeşil kartlı sayısının il nüfusuna oranı karşılaştırmasına göre Ordu ve Gümüşhane illeri %17'nin üzerinde yeşil kartlı oranıyla Bölge içinde ön plana çıkmaktadır.

Bu verilere dair ikinci göze çarpan önemli bilgi de sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışan nüfusun toplam il nüfusuna oranının Bölge'de %18 ile %27 arasında değişmekte olduğudur. Bu oranların düşüklüğünde tarıma dayalı ve kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ve nüfusun nispeten yaşlı ve dolayısıyla yaş bağımlılık oranının yüksekliğinin olduğu çıkarımında bulunulabilir. Bölge'de yaşayan emeklilerin oranı da %13 ile %20 arasında değişmektedir. Sosyal güvenlik kapsamı (yeşil kart hariç) açısından Türkiye ortalamasının altına düşen illerimizin Trabzon ve Rize hariç tüm iller olduğu görülmektedir.

¹⁴ 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendine göre genel sağlık sigortası sayılan ve yeşil kart verilerek sağlık yardımından faydalandırılanlar 01.01.2012 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumu(SGK) na devredilmiştir.

İlçe düzeyinde ortaya çıkan istatistiki değerlere göre aktif yeşil kartlı sayısının ilçe nüfusuna oranı bakımından dezavantajlı nüfusun en çok yoğunlaştığı ilçeler: Artvin'de Ardanuç ve Yusufeli; Giresun'da Güce, Yağlıdere ve Dereli; Gümüşhane'de Torul; Ordu'da Kabataş, Gürgentepe, Çaybaşı, İkizce ve Korgan; Rize'de Çamlıhemşin ve İkizdere ve Trabzon'da Araklı, Düzköy ve Tonya ilçeleridir. Her ne kadar yeşil kart uygulaması son bulmuş olsa da, yeşil kart kullanan nüfus oranı bilgisi, genel sağlık sigortasından faydalanan nüfusun ne oranda yeşil kartlı gelir grubundan transfer edildiğini ve dolayısıyla ilçelerdeki yoksulluk dağılımını görmek açısından aydınlatıcı niteliktedir.

Harita 4-8 TR90'da İlçe Düzeyinde Yeşil Kart Kullanan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2011

Kaynak: SGK İstatistik Yıllığı 2011 ve ADNKS verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

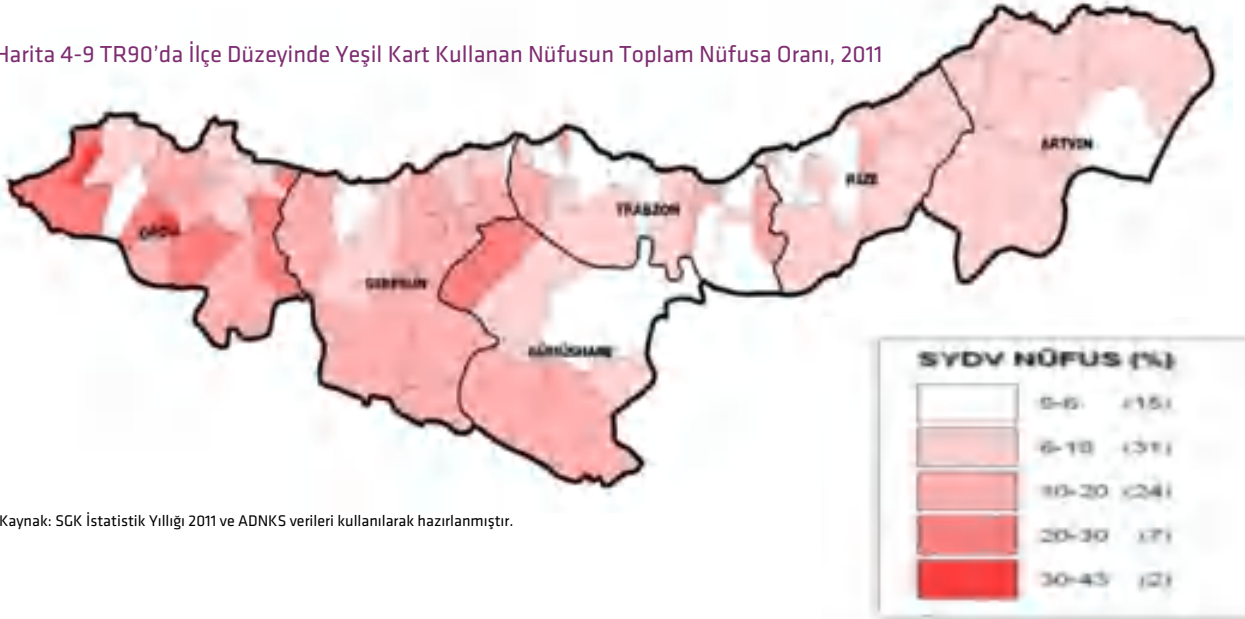
4.1.4.3.2. Sosyal Yardımlar

İlçe nüfuslarına oranları bakımından sosyal yardımlardan yararlanma istatistiklerine bakıldığında TR90'da dezavantajlı ve yardıma en çok muhtaç ilçeler olarak; Artvin'de Murgul, Giresun'da Alucra, Gümüşhane'de Kürtün, Ordu'da Çaybaşı, Rize'de Hemşin ve Trabzon'da Tonya ilçeleri öne çıkmaktadır. Özellikle nüfusun en az %20'sinin yardımdan faydalanması nedeniyle dikkat çeken ilçeler ise Gümüşhane'de Kürtün, Ordu'da Çaybaşı, Gököy, Gülyalı, İkizce, Kabadüz, Kabataş ve Korgan ilçeleridir. TR90 Bölgesi içerisinde en çok yardım alan ilçeler iç kesimde ve dağlık bölgelerde yer alanlardır.

TR90 Bölgesi'nde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'ndan yardım başvurusunda bulunanların %60'ından fazlası kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum, Bölge'de kadın yoksulluğunun görece fazlalığının yanı sıra aile adına yardım talebi konusunda erkeklerin üzerindeki geleneksel baskının yoğunluğu şeklinde de yorumlanabilir. Vakıfların nitelikli sosyal hizmet çalışanlarına ihtiyacı vardır. Bölge'de Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamında bulunan tek il olan Gümüşhane'de, projelerin özellikle kız çocuklarının okullaşmasına ve il geneli üniversiteye giriş sınavı başarı ortalamasına katkıda bulunduğu gözlenmektedir.

Harita 4-9 TR90'da İlçe Düzeyinde Yeşil Kart Kullanan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2011

Kaynak: SGK İstatistik Yıllığı 2011 ve ADNKS verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

4.1.4.3.3. Sosyal Hizmetler

Bölge'de yaşlı nüfusun Türkiye ortalamasının üstünde bir yoğunluk göstermesi, yaşlı bakım hizmetlerinin Bölge için ayrıca önceliklendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle Bölge sosyo-kültürel dokusu dikkate alınarak düzenlenecek bir bakım hizmeti modeli gereklidir. Aile büyüklerinin mevcut huzurevleri gibi bir kurumsal çatı altında himaye edilmesi, Bölge'nin değerler sistemi içinde olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Üstelik yaşlı nüfusun önemli bir kısmı kış mevsimini büyükşehirlerdeki çocuklarıyla geçirmektedir. Dolayısıyla, bakım hizmetlerinin mekân, zaman ve benzeri esneklikleriyle Bölge hassasiyetlerine uygun olarak düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yaylalar, mevsimsel olarak yaşlı bakım ve rehabilitasyon hizmetleri için istifade edilebilecek bölgesel bir zenginliktir.

2013 yılı itibarıyla, Giresun, Gümüşhane ve Artvin illerinde yaşlılara hizmet verecek herhangi bir huzurevi bulunmazken; huzureviden faydalanan yaşlı sayısı bakımından ilk sırayı Ordu ili almaktadır. Öte yandan, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi hizmeti sadece Rize ve Trabzon illerinde mevcuttur. İl merkezlerinde hizmet veren bu kuruluşlara ilçelerdeki, kırsal yaşlı nüfusun erişiminin de kolaylaştırılmasında fayda vardır.

2013 yılı itibarıyla TR90 illerinde sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (ASPB) bağlı kadın konukevleri mevcutken, illerin hiç birinde bu konuyla ilgili yerel yönetimlerin girişimi yoktur. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) sadece Trabzon ilinde bulunmaktadır. Konukevlerinden faydalanan kadın sayısı bakımın-

dan ilk sırada Giresun ili gelmektedir. Bölge'de kadının sosyo-ekonomik statüsünün iyileştirilmesi için önemli çalışmalardan biri Trabzon ilinde yürütülen Yerel Eşitlik Eylem Planı'dır (YEEP). YEEP'lerin Bölge'nin diğer illeri için de hazırlanıp yürürlüğe konulması, Bölge genelinde kadın yoksulluğu ve ekonomik ve sosyal katılım açarından olumlu sonuçlar barındırmaktadır¹⁵.

Sosyal korumanın hedef gruplarından kadınların, Türkiye bağlamında en çok ihtiyaç duyduğu koruma alanlarından biri de şiddetten korunmadır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2008) bulgularına göre, ülke genelinde yaşamının bir döneminde şiddete maruz kalan kadınların oranı %39'dur.

¹⁵ TR90 Kadın Odak Grup Çalışma Raporu, DOKA, 2012

Bu oran kentsel alanda %38, kırsal alanda ise %43'dir. Doğu Karadeniz Bölgesi şiddet biçimlerinin oransal dağılımına bakıldığında, şiddet yaşadığını belirten kadınların %59'u sadece fiziksel şiddet, %31'i fiziksel ve cinsel şiddet, %11'i ise sadece cinsel şiddet gördüğünü ortaya koymaktadır. Bölge kadınının yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalma oranı (%42,6) ise Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu bağlamda, Bölge'de kadına karşı şiddetin önlenmesi için eğitim, sağlık, medya, planlama, kurumsal danışmanlık, finansal destek, izleme ve değerlendirme gibi çok yönlü bir müdahale çerçevesinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmetlerin ihtiyaç sahibine ulaşması için ana kanal ASPB teşkilatının hane ziyaretleridir; ancak kurumun yerelde bu ziyaretleri tüm hanelere gerçekleştirebilecek personel altyapısı yetersizdir. Sosyal hizmet kuruluşlarında personel yetersizliği, sosyal çalışmacı açığı ve fiziki altyapı yetersizliği önemli sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bölge'nin dağınık ve engebeli yerleşim yapısı, özellikle engelli nüfusun toplumsal hayata katılımı, kamusal hizmetlerden faydalanması ve tüm bunlar için gerekli fiziki altyapının geliştirilmesi önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Aile hekimliği haneleri tanıma açısından bir başka güçlü kurumsal varlıkken, ASPB il müdürlükleriyle iletişim ve koordinasyon, kısmen mevzuatın getirdiği sağlık verilerinin gizliliği kısıtından da dolayı eksik kalmaktadır. Aile hekimi ve sosyal çalışmacı arasında diyalog ve eşgüdümü engelleyen yasal ve farkındalığa dair engellerin öncelikle ulusal politika düzleminde kaldırılması gerekmektedir¹⁶

Sosyal hizmet sunumuna ilişkin bir başka engel de Bölge genelinde kurulacak olan sosyal hizmet merkezleri için öngörülen fiziki imkânların yetersizliğidir. Birçok sosyal hizmet dalını tek çatı altında toplayacak olan bu hizmet binalarının, erişilebilir ve işlevsel olarak konumlandırılması önem arz etmektedir.

Sosyal hizmetlerde yerel yönetim, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve üniversiteler arasındaki ortaklık güçlendirilmeli, düzenli eşgüdüm ve birlikte hareket imkânları oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet kuruluşlarında daha yoğun hizmet içi eğitim sunulmalıdır.

Bölge içinde kırdan kente göçün yoğunluğu da dikkate alındığında, kırdan kente göç edenler için; kente uyum programlarına ve kentte iş ve meslek edinecekleri eğitimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 4-17 TR90'da Engelli Bireylerin İllere Göre Dağılımı ve İl Nüfuslarına Oranı (%), 2012

İl	Engelli Sayısı	İl Nüfusu	Engelli Nüfusun İl Nüfusuna Oranı
Trabzon	13.768	757.353	1,82
Ordu	19.247	714.390	2,69
Giresun	11.093	419.498	2,64
Rize	7.595	323.012	2,35
Artvin	4.993	166.394	3,00
Gümüşhane	2.989	132.374	2,26

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

2012 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,32'sini barındıran TR90'da, Türkiye'deki toplam engelli nüfusun yaklaşık %3,82'si yaşamaktadır. Yukarıdaki tabloya göre engelli nüfusun il nüfusuna oranı bakımından Artvin ili ilk sırayı almaktadır. Artvin ilinde engellilere hizmet verecek hiçbir bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmazken, Bölge genelinde sadece Trabzon ilinde yerel yönetime ait bakım ve rehabilitasyon merkezi mevcuttur.

4.1.5. Sağlık

4.1.5.1. Sağlık Altyapısı

Bölge’de sağlık altyapısı, bölgelerarası karşılaştırmalı değerlendirmelere göre yeterli görünmektedir. 10.000 kişiye düşen hastane yatağı sayısı bakımından 12 Düzey 1 bölgesi içinde ikinci sırada olan TR9 bölgesi, 10.000 kişi başına düşen sağlık personeli bakımından da Türkiye ortalamasının üstündedir. Ancak, bu veriler Bölge içinde kır ve kent arasındaki altyapı, personel ve erişim yeterliliğine dair dengesiz dağılıma dair yeterli bilgi sunmamaktadır. Dağınık ve engebeli yerleşim yapısının kırsal nüfusun sağlık hizmetlerinden faydalanması önünde ortaya çıkardığı engellerin bölge altı ölçekte özellikle nitel araştırmalarla ortaya konulması gerekmektedir.

Grafik 4-17 İBBS-1’e Göre 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, Tüm Sektörler, 2002-2011

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı

Tablo 4-18 TR90 Bölgesi Sağlık Kurumu Sayıları ve Hastane Yatak Sayıları, 2013

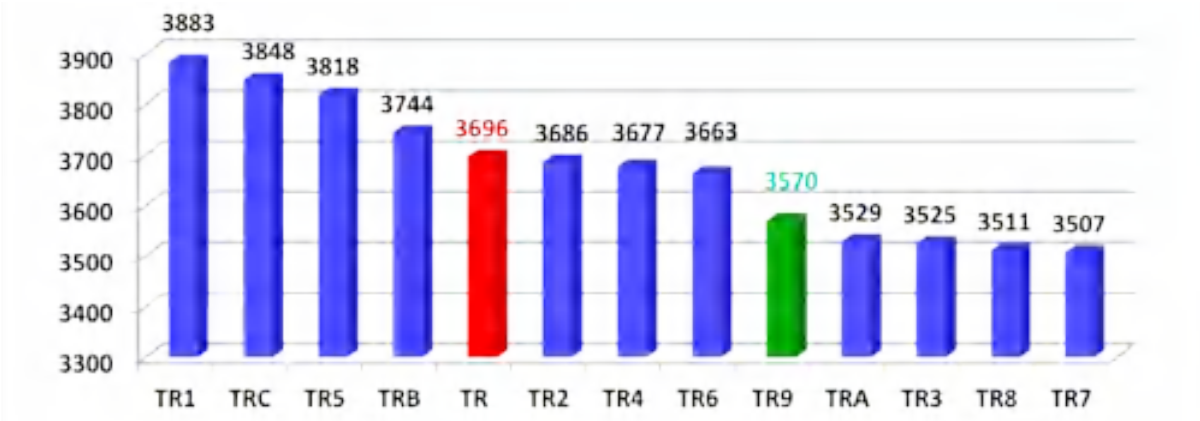
	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane	TR90
Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastane Sayısı	17	11	12	6 *	8	6	48
Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerdeki Yatak Sayısı	2.357	1.230	1.092	962	449	344	6.434
Üniversite Hastanesi Sayısı	1	1	1	0	0	0	3
Üniversite Hastanelerindeki Yatak Sayısı	780	273	0	0	0	0	1.053
Özel Hastane Sayısı	3	5	2	1	0	0	11
Özel Hastanelerdeki Yatak Sayısı	248	390	177	40	0	0	855

*S.B. İle protokol anlaşması çerçevesinde bir üniversite hastanesi hizmet vermektedir. Bu hastane S.B. bünyesinde belirtilmiştir
Kaynak: İl Sağlık Müdürlükleri

4.1.5.2 İnsan Kaynakları

2012 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,32'sini barındıran TR90'da, Türkiye'deki toplam engelli nüfusun yaklaşık %3,82'si yaşamaktadır. Yukarıdaki tabloya göre engelli nüfusun il nüfusuna oranı bakımından Artvin ili ilk sırayı almaktadır. Artvin ilinde engellilere hizmet verecek hiçbir bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmazken, Bölge genelinde sadece Trabzon ilinde yerel yönetime ait bakım ve rehabilitasyon merkezi mevcuttur.

Grafik 4-18 Düzey 1 Bölgelerinde Aktif Çalışan Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus, 2011

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı

Tablo 4-19 10.000 Kişi Başına Düşen Sağlık Personeli Bakımından TR90 İlleri ve Türkiye Karşılaştırması, 2011

Gösterge	Türkiye	Trabzon	Ordu	Rize	Giresun	Artvin	Gümüşhane
10.000 kişi başına düşen uzman hekim	4,37	11,08	4,3	6,5	4,36	5,59	5,74
10.000 kişi başına düşen pratisyen	4,49	5,41	4,33	5,23	5,22	5,83	6,5
10.000 kişi başına düşen hemşire	11,95	30,25	14,67	21,55	18,9	18,87	21,98
10.000 kişi başına düşen diş hekimi	0,97	4,25	1,12	1,18	1,17	1,44	1,96
10.000 kişi başına düşen ebe	6,28	8,85	9,34	7,65	11,97	15,08	8,46
10.000 kişi başına düşen ebe	6,28	8,85	9,34	7,65	11,97	15,08	8,46

Sağlık İstatistik Yıllığı 2011, İl Sağlık Müdürlükleri Verisi ve ADNKS 2011 verileriyle hesaplanmıştır.

4.1.5.3 Nüfusun Sağlık Durumu

Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan 2010-2014 yılı Stratejik Planı¹⁷ nda ortaya konulan amaçlar incelendiğinde, birinci amacın sağlığa yönelik risklerden toplumu korumak olduğu görülmektedir. Bu stratejik amaç altında geliştirilen altı farklı hedef arasında yer alan;

- Anne, çocuk ve ergen sağlığını geliştirmek, 2012 yılı sonuna kadar anne ölümlerini yüz binde 10'un, bebek ölümlerini binde 10'un altına indirmek,
- Bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığını ve bu hastalıklara bağlı ölümleri azaltmak,
- Bulaşıcı olmayan hastalıkların görülme sıklığını ve bu hastalıklardan kaynaklanan ölümleri azaltmak (2010-2014 Stratejik Plan) gibi hedefler 2010 yılı Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi'nde de ortaya konulan hedefler arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda 2010 yılı Türkiye'nin bebek ölümlerinin uluslararası karşılaştırmasına bakıldığında Dünya ortalamasının altında ve üst gelir grubu ülkeler oranına yakın olduğu görülmektedir.

Grafik 4-19 Neonatal Ölüm Hızının Uluslararası Karşılaştırması (Her 1.000 Canlı Doğumda), 2010

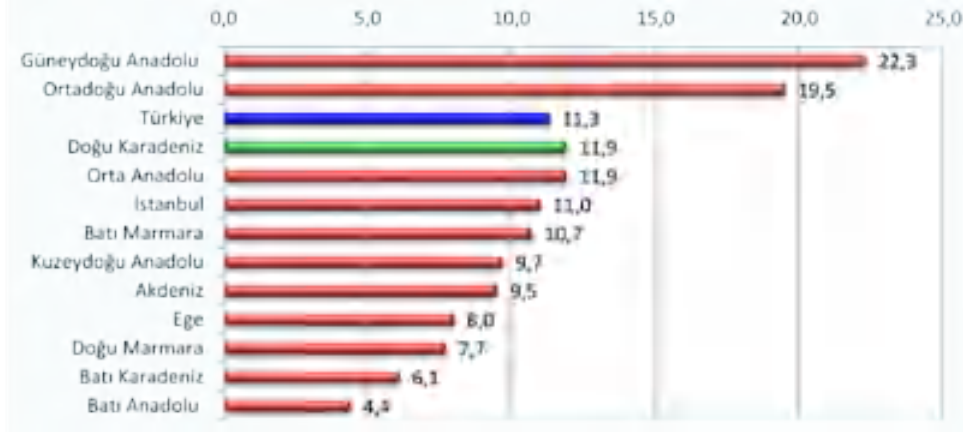

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı 2011

¹⁷ Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014)

Grafik 4-20 İBBS-1'e Göre 5 Yaş Altı Ölüm Hızı (Her 1.000 Canlı Doğumda), 2011

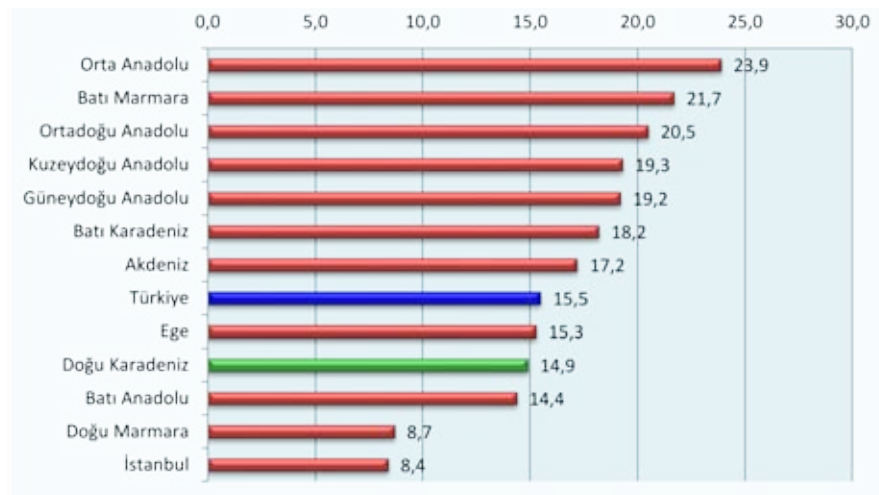

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı 2011

TR90'da 5 yaş altı ölüm hızı, 2011 yılında Türkiye ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008¹⁸ verilerine göre Türkiye'de kadınların %92'si, TR90'da ise %92,2'si doğum öncesi bakım hizmeti almaktadır. Her ne kadar bölge ortalaması Türkiye ortalamasının üstünde görünse de, şehirlerin daha sık hizmet olarak kırsal kadın nüfusun düşük olan doğum öncesi bakım hizmetinden yararlanma oranını genelleme içinde yüksek gösterdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Grafik 4-21 İBBS-1'e Göre Anne Ölüm Oranı (Her 100.000 Canlı Doğumda), 2011

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı 2011

Grafik 4-22 Türkiye ve Seçilmiş Ülke Gruplarının Anne Ölüm Oranı (Her 100.000 Canlı Doğumda), 2010

Kaynak: Sağlık İstatistik Yıllığı 2011

TR90'da 5 yaş altı ölüm hızı 2011 yılında Türkiye ortalamasının üstünde gerçekleşirken, anne ölüm hızı, Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Öte taraftan anne ölüm hızı, üst gelir grubu ülkeler ortalaması olan yüz binde 14,0'ün üstündedir.

Sağlık İstatistik Yıllığı 2011 verilerine göre TR9, çocuk başına ortalama izlem sayısı bakımından Türkiye ortalamasının altında, gebe başına ortalama izlem sayısı bakımından ise ulusal ortalamasının üstünde değerlere sahiptir. Gebe başına izlemde yüksek görünen bölgesel değer kırsal ve kentsel alt değerlendirmeler yapıldığında Bölge kırsalında yaşayan kadınların koruyucu sağlık hizmetlerinden daha az faydalandığı görülmektedir. Sağlık hizmetlerine erişimde kır ve kentin olanaklarındaki farklılık, hala önemli bir sorun olarak mevcudiyetini korumaktadır. Sağlık ocakları kapanıp aile hekimliği uygulamasına geçilmesiyle de birlikte sağlık hizmetleri özellikle kırsal yaşlı nüfus için daha erişilemez konuma gelmiştir. Kır ve kent ikameti iç içe geçmiş olduğundan (ikili ikâmet), hastalık ve risk değerlendirme ve kontrolü güçleşmektedir. Kırsaldaki riskin boyutunu hesaplamak güçleşmektedir.

TR90'da nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bakım, rehabilitasyon ve geriatri uzmanlık alanlarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır¹⁹.

Bölgenin başat istihdam sektörleri olan tarım ve ormancılık faaliyetlerinde çalışanlarda bel ve iskelet sistemi rahatsızlıkları yaygın olarak görülmektedir. Bölgede beslenme alışkanlığına bağlı olarak tuz kullanımı ve mide kanseri yüksek seyretmektedir. İklimden dolayı D vitamini eksikliği ve romatizmal eklem rahatsızlıkları yaygındır.

Mevsimlik işçilerin sağlık hizmetlerine erişimi ve onların taşıdıkları hastalıkların takibindeki güçlükler önemini korumaktadır. "İşçiler kentsel alanlara uzak yerlerde yaşamaları nedeniyle sağlık hizmeti başta olmak üzere eğitim, sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerine erişememektedirler... Gebe ve bebek izlemi, aşular gibi koruyucu sağlık hizmetlerinden coğrafi uzaklık nedeniyle yeterince yararlanmamaktadırlar. Aile hekimi olanlar ise, farklı illerde çalıştıkları için bu sisteme istenilen düzeyde dâhil olamamaktadırlar."²⁰

Nemli iklime uygun olmayan betonarmenin bir yapı malzemesi olarak kullanılması özellikle kırsal alanda rutubete bağlı solunum yolları benzeri rahatsızlıkları artırmaktadır. Betonarme yerine yerel mimari ve sürdürülebilir teknoloji sentezi olarak geliştirilecek yapı malzemeleri üzerinde araştırma ve geliştirme ve takibinde yaygınlaştırma çalışmaları yapılmalıdır.

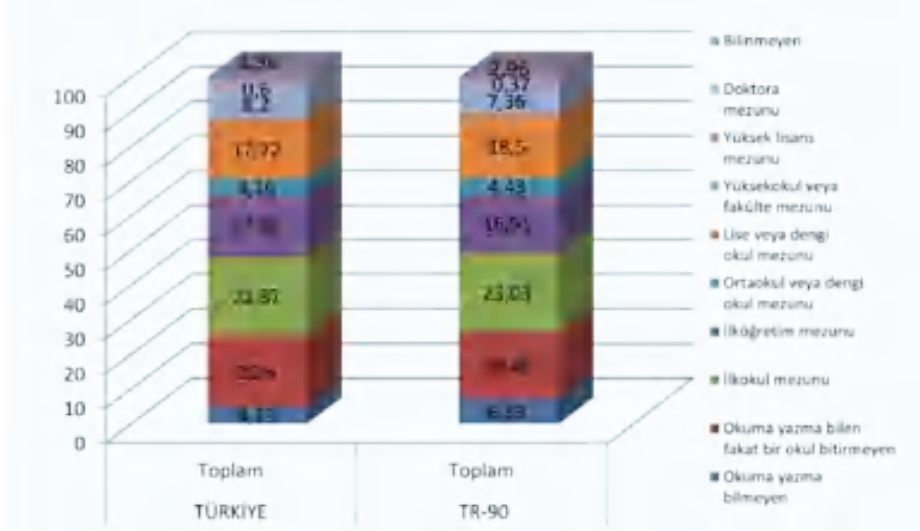
4.1.6. Eğitim

4.1.6.1 Nüfusun Eğitim Durumu

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, TR90 nüfusunun eğitim düzeyine göre sınıflandırılması açısından Türkiye geneli nüfusundan temel farklarla ayrıldığı söylenemez. Göze çarpan en belirgin farklılaşma okuma-yazma bilmeyen nüfusun toplam nüfusa oranının Türkiye ortalamasına kıyasla yüksekliğidir. Özellikle kırsalda yaşayan yaşlı nüfusun Bölge'deki yoğunluğu bu oranın yüksek çıkmasına sebep olmaktadır. Bölge'de yüksek okul mezunlarının oransal olarak Türkiye ortalamasının altında mevcut olması, toplumsal dönüşüm talebinden, ileri teknoloji ve katma değer üretimine bağlı olarak gelişecek rekabet edebilirlik değerlerine kadar birçok kalkınma göstergesini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Öte taraftan, Bölge'deki yüksek öğretim mezunu genç nüfusun iş ve yaşam beklentilerinin karşılanması uzun vadede bu nüfusu Bölge'de tutmak, Bölge beşeri varlıklarını Bölge yararına vakfetmek açısından önem arz etmektedir.

¹⁹ KTÜ Halk Sağlığı Anabilim Dalı Görüşmeleri, 2013 / ²⁰ Tanımda Mevsimlik İşçi Göçü, Türkiye Durum Özeti, 2012

Grafik 4-23 TR90 ve Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu Karşılaştırması (%), 2011

Kaynak: TÜİK

Okuma yazma bilmeyen kadın nüfusun görece çokluğu, TR90'da yaşlı kadın nüfusunun görece çokluğuyla birlikte değerlendirilmelidir. Erkek ve kadın nüfusun eğitim düzeyindeki farklılaşma ortaöğretim ve üstü eğitim seviyelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu noktada Bölge'de kadın nüfusun orta ve yükseköğretime erişim ve devamlılığı açısından gerekli toplumsal ve ekonomik tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda geleneksel yaklaşımı kadının lehine dönüştürecek toplumsal farkındalık çalışmaları ve meslek tanıtımlarından, konaklama, altyapı ve mali destek/burs olanaklarına kadar çeşitli politika alanlarının kullanılması gerekmektedir. Aşağıdaki grafiğe göre eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin eğitim seviyesi yükseldikçe kadınlar aleyhine yükseldiği çıkarılabilir.

Grafik 4-24 TR90 ve Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu (Kadın-Erkek Karşılaştırmalı) (%), 2011

Kaynak: TÜİK

TR90 illeri eğitim durumu karşılaştırmasına göre, en yüksek okuryazar olmayan nüfus oranı Ordu ilinde, en yüksek yükseköğretim mezunu nüfus oranı ise Trabzon ilinde gerçekleşmiştir. Yine en düşük yükseköğretim mezunu ve lise ve dengi okul mezunu nüfus oranının Ordu ilinde gerçekleşmiş olması, bu il için eğitimin her kademesinde, Bölge illeri arasında öncelikli bir çaba gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 4-20 TR90 İlleri Eğitim Durumu (%), 2011

Bitirilen eğitim düzeyi	Artvin	Giresun	Gümüşhane	Ordu	Rize	Trabzon
Okuma yazma bilmeyen	5,13	7,73	5,56	9,26	4,43	5,64
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	16,14	20,2	20,57	20,71	18,74	18,79
İlkokul mezunu	24,95	22,74	22,42	23,98	23,45	21,81
İlköğretim mezunu	16,73	16,41	17,95	16,87	18,63	16,35
Ortaokul veya dengi okul mezunu	5,1	4,42	4,01	4,44	4,36	4,38
Lise veya dengi okul mezunu	20,85	17,53	18,93	15,75	19,51	20,63
Yüksekokul veya fakülte mezunu	7,53	6,95	6,47	5,85	7,42	9,09
Yüksek lisans mezunu	0,38	0,35	0,3	0,26	0,38	0,51
Doktora mezunu	0,08	0,08	0,13	0,08	0,11	0,21
Bilinmeyen	3,11	3,57	3,67	2,8	2,97	2,6

Kaynak: TÜİK

4.1.6.2 Okullaşma Oranları

TR90 illerinin tamamında Türkiye ortalamasının (%65,69) üstünde 5 yaş grubu okul öncesi okullaşma oranı gerçekleşirken, ulusal politikalarda da öncelik verilen 5 yaş grubunda %100 okullaşma hedefine bölgesel ölçekte ulaşma açısından en fazla çaba gerektiren iller %80'in altında okullaşma oranlarıyla Ordu ve Gümüşhane illeridir.

TR90 illeri Milli Eğitim İstatistik Yıllığı 2011/2012²¹ verilerine göre ilköğretimde net okullaşma oranı açısından değerlendirildiğinde ise, Bölge içinde %95,33 ile Gümüşhane ili, %98,53 ile Rize ili Bölge okullaşma oranlarının alt ve üst sınırlarını oluşturmaktadır. Kız ve erkek ayrımlı tutulan veriler incelendiğinde %99,35 ile Rize, %96,49 ile Trabzon illeri kız çocuklarının ilköğretim okullaşma oranları için alt ve üst sınırlarını oluşturmaktadır. Bu oranlar Türkiye ortalaması olan %98,22 ilköğretimde okullaşma oranı ve %98,59 olan kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranı değerleriyle karşılaştırıldığında ve ulusal ilköğretimde %100 okullaşma hedefi göz önünde bulundurulduğunda, TR90 için ilköğretimde okullaşma oranının özellikle kız çocukları grubu için hala öncelik arz ettiğine işaret etmektedir.

4.1.6.3 Eğitim Altyapısı

Eğitim kalitesini etkileyen fiziki etkenlerden biri de derslik başına düşen öğrenci sayısıdır. Bölge illerinin geneli, Türkiye ortalamasının altında derslik başına düşen öğrenci sayısı değeri taşımaktadır. Öte yandan, Bölge içinde Ordu ili en kalabalık derslik değerlerine sahiptir. Bu hususta Bölge değerleri, ilköğretim için 21,4, ortaokul için 23,7 olarak gerçekleşen OECD ortalamalarına ve ilköğretim için 19,8, ortaokul için 21,9 olarak gerçekleşen AB21 ortalamalarına ulusal değerlere göre daha yakınsanabilir konumdadır (2009 yılı).²²

²¹ Milli Eğitim İstatistik Yıllığı 2011/2012 / ²² Education at a glance 2011, OECD

Grafik 4-25 TR90 İllerinde İlköğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı 2011-2012

Kaynak: Millî Eğitim İstatistik Yılığ 2011-2012

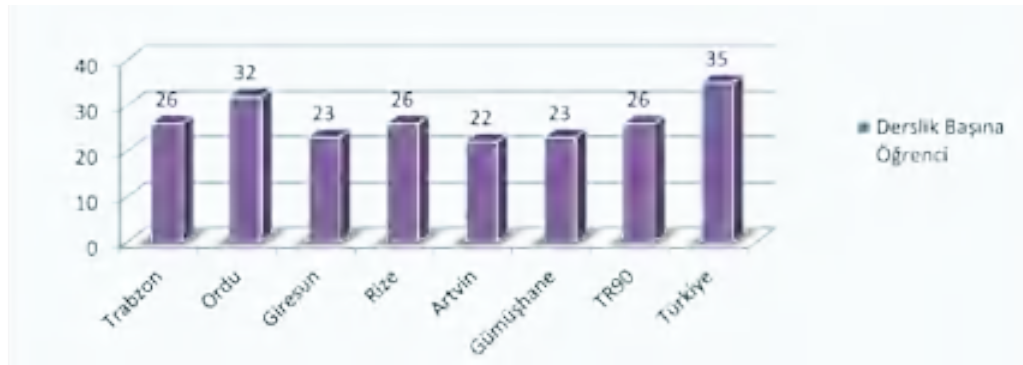
Grafik 4-26 TR90 İllerinde Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2011-2012

Kaynak: Millî Eğitim İstatistik Yılığ 2011-2012

Her ne kadar il bazlı verilere göre meslek liselerinde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ortalamasının altında değerler olsa da, Bölge'de ortaöğretim çağındaki nüfusun mekânsal dağılımı iller içinde homojen olarak gerçekleşmediği için belli merkezlerdeki meslek liselerindeki öğrenci yoğunluğu gözden kaçırılmamalıdır. Trabzon ili için Akçaabat ve Merkez ilçeleri bunun örnekleridir.

Grafik 4-27 TR90 İllerinde Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2011-2012

Kaynak: Millî Eğitim İstatistik Yılığ 2011-2012

Mesleki ortaöğretimin ulusal ölçekte geçerli olan temel sorunları TR90 için de geçerliliğini korumaktadır:

- Mesleki ve teknik liselerdeki öğrencilerin temel eğitim dönemlerinden gelen eksiklikleri meslek eğitiminden alınan verimi düşürmektedir (temel matematik ve fen bilimleri eksikliği).
- Eğitim ve işgücü talebi arasında uyumsuzluklar mevcuttur.
- Mesleki ve teknik liseler ile işletmeler arasında iletişim ve işbirliği kopukluğu vardır.
- Bu okullardaki eğitimcilerin sürekli eğitimi ve teknoloji adaptasyonu gereken düzeyde sağlanamamaktadır.
- Meslek seçiminde rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yetersizdir.
- Meslek liselerinin fiziki donanımında (ders kitapları, laboratuvar, ışık, araç-gereç) ve yabancı dil eğitiminde yetersizlikler vardır.²³

Bölge'de eğitim altyapısı değerlendirilirken gözden kaçmaması gereken bir başka husus da taşınabilir eğitim ve beraberinde getirdiği kırdan kente göçtür. Özellikle dağınık yerleşmenin hâkim olduğu köylerde çocuklarının tek noktadan toplanıp bırakılması, çocukların bazen birkaç kilometre yürüyerek toplanma noktasına erişebilmeleri ve taşıma sonrasında da çocuk üzerinde gözetimin mümkün olmaması durumlarından kaygılanan aileler, kente göç etmekte veya ikili ikameti tercih etmektedirler.

4.1.6.4 Yüksek Öğretim ve Hayat Boyu Öğrenme

Bölge'de bulunan altı kamu üniversitesi ve bir özel üniversitede açılan bölümlerin öğretim kadrolarının ve fiziki donanımın Bölge varlıkları ve potansiyeliyle uyumluluğu bir başka eğitim önceliğidir. Bu bağlamda, gıda ve tarım, turizm, dış ticaret ve lojistik, gemi inşa, su ürünleri ve ormancılık gibi Bölge kaynakları üzerinden ekonomik değer oluşturmaya hizmet edecek bölümlerin yanı sıra medikal teknoloji, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), biyoteknoloji gibi yenilikçi, karbon ayak izi düşük ve ileri teknoloji, yüksek katma değer üretim alanlarında ve hasta/yaşlı bakımı ve rehabilitasyon ve sosyal hizmetler gibi Bölge'nin demografik yapısı ve sosyal hizmetlerin genel dönüşümüyle birlikte daha fazla ihtiyaç duyulacak olan alanlarda akademik ve mesleki eğitim yapılanmasının güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

Üniversitelerde eğitim gören öğrenciler yoğunlukla Bölge illerinden ve ayrıca Samsun, Adana ve Mersin illerinden gelmekte olup, öğrencilerin barınma, bilgiye erişim, sosyal donatı ve burs ihtiyaçlarının giderilmesi, eğitim gören öğrencilerin Bölge'yi sahiplenmeleri, Bölge ekonomisine bilgilerleriyle, Bölge sosyal dokusuna ise ürettikleri kültürel değişimle katkıda bulunmaları ve mezun olduklarında Bölge işgücü arzı içinde yer almayı tercih etmeleri açılarından öncelik verilmesi gereken eğitim ve gençlik politikaları olarak ön plana çıkmaktadır.

Aşağıdaki tablo, yükseköğrenime geçiş aşamasında illerin başarı sıralamasını göstermektedir. İllerdeki eğitimin kalitesine dair kullanılacak PISA²⁴ benzeri bir bölgesel ölçüt var olmadığı için, tabloda sunulan test başarı sıralamaları ikame olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla TR90 illerinde ortaöğretim sonrası kazanılmış sözel ve sayısal başarı Türkiye sıralamasında geride kalmıştır. Yukarıdaki tabloya göre, TR90 illeri içinde en yüksek başarı sıralaması Gümüşhane ili için kaydedilmiştir. Son yıllarda ilde yürütülen SODES programı aracılığıyla üniversite hazırlık kurslarının ilçelere kadar yaygınlaştırılıp erişilebilir kılınmasının, ilin bu başarısında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.²⁵ Nesiller arası yoksulluk transferini önlemek açısından da önemli bir araç olan yükseköğrenime erişim, fiziki ve beşeri altyapının iyileştirilmesi yoluyla kolaylaştırılabilir. Giresun ve Artvin illerinin 81 il içinde oldukça geride kalmış olmaları, bu illerde özellikle ortaöğretimin niteliği, eğitim hizmetlerinin sürekliliği ve erişilebilirliği, altyapının yeterliliğiyle ilgili öncelikle tedbir alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Bunlara ek olarak Bölge'de hayat boyu öğrenme olanaklarının geliştirilmesi, yaygın eğitimle meslek edindirme, kişisel gelişim ve toplumsal dönüşüm hedeflerine erişmek açısından öncelik verilmesi gereken eğitim tedbirleridir. Bu bağlamda, üniversitelere bağlı sürekli eğitim merkezleri, halk eğitim merkezleri, olgunlaşma enstitüleri ve yerel yönetimlerin kurs girişimleri, müfredat geliştirme, eğitimcilerin eğitimi ve özellikle genç nüfusun sürekli eğitim taleplerine duyarlılığın geliştirilmesi açılarından eşgüdüm ve danışmanlık desteği verilmesi gereken alanlardır. Bu hususta, kırsal genç nüfusun bu hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması, hizmetlerin ilçe merkezlerinde yaygınlaştırılması da önem ihtiva etmektedir.

Tablo 4-21 TR90 İllerinin Lisans Yerleştirme Sınavı Başarı Sıralamaları, 2010

İl	Türkçe-Sosyal	Türkçe-Matematik	Matematik-Fen
Trabzon	30	41	16
Ordu	49	35	25
Giresun	67	64	59
Rize	43	52	56
Artvin	79	73	79
Gümüşhane	3	13	10

Kaynak: TR90'da Eğitim Durumu Raporu

²⁴ PISA Testi; OECD'nin uyguladığı bir eğitim kalitesi ölçüm testidir.

²⁵ TR90 Bölgesi Sosyal Kalkınma Paydaşlarının Görüşleri Hakkında Özet Rapor (2011-2012)

4.1.7. Katılımcılık ve Örgütlenme

Katılımcılık ve örgütlenmenin, ekonomik ve sosyal gelişmişlik göstergeleriyle ilişkisini değerlendirmek için kullanılacak kavramsal çerçevelerden biri de Nurettin Tüysüz'ün Kalkınma Bakanlığı bünyesinde hazırladığı Sosyal Sermaye Endeksi (SSE) çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada uygulanan temel bileşenler endeksinde vergi tahsilat/tahakkuk oranı, intihar oranı, seçimlere katılma oranı, net göç hızı, kaba boşanma hızı (binde), dernek sayısı (on bin kişi başına), gazete ve dergi tirajı (adet), elektrik kayıp/kaçak oranı, eğitilmiş nüfus oranı şeklinde değişkenler (sosyal göstergeler) kullanılmıştır. Dolayısıyla, katılımcılık ve örgütlenme yetileri, sosyal sermayenin temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Yazının hesaplamalarına göre TR90, 2009 yılı itibarıyla

10.000 kişi başına düşen dernek sayısı bakımından 26 Düzey 2 bölgesi arasında 17. sıradadır. Birlikte iş yapabilmek, dayanışma ve güven ilişkilerini ekonomik değere dönüştürebilme kabiliyeti etrafında tanımlanan sosyal sermayenin, TR90'ın sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleriyle ilişkisi yazar tarafından aşağıdaki tabloda gibi ortaya konmuştur. SSE 2011 ve SEGE 2003 değerlerini karşılaştıran bu tabloya göre, TR90 SSE ve SEGE değerleri açısından paralel bir gelişimle, 26 Düzey 2 bölgesinin sınıflandırıldığı altı grup içinde, beşinci derece SSE ve SEGE değerleri taşıyan bölgeler grubunda yer almıştır. Bu durum, Bölge genelinde toplumsal güven ve bu güven ilişkisinin sosyo-ekonomik getirisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 4-22 Bölgelerin SSE 2011 ve SEGE 2003 Değerleri ve Sıralamaları

Bölge Kodu	Bölge Adı	SSE Değeri	SSE Sırası	SEGE Değeri	SEGE Sırası
TR10	İstanbul	0,62	6	2,83	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0,60	8	0,57	6
TR22	Balıkesir, Çanakkale	0,64	5	0,15	10
TR31	İzmir	0,93	1	1,52	3
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	0,79	3	0,29	8
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	0,55	10	-0,17	12
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	0,72	4	0,98	4
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	0,59	9	0,78	5
TR51	Ankara	0,83	2	2,02	2
TR52	Konya, Karaman	0,41	12	-0,26	13
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	0,46	11	0,28	9
TR62	Adana, Mersin	-0,09	19	0,33	7
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	0,06	17	-0,34	15
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	0,14	16	-0,41	17
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	0,25	15	-0,38	16
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0,62	7	-0,07	11
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	0,32	13	-0,68	21
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0,27	14	-0,42	18
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-0,05	18	-0,56	19
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-0,70	22	-0,79	22
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,82	26	-1,27	25
TRB1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	-0,55	20	-0,56	20
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	-1,74	25	-1,39	26
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,63	21	-0,32	14
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,70	24	-0,96	23
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-1,53	23	-1,20	24

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

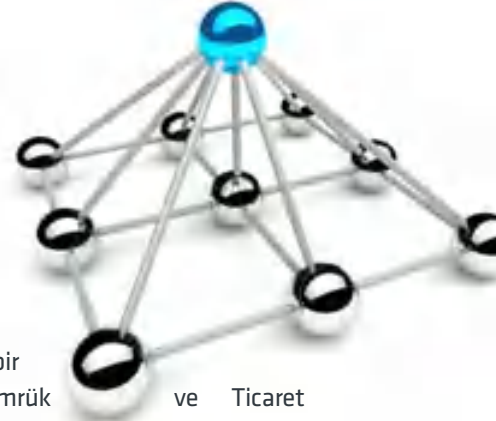
Tüm bu veriler ışığında, Bölge'de toplumsal örgütlenmeyi kolaylaştırıcı ve teşvik edici eğitim, danışmanlık, finansman ve yönetişime dair destek ve düzenlemelerin yanı sıra fiziki ve mekânsal olanakların da kamunun kolaylaştırıcılığıyla geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

TR90 Bölgesi'nde katılımçılık ve örgütlenmenin bir göstergesi sayılabilecek dernekleşme oranlarına bakıldığında, 2012 yılı itibarıyla TR90 Bölgesi ve illerinde dernek başına düşen nüfus oranı bakımından Türkiye ortalamasının altında, yani daha iyi bir dernekleşme performansının gerçekleştiği görülmektedir. Bu değer, TÜSİS'in çalışmasında yer bulan bölgesel karşılaştırmaya göre daha yüksek bir dernekleşme emaresi taşısa da kurulu dernek sayısı ve faal olan dernek sayısı değerlendirildiğinde, TR90 Bölgesi'nin yeterli düzeyde dernekleşme ve mevcut faaliyetleri devam ettirme eğiliminde olmadığı çıkarımı güçlenmektedir. Zira, İl Dernekler Müdürlükleri ile yapılan görüşmelerde; sayıca her ilde 100'den fazla dernek olmasına karşın aktif olarak faaliyet gösteren dernek sayısının 10'u geçmediği, derneklerin mali kapasitelerinin düşük olmasından dolayı yeterince aktif olamadıkları, ülke genelinde yaygın olarak faaliyet gösteren hemşehri ve yardımlaşma dernekleri dışında, Bölge'de kadının statüsü ve çevre koruma teması etrafında örgütlenmenin daha aktif olduğu ortaya çıkmıştır.²⁶

Bölge illeri arasında Artvin ili, dernek başına düşen nüfus bakımından 457 kişiyle, Ordu ili ise 797 kişiyle; 10.000 kişi başına düşen dernek sayısı bakımından 21,91 ile Artvin ili, 12,54 ile Ordu ili dernekleşme üst ve alt sınırlarını oluşturmuştur. Öte taraftan, ildeki derneklerin Türkiye genelindeki dernek sayısına oranı bakımından Trabzon ili %1,36 ile ön plana çıkmıştır.

Birlikte iş yapabilmek, dayanışma ve güven ilişkilerini ekonomik değere dönüştürebilme kabiliyeti etrafında tanımlanan sosyal sermaye açısından kooperatifleşme diğer bir önemli göstergedir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı²⁷ kooperatiflerin illere göre dağılımı incelendiğinde, Giresun ilinin faal kooperatif sayısı ve Ordu ilinin ise ortak tabanı açısından kooperatife dayalı örgütlenmenin en yüksek olduğu iller olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Bunda, fındık üreticilerinin örgütlenmesinin önemli bir payı vardır.

Tarım ekonomisinin hâkim olduğu Bölge'de ekonomik örgütlenmenin etkin bir aracı olan kooperatifleşme, üye tabanı ve faaliyet durumu göz önünde bulundurulduğunda, kırsal kalkınmaya etkileriyle birlikte önceliklendirilmesi gereken bir tedbir alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Bölge'de sosyal güvenin düşük olması da ayrıca örgütlenme davranışını olumsuz etkileyen bir faktördür. Bölge'de miras yoluyla arazi ve mülkiyet parçalanması sorunları nedeniyle birçok kamu destek mekanizmasından faydalanmak olanaksızlaşmaktadır. Aynı sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan arazi toplulaştırma çıkmazı, kooperatifçilik ve üretici birlikleri gibi üretici örgütlenmesinin teşviki ve kolaylaştırılması yoluyla aşılabılır. Bunun yanı sıra, süt toplama merkezleri ve soğuk hava depoları gibi ortak kullanılacak fiziki olanakların yaygınlaştırılması örgütlü üretimi teşvik edici etkili birer tedbir olacaktır. Özellikle genç nüfusun kooperatifçiliğe ve üretici örgütlenmesine yönelik teşvik edilmesi istihdam ve işgücü arzı açısından da olumlu sonuçlar barındırmaktadır.

Tablo 4-23 TR90 Bölgesi İllerinde Dernekleşme Göstergeleri, 2012

Bölge	Dernek Sayısı	Türkiye Geneli Dernek Sayısına Oranı	Dernekleşme Oranı (Nüfus/Dernek Sayısı)	10.000 Kişiye Düşen Dernek Sayısı	SEGE Sırası
Trabzon	1.279	%1,36	593	16,88	1
Ordu	930	%0,99	797	12,54	6
Giresun	682	%0,72	615	16,26	10
Rize	645	%0,68	503	19,90	3
Artvin	366	%0,39	457	21,91	8
Gümüşhane	227	%0,24	596	16,79	12
TR90	4.129	%4,41	616	16,22	4
TR	93.595	%100,00	808	12,38	4

Kaynak: Dernekler Genel Müdürlüğü 2012 ve ADNKS 2012 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

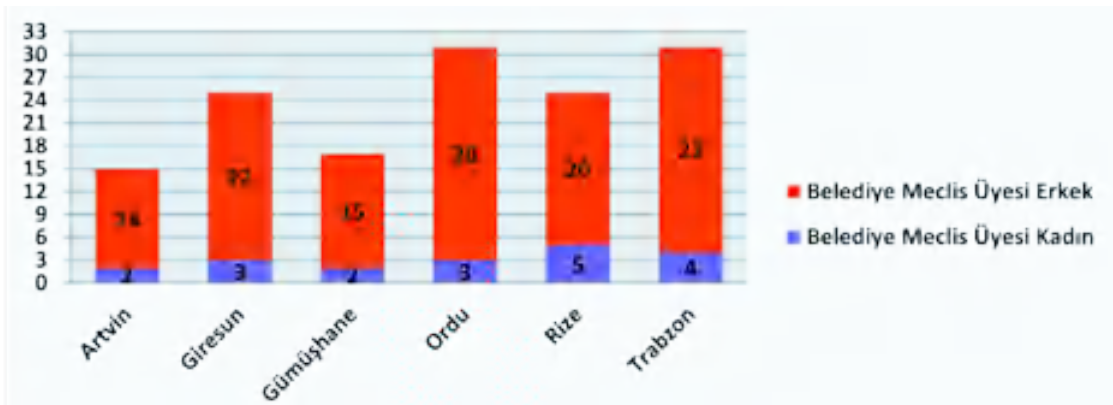
²⁶ TR90 Bölgesi'nin Sosyal Kalkınma Paydaşlarının Görüşleri Hakkında Özet Rapor, 2011-2012
²⁷ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'ndan Derlenen Veriler, 2013.

TR90'da katılımcılık değerlendirilirken özellikle incelenmesi gereken bir başka alan kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarıdır. Kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama artan düzeyde katılımı bölge kalkınmasının temel dinamiklerinden biridir. Kalkınmaya kadın emeği ve bakış açısının katılmasının Bölge'nin sosyal ve ekonomik göstergelerinde yaratacağı olumlu yansımaların ötesinde, kadınların toplumun birer bireyi olarak özel ve kamusal alanda güçlenmeleri, toplumsal cinsiyet önyargılarından uzak bir yaşam çevresinde, sosyal ve ekonomik kaynaklara eşit erişime sahip olmaları temel bir insan hakkıdır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği endeksine göre (2011),²⁸ Türkiye 0,443 değeri ile 187 ülke arasında 77. sıradadır. Bölgesel düzeyde bakıldığında ise, eğitim düzeyi, istihdam statüsü, karar mekanizmalarına katılım başta olmak üzere kadın katılımına ilişkin veriler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin TR90 Bölgesi'nde temel bölgesel sorunlardan biri olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye 'de 1990'lı yılların başında kadın milletvekili oranı %1,8 iken bu oran 2011 yılı itibarıyla %14,4'e yükselmiştir. Ülkemizde kadınların siyasal yaşama katılımında kaydedilen gelişmeler karar alma mekanizmalarında henüz eşitlikçi bir yapıyı sağlamamış olmakla birlikte, TR90 Bölgesi'nde karar mekanizmalarına katılım oranları, Bölge kadınının siyasal rol ve katılımının seçmenlikle sınırlı kaldığını göstermektedir.

2011 yılı Genel Seçim sonuçları²⁹na göre, TR90 Bölgesi'nde seçilen milletvekillerinin tamamı erkektir. 2009 yılı yerel seçim sonuçlarına göre ise, Türkiye'de ilçe ve belde belediye başkanları arasında seçilen kadın belediye başkanı sayısı 26 olup, bunlar arasında bir ilçe belediye başkanlığı Doğu Karadeniz Bölgesi'ndendir. Türkiye genelinde 3.379 İl Genel Meclisi üyesi arasında 110 kadın üye (%3,26) bulunmakta olup, TR90'da ise il genel meclislerinde kadın oranı %13'tür.

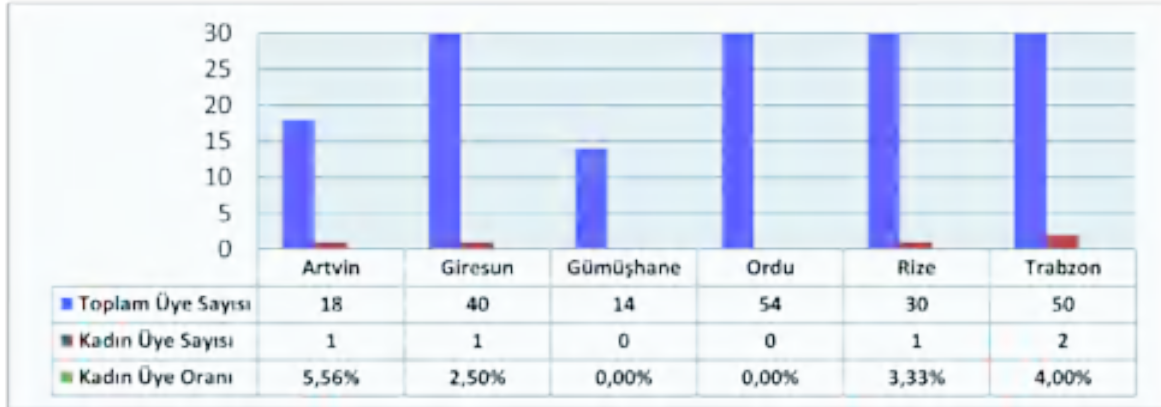
Grafik 4-28 TR90'da Cinsiyete Göre Belediye Meclisi Üyelerinin Dağılımı, 2013

Kaynak: TR90 Bölgesi illeri Belediyelerinden elde edilen verilerden derlenmiştir.

Grafik 4-29 2009 Yerel Seçimlerine Göre İl Genel Meclisinde Kadın Üye Oranı

Kaynak: TR90 Bölgesi illeri İl Özel İdarelerinden elde edilen verilerden derlenmiştir.

Yetki ve karar alma süreçlerinde kadın erkek eşitliğinin sağlanması şüphesiz yasal çerçevede kadınlar lehine yapılan düzenlemeler, karar mekanizmalarında kadınların eşitsiz statüsünü göz önünde bulundurarak uygulanacak olumlu ayrımcılık stratejileriyle yakından ilişkilidir. Türkiye genelinde olduğu gibi, TR90 Bölgesi'nde de kadınların karar mekanizmalarına katılım oranları, siyasal yaşama entegrasyonda belirleyici nitelikteki (eğitim düzeyi, finansal kaynaklar, zaman kaynağı, siyasi deneyim, mesleki geçmiş, iletişim ağları, örgütsel beceriler, vb.) faktörlerden yoksun olduklarını ortaya koymanın yanı sıra cinsiyet eşitliğini gözetilen bir politik kültür bulunmadığına da işaret etmektedir.

4.1.8 Kültürün Korunma ve Yeniden Üretilmesi ve Spor

Bu planda kültür politikaları sadece kültür mirasının korunması şeklinde durağan bir yaklaşımı değil, aynı zamanda kültürün yeniden üretimini ve nesiller arası transferini de kapsar şekilde değerlendirilmiştir. Zira toplumsal etkileşimin bir ürünü olarak şekillenen ve sanatla somutlaşan kültür, toplumsal dönüşümün bir aracı olduğu kadar bir sonucudur.

Kültür mirasının korunması açısından Bölge'nin her ilinde kültür envanteri çalışmalarının tamamlanması önem arz etmektedir. Bu çalışmalara paralel olarak Bölge'de yaşayan farklı kültürlerin araştırılması, tanıtılması ve kültürel çeşitliliğin özendirilerek hoşgörü ortamının teşvik edilmesi ulusal planlar ve uluslararası sözleşmelere paralel olarak TR90'da da uygulanabilecek kültür politikalarındandır. Kültürel çeşitliliğin en önemli öğelerinden biri olan dil zenginliğinin ön plana çıkarılması için Bölge'de yaşayan dillerin tespit edilmesi ve hayatta tutulmaya çalışılması TR90 Bölgesi'nde öncelikli olarak uygulanabilecek politiklardır.

Kültürün yeniden üretilmesi hususunda ise; Bölge'de yaşayan herkesin sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinliklere kolay erişiminin sağlanması önem taşımaktadır. Genç nüfus göçünü tetikleyen temel etkenlerden biri olan sosyal donatı eksikliği ve kültürel faaliyetlere erişim sorunu, kültürün yeniden üretilmesi ve dış dünya ile bağlantı kurulmasına olanak verecek fiziki koşulların temin edilmesiyle aşılabilecektir. Henüz sinema hizmeti sunan bir teşebbüs bulunmayan Gümüşhane ilinde ve Bölge genelinde ilçe merkezlerinde sinemaya erişimin kolaylaştırılması gerekliliği söz konusudur. Bölge'nin kırsal kalkınma ve göç durumu ilişkisi içinde değerlendirildiğinde, ilçe merkezlerinin kültür hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması ayrıca bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle ilçe merkezlerinde en azından belli periyotlarla, gezici usulle sinema hizmetinin yaygınlaştırılması etkin bir politika tercihi olabilecektir. Yine aynı şekilde yıl içinde çok az tiyatro oyununun sergilendiği Gümüşhane ve Artvin gibi illerde oyun sayısı artırılıp bu tür etkinliklere erişimin Bölge geneline yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Orta Vadeli Program'da (2013-2015) belirtilen "sinema ve belgesel üretiminin teşviki" konusu TR90 Bölgesi'nde turizm stratejileriyle bütünlük içinde değerlendirilmelidir.

Sinema ve belgesel üretimi Bölge'de kültürün yeniden üretimini hızlandıracak, hem Bölge'yi uluslararası platformda tanıtacak, hem de Bölge insanının yeni alanlarda istihdamı ve uzmanlaşmasını sağlayacaktır. Ulusal yapımlar için de Bölge'nin eşsiz güzelliği ve kültürel zenginliğinin çekiciliği kullanılarak Bölge dışından da sinema ve belgesel üretimi teşvik edilerek Bölge'nin Adana örneğinde olduğu gibi bir film-dizi çekim merkezi haline getirilmesi sağlanabilecektir.

TR90' da alternatif spor dallarında yatırım ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi, hem Bölge gençlerinin bu sporlara yönelip ulusal ve uluslararası çapta başarılı sporcular olmalarına hem de spor turizmi konusunda Bölge'nin bir tercih üstünlüğü kazanmasına katkıda bulunacaktır. Spor ve turizm bağlantısı Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda³⁰ da (2010) vurgulanmıştır. Planda, rafting, dağcılık, kayak ve diğer doğa sporları, turizm alanında geliştirilmesi gereken alt faaliyetler olarak vurgulanmıştır. Bu sporların Bölge içindeki gelişimi 'gençlik politikaları' çerçevesinde de önemli bir yer tutmaktadır. TR90 Bölgesi'nde yaşayan gençlerin bu sporlara yönlendirilerek başarılı sporcular yetiştirilmesi, Bölge'de sosyal sermaye gelişimi açısından önemli sonuçlar barındırmaktadır. Gençlerin Bölge içinde uğraş sahibi olmaları, onları Bölge'ye bağlayıcı bir unsur olarak işlev gösterecektir. Ayrıca uluslararası spor müsabakalarına Bölge'den katılacak sporcular Bölge'nin tanıtımı konusunda da önemli bir misyon üstlenmiş olacaklardır. Trabzon şehrinin 2020 İstanbul Olimpiyat Adaylığı kapsamında spor yetiştirme merkezlerinden biri olarak açıklanması bu bağlamda atılmış önemli adımlardan biridir.

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda, Rize-Trabzon kıyı şeridinde uluslararası aktivitelere hizmet verebilecek spor altyapısının güçlendirilmesiyle bu Bölge'de spor organizasyonları ve spor turizminin geliştirilebileceğine yapılan vurgu, Bölge'de geliştirilecek spor politikaları açısından belirleyici niteliktedir. 2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları'nın Trabzon şehrinde yapılması şehrin yeni, nitelikli tesisler kazanmasına vesile olmuştur. Bu tip organizasyonlar hem şehirlerin tesis altyapısının geliştirilmesi hem de şehirlerin organizasyon yapabilme kapasitesinin artırılması konusunda büyük önem taşımaktadır. Gelecekte de bu tip organizasyonlara ev sahipliği yapılması, TR90 Bölgesi'nde öncelikli bir spor politikası olarak görülmelidir. Büyük çaplı uluslararası organizasyonlar, şehir ekonomilerine getirdikleri ticari hareketlilik ve ayrıca kültürel etkileşim açılarından da önemli kazanımlar içermektedir.

TR90 Bölgesi'nde spor tesisleri konusunda bir başka öncelik mevcut spor tesislerinin etkin kullanımı olmalıdır. Bu etkin kullanımın temel bileşenlerinden biri de toplumun tüm kesimlerinin tesislere kolay bir şekilde erişiminin temin edilmesidir. Ulusal planlarda yer alan, spor altyapısını geliştirmek üzere özel teşebbüsün artırılması hedefi, TR90 Bölgesi'nde de bir uygulama hedefi olarak benimsenmelidir.

Tüm bunların dışında, plan döneminde sporda evrensel fairplay (sporda centilmenlik) kültürünün idrak edilmesi ve yaygınlaştırılması ile hoşgörü ortamının güçlendirilmesi hem sporcular hem de izleyiciler bakımından çok boyutlu kazanımlar barındıran bir politika olarak önceliklendirilmelidir.

³⁰ Doğu Karadeniz Turizm Master Planı; Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsamaktadır.

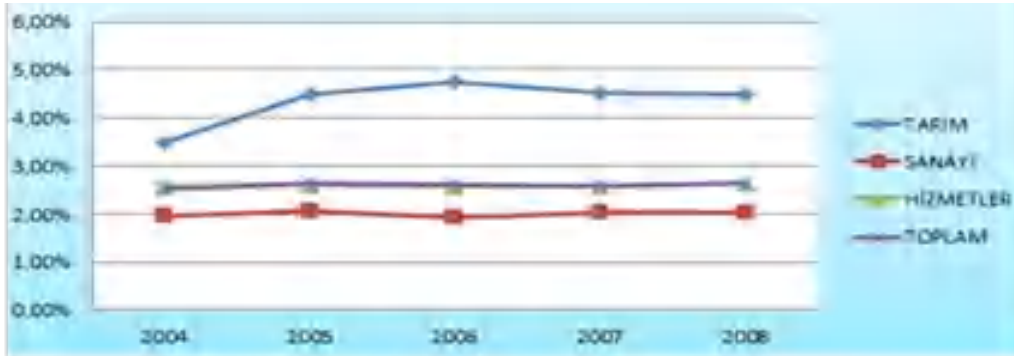
4.2. TR90 Bölgesi'nin Ekonomik Durum Analizi

4.2.1. Üretimin Sektörel Dağılımı, Katma Değer ve Kişi Başı Gelir

Üretilen yıllık katma değer ve üretimin sektörel dağılımına bakıldığında, 2008 yılında Türkiye genelinde üretilen toplam Gayri Safi Katma Değerin (GSKD) %2,64'ünün TR90 Bölgesi'nde gerçekleştiği görülmektedir. Bu payla TR90 Bölgesi, 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 12. sırada yer almaktadır. Hizmetler sektörünün payı yıllar itibarıyla toplam GSKD ile paralellik gösterse de, Bölge sanayinin Türkiye toplam GSKD'si içindeki payının %2 düzeyini aşamadığı, tarımın payının ise beklenenin aksine yukarı yönlü hareket ettiği görülmektedir. Bölge sanayi üretiminin ülke genelinin %2'si civarında katma değer üretmesi, üretimde verimlilik ve kaynak sorunları ile ölçek ekonomileri sorunlarına işaret etmektedir.

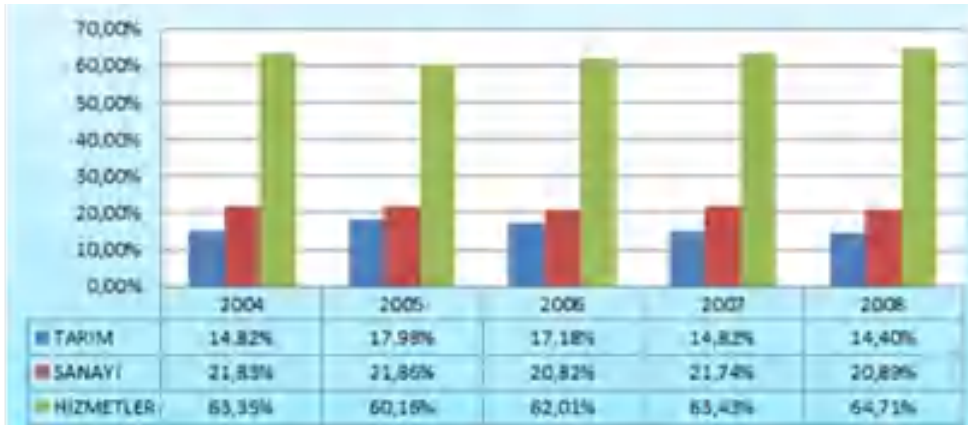
Grafik 4-30'da görüldüğü gibi, 2004 ve 2008 yılları arasında Bölge içindeki GSKD üretiminde hizmetler sektörü %63-65 aralığında birinci, sanayi sektörü %20-22 aralığında ikinci ve tarım %18-20 aralığında üçüncü sırada yer almaktadır. Sektörlerin genel GSKD paylarındaki bu sınırlı değişiklikler TR90 Bölgesi'nde sektörel geçişliliğin kısıtlı olduğunu göstermektedir. Bir diğer deyişle; TR90 Bölgesi'nde özellikle sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin sektörler arası hareketliliğinin sınırlı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Bölge turizmdeki gelişmeyle birlikte TR90 Bölgesi'nde sektörel baskınlığın hizmetler sektörü lehine geliştiği, tarımın payında ise, Bölge ekonomisinin fındık ve çaya bağımlılığının devam etmesi nedeniyle önemli oranda değişiklik görülmediği ifade edilebilir.

Grafik 4-30 Yıllara Göre TR90'in Türkiye Toplam GSKD'si İçindeki Payı, 2004-2008

Kaynak: TÜİK

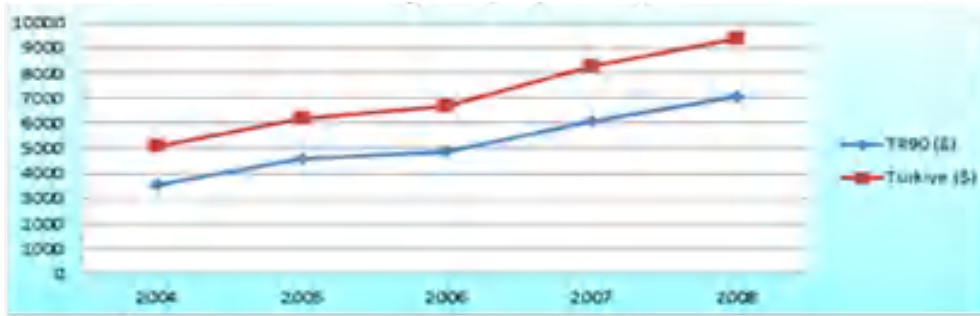
Grafik 4-31 TR90 Bölgesi'nde Toplam GSKD'nin Sektörel Dağılımı, 2004-2008

Kaynak: TÜİK

2004-2008 yılları arasında toplam GSKD'de artışa paralel olarak hem Türkiye'de hem de TR90 Bölgesi'nde kişi başına düşen GSKD'de artış gerçekleşmiştir. TR90 Bölgesi'nde kişi başına GSKD 2004 yılında Türkiye ortalamasının %69,47'sine denk gelirken, 2008 yılında yakınsama artmış ve %75,22 seviyesine gelmiştir. Yıllar itibariyle kişi başına GSKD ülke ortalamasının altında kalmasına karşın 2004 yılından 2008 yılına ülke ortalaması %83 artarken TR90 Bölgesi ortalaması %100'e yakın artış göstermiştir. Bu artışla beraber TR90 Bölgesi 26 Düzey 2 bölgesi arasında 18. sıradan 14. sıraya yükselmiştir.

Grafik 4-32 Yıllara Göre TR90 ve Türkiye'de Kişi Başına GSKD, 2004-2008

Kaynak: TÜİK

4.2.2. Sanayi

Madencilik ve taşocakçılığı, enerji (elektrik, gaz, su) ve imalat sanayi ana başlıklarında incelenen sanayi sektörü, TR90 Bölgesi'nin toplam ekonomik büyüklüğünün yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. İstihdam, firma sayısı ve dış ticaret yapısı göz önüne alındığında TR90 sanayisi içinde imalat sanayinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

4.2.2.1 İmalat Sanayi Analizi

TR90 Bölgesi'nde imalat sanayinin mevcut durumu ve sektörel yapısı istihdam, firma sayısı ve sektörlerin teknoloji düzeyleri incelenerek açıklanmıştır. Nicel veriler üzerinden yapılan değerlendirme ile Bölge'deki rekabetçi sektörler tespit edilmiştir. Bunun yanında, plan hazırlama aşamasında veri temininde güçlük çekilen potansiyel ve fırsat sektörlerine dair değerlendirmeler, saha araştırmaları ve gözlemlere istinaden yapılmıştır.

4.2.2.1.1 İstihdam Verilerine Göre İmalat Sanayi Analizi

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan elde edilen sanayi sicil verilerine göre TR90 Bölgesi 2011 yılı itibariyle ülke geneli imalat sanayi istihdamının %1,61'ini oluşturmaktadır.

Bölge'de 2011 yılında en fazla istihdam yaratan imalat sanayi alt sektörleri %51,18'lik pay ile gıda ürünlerinin imalatı, %9 ile giyim eşyası imalatı ve %7,85 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatıdır. İlk üç sektörde yaratılan istihdam Bölge'de imalat sanayinde yaratılan toplam istihdamın %68,03'ünü oluşturmaktadır. Metal cevherleri madenciliği ve diğer madencilik ve taş ocakçılığı bu ilk üç sektörü istihdam yaratma alanında takip etmektedir.

Grafik 4-33 TR90 Bölgesi İmalat Sanayisinde İstihdam Yaratan Sektörler (%), 2010-2011

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

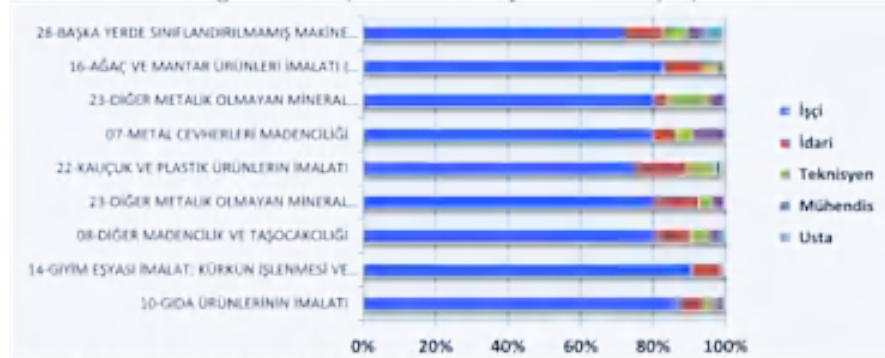
2010-2011 yılları arasında metal cevherleri madenciliği, tekstil ürünleri imalatı, giyim eşyası imalatı, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ve mobilya imalatı sektörleri Bölge'deki toplam imalat sanayi istihdamından aldıkları payı artıran; diğer madencilik ve taş ocaklığı, gıda ürünleri imalatı, içecek imalatı, deri ile ilgili ürünlerin imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı ve diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektörleri ise aldıkları payı azaltan sektörlerdir.

Bölge'de imalat sanayinde ülke geneline göre hangi sektörlerin yoğunlaştığını belirlemek Bölge'deki sektörel rekabet politikalarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, TR90 Bölgesi için Yoğunlaşma Katsayısı (YK) (Location Quotient) Analizi ile 2011 yılı imalat sanayi yoğunlaşması 2'li koddan hesaplanmıştır. Yoğunlaşma katsayısı bir sektörün belli bir Bölge'deki yığılmasını ulusal referansla ölçmeye yararmaktadır. Bir sektörün YK değerinin 1'den büyük çıkması sektörün o bölgede yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

2009 yılından itibaren imalat sanayi sektörlerinde istihdama göre yapılan yoğunlaşma değerlerinde önemli değişiklikler görülmemekle birlikte 2011 yılında sırasıyla metal cevherleri madenciliği (4,8), gıda ürünlerinin imalatı (4,2), diğer madencilik ve taşocaklığı (1,5), diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (1,5), içecek imalatı (1,3), elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım (1,2) ve ağaç ve mantar ürünleri imalatı (1,1) sektörlerinin ulusal ölçekte bölgede yoğunlaştığı görülmektedir.

Yoğunlaşma analizine göre istihdamda ön plana çıkan sektör çalışanlarının profili Grafik 4-34'te verilmiştir. İşçi oranının tüm sektörlerde yüksek olması TR90 Bölgesi'ndeki sanayi yapısının düşük teknoloji ve emek yoğun olduğunu göstermektedir.

Grafik 4-34 TR90 Bölgesi'nde Öne Çıkan İmalat Sanayi Dallarındaki Çalışanların Profili, 2011

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

4.2.2.1.2. İşyeri Sayılarına Göre İmalat Sanayi Analizi

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Sanayi Sicil Verilerine göre (2011) TR90 Bölgesi 2011 yılı itibarıyla Türkiye geneli işyeri sayısının %1,62'sine sahiptir. 2010-2011 yıllarında Bölge imalat sanayiinde en yüksek işyeri sayısına sahip olan sektör gıda ürünleri imalatı sektörüdür. Bu sektörü sırasıyla diğer madencilik ve taş ocaklığı ve diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı sektörleri takip etmektedir. Söz konusu yıllarda Bölge'de sahip oldukları işyeri sayısı oranlarına göre ağaç ve mantar ürünleri imalatı, diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı ve diğer sektörlerin toplam payında artış yaşanırken diğer madencilik ve taş ocaklığı, gıda ürünlerinin imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı sektörlerinde azalma gerçekleşmiştir.

Grafik 4-35 TR90 İmalat Sanayiinde İşyeri Sayılarının Alt Sektörlere Oransal Dağılımı, 2010-2011

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

4.2.2.1.3. Teknoloji Düzeyine Göre İmalat Sanayii Analizi

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan 2011-2014 Türkiye Sanayi Strateji Belgesi'nde orta ve yüksek teknoloji sektörlerin üretim ve ihracat içindeki ağırlığının artırılması, düşük teknoloji sektörlerde katma değeri yüksek ürünlere geçilmesi ve becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlığının artırılması şeklinde üç temel stratejik hedef belirlenmiştir.

TR90 Bölgesi'ndeki orta ve ileri teknoloji üretim faaliyetlerinin imalat sanayii katma değeri içerisindeki payına göre Bölge'deki sanayinin teknoloji düzeyi

görülebilmektedir. Bu bağlamda, Bölge'deki imalat sanayinin teknoloji düzeyi, istihdam ve ihracat açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

2011 yılında Bölge'deki toplam imalat sanayii istihdamının %68,06'sı düşük, %21,93'ü orta düşük, %6,63'ü ise orta ileri teknoloji sektörlerine aittir. Bölge'de ileri teknoloji sektörlerde yaratılan istihdam payı ise sadece %0,37'dir. Bölge'nin düşük teknoloji imalat sanayii sektöründeki istihdam payının ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4-24 TR90 Bölgesi İmalat Sanayii İstihdamının Teknoloji Düzeyi, 2011

İmalat Sanayii Teknoloji Sınıfı	İstihdam TR90 (%)	İstihdam TR (%)	Matematik-Fen
Düşük Teknoloji	68,06	44,97	16
Orta Düşük Teknoloji	21,93	22,82	25
Orta İleri Teknoloji	6,63	19,09	59
İleri Teknoloji	0,37	1,84	56
Diğer	1,55	7	79

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

TÜİK'in dış ticaret istatistiklerine göre Bölge, en fazla ihracatını düşük ve orta düşük teknoloji düzeyine sahip imalat sanayii sektörlerinde yapmaktadır. 2010 ve 2011 yıllarında yapılan toplam ihracatın ortalama %27'si düşük teknoloji, %19'u ise orta düşük teknoloji sektörlerde gerçekleşmiştir. Orta ileri teknoloji sektörlerin Bölge ihracatındaki payı ise ortalama %6,5 olarak gerçekleşmiştir. Düşük teknoloji sektörler içerisinde gıda sektörü, orta düşük teknoloji sektörlerde ise metal cevherleri madenciliği Bölge'de ön plana çıkmaktadır.

TR90 Bölgesi içinde iller bazında üretim, ihracat ve il içi net satış yapılan sektörler birlikte değerlendirildiğinde iller bazında öne çıkan imalat sanayii dalları Tablo 4-23'de görülmektedir:

Tablo 4-25 TR90 İllerinde Öne Çıkan İmalat Sanayii Dalları, 2012

İller	Firma Sayısı ve İstihdama Göre (NACE Rev. 2)	Hem Üretim Hem de İhracata Göre (NACE Rev. 2)	Net Satışlara Göre Büyüyen İlk Dört Sektör (2008-2010) (NACE Rev. 2)
Trabzon	10, 8,22, 23, 31, 24, 14, 16, 25, 30, 29	10, 8,22, 23, 24, 28, 25, 29	11, 20, 31, 35
Ordu	10, 14, 23, 22, 16, 28, 25, 8	10, 14, 23, 22, 16, 28, 25,8	17, 30, 29, 35
Giresun	10, 14, 16, 22, 28, 23,25, 8	10,14, 22, 28, 23, 31,25	27, 28, 33, 15
Rize	10, 23, 16, 7, 8, 11, 25, 28	10, 23, 31, 22, 7, 28	22, 31, 35, 20
Artvin	10, 23, 28, 8	10, 23, 28	33, 22, 35, 29
Gümüşhane	23, 7, 8, 10, 25	10, 31	31, 12, 23, 13

NACE Rev. 2 İmalat Sanayii Kodları			
KOD	Sanayi Dalı Grup Adı	KOD	Sanayi Dalı Grup Adı
5	Kömür ve linyit çıkarılması	21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı
6	Ham petrol ve Doğalgaz Çıkarımı	22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
7	Metal cevherleri madenciliği	23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
8	Diğer madencilik ve taş ocaklığı	24	Ana metal sanayii
10	Gıda ürünlerinin imalatı	25	Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)
11	İçeceklerin imalatı	26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
12	Tütün ürünleri imalatı	27	Elektrikli teçhizat imalatı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
14	Giyim eşyalarının imalatı	29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	31	Mobilya imalatı
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	32	Diğer imalatlar
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	33	Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	35	Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı		

Kaynak: TR90 Bölgesi Saha Çalışması İmalat Sanayii Raporu

4.2.2.2. Kümelenme

Kümelenme, getirdiği verimlilik ve yenilikçilik etkileriyle sektörlere rekabet gücü katan yeni bir iş yaklaşımıdır. Bu bağlamda, TR90'da sanayi gelişimi için kümelenme durumu ve olanaklarının değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

Bölge'de mevcut durumda Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenen kümelenmeler vardır. Bu kümelenme çalışmaları içinde Bölge'de köklü bir geçmişe sahip olan gemi inşa sanayiinde ortak çelik işleme, borulama, boyama atölyeleri yer almaktadır. Gemilerin test edileceği laboratuvarlar da proje dâhilindedir. Bölge'deki üretimle, dünya üretiminde beşinci sırada olan ülkemiz için büyük önem arz eden çay sektörü, Bölge'de bir diğer kümelenme çalışmasını oluşturmaktadır.

2011 yılı Sanayi Sicil Verileri üzerinden yapılan Üç Yıldız Analizi sonuçlarına göre TR90'da sadece gıda ürünlerinin imalatında istihdama ve iş yeri sayısına göre "olgun kümelenme" özelliği görülmektedir. Gıda sektörünün mevcut durumu dikkate alındığında, sektördeki

firmaların gıda ürünlerindeki yenilikçi yaklaşımları yakalayabilmeleri, ortak çözümler geliştirerek maliyetlerini azaltabilmeleri ve gıda sektörünün destekleyicisi ve talepçisi olan sektörleri de canlandırmaları bakımından kümelenmenin etkili bir yöntem seçimi olduğu söylenebilir. Özellikle de çikolata, pestil ve köme üreten firmalar Bölge genelinde buldukları konum itibarı ile kümelenme çalışmaları için uygun durumdadır. Yine söz konusu analiz sonuçlarına göre, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı istihdama ve işletme sayısına göre "potansiyel kümelenme" özelliği taşımaktadır. Benzer şekilde, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) ve elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım sektörleri ise işletme sayılarına göre "potansiyel kümelenme" özelliği göstermektedir. Öte taraftan, giyim eşyası imalatında "aday küme" özelliği görülmektedir. Özellikle hazır giyim imalatının Bölge'deki yayılışı, kümelenmeyle ivme kazanabilecektir.

4.2.2.3 Üniversiteler, Ar-Ge, Girişimcilik ve Markalaşma

TR90 Bölgesi üniversiteleri (altı devlet üniversitesi ve bir özel üniversite) araştırma-geliştirme çalışmaları bakımından Türkiye geneline kıyasla yeterli seviyede değildir.

Tablo 4-26 TR90 Devlet Üniversiteleri Bilgileri, 2013

	Öğrenci Sayıları								Projelerde Çalışanlar			Ar-Ge	
	Önlisans	Lisans	Y. Lisans	Doktora	Akademisyen	Tez, Makale, Bildiri vb. akademik yayın (2008-2012)	Araştırma Enstitüsü, Meslek Yüksekokulu, Araştırma Laboratuvarı vb.	Çalışılan Proje Sayıları	Öğrenci	Akademisyen	İkili Anlaşma Yapılan Üniversite Sayısı	Ortalama Ar-Ge Bütçesi (2009-2012)	Ar-Ge Bütçesinin Üniversite Bütçesindeki Oranı %
Karadeniz Teknik Ü.	10.414	37.876	3.648	1.073	2.196	10.164	8	104	137	208	103	6.522.490	3,11
R. Tayyip Erdoğan Ü.	0	6.408	586	66	644	2691	17	11	16	28	80	897.250	1,75
Artvin Çoruh Ü.	0	2.706	134	12	350	1.106	11	76	79	140	68	1.143.250	3,90
Gümüşhane Üniversitesi	4.920	5.176	280	0	515	1.388	15	67	17	147	43	217.750	0,45
Giresun Üniversitesi	0	9.044	293	7	550	248	15	1	2	1	72	Bütçe ayrılmamış	0
Ordu Üniversitesi	6.832	4.539	448	0	428	784	11	7	7	10	47	Bütçe ayrılmamış	0

Kaynak: TR90 Bölgesi üniversitelerinden derlenmiştir

TR90 Bölgesi'nde gerek öğrenci sayısı, gerek akademisyen kadrosu bakımından Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye'nin köklü üniversitelerinden olmasının avantajı ile ön plana çıkmaktadır. Ancak, üniversitelerin Ar-Ge bütçeleri incelendiğinde, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Bölge'de bünyesinde teknokent bulunduran tek üniversite olmasına rağmen Ar-Ge bütçesinin üniversite toplam bütçesindeki payı açısından Artvin Çoruh Üniversitesi'nin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu alanda Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi'nin Ar-Ge faaliyetleri için bütçe ayırmaması, bir diğer dikkat çekici husustur.

Tablo 4-27 İşletme Sayısı (İ.S.) ve Destek Tutarına (D.T.) Göre KOSGEB Destek Programları, 2010-2012

		Araştırma-Geliştirme ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programı	KOBİ Proje Destek Programı	Girişimcilik Destek Programı	İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı Destekleri	Genel Destek Programı	Tematik Proje Destek Programı	Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı
Artvin	İ.S.	0	1	11	0	9	0	0
	D.T. (TL)	0	1.200	183.270	0	54.616	0	0
Gümüşhane	İ.S.	0	2	12	0	14	0	0
	D.T. (TL)	0	71.547	125.618	0	75.710	0	0
Giresun	İ.S.	2	9	71	0	105	0	0
	D.T. (TL)	115.212	494.891	1.461.933	0	714.510	0	0
Ordu	İ.S.	0	9	159	2	192	0	0
	D.T. (TL)	0	285.479	2.869.361	869.464	1.020.923	0	0
Rize	İ.S.	3	31	86	2	202	0	0
	D.T. (TL)	79.771	1.184.222	1.411.065	386.672	1.290.799	0	0
Trabzon	İ.S.	14	88	79	0	366	0	0
	D.T. (TL)	1.046.790	3.553.629	1.254.059	0	2.057.347	0	0
Türkiye	İ.S.	1.452	1.977	6.005	102	27.504	18	3
	D.T. (TL)	113.124.307	78.014.409	78.793.819	34.929.595	169.305.804	643.444	135.750
TR90 / TR	İ.S.	%1,31	%7,08	%6,96	%3,92	%3,23	%0	%0
	D.T. (TL)	%1,10	%7,17	%9,27	%3,60	%3,08	%0	%0

Kaynak: KOSGEB

TR90 Bölgesi nüfusunun Türkiye nüfusunun %3,36'sını oluşturduğu göz önüne alındığında, Bölge'nin "Araştırma-Geliştirme ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek ve Genel Destek Programları"ndan yeterince yararlanamadığı çıkarımında bulunulabilir. Bölge işletmelerinin "Tematik Proje Destek ve Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programları"ndan yararlanıyor olmaları, KOBİ'lerin uluslararası mevzuat ve standartlara uyum sağlama hususlarında geri planda kaldıklarına ve gelişen işletmeler piyasasında işlem görmek üzere halka açılmaya istekli ve/veya hazır olmadıklarına işaret etmektedir. Diğer taraftan "KOBİ Proje Destek ve Girişimcilik Destek Programları"nda ise Bölge halkının girişimci ve proje hazırlama sürecinde istekli olduğu görülmektedir.

TR90 Bölgesi ve Türkiye marka, patent, faydalı model başvuru ve tescil sayıları ile birlikte karşılaştırıldığında, Bölge'de markalaşma performansının zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca yıllar itibarıyla Bölge'ye özgü değerlerin tescillenmesi hususundaki durağan seyir, gelecekte ekonomik kayıp olasılığına işaret etmektedir.

Bölge illerinde 2007 yılından 2012 yılına kadarki süreçte marka başvuru sayılarında genel bir artış görülmektedir. Bölge içinde en fazla başvuru Trabzon ilinde, en az başvuru ise Artvin ve Gümüşhane illerinde görülmektedir. Söz konusu zaman aralığında Bölge'nin toplam marka başvurusu sayısı, Türkiye ortalamasının %1,13'ünü oluşturmaktadır. Yapılan marka başvurularının yaklaşık olarak yarısı tescillenmiş durumdadır.

Tablo 4-28 Marka Başvurularının TR90 İllerine ve Yıllara Göre Dağılımı, 2007-2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Trabzon	214	239	234	417	546	574
Ordu	137	122	129	137	137	187
Giresun	41	54	38	109	158	125
Rize	137	182	171	227	342	235
Artvin	21	21	12	25	31	31
Gümüşhane	20	21	22	19	22	18
TR90	570	639	606	934	1236	1170
Türkiye	58.596	60.597	59.838	73.142	10.3747	97.311

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü

Patent tescil sayıları illere ve yıllara göre değişmekle birlikte Artvin ilinde altı yıllık süreçte tescil edilen bir patent olmaması dikkat çekmektedir. TR90 Bölgesi'nin Türkiye'de tescil edilen patentler içinde %0,61'lik bir pay alması da bir diğer olumsuz göstergedir.

Belirtilen yıllarda en fazla faydalı model tescilli alan iller Trabzon ve Ordu illeridir. Bu dönemde Bölge genelinde alınan faydalı model tescil sayısı Türkiye toplamının %0,45'ine tekabül etmektedir. Bölge nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bu oranın oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 4-29 TR90 İlleri ve Türkiye Patent Tescilleri, 2007-2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Trabzon	1	0	0	2	4	0
Ordu	0	0	1	2	0	1
Giresun	2	0	0	1	0	2
Rize	0	0	1	0	3	0
Artvin	0	0	0	0	0	0
Gümüşhane	1	0	0	1	0	0
TR90	4	0	2	6	7	3
Türkiye	317	337	456	642	847	1025

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü

Tablo 4-30 TR90 İlleri ve Türkiye Faydalı Model Tescilleri, 2007-2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Trabzon	3	0	1	5	3	3
Ordu	3	3	3	2	1	2
Giresun	0	1	3	1	2	5
Rize	1	0	3	1	3	1
Artvin	0	1	1	2	0	1
Gümüşhane	0	0	0	0	0	1
TR90	7	5	11	11	9	13
Türkiye	2146	1833	2151	2022	1948	2245

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü

4.2.2.4. Değerlendirme

TR90 Bölgesi sahip olduğu nüfusa kıyasla ülke genelinden daha düşük katma değer üretmektedir. Bölge'de üretilen katma değerın sektörlere göre dağılımında hizmet sektörünün öne çıkarak sanayi ve tarımdan yaklaşık üç kat fazla katma değer ürettiği görülmektedir. Sanayinin toplam gayri safi katma değerdeki payının düşük olmasının başlıca sebepleri; Bölge'de sanayi işletmesi sayısının az olması ve mevcut sanayi dallarının katma değer kapasitesinin düşük teknoloji veya orta teknolojiye dayalı olmasıdır. Sanayinin yeterince çeşitlenemeyip genel olarak fındık, çay, madencilik, giyim eşyası üretimi gibi az sayıda belli alanlara dayalı kalması toplam gayri safi katma değerde sanayinin payının düşük düzeyde kalmasının diğer bir sebebidir.

TR90 Bölgesi'nde imalat sanayinde firma sayısının çokluğu açısından "gıda ürünleri imalatı", "diğer madencilik ve taş ocakçılığı", "diğer metalik olmayan ürünlerin imalatı", "kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı", "ağaç ve mantar ürünleri imalatı", "başka yerde sınıflandırılmamış makine teçhizat üretimi", "giyim eşyası imalatı", "fabrikasyon metal ürünleri imalatı" ve "mobilya imalatı"; istihdam açısından ise sırasıyla "gıda ürünlerinin imalatı", "diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı", "giyim eşyası imalatı", "diğer madencilik ve taş ocakçılığı", "kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı", "metal cevherleri madenciliği", "ağaç ve mantar ürünleri imalatı", "başka yerde sınıflandırılmamış

makine ekipman imalatı", "mobilya imalatı" ve "fabrikasyon metal ürünleri imalatı" ön plana çıkmaktadır.

TR90 Bölgesi illerinde imalat sanayii genel olarak benzer problemlere sahiptir. İmalat sanayii büyük ölçüde aile şirketlerinden oluşmaktadır. Şirketler mesleğin veya sektörün içinde büyümüş bireyler tarafından kurulup geliştirilmiştir. Bu firmalardaki kurumsal kapasite genellikle şirket sahibi veya aile fertlerinin tecrübe ve bilgi birikimleriyle sınırlı kalmaktadır. Sermaye birikimi, ortak bilgi birikimi, teknik imkân kullanma kolaylığı, başta devlet organları olmak üzere diğer ilgili merciler nezdinde kabul edilebilirliğin artması, sorunların daha kolay iletilmesi ve çözülebilmesi gibi birçok avantajına rağmen Bölge'deki birlikte iş yapabilme ve örgütlü hareketlilik anlayışı hem ulusal hem de uluslararası normlara göre çok geridedir. TR90'daki firmaların birçoğu sektörü ve pazarı dinamik şekilde takip ederek strateji belirleyen profesyonel yönetim anlayışına tam olarak erişememiştir. Bununla birlikte, Bölge'deki en önemli imalat sanayii problemlerinden olan marka eksikliğini gidermek için profesyonel yönetim becerilerine sahip nitelikli işgücü de yeterli seviyede değildir.

Bölge'de gıda sektöründe olgun küme özelliği görülmele birlikte, gemi inşa ve hazır giyim sektörleri de kümelenme çalışmalarının ağırlık verilebileceği sektörler olarak ön plana çıkmaktadır. Kümelenme çalışmaları hâlihazırda bir altyapısı ve temeli bulunan mevcut imalat sanayii firmalarının düşük maliyetli üretim yapabilen, lojistik ağı güçlü, Ar-Ge kapasitesi yüksek, tedarik süreçlerini iyi yönetebilecek ve daha yüksek hacimli sektörler oluşturabilecek konuma gelmelerini sağlayacaktır.

Bölge'de imalat sanayiinin mevcut durumunu ve gelişim önceliklerini ortaya koyacak sektörel veri, analiz, rapor, plan, strateji belgesi vb. çalışmalar sayıca yetersiz ve düşük niteliktedir. Kısa vadede, güncel veriler ışığında sektörel planlama ve bu planlar ışığında sektörel destek mekanizmaları geliştirme ihtiyacı söz konusudur. İmalat sanayii işletmelerinde, Ar-Ge ve planlama çalışmalarını takiben proje bazlı çalışma ve yeni finansman kaynaklarına erişim konusunda kapasitenin geliştirilmesi, Bölge sanayiinde büyüme ve katma değer göstergelerini iyileştirecek kilit tedbirlerdendir.

Ürün kalitesi ve güvenliğinin giderek önem kazandığı imalat sanayii üretimlerinde piyasada rekabetçi olmak için kaliteli üretim artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle Bölge firmalarının toplam kalite anlayışını benimsemeleri ve bunu sürdürülebilir kılmaları gerekmektedir.

Ağırlıklı olarak fındık, çay, hazır giyim ve madencilik gibi düşük katma değerli sektörlerde sahip olmasına rağmen Bölge'de silah sanayii, otomotiv sanayii, gemi inşa sanayii dalları ile tıp ve eczacılık alanlarında daha yüksek katma değere sahip ürünlerin imalatını ve ihracatını gerçekleştiren az sayıda başarılı firma bulunmaktadır. Bu durum, düşük veya orta teknoloji olarak sınıflandırılan sanayi dallarının iyi yönetim, yüksek ürün kalitesi ve başarılı pazarlama teknikleri sayesinde Bölge'de hayat bulabileceğini göstermektedir.

Özette, imalatta katma değeri yükseltme veya katma değeri yüksek alanlara yönelme, başarılı yönetim, yüksek ürün kalitesinin sağlanması ve korunması ve markalaşabilecek yöresel ürünlerin üretiminde uzmanlaşma Bölge imalat sanayiinin gelişimi için öncelik verilmesi gereken temel alanlardır. Bu bağlamda TR90 Bölgesi'nin gelişme ve rekabet edebilme potansiyeline sahip sektörleri aşağıdaki gibidir:

- Markalaşabilecek yöresel ürünler açısından Bölge'nin geleneksel el sanatlarından olan hasır, telkâri, kazaziye ve benzeri işleme yöntemlerini baz alan kuyumculuk sektörü,
- Yenilikçi ve yüksek katma değerli alanlara yönelme açısından Bölge'de yetişen çok sayıda tıbbi ve aromatik bitkiyi değerlendirebilecek biyoteknolojiye dayalı sanayi; Bölge fındığını yüksek katma değerle işlemeye yönelik butik çikolata imalatı,
- Katma değeri yükseltme ve kalitenin artırılması, başarılı yönetim açısından da Bölge'de dağınık ve küçük işletmelerden müteşekkil, alt yapısı oluşmuş ve istihdamı yüksek olan mevcuttaki hazır giyim sektörü, gemi inşa sanayii ile silah sanayii

Bunlar dışında, Bölge'nin lojistik avantajını kullanabileceği Kafkasya, İran, Türk Cumhuriyetleri ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin tamamının veya bir kısmının öncelikle ihtiyaç duyduğu otomotiv yan sanayii ürünleri, inşaat malzemeleri, medikal ürünler ve cihazlar ile izole kablo ve tellerinin TR90 Bölgesi'nde üretim ve/veya transferi sağlanarak bu ülkelerdeki pazar fırsatı değerlendirilebilir. Bir diğer fırsat da nükleer santral yapım projelerinde ihtiyaç duyulacak parçaların, yerli kaynaklarla tedarik edilmesidir. Ulusal stratejiye paralel şekilde TR90 Bölgesi'ndeki firmalar, bu fırsat kapsamında üretimlerine yön verebilirler.

Bölge'de üniversite, kamu ve özel sektör kesimleri arasındaki işbirliğine dair farkındalık geliştirilmeli; Ar-Ge, teknoloji ve inovasyon projeleri hazırlayıp yürütecek nitelikte personel yetiştirilmesi teşvik edilmelidir. Bu bağlamda, Ar-Ge faaliyetlerinin bir seferlik proje bazlı yapılanmalardan ziyade uzun vadede faaliyet gösterecek Ar-Ge birimleri üzerinden yürütülmesi, bu konuda üniversiteler ve üretim sektörleri arasında diyalogun kurumlaştırılması önem arz etmektedir.

4.2.3. Dış Ticaret

4.2.3.1. TR90 Bölgesi Dış Ticaretine Genel Bakış

Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İhracatçıları Meclisi işbirliğinde hazırlanan 2023 Türkiye İhracat Stratejisi³¹ ile 2023 yılında Türkiye'nin dünya ihracatından aldığı payın %1,5'e yükseltilmesi ve Türkiye ekonomisinin dünyanın ilk on ekonomisi arasında yer alması hedeflenmektedir. 2012 yılında 2.055.645 bin dolarlık ihracatı ve 374.150 bin dolarlık ithalatı ile Türkiye toplam ihracatının %1'ini, ithalatının ise %0,16'sını gerçekleştiren TR90 Bölgesi, mevcut dış ticaret rolünü güçlendirerek 2023 yılı ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesine daha fazla katkıda bulunabilecektir.

2002-2012 yılları arasında ihracat ve ithalat verileri değerlendirildiğinde; TR90 Bölgesi'nin Türkiye ihracatındaki toplam payının çok değişmediği, ithalattaki payının ise 2008 ve 2012 yılları dışında azalış eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 4-31 Bölge İhracat ve İthalatının Türkiye İhracat ve İthalatındaki Payı, 2002-2012

Yıl	İhracat			İthalat		
	TR90 (bin ABD \$)	Türkiye (bin ABD \$)	TR90'ın Türkiye İhracatı İçindeki Payı (%)	TR90 (bin ABD \$)	Türkiye (bin ABD \$)	TR90'ın Türkiye İthalatı İçindeki Payı (%)
2002	506.928	36.059.089	1,41	131.718	51.553.797	0,26
2003	616.358	47.252.836	1,30	189.101	69.339.692	0,27
2004	1.037.621	63.167.153	1,64	228.691	97.539.766	0,23
2005	1.620.197	73.476.408	2,21	231.107	116.774.151	0,20
2006	1.413.289	85.534.676	1,65	237.560	139.576.174	0,17
2007	1.712.082	107.271.750	1,60	259.952	170.062.715	0,15
2008	1.777.584	132.027.196	1,35	331.562	201.963.574	0,16
2009	1.437.634	102.142.613	1,41	221.365	140.928.421	0,16
2010	1.915.094	113.883.219	1,68	249.410	185.544.332	0,13
2011	2.060.545	134.906.869	1,53	282.659	240.841.676	0,12
2012	2.055.645	152.560.775	1,35	374.150	236.536.949	0,16

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı

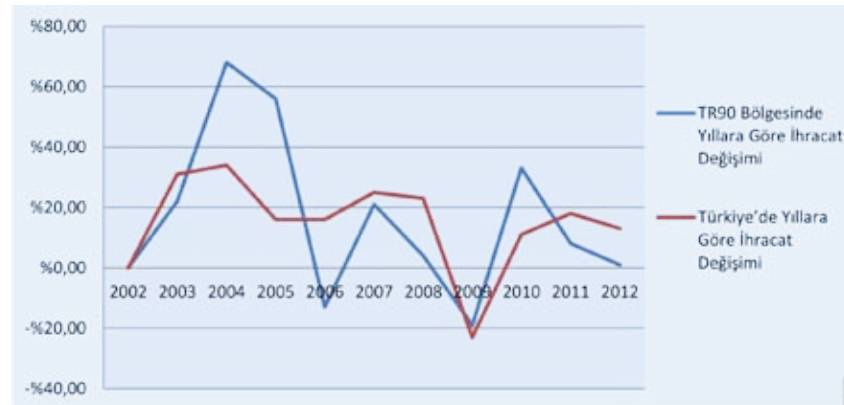
4.2.3.1.1. İhracat

Ekonomi Bakanlığı'ndan alınan verilere göre 2012 yılı TR90 Bölgesi ihracat dağılımı baz alındığında TR90 Bölgesi'nin 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 11. sırada olduğu görülmektedir.

TR90 Bölgesi ihracatçı firma sayılarına bakıldığında 2002-2012 yılları arasında Bölge'de ihracatçı firma sayılarında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bölge'de en fazla ihracatçı firmanın olduğu Trabzon ilinde 2012 yılına gelindiğinde ihracatçı firma sayısı 204'e ulaşmıştır. Trabzon ili ihracatçı firma sayısı bakımından TR90 Bölgesi'ndeki ihracatçı firmaların yaklaşık %45'ini barındırmaktadır. Trabzon'u %19,27'lik payla Artvin ili takip etmektedir. En az ihracatçı firma ise Gümüşhane ilinde yer almaktadır.

Bölge'de yapılan ihracatın 2002-2012 yıllarına göre değişim oranlarına bakıldığında ise yine büyük dalgalanmalar görülmektedir. En fazla ihracat değişimi 2004 yılında gerçekleşmiş olup 2009 yılında ise ihracat değişimi -%23'lük bir negatif değerle en düşük değerini almıştır. Söz konusu yıllar arasında Bölge'de gerçekleşen ihracat değişimleri genel itibariyle Türkiye ortalamalarının üzerinde gerçekleşmiştir. İhracatta yaşanan bu dalgalanmaların en önemli sebebi Bölge ihracatının tarım ve hayvancılığa dayanan tek sektörlü yapısı ve bu yapının da mevsimsellikten fazlasıyla etkilenmesidir.

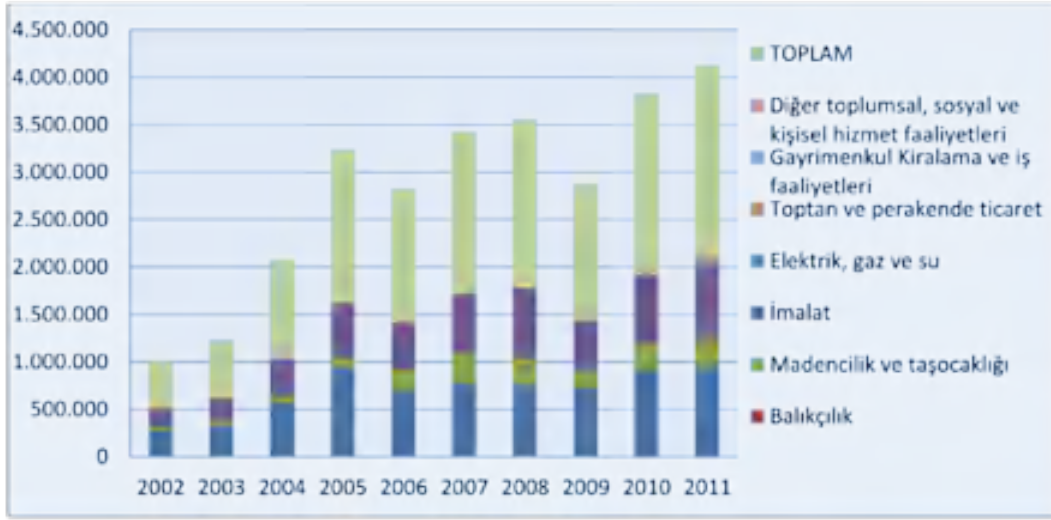
Grafik 4-36 TR90 Bölgesi Yıllara Göre İhracat Değişim Oranları (Bin ABD \$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı

Grafik 4-37 TR90 Bölgesi'nde Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat (Bin ABD \$)

Grafik 4 37 TR90 Bölgesi'nde Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat (Bin ABD \$)

Bölge'de gerçekleştirilen ihracat ekonomik faaliyetler bazında değerlendirildiğinde, 2002-2011 yılları arasında en fazla ihracat yapılan ilk üç sektörün madencilik ve taş ocaklığı, tarım ve ormancılık ile imalat sektörleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

ISIC Revize 3 kodlarına göre Bölge'de 2011 yılında gerçekleşen ihracat değerlerinde sektörlerin Bölge ihracatındaki paylarında %46,3'lük oranla tarım ve ormancılık en fazla paya sahip olan sektördür. Bu sektörü sırasıyla %26,7'lik payla gıda ürünleri ve içecek sektörü ve %13,9'luk payla metal cevherleri sektörleri takip etmektedir.

Bölge'de ihracat yapılan sektörlerin rekabetçiliklerini analiz etmek için Herfildal-Hichman Endeksi (HHI),³² Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)³³ ve Yoğunlaşma Endeksi (CRI)³⁴ kullanılmıştır.

Tablo 4-32 Bölge İhracatında Sektör Yoğunlaşmaları, 2011

ISIC Kodu	Sektörler (ISIC Rev. 3 Kodları)	TR90 Bölgesi'nin sektördeki Toplam ihracat miktarı (Bin Dolar)	Sektörün Bölge İhracatındaki Payı	CRI	HHI
1	Tarım ve hayvancılık	954.759.662	46,3	46,3	2.146
15	Gıda ürünleri ve içecek	550.250.334	26,7	73,0	713
13	Metal cevherleri	286.621.192	13,9	86,9	193

34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	39.500.588	1,9	88,9	4
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	34.775.416	1,7	90,5	3
24	Kimyasal madde ve ürünler	33.563.792	1,6	92,2	3
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	32.684.896	1,6	93,8	3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı

³² Herfildal-Hichman Endeksi (HHI): Bir pazarın ne kadar rekabetçi olduğunu tespit etmek için kullanılan endeks ilgili pazardaki tüm oyuncuların pazar paylarının karelerinin toplanmasıyla hesaplanır. Bu konuda iki türlü hesaplama yapılabilir. Birinci modelde pazar payları yüzdesiz hesaplanır. Yani pazar payı %20 olan bir işletmecinin payı 20 kabul edilir. Diğer yöntemde ise pazar payı %20 olan bir işletmecinin payı 0,2 kabul edilir. Buna bağlı olarak endeks değerleri de birinci yöntemde 0 ile 10.000 arasında değişirken ikinci yöntemde 0 ile 1 arasında değişir.

³³ Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) mal grubu sabitken, farklı ülkelerin aynı mal grubundaki göreceli üstünlüklerini karşılaştırmaya yöneliktir. $RCA = \left(\frac{X_j / X_t}{M_j / M_t} \right) * 100$ formülüne göre hesaplanır ve $RCA \geq 50$ ise o sektörün rekabet gücünün yüksek, $-50 < RCA < 50$ ise o sektörün rekabet gücünün sınırdaki olduğu, $RCA \leq -50$ ise o sektörün rekabet gücünün düşük olduğu söylenecektir.

³⁴ Yoğunlaşma Endeksi (CRI) piyasada faaliyet gösteren firma sayısı ile söz konusu firmaların pazar paylarının bir fonksiyonudur.

Bir dış ticaret göstergesi olan RCA endeksinin Bölge'deki sektörler uyarlanmış haline göre 2011 yılında Bölge'de yüksek rekabet gücüne (RCAendeks ≥ 50) sahip olan sektörler; tarım ve hayvancılık, metal cevherleri, taş ocaklığı ve diğer madencilik, motorlu kara taşıtı ve römorklar ve gıda ürünleri ve içecek sektörleridir. Aynı endekse göre düşük rekabet gücüne (RCAendeks ≤ -50) sahip olan sektörler ise; ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, tekstil ürünleri ve giyim eşyası sektörleri olarak sıralanabilir.

2008-2012 yılları arasında Bölge'den en fazla ihracat yapılan ilk beş ülkeye bakıldığında Rusya Federasyonu ve Almanya'nın söz konusu bütün yıllarda ilk iki sırada yer aldıkları görülmektedir. Bu ülkelere ürün bazında en fazla fındık ve mamulleri ve yaş meyve sebze ihrac edilmiştir.

2007 yılında Bölge'de kişi başına düşen ihracat 688 dolar iken 2011 yılına gelindiğinde bu değer 820 dolara yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelinde ise kişi başına düşen ihracat 2007 yılında 1.520 dolar iken 2011 yılında 1.805 dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.2.3.1.2. İthalat

TR90 Bölgesi illerinde 2002-2011 yılları arasındaki ithalatçı firma sayılarına bakıldığında söz konusu yıllar arasında önemli değişimler gerçekleşmediği görülmektedir. 2002 yılında Bölge'de 231 ithalatçı firma bulunurken bu sayı 2011 yılına gelindiğinde 302'ye ulaşmıştır.

Grafik 4-38 TR90 Bölgesi'ni Yıllara Göre İthalat Değişim Oranları, 2003 - 2012

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı

Bölge'de kişi başına düşen ithalat değeri 2007 yılında 104 dolar iken 2011 yılında bu sayı 112 dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülke genelinde 2007 yılında 2.409 dolar olan kişi başına ithalat değeri, 2011 yılında 3.223 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu değerler Bölge'deki kişi başına yapılan ithalatın Türkiye genelinin çok altında gerçekleştiğini göstermektedir.

2002-2012 yılları arasında Bölge'de en fazla ithalatın tarım ve ormancılık sektörlerinde gerçekleştirildiği ve bu sektörü imalat ile madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinin izlediği görülmektedir. 2012 yılında en fazla ithalat yapılan sektör 71.333 bin dolarlık değerle imalat sektörü olmasına rağmen bu değer Türkiye genelindeki payı sıfıra yakın bir değerdir. Balıkçılık sektöründe ise 1.199 bin dolarlık değerle Bölge, Türkiye geneli balıkçılık ithalatında %2'lik bir paya sahiptir.

ISIC Revize 3 kodlarına göre yapılan sektörel karşılaştırmaya göre, 2011 yılında Bölge ithalatında %29,7'lik oranla gizli veriye sahip sektörlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu sektörleri sırasıyla %13,3'lük payla başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve %7,6'lık payla ana metal sanayi sektörleri takip etmektedir. Bölge ithalatında hesaplanmış olan HHI endeksine göre Bölge'de yer alan hiçbir sektörün rekabetçi bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir.

Bölge'de 2008-2012 yılları arasında en fazla ithalatın yapıldığı ülkeler sırasıyla 2008 ve 2009 yılları için İsrail; 2010 yılı için Mısır; 2011 yılı için Güney Afrika ve 2012 yılı için Hırvatistan'dır.

4.2.3.1.3. Dış Ticaret Dengesi ve Karşılama Oranları

2012 yılı Düzey 2 bölgelerinde Türkiye geneli dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları incelendiğinde, TR90 Bölgesi'nin Türkiye toplam dış ticaret hacmindeki payının %0,6 olduğu ve bu payın %0,3'lük kısmını Trabzon ilinin karşıladığı görülmektedir. Trabzon ilinin Bölge'nin diğer illerine göre daha yüksek bir pay almasının birincil nedeni, ilin çevre ülkelere yönelik taşımacılıkta sahip olduğu lojistik altyapı avantajıdır. Karşılama oranları bakımından diğer Düzey 2 bölgeleriyle kıyaslandığında Bölge'nin yaklaşık %554'lük bir oranla ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bölge'nin dış ticaret hacmi 2012 yılında 2.450.453 bin dolar değerindedir.

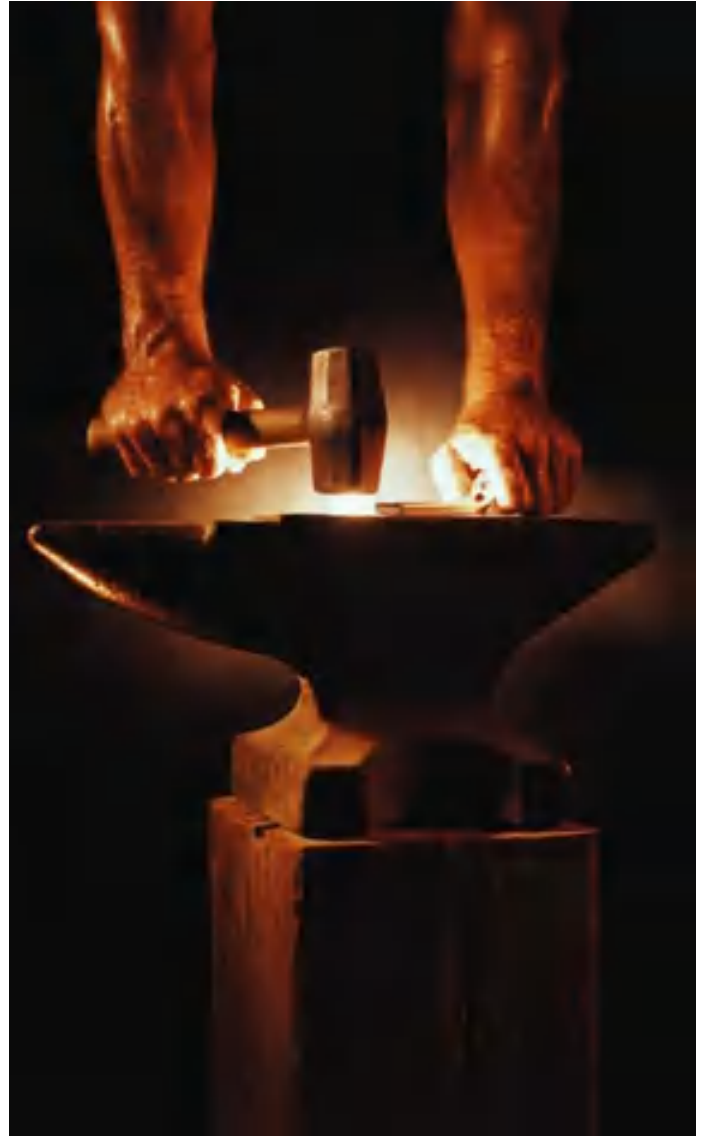
TR90 Bölgesi'nde önemli oranda dış ticaret dengesi sağlandığı halde Bölge'nin Türkiye genelinde yapılan ihracattan aldığı pay sadece %1,36'dır. TR90 Bölgesi'nin Türkiye ihracatı içerisindeki payının düşük kalmasının en önemli nedenlerinden biri Bölge'de sanayinin gelişmemiş olması sebebiyle yetiştirilen ürünlerin işlenememesi ve yeni ürün sağlanamamasıdır. Yeni ürün yoluyla katma değer yaratılamaması ve Bölge'nin sadece geçiş (transit) bölgesi olarak kullanılması da Bölge ihracat yapısında sektör ve ülke bağımlılığına sebep olmaktadır.

Bölge ithalatındaki düşük değer, Bölge'deki sanayinin yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye'deki genel ithalat verilerine bakıldığında ürün bazında özellikle sanayi ara mal ithalatının yüksek olduğu bilinmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'deki ithalatın büyük bir çoğunluğunu sanayiye girdi oluşturan ara mal alımlarıdır. Ülke sanayii hâlihazırda yurt dışından parça alımı ve alınan parça ile ara mal üretimi şeklinde gerçekleşmektedir ve bu nedenle 2012 yılı TÜİK verilerine bakıldığında Türkiye'nin ithalat- ihracat oranları birbirini karşılayamamaktadır. Türkiye'nin ihracatına kıyasla ithalat daha yoğundur. Fakat ihracatın da aslında görece yüksek olmasının nedeni sanayideki ara malın üretilip yurt dışına satılmasıdır. Buna bağlı olarak, tarım ve hizmetler sektöründeki ihracat- ithalat oranları haliyle daha düşüktür. TR90 Bölgesi özelinde ise az gelişmiş sanayi sektörü sebebiyle sektörde talep edilen ara mal ihtiyacı düşük kalmakta ve bu da ülke geneline kıyasla ihracatın ithalata göre yoğun olmasına ve karşılama oranlarının yıllar itibarıyla genel olarak pozitif seyretmesine neden olmaktadır.

Tablo 4-33 TR90 Bölgesi Dış Ticaret Hacmi ve Karşılama Oranları, 2012

	TR90
İhracat (Bin Dolar)	2.076.034.331
Toplam İhracattaki Payı (%)	1,36
İthalat (Bin Dolar)	374.418.709
Toplam İthalattaki Payı (%)	0,16
Dış Ticaret Hacmi (Bin Dolar)	2.450.453.040
Toplam Dış Tic. Hacmindeki Payı (%)	0,6
Dış Ticaret Dengesi (Bin Dolar)	1.701.615.622
Karşılama Oranı (%)	554,4

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Göstergeleri

4.2.3.2 TR90 Bölgesi İllerinde Dış Ticaret

4.2.3.2.1. Artvin

Artvin, 2012 yılında gerçekleşen 77,6 milyon dolarlık ihracat değeriyle Türkiye’de 53. sırada, TR90 Bölgesi’nde ise beşinci sırada yer almıştır. Artvin ili 2012 yılı toplam ithalatı 72,8 milyon dolardır. İlde, Hopa Limanı ve Sarp Sınır Kapısı’nın bulunması, ilin ihracat potansiyeline etki eden önemli bir faktördür.

2012 yılında ilde üç sektör öne çıkmaktadır. Bunlar; ana metal sanayi, metalik olmayan diğer ürünler, plastik ve kauçuk ürünleridir. 2002-2011 yıllarında ihracat rakamlarına bakıldığında ihracatın sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın en önemli sebebi yıllar içinde Artvin ilinin karayolu lojistik altyapısının gelişmiş olmasıdır. Buna karşın, ilin Bölge ve ülke genelinde yapılan ihracatta önemli bir pay alamamasının sebebi ise, il ihracatının tamamına yakınının transit ticaret şeklinde yapılmasıdır. İlde tam anlamıyla ihracat getirisi olan ürünler üretilmemesi, ulaşımda nakliye maliyetlerinin yüksekliği ve alternatif ulaşım sistemlerinin yetersizliği ilde ihracatın artmasını kısıtlayan diğer etkenlerdir. Artvin ana metal sanayiinde Bölge ihracatında %85,01 ile önemli bir paya sahip olmakla birlikte ilde bu sektörler için Artvin’in Türkiye ihracatındaki payı yaklaşık olarak %0,11’dir.

4.2.3.2.2. Gümüşhane

Gümüşhane, 2012 yılında gerçekleşen 216 bin dolarlık ihracat değeriyle Türkiye’de 76. sırada, TR90 Bölgesi’nde ise altıncı sırada yer almıştır.³⁵

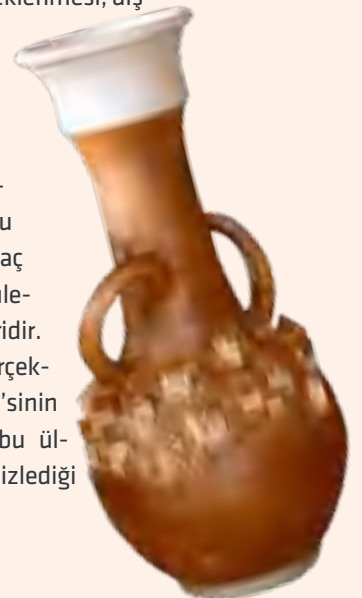
Gümüşhane ihracatının tamamına yakını imalat sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir. İhracatın öne çıktığı alanlar; gıda ürünlerinin imalatı, mobilya imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünlerin imalatı şeklindedir. İlde net satışlar göz önünde bulundurulduğunda 2008 yılından itibaren en fazla büyüyen ilk dört sektör; mobilya imalatı, tütün ürünleri imalatı, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ve tekstil ürünlerinin imalatıdır. Bu sektörlerin TR90 Bölgesi ithalat ve ihracatındaki payı, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış ürünlerin ihracatı dışında %1’in altında yer almaktadır.

TÜİK’in ülkelere göre ihracat verilerine bakıldığında 2008-2012 yılları arasında Artvin ilinden en fazla ihracat yapılan ülke olarak Gürcistan öne çıkmaktadır. Gürcistan’ı Azerbaycan ve Rusya izlemektedir. İthalat yapılan ülkelere bakıldığında ise 2008-2012 yıllarında Rusya, Gürcistan, Çin ve Azerbaycan ön plana çıkmaktadır. Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği’nden (DKİB) alınan verilere göre 2008-2012 yıllarında Hopa Limanı ve Sarp Sınır Kapısı’ndan yapılan ithalat değerlerine bakıldığında en çok ithalat yapılan ülkelerin Azerbaycan, Gürcistan, İtalya ve Bulgaristan olduğu görülmektedir.

2012 yılında Artvin ithalatında ilk beş sektörün il ithalatı, TR90 ithalatı ve Türkiye ithalatında payları ile yoğunlaşma oranlarına bakıldığında %89,38’lik oranla gizli veriye sahip sektörlerin il ithalatında en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Yine bu veri içerisindeki sektörlerin Bölge ithalatının %41,5’ini karşıladığı görülmektedir. Başka yerde sınıflandırılmış elektrikli makine ve cihazlar ve makine teçhizatlar sektörleri il ithalatında sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer almasına rağmen belirtilen sektörlerin Türkiye ithalatındaki payı oldukça düşüktür.

2002-2012 yılları arasında ilde yapılan ithalat değerlerinde büyük dalgalanmalar gerçekleştiği görülmektedir. Bunun temel nedeni ilin ithalatta sadece iki-üç firmaya bağımlı olmasıdır. Yeni firmaların pazara girişte kurumsal ve finansal olarak desteklenmesi, dış ticaret mevzuatı hakkında bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

TÜİK’in 2012 yılı verilerine göre Gümüşhane ili ithalatında öne çıkan sektörler; “motorlu kara taşıtı ve römorklar” ve “ağaç ve mantar ürünleri, hasır vb. örülerek yapılan maddeler” sektörleridir. 2012 yılında Gümüşhane’de gerçekleştirilen ithalatın yaklaşık %50’sinin Almanya’dan gerçekleştirildiği, bu ülkeyi İsveç, Bulgaristan ve Çin’in izlediği görülmektedir.

4.2.3.2.3. Giresun

Giresun 175.056 bin dolarlık ihracat rakamı³⁶ ile 2012 yılında TR90 Bölgesi'ndeki ihracatta dördüncü sıradadır, Türkiye genelinde ise 35. sırada yer almıştır.

Giresun ilinde ticari yapı, coğrafi koşulların ve iklim yapısının beraberinde getirmiş olduğu öncelikli tarımsal üretim ve buna bağlı olarak gelişen tarıma dayalı imalat sanayi üzerine kurulmuştur. Tarım ve orman ürünleri ilin iç ve dış ticaretinde ağırlıklı olarak işlem gören mallardır. Giresun'da yapılan ihracatın %90 gibi çok büyük bir kısmı fındık işleminin ağırlıklı olduğu tarıma dayalı sanayi ürünleri kaynaklıdır. İl ihracatında %90 oranında bir paya sahip olan fındık, fındığa bağlı gıda sanayinin gelişmiş olduğu ve fındık tüketiminin (çikolata tüketimine bağlı olarak) yaygın olduğu Almanya, İtalya, İsveç, İngiltere, Fransa, Avusturya, Belçika, Danimarka ve Hollanda gibi Avrupa Birliği ülkelerine ihraç edilmektedir. 2002 yılından itibaren dış ticaret verileri incelendiğinde, ilin sürekli ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bunun nedeni ilde gerçekleşen yoğun fındık ve fındık mamulleri ihracatıdır.

İlin sanayi altyapısının yetersiz kalmasından dolayı ihracat yapılan ürün çeşitliliğinin sağlanamaması, firmaların karşılaştığı finansal güçlükler ve uluslararası piyasalarda yaşanan kur riskleri de ilde ihracatçı firma sayısının ve toplam ihracatın artmasını engellemektedir.

4.2.3.2.3. Rize

Rize ili 2012 yılında 390.160 bin dolarlık ihracat rakamı ile TR90 Bölgesi'ndeki ihracatta ikinci sırada, Türkiye genelinde ise 25. sırada yer almaktadır.³⁷

İlde en çok ihracatın yapıldığı ekonomik faaliyetlerin sırasıyla; "metal cevherleri", "gıda ürünleri ve içecek" ve "kimyasal madde ve ürünler" olduğu görülmektedir. Metal cevherleri ihracatı tek başına ilin toplam ihracatı içerisinde %75,06'lık paya, Türkiye metal cevherleri ihracatı içerisinde ise %21,86'lık paya sahiptir.

İlin üretim yapısıyla birlikte ele alındığında ihracatı yapılan ürünlerin çok büyük bir kısmının Bölge dışında üretildiği görülmektedir. İlde üretimi ve ihracatı gerçekleşen ürünler sadece metal cevheri ve çaydır. Bu alan-

larda ihracat sadece iki büyük üretici firma tarafından yapılmaktadır. Gerçekleştirilen maden dışı ihracat göz önüne alındığında ise gıda ve kimyevi maddelerin ihracatından önemli bir pay aldığı görülmektedir. Bu ihracat, büyük oranda imalatçı olmayan ihracatçı firmalar tarafından üretimi il dışında yapılan ürünlerin ihracatı şeklinde gerçekleşmekte ve ilde sanayide yaratılan katma değere önemli bir katkıde bulunmamaktadır.

2012 yılında Giresun ilinde yüksek rekabet gücüne (RCAendeks ≥ 50) sahip olan sektörler; tarım ve hayvancılık, gıda ürünleri ve içecek, giyim eşyası, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler sektörleridir. Rekabet gücü endeksine göre düşük rekabet gücüne (RCAendeks ≤ -50) sahip olan sektörler ise; tekstil ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç), hasır vb. örülerek yapılan maddeler, basım ve yayım, plak, kaset vb. kâğıt ve kâğıt ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, ana metal sanayi, metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç), başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar ve tıbbi aletler, hassas optik ve saat sektörleridir. Bununla birlikte doğal içecek sektöründe de son yıllarda ciddi gelişmeler olduğu ve ilin birkaç tane önemli markasının yurtdışına ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. İlin ihracatının sektörel çeşitlilik açısından gelişmesi ve tek sektörden kurtulabilmesi için bu sektörlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. TÜİK'in 2012 dış ticaret istatistiklerine göre ithalat yapılan üç alt sektörde ithalat değeri 1 milyon doları aşmaktadır. Genel olarak ithalat kalemlerinin tarım ve hayvancılık, makine ve teçhizatı ve gıda ürünlerinden oluştuğu görülmektedir.

İlde yapılan ihracatın pazarlarına bakıldığında il ihracatından en fazla pay alan beş ülke; sırasıyla Çin, Hindistan, Gürcistan, İsveç ve Belçika'dır. Maden dışı ihraç ürünleri için pazarı çok büyük oranda Gürcistan ve Azerbaycan oluşturmaktadır.

³⁶ TIM, İl Bazında İhracat Rakamları, 2012 / ³⁷ Türkiye İhracatçılar Meclisi İl Bazında İhracat Rakamları

Rize ilinden ithalat yapılan sektörlere ilişkin bilgiler incelendiğinde en fazla ithalatın %33,83'lük payla, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat üretim faaliyeti içerisinde yer alan ürünlerde yapıldığı görülür.

Rize ili 1997 yılından bu yana faaliyet gösteren 10.000 m²'lik alan üzerine kurulu bir serbest bölgeye sahiptir. Rize Serbest Bölgesi'nin faaliyete başladığı yıldan 2012 yılına kadar toplam ticaret hacmi 40,5 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. 2013 yılı itibarıyla serbest bölgede faaliyet gösteren sadece bir adet firma bulunmaktadır. İlde sanayileşmenin yetersiz olması ve imalatçı ihracatçı firma olmayışı sebebiyle bu bölge yeterince etkin kullanılmamaktadır.

Tablo 4-34 Rize Serbest Bölgesi Yıllara Göre Ticaret Hacmi, 2006-2012 (Bin ABD \$)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rize serbest bölge ticaret hacmi	7.940	11.561	6.784	6.507	3.701	4.565	4.012

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Göstergeleri

4.2.3.2.5. Ordu

2012 yılı TÜİK dış ticaret verilerine göre 334.243 bin dolarlık ihracatla Ordu ili TR90 Bölgesi'nde üçüncü sırada, Türkiye genelinde ise 27. sırada yer almaktadır.

İl ihracatının büyük bir bölümünü tarım ve hayvancılık ile gıda ürünleri ve içecek sektörleri oluşturmaktadır. 2002-2012 yılları arasında sektörler arasında ortalama alındığında toplam ihracatın %88,76'sının bu iki sektör tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim bir dış ticaret göstergesi olan RCA endeksine göre 2012 yılında Ordu ilinde yüksek rekabet gücüne (RCA-endeks \geq 50) sahip olan sektörler; tarım ve hayvancılık, gıda ürünleri ve içecek, motorlu kara taşıtı ve römorklar ve diğer ulaşım araçları şeklindedir. Tarımsal arazinin parçalı, dağınık ve engebeli olması ve dolayısıyla önemi yükselen mülkiyet sorunları, tarım işletmelerinin küçük ölçekli olmasına neden olmakta ve bu durum çeşitli ekonomik olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Hem fındık üreticilerinin hem de fındık işleyen ihracatçı firmaların ortak problemi olarak fındığın kurutulması konusu göze çarpmaktadır.

Ordu ili ihracatının %88'ni fındık ve mamulleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Ordu'da son yıllarda kivi üretimine de önem verilmiştir. İlin ihracatının büyük bir kısmının tarımsal bir ürün olan fındığa bağlı olmasından dolayı ihracatta mevsimsel etkilerin önemi artmıştır. Fındık dışında Bölge'nin ihracatında önemli yer tutan çimento, bentonit, madenler ve metaller ve gemi ve yat sektörleri vardır. 2008-2010 yılları arasında

Ordu ilinin ihracatında üçüncü sıraya yükselen ulaşım araçları sektörünün büyük kısmını gemi ve yat sektörü oluşturmaktadır. Özel-

likle bentonit, ilin ihracatında ön plana çıkarılabilecek önemli bir potansiyel iken küçük ölçekli yapı sergileyen işletmelerin elverişli finansman kaynaklarına erişememeleri, farklı pazarlara açılma konusunda inisiyatiflerinin ve kurumsal kapasitelerinin olmaması ve ürün işleme konusunda sanayi altyapı eksiklikleri gibi sebeplerle il ihracatında yeterli payı alamamaktadır.

Ordu ilinden dünyanın çeşitli ülkelerine yapılan ihracata bakıldığında, 2002-2012 yılları arasında başlıca ülkelerin Almanya, İtalya, Hollanda, Fransa ve Belçika olduğu görülmektedir.

İthalatta sektörler arası daha dengeli bir yayılma olmakla beraber başlıca ithalat yapılan sektörler orman ve tomrukçuluk, kâğıt ve kâğıt ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, plastik ve kauçuk ürünleri ve başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat sektörleridir. İhracatta olduğu gibi ithalatta da Almanya genellikle ilk sırada bulunmaktadır. Almanya'yı takiben 2002-2012 yılları arasında en çok ithalat yapılan ülkeler Rusya Federasyonu, Çin, Romanya ve Ukrayna olmuştur.

4.2.3.2.6. Trabzon

Trabzon ili 2012 yılında 1,1 milyar dolarlık ihracat rakamı ile TR90 Bölgesi'ndeki ihracatta birinci sırada, Türkiye genelinde ise 15. sırada yer almıştır. İlin Türkiye ihracatındaki payı %0,71'dir. Firmalarda yaşanan ihracat artışlarının sürdürülememesi, ihracatın diğer bölgelerden getirilen ürünlerle yapılıyor olması, lojistik maliyetlerin yüksek oluşu ve ihracat ürünlerinin hammadde niteliğinde, katma değeri düşük ürünler oluşu gibi sebeplerle 2002-2012 yılları arasında Trabzon'un Türkiye ihracatı içindeki payında önemli değişiklikler görülmemektedir.

TÜİK verilerine göre Trabzon ili ihracatında %69'luk bir pay ile "tarım ve hayvancılık" sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu sektörü %21,26'lık bir payla "gıda ürünleri ve içecek" sektörü, %3,40 ile "motorlu kara taşıtı ve römorklar", %1,11'lik bir payla "metalik olmayan diğer mineral ürünler" ve %1,09'luk bir payla da "başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat" sektörü izlemektedir. İlde ihracatta sektörel yoğunlaşma 18,11'lik oran ile en fazla "tarım ve hayvancılık" sektöründe gerçekleşmiş, bunu 3,23'lük oran ile "gıda ürünleri ve içecek" sektörü takip etmiştir. Bu sektörleri sırasıyla 0,37'lik pay ile "metalik olmayan diğer mineral ürünler" ve 0,27'lik pay ile "motorlu kara taşıtları ve römorklar" sektörleri takip etmektedir.

Trabzon ili ihracatına sektörel bazda bakıldığında fındık ve mamulleri ve yaş meyve ve sebzenin il ihracatında ağırlığı olan sektörler olduğu görülmektedir. Ancak, fındık dışında ikinci sektör olan yaş meyve ve sebze ürünlerinin il ve çevresinde yetişmediği, Bölge'ye dışarıdan getirilerek ilden ihracatının yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Trabzon ihracatında en büyük sorun sektörel bağımlılık (tarım sektörü) ve ülke (Rusya ve AB ülkelerine) bağımlılığıdır. Trabzon ili ve ilçelerinde sanayileşmenin çok düşük olması sebebiyle tarımda fındık dışında ihracat değeri olabilecek ürün çeşitlendirilmesine gidilememesi, yatırım maliyetlerinin coğrafi nedenlerden dolayı yüksek olması, firmaların kurumsallaşma ve finansal problemlerden kaynaklanan farklı pazarlara açılma konusunda yeterli kapasitelerinin olmaması il ihracatında sektör ve ülke bağımlılığına neden olmuştur.

1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla birlikte Trabzon ve Bölge'deki ticari hayatta gözle görülür bir değişim ve canlanma yaşanmaya başlanmıştır. Gelişmelere paralel olarak Sarp Sınır Kapısı açılmadan önce Trabzon'da beşi geçmeyen ihracatçı firma sayısı mevcut durumda 210'u geçmiş bulunmaktadır. Fakat 1989 yılında başlayan, 2000'li yıllarda yükselişe geçen Trabzon ihracatının 2010 yılında kötü bir durumla karşı karşıya kaldığı ve sektöre uğradığı söylenebilir. Bunun temel sebebi, Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Sochi'de düzenlenecek olan Kış Olimpiyat Oyunları'nı gerekçe göstererek Sochi Limanı'nı 2010 yılı Eylül ayında yük taşımacılığına kapatmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye-Rusya ihracatında Trabzon - Sochi hattının devre dışı kalması Trabzon ihracatını önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Genel olarak ilk beş ülkeye bakıldığında Avrupa ülkelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi için planlanan, Trabzon'u güney ve iç bölgelere bağlayacak olan demiryolu projesinin hayata geçirilmesi ve bu yolla taşımacılığın teşvik edilmesiyle Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkelere olan coğrafi yakınlık avantaja dönüştürülebilecektir. Aynı zamanda; Gürcistan tarafındaki demiryolunun Hopa'ya bağlanması, Ermenistan ve İran'la da demiryolu bağlantılarının sağlanabilmesi yönünde çalışmaların başlatılması, Rusya ile var olan düşük gümrük vergilerinin çevredeki diğer ülkeler ile de sağlanıp, tarife dışı engellerin kaldırılması ve ihracatçı firmaların dış ticaret mevzuatı hakkında bilgilendirilmesi ve bu yolla teşvik edilmesi, ilin ve Bölge genelinin ihracat potansiyelinin artırılmasında önem arz etmektedir.

2002-2012 yılları arasında il genelinde ithalatçı firma sayıları genel olarak artma eğilimi gösterirken gerçekleştirilen toplam ithalat değeri de dört kattan fazla artış

göstermiştir. TÜİK verilerine göre Trabzon ili ithalatında %17,32'lik bir pay ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu sektörü %17,09'luk bir payla ana metal sanayi sektörü, %7 ile metalik olmayan diğer mineral ürünler, %6,36'lık bir payla tarım ve hayvancılık ve %5,42'lik bir payla da gıda ürünleri ve içecek sektörü izlemektedir. İl ithalatında ülkelerin payına bakıldığında ise en büyük payı Rusya Federasyonu, ikinci sırayı ise Almanya almaktadır.

Trabzon Serbest Bölgesi, 12.500 m2 kapalı alan olmak üzere toplam 38.000 m2 alana sahiptir. 2009-2011 yılları arasında Serbest Bölge'nin dış ticaret hacminde ve ülke genelinde var olan serbest bölgelerde yapılan toplam dış ticarete aldığı payda artış gözlenmiştir. Serbest bölgelerde yapılan dış ticaret hacminin artırılabilmesi için bugüne kadar üretim gerçekleştirilmeksizin sadece mal satmak şeklinde istifade edilen Serbest Bölge'nin, üretime yönelik olarak planlanması, ilk elden ticaretin gerçekleştirilmesi yönünde adımların atılması ve firmaların sermaye yapıları ve kurumsallaşamama sorunlarını azaltmak için kümelenme türü oluşumların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Trabzon Limanı, Türkiye'nin en büyük dış ticaret partneri olan Rusya Federasyonu limanlarına düzenli ve tarifeli gemi seferleri ve konteyner hattı ve taşımacılık hizmetlerine sahip olması sebebiyle bölgede ön plana çıkmaktadır. Trabzon Limanı'nın kapasitesinin artırılması, daha kaliteli hizmet sunması ve bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik olarak diğer bölgeler ile bütünleşmeye gidilecek araştırma ve projelerin bir bütünlük içerisinde ele alınması ve hazırlanması ve Bölge içinde yeni pazarların tespit edilmesi gerekmektedir.

Tablo 4-35 Yıllara Göre Trabzon Serbest Bölgesinin Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD \$), 2008-2012

Bölgeler	2008	2009	2010	2011	Ocak-Eylül 2012
Trabzon	67.114	42.675	48.495	90.204	52.753
Türkiye Geneli Toplam	24.578.055	17.756.882	18.572.206	22.646.175	16.857.442
TR90'ın Türkiye Geneli Toplam İçindeki Payı %	0,273	0,240	0,261	0,398	0,313

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı

4.2.3.3. Değerlendirme

TR90 Bölgesi'nde günümüze kadar süregelen dış ticaret kültürü ve bilinci, Bölge'nin sahip olduğu coğrafi ve stratejik konumla birlikte düşünüldüğünde, Bölge'de var olan dış ticaret potansiyelini işaret etmektedir. Komşu ülkeler ile arasında hem kara hem de deniz sınırının bulunması ve bu yollarla sağlanan taşımacılıkta lojistik altyapısının gelişmişliği ticari aktivitelerin hızla gelişmesini sağlamaktadır. Bölge'de var olan havaalanı, limanlar ve serbest bölgelerin kapasite ve kullanımları da yıldan yıla artış eğilimindedir.

Türkiye'nin en önemli tarımsal gelir kaynaklarından olan fındık ve çayın Bölge'de yetişmesi ve işleme sanayiinin Bölge içinde olması ve bakır cevheri gibi yine ülke ve Bölge ihracatında önemli bir yere sahip olan madenlerin varlığı, TR90 Bölgesi'nin ulusal ve uluslararası piyasada daha fazla söz sahibi olabilecek bir ihracat potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, sadece bu bölgede yetişen endemik türlerin sayısı oldukça yüksektir ve bu çeşitliliğin ilgili sanayi ve enerji sektörü kollarında kullanılarak Bölge ticaretine katkısı sağlanabilir. Bölge'nin bu sektörlerde var olan kapasitesini artırma ve yeni sektörler yaratma konusunda sanayi altyapı eksikliğinin giderilmesi, sektörel çeşitlilik açısından Bölge'de yeni sektörlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Kapasite kullanım oranı düşük olan sanayi işletmelerine kapasiteyi artırıcı ve darboğazları giderici teşviklerin verilmesi, ihracata yönelik finansman araçlarının çeşitlendirilmesi ve artırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, sanayi ürünlerinin pazarlanmasında ortaya çıkan problemlere karşı sektörel bazda çalışmalarla birlikte mevcut maden potansiyelinin verimli bir şekilde değerlendirilmesine yönelik bilimsel araştırmaların yapılması ve bu alanda işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Bölge'de bulunan ihracatçı firmaların dış ticaret mevzuatı hakkında bilgilendirilerek, firmaların potansiyellerini kullanmaya teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yabancı ülkelerle yapılmış mevcut ticaret anlaşmaları yeniden değerlendirilerek, Bölge'nin ticaret potansiyeline uygun olabilecek değişiklikler ve yeni ticaret anlaşmaları gündeme getirilmelidir.

4.2.4. Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık

4.2.4.1 Tarım

Tarım sektörü, istihdam ve dış ticaret göstergeleri itibarıyla TR90 Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısını belirleyen başlıca ayırt edici unsurlardan biridir. Bölge ihracatında tarım ve hayvancılığın aldığı pay %46, gıda ürünleri ve içecek sektörünün aldığı pay ise %26,7'dir. RCA endeksine göre Bölge'de tarım ve hayvancılık sektörü ihracatta rekabetçi özellik taşıyan tek sektördür. Öte yandan, Bölge'nin tarımsal rekabet edebilirliği sektörün ulusal ölçekteki durumundan bağımsız değerlendirilemez. Arslaner ve Polatkan (2009) tarafından gerçekleştirilen "Bileşik Endeksle Tarım Sektörünün Gelişim Düzeyinin Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri Karşılaştırmalı Ölçümü" çalışmasına göre, AB üyesi veya aday toplam 26 ülke arasında Türkiye tarımsal gelişmişlik düzeyi bakımından 21. sırada yer almakta ve orta düşük gelişmiş ülkeler grubunda bulunmaktadır. Bu durum, Bölge rekabet edebilirliğiyle etkileşimli olarak ortaya çıkan, kısıtlayıcı bir yapı teşkil

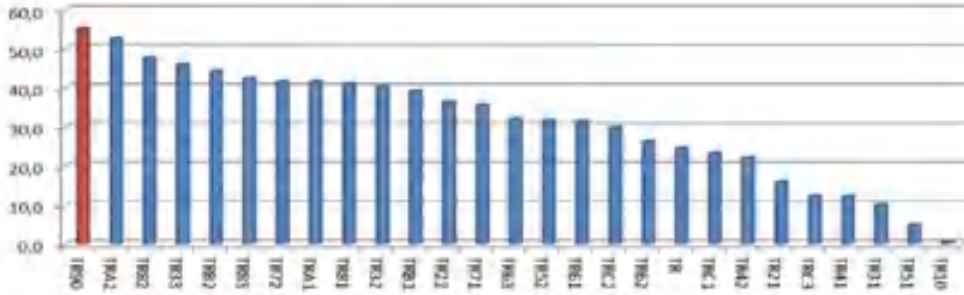
etmektedir.

Arazi yapısı, işletme büyüklüğü, bitkisel ürün çeşitliliği ve ürün verimliliği açısından dezavantajlı konumuna rağmen Bölge'nin üretimde veya yetiştiricilikte üstün olduğu alanlar bulunmaktadır. Bitkisel üretimde fındık, çay ve kivi; hayvancılıkta arıcılık, denizde alabalık yetiştiriciliği ve avcılık; organik tarımda ise yem bitkisi yetiştiriciliği Bölge'de öne çıkmaktadır.

Düzey 2 bölgeleri arasında tarımsal istihdamın en yoğun olduğu bölge TR90 Bölgesi'dir. %55,2'lik tarımsal istihdam payı bölgede tarımın en önemli geçim kaynağı olduğunu göstermektedir.

Grafik 4-39 Türkiye ve Düzey 2 Bölgeleri'nde Tarımsal İstihdam Oranı, 2011

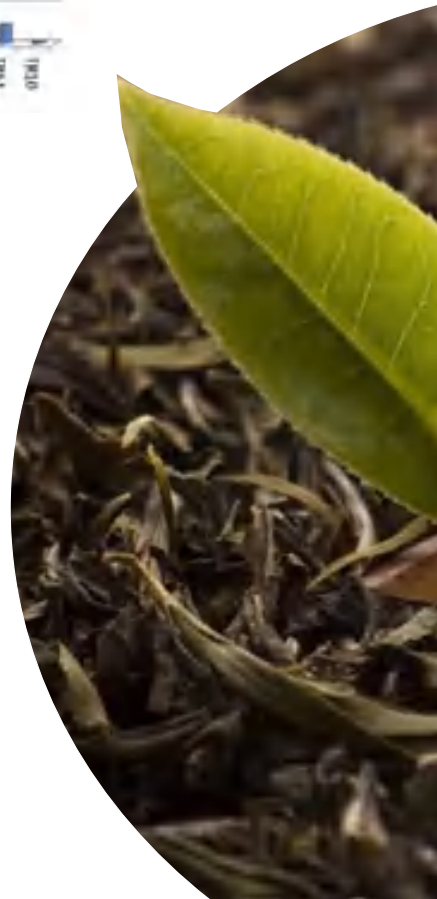

Kaynak: TÜİK

4.2.4.1.1. Bitkisel Üretim

2011 yılında TR90 Bölgesi'ndeki tarım alanları bir önceki yıla göre azalma göstermiştir. 2009 yılından itibaren TR90 Bölgesi'nin çay ve fındık arazilerini de kapsayan meyvelik alanlarında artış, ekili tarla alanlarında ise azalış gerçekleşmiştir. Ülke genelinde %7 olan meyvelik alan oranının Bölge'de fındıklık ve çay bahçelerinden dolayı %70 civarında var olması, tarımsal üretimin bölgesel karakteristiğini ortaya koymaktadır. 2011 yılı TÜİK verilerine göre TR90 Bölgesi, toplam bitkisel üretim miktarı bakımından 26 Düzey 2 bölgesi içinde 22. sırada yer almıştır.

Bölge'nin kişi başı bitkisel üretim değeri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Kişi başı üretim değeri nüfus bakımından düşük olup çay yetiştiriciliğinin yoğunlaştığı Rize ve Artvin illerinde Bölge'nin diğer illeri ve Türkiye ortalamasına göre oldukça fazladır. Bölgenin en düşük kişi başı bitkisel üretim değerine sahip ili ise Trabzon'dur.

Tablo 4-36 Tarım Alanlarının Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İlleri Bazında Dağılımı (da), 2011

2011	Toplam	Ekilen Alan	%	Nadas	%	Sebze Bahçeleri	%	Meyve Alanı	%
Trabzon	1.050.327	219.844	21	-	-	27.238	3	803.245	76
Ordu	2.596.248	266.490	10	40.050	2	12.958	0	2.276.750	88
Giresun	1.655.030	285.417	17	138.726	8	20.088	1	1.210.799	73
Rize	545.409	4.457	1	-	-	3.573	1	537.379	99
Artvin	365.783	104.390	29	31.431	9	14.807	4	215.155	59
Gümüşhane	781.913	481.305	62	278.547	36	6.759	1	15.302	2
TR90	6.994.710	1.361.903	19	488.754	7	85.423	1	5.058.630	72
TR	236.300.634	157.120.889	66	40.171.970	17	8.096.419	3	30.911.356	13

Kaynak: TÜİK

4.2.4.1.1.1. Tarla Bitkileri Üretimi

TR90 Bölgesi'nde tarla bitkileri tarımı Türkiye genelindeki gibi geniş üretim alanlarında yapılamamaktadır. Düzey 2 bazında en düşük üretim miktarına sahip ikinci bölge TR90 Bölgesi'dir. Tarla bitkileri üretiminde Bölge rekoltesinin düşük olmasının en önemli iki sebebi eğim sebebiyle arazi şartlarının ve yağış rejiminin tarla bitkileri yetiştiriciliğine uygun olmaması olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Bölge'de tarla bitkileri verimi birkaç ürün dışında ülke geneline göre daha düşüktür.

Bölge'de soya, ayçiçeği, kolza, keten, pamuğu da içeren yağlı tohumlar grubundaki bitkiler hiç yetiştirilmemekte, endüstriyel bitkilerden ise sınırlı miktarda olmakla birlikte sadece tütün ve şeker pancarı yetiştiril-

mektedir. Bölge, ülkede önemli bir tatlı patates üretim merkezidir. Bölge'deki yem bitkileri yetiştiriciliği de oldukça kısıtlıdır. Hayvancılık sektörünün gelişmiş olduğu ülkelerde yem bitkileri ekim alanlarının toplam ekilebilir alan içindeki payı %20-30 civarındayken Türkiye'de bu oran %6,4, Bölge'de ise %2,8'dir.

Tarla bitkileri yetiştiriciliğinin yıllara göre değişimi incelendiğinde TR90 Bölgesi'nde hem ürün çeşitliliğinden hem de üretim miktarında azalma olduğu açıkça görülmektedir. Tatlı patatesten yıllara göre artış miktarı ise dikkat çekicidir.

4.2.4.1.1.2. Sebze Üretimi

TR90 Bölgesi'nde sebze yetiştiriciliği oldukça kısıtlıdır. Bölge, yetiştirilen ürün miktarı bakımından Düzey 2 bölgeleri arasında sondan ikinci sıradadır ve verimde Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Ticari nedenlerden ziyade aile ihtiyacını karşılamaya yönelik, geçimlik nitelikte yetiştiricilik yapıldığı için bölge sebze üretiminde kendi kendine yetebilir bir durumda değildir. Artvin, Trabzon ve Giresun, Bölge'de en fazla sebze üretilen illerdir.

Bölge'nin ülke üretimindeki payı her geçen yıl daha da azalmaktayken; kara yaprak lahanaya, pazı, taze fasulye ve balkabağı yetiştiriciliği bölgesel üretimde ön plana çıkmaktadır.

4.2.4.1.1.3. Meyve Üretimi

Tarım arazilerinin yaklaşık %70'inin meyvelik alanlara ayrıldığı TR90 Bölgesi, üretim miktarı büyüklüğü bakımından Düzey 2 bölgeleri arasında beşinci sıradadır. Ülke genelinde toplu meyveliklere ayrılan alanın yaklaşık %16'sı TR90 Bölgesi'ne aittir. Bölge meyve çeşitliliği açısından da zengindir. Yetiştirilen ürünler arasında özellikle çay ve sert kabuklu meyveler öne çıkmaktadır.

Türkiye'de çayın tamamı, kivi ve fındığın ise yaklaşık yarısı TR90'da üretilmekte olup bu ürünlerde yoğunlaşma sağlanmıştır. TR90 Bölgesi özellikle sert kabuklular-

da %33,6'lık, çayda da %100'lük bir üretim payına sahiptir. Bölge'deki muşmula, elma (diğer), kızılıçık, ceviz, dut ve Trabzon hurması üretimi de ülke üretiminin %6'sından fazladır.

Meyve verimliliği Bölge düzeyinde ülke ortalamasından düşük olmasına rağmen il özelinde verimlilikleri oldukça yüksek olan meyve türleri mevcuttur. Artvin ilinin verim değerleri birçok meyve çeşidinde Türkiye ortalamasının üzerindedir.

4.2.4.1.1.3.1. Çay

Tablo 4-37 Yıllara Göre Yaş Çay Üretimi (ton), 2007-2012

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012
Yaş Çay Üretimi (Ton)	1.145.321	1.100.257	1.103.340	1.305.566	1.231.141	1.250.000	4.012

Kaynak: TÜİK

Doğu Karadeniz Bölgesinde 759 bin dekar çaylık sahada yaklaşık 205 bin üretici çay tarımı ile uğraşmaktadır.³⁸ Yıllık yaş çay ürünü rekoltesi iklim ve tarımsal teknik önlemlere bağlı olarak 1.000 – 1.300 bin ton arasında değişebilmektedir.

Çayın yetiştiği bölgede farklı tarım ürünü yetiştirme olanağının fazla olmaması Bölge insanı için çayın ekonomik değerini artırmıştır. Çay ürününün yetiştiği Trabzon ve Rize yöresine özgü coğrafi ve sosyo-ekonomik yapı, bu alt Bölge'nin tarımsal üretiminde çayı sınırlı sayıda birkaç ürün dışında alternatifsiz bırakmaktadır. Söz konusu alt bölgede sanayinin neredeyse tamamı çay üretimine yöneliktir. Ancak arazi mülkiyeti sınırlı olduğu için çay üretimi küçük çapta aile üretimi şeklinde genellikle geçimlik olarak yapılmaktadır.³⁹

TÜİK'in 2011 yılı verilerine göre Rize ilinin tarım arazilerinin %91,3'ünde çay yetiştirilmektedir. Çay, ilin en önemli tarımsal ürünü olup ülke üretiminin %78'i Rize'den karşılanmaktadır. Rize'de toprak pH'ı asidik karakterdedir ve yanlış gübre uygulamaları nedeniyle asitlik giderek artmaktadır.⁴⁰ Bu durum, çay tarımının sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Trabzon'un çay verimi ortalamasının altındadır.

Bölgede 1938'den sonra tohum serpmeye yöntemi ile oluşturulan ve sıra şeklinde bir dizilimi olmayan, çok sıkı bir şekilde tahsis edilmiş tarlalar kullanılmaktadır. Bu da gübreleme ve budama gibi işlemleri uygulanamaz hale getirmektedir. Ekonomik ömrü 60-70 yıl olmasına rağmen, Türkiye'de ekonomik ömrünü tamamlamış çaylıklarda üretime devam edilmektedir. Budama ile çay kalitesi artırılmaya çalışılsa da ekonomik ömrünü yitirmekte olan çaylık alanların sürdürülebilirlik için çok acil modern tekniklere göre rehabilite edilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Çay kalitesi dünyadaki diğer yetiştirici ülkelere göre daha düşük, işçilik maliyetleri ise daha yüksek olduğu için Bölge dünya piyasaları ile rekabet edebilecek durumda değildir. Bu nedenle, yüksek gümrük vergisi (%145) alınarak, budama desteği ve çeşitli destek primleri verilerek yerli üreticiyi korumaya yönelik politikalar uygulanmaktadır. Ancak, ülkemize kaçak yollarla sokulan çay yerli üreticinin rekabet gücünü düşürmektedir.

³⁸ Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, 2012 / ³⁹ Türkiye'de Çay Sektörü, 2012 / ⁴⁰ Toprak ve Su Dergisi, 2013

4.2.4.1.1.3.2. Fındık

2009/2010 üretim döneminde Dünya'daki toplam 650 bin ton fındık üretiminin 470 bin tonunu tek başına Türkiye karşılamış ve Dünya fındık üretiminden %72 pay almıştır. Türkiye'de fındık üretiminde karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesi verim düşüklüğüdür. Türkiye fındık üretiminde Dünya'da en fazla alana ve en fazla üretim miktarına sahip olmasına rağmen, diğer ülkelere kıyasla düşük verime sahiptir.

Doğu Karadeniz, %61 pay ile fındık alanlarının en geniş olduğu Düzey 2 bölgesidir. Ordu ili toplam fındık alanların %33'üne, Giresun ise %17'sine sahiptir. 2011 yılında Ordu ili Türkiye toplam fındık üretiminin %23'ünü karşılamıştır.

Tablo 4-38 Fındık Üretim Alanları, Üretim Miktarları ve Oranlarının Türkiye, TR90 ve TR90 İlleri Bazında Dağılımı, 2011

	Alan (da)	Alan (%)	Üretim (ton)	Üretim (%)
Trabzon	642.832	9,22	33.410	7,77
Ordu	2.270.539	32,58	99.881	23,23
Giresun	1.176.390	16,88	67.603	15,72
Rize	35.582	0,51	2.174	0,51
Artvin	113.223	1,62	9.416	2,19
G. Hane	8.246	0,12	758	0,18
TR90	4.246.812	60,93	213.242	49,59
TR	6.969.643	100,00	430.000	100,00

Kaynak: TÜİK

Artvin, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illeri fındık kalite sınıflandırmasında birinci standart bölgeyi oluşturmasına rağmen Bölge'de verim daha düşük, üretim dalgalanmaları daha fazla, arazi ise parçalı ve küçüktür. "TR90 Bölgesi'nin alan başına ortalama verimi ülke ortalamasının altındadır." Fındığın iyi bakım ve yenileme uygulamasıyla ekonomik ömrü ancak 40 yıldır. TR90'da üretime artık ekonomik ömrünü tamamlamış bahçeler ile devam edilmektedir. Verimsizlik sonucu oluşan üretim dalgalanması da ürün arzı ve fiyat istikrarını olumsuz etkilemektedir.

4.2.4.1.1.3.3 Kivi

Kivi, Bölge'nin diğer önemli tarım ürünlerinden biridir. Fındık ve çayın yanında ilave gelir olması amacıyla yetiştiriciliğine başlanan kivi, zamanla Bölge'de yaygınlaşmıştır. Gümüşhane hariç TR90'ın bütün illerinde yetiştiriciliği yapılmaktadır. 2011 yılı itibarıyla Türkiye'deki kivi üretim alanlarının %56'sının TR90 Bölgesi'nde olduğu ve üretimin %53'ünün Bölge'den karşılandığı görülmektedir.

Tablo 4-39 Yıllara Göre TR90 Fındık Üretim Miktarları (ton) , 2012

2007	2008	2009	2010	2011
268.971	425.373	236.350	275.911	213.242

Kaynak: TÜİK

⁴¹ Durum ve Tahmin Fındık, (2011/2012)

Tablo 4-40 Türkiye, TR90 ve TR90 İllerinde Kivi Üretim Miktarı, Ekim Alanı ve Verim Değerleri; 2011

	Alan (da)	Alan (%)	Üretim (ton)	Üretim (%)	Ağaç Başına Ortalama Verim (kg)
Trabzon	1.492	8,31	1.322	4,52	29
Ordu	2.436	13,57	5.951	20,36	53
Giresun	2.004	11,16	2.301	7,87	37
Rize	3.308	18,42	5.263	18,00	37
Artvin	745	4,15	760	2,60	51
Gümüşhane	781.913	481.305	62	278.547	36
TR90	9.985	55,61	15.597	53,36	41
TR	17.957	100,00	29.231	100,00	42

Kaynak: TÜİK

TR90 Bölgesi'nin verimi yakın olmakla birlikte ülke ortalamasının altındadır. Ordu ve Artvin illerinde yetiştirilen kivilerin verim değerleri Bölge içi kıyaslamada daha iyi seviyededir. Özellikle Rize ilinde çaylık alanlarda hem kivi, hem de çay üretiminin beraber yapılması her iki ürünün de verimini düşürmesine rağmen alan başına elde edilen toplam geliri tek ürüne kıyasla yükseltmektedir. Doğu Karadeniz'de kivinin şeker oranına göre hasat zamanının belirlenmesi, kaliteli ürün elde edilmesini ve Bölge'nin kivide diğer bölgelere göre öne çıkmasını sağlamaktadır. Ancak, kaliteli olan Bölge ürününün imajı, kaçak kividenden olumsuz etkilenmektedir. Kivi ürünü için soğuk hava deposu yoluyla depoda bekletme olanaklarının sınırlı olması ve dolayısıyla hasat sonrası tüm ürünün aynı dönemde pazara arzı, pazarlamada dezavantaj teşkil etmektedir.

4.2.4.1.1.4. Örtü Altı Üretim

Örtü altı ürün yetiştiriciliğinde ülke üretiminin yaklaşık %0,06'lık kısmı TR90 Bölgesi'ne aittir. Ordu sera ürünleri üretiminde Bölge lideri konumundayken, Rize'de istatistiklere yansıtacak büyüklükte seracılık faaliyeti yapılmamaktadır. Bölge'de genellikle örtü altı plastik seralar tercih edilmekte, buralarda da özellikle domates ve hıyar üretilmektedir.

Bölge'de 1970-2011 yılları arasında ortalama güneşlenme süresi ayda 136 saat olarak gerçekleştiği için, sera tarımı ekonomik olmamaktadır. Bölgede örtü-altı yetiştiriciliği genel olarak küçük aile işletmeleri tarafından çift ürün yetiştiriciliği şeklinde uygulanmaktadır. Ekolojik koşullardan yararlanarak minimum masraf ile üretim

yapma yöntemi nedeniyle yetiştiricilik büyük oranda dış koşullara bağlı kalmakta ve bitkiler oldukça değişken bir ortamda gelişme göstermektedir. Maliyetleri azaltacak bir unsur olarak jeotermal kaynaklar kapasiteleri dolayısıyla Bölge'de seraların ısıtılmasında kullanılmamaktadır. Ayrıca ürün fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde ürün piyasaya sunulmadığından kârlılık azalmaktadır. Ekonomik getiri yönü ile bakıldığında mevsim dışı üretimin kârlılığı yüksek olmakta, fakat üretim ölçeği bazında değerlendirildiğinde mevsim dışı üretimlerde yetiştirme maliyetleri yüksek olacağından düşük üretim miktarları ile ölçek ekonomisinden fayda sağlanamamaktadır.

4.2.4.1.1.5. Süs Bitkileri Üretimi

Örtü altı alanda yapılan süs bitkileri üretimi Bölge tarımı için önemli bir ilave gelir kaynağı olup ihracat ürünü olması nedeniyle potansiyeli de yüksektir.

TÜİK tarafından yayımlanan istatistiklerde Bölge'nin süs bitkileri ile ilgili sadece Ordu ve Artvin illerindeki karanfil ve lilyum yetiştiriciliği yer almıştır. Öte taraftan, Gıda, Tarım

ve Hayvancılık İl Müdürlükleri (GTHİM) verilerine göre Ordu ve Artvin dışında Rize'de de süs bitkileri yetiştirildiği görülmektedir.

Kesme çiçek alanında tohumda dışa bağımlılık söz konusudur. Süs bitkilerinde ihracat odaklı yetiştiricilik yapılacak ise sevkiyatın lojistik stratejisi önceden belirlenmeli ve o strateji dâhilinde yetiştiricilik yapılmalıdır. Bölge'nin hali hazırdaki potansiyel kesme çiçek ihracat pazarı konumundaki Rusya'ya olan taşımacılıkta, coğrafi konumu nedeniyle TR90 Bölgesi'nin taşıdığı avantaj gözden kaçırılmamalıdır.

4.2.4.1.1.6. Organik Bitkisel Üretim

TR90 Bölgesi illerinde 64 üründe toplam 21.421 ton organik bitkisel üretim yapılmaktadır. TR90 Bölgesi'ndeki organik bitkisel üretim Türkiye'deki organik bitkisel üretimin %1,3 'ünü oluşturmaktadır. GTHİM verilerine göre 2011 yılında Bölge içerisinde en yoğun üretim Gümüşhane'de gerçekleşmiştir. Bu durumun oluşmasında Kelkit'te kurulan organik hayvan yetiştiriciliği tesisi ve Kelkit Vadisi'nin yem yetiştiriciliğine uygun iklimi ve arazi yapısı etkili olmuştur. Gümüşhane'yi sırasıyla; Artvin, Ordu, Trabzon, Rize ve Giresun izlemektedir. Ürün sayısı bazında ise Artvin, 42 çeşit ürünle organik bitkisel üretimde Bölge içerisinde ilk sırada yer almaktadır.

TR90 Bölgesi illerinde 64 üründe toplam 21.421 ton organik bitkisel üretim yapılmaktadır. TR90 Bölgesi'ndeki organik bitkisel üretim Türkiye'deki organik bitkisel üretimin %1,3 'ünü oluşturmaktadır. GTHİM verilerine göre 2011 yılında Bölge içerisinde en yoğun üretim Gümüşhane'de gerçekleşmiştir. Bu durumun oluşmasında Kelkit'te kurulan organik hayvan yetiştiriciliği tesisi ve Kelkit Vadisi'nin yem yetiştiriciliğine uygun iklimi ve arazi yapısı etkili olmuştur. Gümüşhane'yi sırasıyla; Artvin, Ordu, Trabzon, Rize ve Giresun izlemektedir. Ürün sayısı bazında ise Artvin, 42 çeşit ürünle organik bitkisel üretimde Bölge içerisinde ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 4-41 Organik Bitkisel Üretim Alanında TR90 İllerinin Ürün Sayıları, Çiftçi Sayıları, Üretim Alanları ve Miktarları, 2011

İller	Ürün Sayısı	Çiftçi Sayısı	Gerçek Üretim Alanı (ha)	Doğal Toplama Alanı (ha)	Toplam Alan (ha)	Üretim Miktarı (ton)
Trabzon	12	309	448	-	448	1.117
Ordu	9	464	2.143	-	2.143	2.489
Giresun	2	62	110	-	120	546
Rize	3	188	352	-	352	962
Artvin	42	1.094	2.963	-	2.968	4.895
Gümüşhane	20	81	855	-	1.101	11.412
TR90	64	2.198	6.871	-	7.132	21.421
TR90/TR	% 29,6	% 5,2	% 1,6	% 0,0	%1,2	%1,3
TR	216	42.460	424.116	172.036	614.618	1.659.542

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.

4.2.4.1.2. Hayvancılık

Tarım sektörü gelişmiş ülkelerin çoğunda hayvancılığın tarımsal üretim içerisindeki payı %50 civarındadır. Türkiye’de hayvansal üretim, bitkisel üretimden sonra gelmekte olup 2010 yılı verilerine göre bu oran %26,5’tir.

Rize ili Bölge içinde en düşük bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletme oranına sahipken en yüksek oran Gümüşhane ve Artvin illerindedir. Hayvan sayılarına bakıldığında büyükbaş hayvan sayısında Bölge, 2001 yılında Türkiye genelinin %6,7’sine sahipken, 2011 yılında bu oran %3,5’e düşmüştür.

2011 yılı TÜİK verilerine göre TR90 Bölgesi, ülke değerleri ile kıyaslandığında toplam hayvan varlığında arılı kovan sayısı haricinde çok önemli bir yere sahip değildir. Özellikle kanatlı hayvan ve küçükbaş hayvan sayılarındaki oran oldukça düşüktür. TR90 Bölgesi’nde, kanatlı hayvan, küçükbaş hayvan ve sığır sayıları önceki yıllara göre düşüş göstermiştir. Manda ve arı kovanı sayıları ise önceki yıllara göre artış göstermiştir.

Kişi başı canlı hayvan, hayvansal ürün ve bitkisel ürün değerleri bakımından TR90 Bölgesi sadece kişi başı canlı hayvan değerinde Türkiye ortalamasının altındadır. Bölge illerinde en yüksek kişi başı bitkisel üretime Rize, kişi başına düşen canlı hayvan sayısı ve hayvansal üretime ise Artvin ve Gümüşhane illeri sahiptir.

4.2.4.1.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Düzye 2 bölgeleri kıyaslandığında TR90 Bölgesi, büyükbaş hayvan sayısı bakımından 13. sıradadır. Bölgede en fazla büyükbaş hayvan Trabzon’da yetiştirilmekte, bunu sırasıyla Ordu, Giresun, Gümüşhane, Artvin ve Rize izlemektedir.

Grafik 4-40 Düzye 2 Bölgelerinde Büyükbaş Hayvan Sayıları Karşılaştırması, 2011

Kaynak: TÜİK

Düzye 2 bölgeleri arasında Türkiye’de 22. sırada olan ve ülke geneli toplam sığır sayısının %3,5’ine sahip TR90 Bölgesi’nde sığır yetiştiriciliği genelde aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Kültür hayvan sayısı artış göstermesine rağmen kültür melezi ve yerli sığır sayısındaki azalıştan dolayı büyükbaş hayvan sayısı önceki yıllara nazaran azalış göstermiştir. Manda yetiştiriciliği kayda değer bir ağırlık taşımamaktadır.

2011 yılı verilerine göre TR90 Bölgesi’nde büyükbaş hayvan başına süt verimliliği Türkiye ortalamasının altın-

dadır. Bölge’nin Türkiye toplam süt üretimi içindeki payı %4’tür. Bu durumun esas nedeni Bölge’de melezi sığırların ve süt verimleri düşük olan yerli sığır ırklarının kültür ırklarına nispetle yüksek oranda bulunmasıdır.

2009 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen 412.600 ton kırmızı etin %2’lik kısmı TR90 Bölgesi’ne aittir. Yine aynı veri setine göre büyükbaş hayvanlardan elde edilen 326.291 ton etin %2,33’lük kısmı TR90 Bölgesi’nden elde edilmektedir.

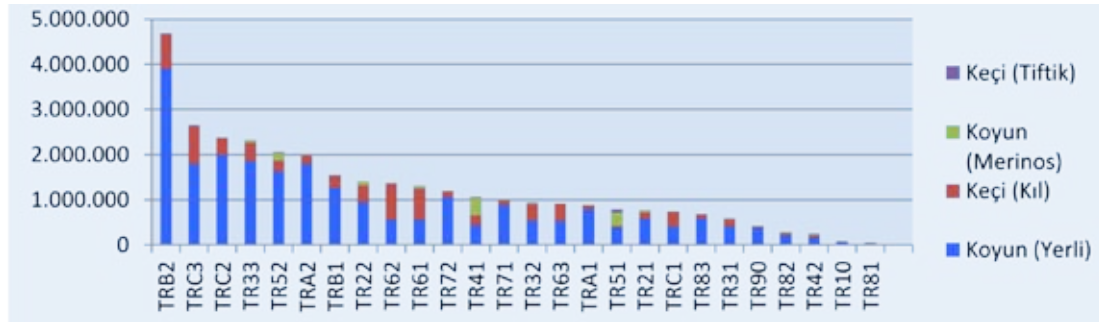
4.2.4.1.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Yıllar itibariyle TR90 illeri küçükbaş hayvan sayısı incelendiğinde 2010 yılına kadar bir düşüş, bu yıldan itibaren de bir artış yaşandığını görülmektedir. Buna rağmen TR90 Bölgesi'nin ülke genelindeki payının yıllar itibariyle giderek azaldığı ve 2011 yılı itibariyle Türkiye'deki küçükbaş hayvanların %1,29'unun TR90 Bölgesi'nde olduğu görülmektedir. TR90 Bölgesi küçükbaş hayvancılıkta geri kalmış olup 26 bölge içerisinde 22. sırada yer almaktadır. Bölge'de küçükbaş hayvancılık açısından yerli koyun ve bunu takiben kıl keçisi yetiştiriciliği yay-

gın, merinos koyunu ve tiftik keçisi yetiştiriciliği ise yok denecek kadar azdır. Küçükbaş hayvancılıkta Bölge'de görece gelişmiş olan iller sırasıyla Trabzon, Artvin ve Ordu'dur.

Bölge, Türkiye koyun sütü üretiminden %1,37, keçi sütü üretiminden %0,45'lik, toplam küçükbaş hayvan sütü üretiminden ise %1,12'lik pay almaktadır. Ayrıca Türkiye'deki küçükbaş hayvan etinin sadece %0,81'i TR90 Bölgesi'nden elde edilmektedir.

Grafik 4-41 Düzey 2 Bölgelerinde Küçükbaş Hayvan Sayıları Karşılaştırması, 2011

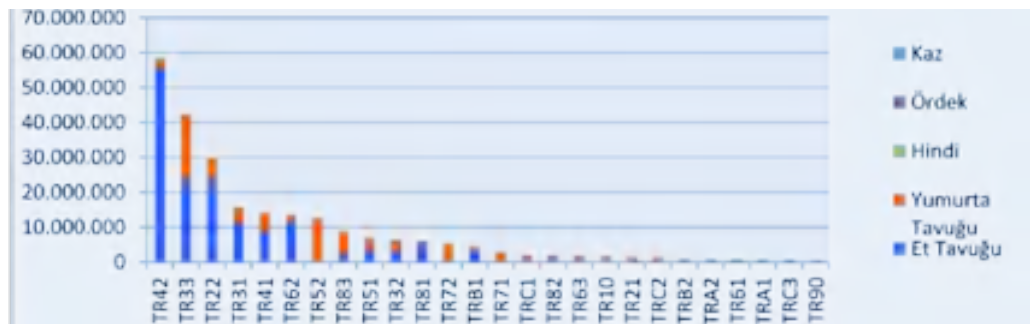

Kaynak: TÜİK

4.2.4.1.2.3. Kanatlı Hayvanlar

TR90, kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde Düzey 2 bölgeleri arasında en geri kalmış bölgedir. Bölgede kanatlı hayvan yetiştiriciliği geçimlikten ziyade aile ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin gelişmemesinde Bölge'nin nemli ikliminin hayvanlarda üst solunum hastalıklarına sebep olması, yetiştiricilikte kullanılan ham maddelerin tamamına yakınının Bölge dışından gelmesi ve Bölge'de üretimlerinin yapılmaması, nakliye sıkıntısı dolayısıyla maliyetlerin yükselmesi etkili olmaktadır.

Grafik 4-42 Düzey 2 Bölgelerinde Kümes Hayvanı Sayıları Karşılaştırması, 2011

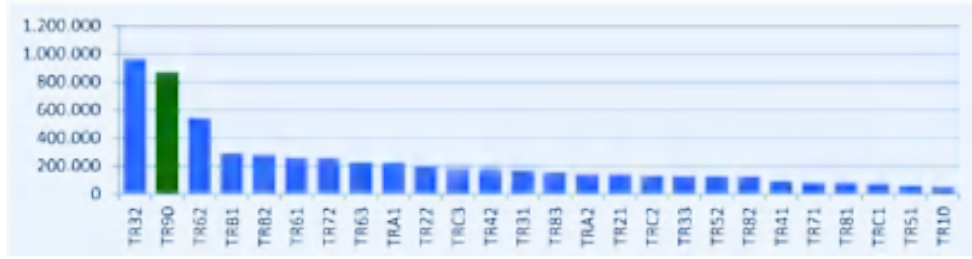

Kaynak: TÜİK

4.2.4.1.2.4. Arıcılık

Türkiye, dünya genelinde sahip olduğu 6.011.330 milyon kovan varlığı ile üçüncü olup 94.245 ton bal üretimiyle de ikinci sırada yer almaktadır.⁴² Buna karşın 15,6 kg olan kovan başına bal verimi ile dünya ortalamasının (21 kg) altında bulunmaktadır. Kovan sayısı ve bal üretimindeki üstünlüğüne rağmen Türkiye'nin dünya bal ticaretindeki payı sadece %0,1'dir. Bu durum ülkenin bal üretimi ile paralellik göstermemektedir.⁴³ Dolayısıyla, Türkiye'nin mevcut potansiyelden yeterince yararlanamadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de verim düşüklüğüne paralel olarak üretim maliyetlerinin yüksek olması, Türkiye iç piyasasında bal fiyatlarının dünya ortalamasının üzerinde olmasına neden olmaktadır. Fiyatın yüksek olması, balda kalite ve kalıntı problemleri ihracatın önündeki önemli kısıtlardır. TR90 Bölgesi toplam bal üretimi ve kovan başına verimlilikte Düzey 2 bölgeleri arasında lider konumda, kovan sayısı bakımından ise ikinci sırada yer almaktadır.

Grafik 4-43 Düzey 2 Bölgelerinde Kovan Sayıları Karşılaştırması, 2011

Kaynak: TÜİK

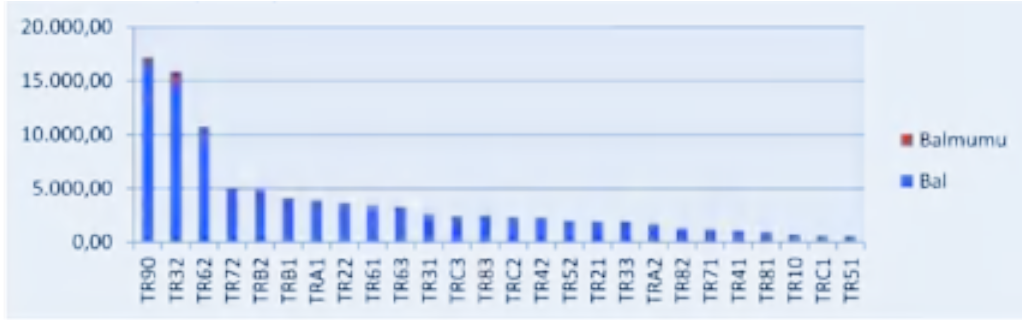
Bölge, ülkemiz arı kovanı varlığının %14,4'üne sahiptir. Önceki yıllara kıyasla TR90 Bölgesi'nde arı kovanı sayısı Türkiye'deki toplam kovan sayısına kıyasla daha düşük oranda artış göstermiştir. İl bazlı değerlendirmede ise önceki yıllara göre Trabzon, Ordu ve Rize illerinin kovan sayıları artmış; Giresun, Artvin ve Gümüşhane illerinin ise azalmıştır.

Bölgede üretilen arı ürünleri Türkiye genelinde olduğu gibi bal, bal mumu, ve polendir. Propolis ve arı sütü üretimi, bal ve polende olduğu gibi ekonomik büyüklükte değildir. Arı zehiri, paket arı gibi ürünlerle ilgili ise istatistik veri bulunmamaktadır.

Arıcılık, Bölge sahil illerinde gezginci arıcılık şeklinde yapılmaktadır. Bölge'deki arıcılığın diğer Düzey 2 bölgelerinden daha verimli olmasının en önemli nedeni de budur. Ancak gezginci arıcılar mevzuatlarda yer alan iyileştirici düzenlemelere rağmen meralardan faydalanma ve konaklama işlemlerinde sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Artvin, Türkiye'de Ardahan ili ile birlikte saf Kafkas ana arı ırkı popülasyonunun gen merkezlerinden biri olup ana arı üretimi yönünden merkez konumdadır. Türkiye genelinde bulunan 120 ana arı işletmesinden 25'i burada bulunmaktadır. Ayrıca Artvin'in Borçka ilçesinde yer alan Macahel Havzası'nın dünyada sayılı olan biyosfer rezerv alanlarından biri olması nedeniyle bu bölgede yapılan arıcılık faaliyetleri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından "Gen Kaynaklarının Korunması" programı kapsamında desteklenmektedir. Verimli bir arıcılık için 2 yılda bir ana arıların değiştirilmesi gerekmektedir. Bu durumda 6 milyonun üzerinde kovan varlığına sahip olan Türkiye'nin yıllık 3 milyon civarında ana arı ihtiyacı olmasına rağmen, yıllık 300 bin civarında yani bunun % 10'unu karşılayacak kadar ana arı üretildiği görülmektedir.

Grafik 4- 44 Düzey 2 Bölgelerinde Bal ve Balmumu Üretimi Karşılaştırması, 2011

Kaynak: TÜİK, 2012

4.2.4.1.2.5. Organik Hayvancılık

Organik hayvansal üretim TR90 Bölgesi illerinden sadece Gümüşhane'de yapılmaktadır. Bunun en büyük nedeni Gümüşhane'deki Kelkit Vadisi'nin arazi yapısının hayvancılık ve yem bitkisi yetiştiriciliği için oldukça elverişli olmasıdır.

Gümüşhane'deki organik buzağı varlığı Türkiye'deki toplam organik buzağı varlığının %43,14'ünü, organik dana varlığı ise %4,27'sini ve organik süt ineği varlığı ise %63,05'ini oluşturmaktadır. Bu rakamlara bakarak Gümüşhane ilinde organik süt sığırcılığı bakımından önemli bir potansiyelin olduğunu söylemek mümkündür. 2010 yılı verilerine göre de Gümüşhane ili Türkiye'nin toplam organik süt üretiminin %66,11'ini karşılamaktadır.

TR90 Bölgesi'nde 2010 yılı GTHİM kayıtlarına göre 57 çiftçinin 1744 kovanla organik arıcılık faaliyeti yaptığı görülmektedir. Bu çiftçilerin ürettiği organik bal miktarı ise 14.5 tondur. TR90 Bölgesi organik arıcılıkla uğraşan çiftçi-kovan sayıları ve üretilen bal miktarı bakımından Türkiye'deki çiftçilerin %29,85'ini, kovanların %11,87'sini, üretim miktarının ise %6,97'sini oluşturmaktadır. Bölge'deki verimin Türkiye ortalamasından %41 daha az olduğu fark edilmektedir.

4.2.4.1.3. TR90 Bölgesi'nde Arazi ve İşletme Durumu

Doğu Karadeniz Bölgesi, engebeli coğrafi yapısı nedeniyle tarımsal alan bakımından ülke ortalamasının altında, orman alanı ve çayır mera alanı bakımından ise ortalamasının üstündedir.

Tablo 4- 42 Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İllerinde Arazi Kullanım Durumu (ha)

	Tarım	%	Çayır-Mera	%	Orman	%	Kültür Dışı	%	Toplam
Trabzon	104.067	22,3	120.964	25,9	200.536	43,0	40.833	8,8	466.400
Ordu	259.625	43,6	45.325	7,6	185.592	31,2	104.658	17,6	595.200
Giresun	182.379	26,3	150.000	21,6	224.000	32,3	137.021	19,8	693.400
Rize	54.678	15,2	45.322	12,6	158.411	44,0	101.573	28,2	359.984
Artvin	64.200	9,0	100.533	14,1	399.271	56,1	148.263	20,8	712.267
Gümüşhane	113.685	17,3	216.915	33,0	182.306	27,7	144.594	22,0	657.500
TR90	778.634	27,7	679.059	24,2	1.350.116	48,1	676.942	24,1	2.807.809
TR	24.437.000	31,1	14.617.000	18,6	21.678.134	27,6	17.802.336	22,7	78.534.470

Kaynak: GTHİM 2012 Yılı Çalışma Raporlarından, OGM tarafından yayınlanan Türkiye Orman Varlığı -2012 kitabından ve il valiliklerinin internet sitelerindeki bilgilerden derlenmiştir.

TÜİK verilerine göre kişi başına düşen tarım alanı Türkiye için 3,2 da, Bölge için 2,8 da'dır. Bölge genel yapısı itibariyle işlemeli tarıma uygun olmayan arazilerden oluşmaktadır. Bölge içinde düz arazileri en fazla olan il Gümüşhane, en az olan ise Trabzon'dur.

TR90 Bölgesi'nde işlemeli tarıma uygun I-IV. sınıf araziler yaklaşık %27, VI ve VII. sınıf araziler ise %73 oranında yer kaplamaktadır. Tarım arazisinin az olması yanında arazilerin işlemeli tarıma uygunluğunun da bu derecede sınırlı olması Bölge'de tarımı zorlaştırmaktadır. İşlemeli tarıma uygun arazi varlığı bakımından bölge içinde Ordu ili %30'luk oranla ilk, Gümüşhane ili % 27'lik oranla ikinci, Rize ili de yaklaşık %4' lük oranla sonuncu sırada yer almaktadır.

2001 yılı verilerine göre tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi, Rize ili hariç, %23,6 ile en fazla 20-49 dekar işletme büyüklük grubunda yer almaktadır. Ülke geneli işletme başına düşen ortalama arazi miktarı yaklaşık 61 da iken Bölge'de bu miktar 21,8 da'dır. Giresun hariç TR90 Bölgesi'nde 100 da altındaki işletmelerin tasarrufunda bulunan tarım arazileri ise Bölge arazilerinin %82'sinden fazladır ve ülke ortalamasının (%42) yaklaşık iki katıdır.

Tablo 4-43 Büyüklük Gruplarına Göre Türkiye ve TR90 İllerindeki İşletme Sayılarının Oransal Dağılımı (%), 2001

İşletme büyüklüğü (da)	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane	Türkiye
-5	13,9	3,0	11,6	28,9	6,2	4,9	5,9
5- 9	28,0	9,7	17,3	27,9	16,4	15,5	9,6
10- 19	33,1	27,9	29,5	30,7	27,4	31,8	17,9
20- 49	21,5	44,9	30,5	10,7	36,4	38,5	31,5
50- 99	3,0	12,0	6,3	1,2	10,8	6,2	18,5
<100	99,5	97,5	95,2	99,4	97,2	97,0	83,4
100- 199	0,5	2,4	4,0	0,6	2,6	2,7	10,8
200- 499	-	0,1	0,9	-	0,0	0,3	5,1
500- 999	-	-	-	-	0,2	-	0,6
1000-2499	-	-	-	-	-	-	0,1
2500-4999	-	-	-	-	-	-	0,0
5000+	-	-	-	-	-	-	0,0

Kaynak: GTHİM 2012 Yılı Çalışma Raporlarından, OGM tarafından yayınlanan Türkiye Orman Varlığı -2012 kitabından ve il valiliklerinin internet sitelerindeki bilgilerden derlenmiştir.

Türkiye'de ve Bölge'de tarım sektörünün en önemli sorunlarından birisi, tarımsal işletmelerin parçalı, dağınık ve küçük aile işletmeleri şeklinde olan yapısıdır. Bu durum tarım toprağının ekonomik bütünlüğünü ve verimliliğini düşürmektedir.

Arazi toplulaştırma çalışmaları kapsamında TR90 Bölgesi'nde sadece Gümüşhane'de çalışmalara başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda Bölge genelinde arazi toplulaştırmaya ilişkin çalışmaların başlamaması durumunda Bölge'de önem arz eden parçalı ve küçük işletme probleminin devam edeceği öngörülmektedir.

4.2.4.2 Ormanlık

4.2.4.2.1. Orman ve Su Kaynakları Varlığı, Orman Kaynaklarının Geliştirilmesi

Günümüzde ormanlar, ekosistem tabanlı fonksiyonel planlama yaklaşımı ile çok yönlü faydalanma esas alınarak planlanmaktadır. Bu plan verilerine göre Türkiye'de ormanların %62,8'i ekonomik, %31,9'u ekolojik ve %5,3'ü sosyal ve kültürel fonksiyona sahiptir.⁴⁴ TR90 Bölgesi'ndeki ormanlar ekonomik amaçlar yerine daha çok ekolojik amaçlı kullanılmaktadır. Bölge'de ekolojik ve sosyal kullanım amaçlı orman oranı ülke geneline göre daha yüksektir.

Tablo 4-44 TR90 Bölgesi'nde Fonksiyonlarına Göre Orman Kullanım Alanları, 2012

İl	Ekonomik		Ekolojik		Sosyal		Toplam Alan	
	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%
Trabzon, Rize, G.Hane	104305	19,2	370792	68,1	69180	12,7	544277	100,0
Ordu-Giresun	268622	60,0	133193	29,8	45547	10,2	447362	100,0
Artvin	110307	27,3	287982	71,2	5919	1,5	404308	100,0
TR90	483234	34,6	791967	56,7	120646	8,6	1395947	100,0
TR	13621559	62,8	6912424	31,9	1144151	5,3	21678134	100,0
% TR90/TR	4		11		11		6	

Kaynak: Giresun, Trabzon ve Artvin Orman Bölge Müdürlükleri

2012 verilerine göre TR90 Bölgesi'nin ormanlık alanları toplam yüzölçümünün %39,8'lik kısmını kaplamakta olup bu oran %27,6 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ülke ormanlarımızın yarısı bozuk niteliktedir. TR90 Bölgesi %60 ile Türkiye ortalamasından daha fazla oranda bozuk ormana sahiptir.

Tablo 4-45 Türkiye, TR90 Bölgesi ve TR90 İllerinin Orman Alanı, Servet ve Artım Değerleri, 2012

İl	Orman Alanı (ha)			Toplam Alanı (ha)	Orman Alanı %	Servet		Artım	
	Normal	Bozuk	Toplam			Koru (Bin M3)	K.T./B. (bin Ster)	Koru (Bin M3)	K.T./B. (bin Ster)
Artvin	210.443	190.503	400.946	737.328	54	53.887	598	1.159	16
Giresun	147.012	106.433	253.445	732.709	35	30.510	271	868	12
G.Hane	65.535	116.762	182.297	591.442	31	12.457	69	283	5
Ordu	163.747	36.171	199.918	598.603	33	29.203	32	816	0
Rize	99.268	70.697	169.965	340.499	50	21.521	0	467	0
Trabzon	146.354	45.661	192.015	515.191	37	27.608	21	788	0
TR90	832.359	566.227	1.398.586	3.515.772	40	175.186	991	4.381	33
% TR90/TR	%7,2	%5,6	%6,5	%4,5	-	%12,3	%1,1	%11,3	%0,7
TR	11.558.668	10.119.466	21.678.134	78.534.470	28	1.424.506	93.265	38.712	4.622

Kaynak: Orman Varlığı 2012, Orman Genel Müdürlüğü

Bölge'deki artımın servete oranı %2,5, ülke genelinde ise %2,7'dir. Buna göre Bölge'deki orman gelişim hızının ülke geneline göre daha yavaş olduğu söylenebilir.

Orman alanlarının geliştirilmesinde amenajman planları önemli bir rol oynamakta olup ormancılıkta sürdürülebilirlik ve faydalanmanın daha kapsamlı olması adına makro ölçekli işletme planları ile beraber yürütülmelidir. Kırsal kaynakların geliştirilmesi havza temelli ağaçlandırma makro planlarına dâhil edilmeli, bu planlar güncellenerek tekrar uygulamaya alınmalıdır. Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilirlik esasları çerçevesinde yönetilmesi için de ormancılık faaliyetlerinin 'üst havza yönetimi' ilkeleri doğrultusunda planlanması gerekmektedir.

Orman kadastro haritaları ile orman amenajman planları uyumu tam olarak sağlanamamıştır ve özellikle 2B olarak da bilinen 6444 sayılı kanunun çok fazla ilave değişiklik sonucu yasal bütünlüğünün bozulmuş olmasının yanı sıra, yasanın uygulanması ile ilgili birtakım sosyal ve coğrafi darboğazlar bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da TR90 Bölgesi'nde henüz kadastro çalışmaları bitirilememiş ve mülkiyet sorunları çözülememiştir.

TR90 Bölgesi'nde, orman kaynaklarının gelişimine katkı sağlayan özel ormancılık uygulamaları oldukça azdır. Trabzon ve Rize illerinde hiç özel orman bulunmamaktadır. Bölge'de özellikle karbon bağlanması artırılması için özel ormancılık faaliyetleri de teşvik edilmelidir.

Doğu Karadeniz Bölgesi 440'ı Türkiye genelinde nadir olan 2239 bitki türünü barındırmaktadır. Mevcut bitkilerin 514 adedi endemik olup, bölgedeki endemizm oranı %23 civarındadır. Endemik türlerin 428 tanesi çok nadir görülen ve 300 tanesi Türkiye içinde nadir görülen bitkilerdir.⁴⁵ Endemik bitkilerin sanayide kullanımı bütün dünyada yaygın halde iken yurdumuzda bu potansiyel pek kullanılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde hammaddesi sentetik ürünler dışında tıbbi bitkilerden sağlanan ilaçların kullanımı hızla artmakta ve ilaç sanayileri bu yönde yeniden yapılanmaktadır. Bu bağlamda Bölge endemizmi konusunda araştırma çalışmaları hızlandırılmalı, bu bitkilerin endüstriyel kullanım olanakları tespit edilmeli, özellikle ekonomik getirisi yüksek olan endemik bitki türlerinin de kültüre alınması amaçlı Ar-Ge çalışmalarına öncelik verilmelidir.

4.2.4.2.2. Orman Kaynaklarının Korunması ve Doğal Hayatı Koruma

Bölge'de orman alanlarına, özellikle yaygın olan ladin ağaçlarına, en büyük zarar kırkanatlı böcekler tarafından verilmektedir.⁴⁶ Artvin'de mücadelede büyük başarılar sağlanmasına rağmen Trabzon ve Gümüşhane'de sorun hala devam etmektedir. Zararlı yüzünden kuruyan ağaçlar emval olarak değerlendirilmekte, oluşan kalite kaybı ise emvalin değerini oldukça düşürmektedir. Hali hazırda devam eden zararlı mücadelesine ek olarak zararlı mücadelede yeni yöntemler geliştirecek şekilde kurumsal kapasite artırılmalı, üniversiteler bu konuda Ar-Ge yapmaya teşvik edilmelidir.

TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi'nde erozyon tehdidi ciddiyetini korumaktadır. Gümüşhane ilinin %95'inde erozyon problemi bulunmaktadır. Ordu ilinde fındık arazilerinin %98'inde orta ve şiddetli erozyon hüküm sürmektedir. Dolayısıyla, eğimli tarım arazilerinde toprağı tutabilecek şekilde derin kök uzantılarına sahip ürünlerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Sığ topraklarda ağaçlandırma için toprak takviyesi destekleri gerekmektedir. Ayrıca, yüksek maliyetli de olsa toprak muhafazada yeni projelerin ve teknolojik altyapının geliştirilmesi önemlidir.

Bölge'de orman ve doğal alanların tahribatına neden olan başka unsurlar da bulunmaktadır. Hidro elektrik santralleri (HES'ler) ve onlara ait enerji nakil hatları ile birlikte dağınık yerleşme yapısı gösteren evlerin, mezarların ve yaylaların bağlantısını gerçekleştiren yollar, taş ve maden ocakları, doğal gaz ve petrol boru hatları, katı atık depo alanları, orman bütünlüğünü bozarak ormanı parçalara ayırmakta ve ormanı tahrip etmektedir. Su ve çevre ekosisteminde barajlar nedeniyle meydana gelebi-

lecek değişimler ayrıntılı araştırılmadığı için ekosistem üzerindeki olası tehditler bilinmemekte ve yaban hayatının sürekliliği adına gerekli tedbirler alınmamaktadır. Mevcut barajlarda şev eğimi yabancı hayvanların suya erişimini kısıtlamakta olup acilen suya erişimi sağlayacak köprülere ihtiyaç duyulmaktadır. HES'lerde olduğu gibi yol güzergâhlarının veya diğer altyapı-ulaşım çalışmalarının ekosistem üzerine etkileri değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda, Bölge açısından önem atfedilen "Yeşil Yol Projesi"nde de, yol güzergâhı ıslah çalışmaları ile beraber yürütülmeli, proje orman ve yaban hayatı tahribatına yol açmayacak şekilde ilerletilmelidir. Arazi kullanım biçimine karar verilirken dikkate alınması gereken bir başka önemli unsur da iklim değişikliğidir.⁴⁷

Çevre kirliliği ve yaşam alanlarının tahribatı, av ve yaban hayvanlarının nesillerinin devamlılığına karşı kaçak ve usulsüz avcılıktan daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır.⁴⁸ Doğal yaşam alanlarındaki artan tahribat göz önünde bulundurulduğunda, TR90 Bölgesi'nde yaban hayvanlarının korunması adına koruma alanlarının tahsis edilmesi, orman tahribatının engellenmesi ve yabancı meyve üretimi konusunda orman içinde fidanlıkların oluşturulması, sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır. "Yaban hayvanı ve insan çatışmasını azaltmak için yerrinde koruma ve çoğaltma, yeterli olmayan alanlarda ise yaban hayvanı türlerinin üretilip yaşam alanlarına yerleştirilmesi faaliyetleri önem arz etmektedir."⁴⁹ Ayrıca, arıcılık veya diğer tarımsal faaliyetlerde yaban hayvanlarının insanlara, kovanlara veya mahsule zarar vermesi engellenirken yaban hayvanlarına zarar vermeyen dikenli tel, elektroşok vb. yöntemler kullanılmalıdır.

Türkiye’de, özellikle de deniz ürünleri avcılığının en yoğun yapıldığı TR90 Bölgesi’nde; kıyı deniz biyoçeşitliliği, tehdit altındaki türlerin dağılımı, doğal stoklar, yavru gelişme sahaları, habitatlar ve onları tehdit eden baskılar araştırılarak sürdürülebilir koruma ve kullanma planları oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, TR90 Bölgesi’nde, türü koruma altına alınan kırmızı benekli alabalık yavrularının kuluçkahanelerde yetiştirilmesi ve sonrasında doğal ortamına salınması örnek bir uygulama teşkil etmektedir. Karadeniz’deki deniz anası istilası, derelerdeki gökkuşacağı alabalığı gibi yabancı türlerin ekolojik ve ekonomik etkileri de dikkate alınması gereken bir diğer konudur.

2012 yılı içerisinde ülkemizin karasal korunan alan büyüklüğü 5 milyon 647 bin 568 hektar olup bu alanın ülke yüzölçümüne oranı %7,24’tür.⁵⁰ 2010 yılında Dünya karasal korunan alanın Antarktika hariç tüm karasal alanlara oranının %12,7⁵¹ olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’deki korunan alanların azlığı göze çarpmaktadır. TR90 Bölgesi’nin korunan alan oranı ise %3,4’tür. Hem dünya, hem de Türkiye ile kıyaslandığında Bölge’nin korunan alan miktarının artırılması bir zorunluluktur.

TR90 Bölgesi biyolojik çeşitlilik sıcak noktalarından ikisine (Artvin’deki Karçal Dağları ve Rize’deki Fırtına Deresi) ve Türkiye’nin ilk ve tek biyosfer rezervi olan Artvin iline bağlı Camili Havzası’na sahiptir.

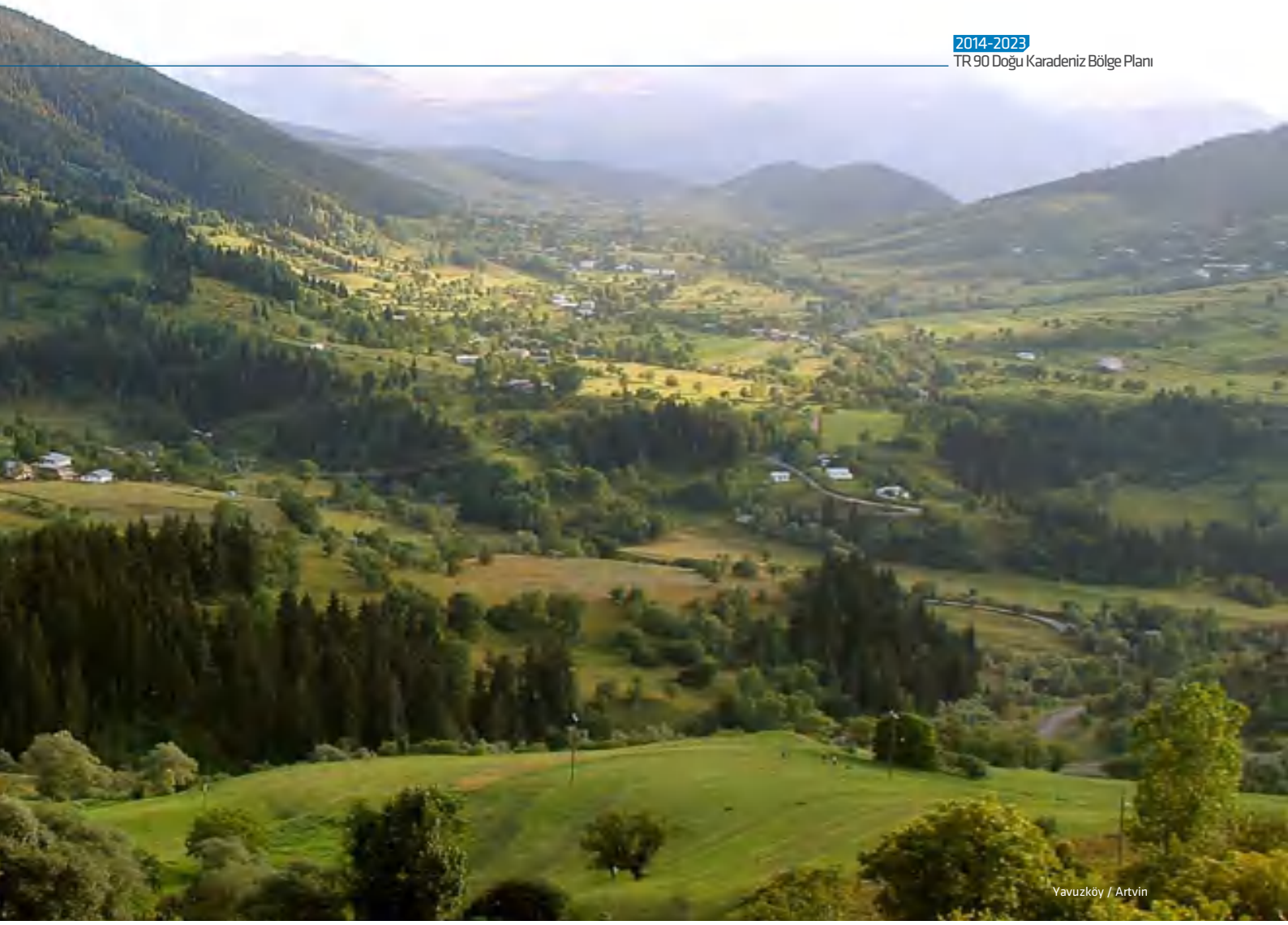
Tablo 4-46 TR90 Bölgesi'ndeki Korunan Alan Miktarı, 2013

	Adet	Alan (Ha)
Milli Parklar	4	77633,0
Tabiatı Koruma Alanı	4	1958,0
Tabiat Parkı	13	8508,0
Tabiat Anıtı	12	2,6
Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları	3	33084,0
Toplam	36	121185,6

Kaynak: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

Orman köyleri, köylülerin orman kaynaklarından yeterli ve sürdürülebilir gelir sağlayamamaları nedeniyle dışa göç vermekte ve bu nedenle ormanların korunması ve geliştirilmesinde orman köylülerinden faydalanılmamaktadır. Orman köylülerinin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi çalışmaları, sadece ormancılık sektörüne bağımlı olmaktan kurtarılarak bütünleşik kırsal kalkınma yaklaşımı ile hazırlanacak plan ve programlarla etkili ve sosyal refah bileşeni güçlü hale getirilebilecektir. Orman biyolojik çeşitliliğinden yararlanma konusundaki başarılı uygulamaların yaygınlaştırılması da yine bu minvalde uygulanabilecek tedbirlerdendir.⁵² Koruma stratejileri geliştirilirken doğrudan orman köylüleri ve özellikle kadınların bu sürece katılımının sağlanması gerekmektedir. Planlama ve proje tasarımı aşamalarında yöre koşulları ile katılımcıların bilgi birikimleri, becerileri, gelenek ve görenekleri, sosyo-ekonomik yapıları, tercih-

leri, faal nüfusun durumu, toplumsal cinsiyet değerlendirmeleri sürece entegre edilmeli ve bu yaklaşım uygulama esnasında da sürdürülmelidir. Başta Or-Köy olmak üzere çeşitli kuruluşlar tarafından kırsal kredi olanakları sağlanırken cinsiyet odaklı işgücü katılım oranları ve güç dengeleri tahlil edilmeli ve bilgilendirme toplantılarına kadınların da katılımı sağlanmalıdır. Yöre insanı ormanlar için bir tehdit olarak görülmemeli, koruma faaliyetleri beraber yürütülmeli, hem standart orman işçiliği sırasında oluşabilen hatalar hem de usulsüz faydalanmalar sırasında ormana verilen zararların azaltılması adına orman köylülerinin kalifiye olmaları sağlanmalı, bu şekilde sürdürülebilirlik açısından da orman köylüleri desteklenmelidir. Ayrıca ortak bilinci artırmak adına yaygın ve özgün eğitimde orman koruma konusunun ders müfredatına eklenmesi konusunda harekete geçilmelidir.

Yavuzköy / Artvin

4.2.4.2.3. Orman Kaynaklarından Faydalanma

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan temin edilen verilere göre Doğu Karadeniz Bölgesi'nde orman ürünleriyle ilgili toplam 119 firma bulunmaktadır. TR90 Bölgesi'nde Artvin ili en fazla orman alanına sahip olmasına rağmen, 2011 yılı orman ürünleri ihracatı sadece Trabzon ilinden, ithalatı ise sadece Trabzon ve Ordu illerinden yapılmıştır. Artvin ili Gümüşhane'den sonra bölgede en az sayıda orman ürünleri işletmesine sahip ildir. Trabzon'un ihracat yapılan tek il olmasının temel nedenleri firma sayılarının yüksekliği, ilde bulunan liman ve ilin lojistik imkânlarıdır. 24 adet firma ile "Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) saz, saman ve benzeri malzemelerde, örülerek yapılan eşyaların imalatı" sektöründe Bölge içindeki en fazla sayıda firmaya sahip Ordu ili ise Bölge'de en fazla orman ürünleri ithalatı yapan ildir.

TR90 Bölgesi'nde iklimsel etmenler dolayısıyla ormanlarda ölçek ekonomisi sağlanamamaktadır. Ormanların amenajman planları çerçevesinde her yıl alınması

öngörülen ürün miktarından hariç, değişik nedenlerle zarar gören ağaçlar da üretime verilmekte, bu da kaliteyi olumsuz etkilemektedir. Bölge ormanlarından faydalanmada yaşanan bir diğer zorluk da sosyal baskı dolayısıyla ormanların etkin kullanılamamasıdır. Bunun yanı sıra, orman işi miktarının az olmasından dolayı işin bölünmesi konusunda köylüler ve köyler arasında uzun süren anlaşmazlıklar yaşanmaktadır.⁵³ Trabzon'da amenajman planı olmasına rağmen ormanların yaklaşık %24'lük kısmına sosyal baskı nedeniyle girilememesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yasanın orman işlerinin birincil yüklenicisi olarak işaret ettiği orman köylüleri ve orman köy kalkındırma kooperatiflerinin kısıtlı kapasiteleri dolayısıyla günün şartlarına ve piyasa isteklerine uygun, ormancılık tekniğinin gerektirdiği üretim ve pazarlama modellerinin geliştirilmesi ile bilimsel ve ekonomik orman işletmeciliğinin yapılmasında zorluklarla karşılaşmaktadır.⁵⁴

⁵³Ormancılık ve Su Şurası, Ormanlardan Faydalanma Şura Çalışma Belgesi, 2013 / ⁵⁴A.g.e

4.2.4.2.3.1. Oduna Dayalı Orman Ürünleri

Orman ürünlerinin uluslararası ticaretinde önümüzdeki süreçte sertifika zorunluluğu getirilmesi kuvvetle muhtemeldir.⁵⁵ Sertifikalandırma nedeniyle maliyetlerin artması, enerji amaçlı oduna olan talepteki artış, bazı ülkelerin odun ihracatına uyguladıkları vergi ve yasaklar, artan odun arzına göre daha baskın gelecek uluslararası alanda fiyatları yukarı yönde seyretmesine neden olacağı düşünülmektedir. Orman ürünleri sanayisinin yerli girdi ihtiyacını gidermek için yoğun kültür yöntemleri kullanılarak endüstriyel dikimin desteklenmesi gerekmektedir.⁵⁶ Bölge ormancılık potansiyeli, bu öngörü ile beraber değerlendirilmeli ve katma değeri yüksek ürünler üzerine yoğunlaşmalıdır.

Orman ürünlerinin piyasaya sunulmasında orman yollarının rehabilite edilmesi, standartlarının yükseltilmesi ve her mevsim nakliyata imkân verecek şekilde çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bölge'nin fiziki şartları oduna dayalı orman ürünleri açısından elverişli değildir. Buna rağmen Bölge ladin ağaçları açısından ülkemizde önemli bir paya sahiptir. Ladin için, özellikle Maçka ilçesinde kurulacak bir borsadan istifade edilebilir.

4.2.4.2.3.2. Odun Dışı Orman Ürünleri (ODOÜ)

Orman ekosistemlerinin ürettiği odun ürünü ağaç gövdelerinde stoklanabilir niteliktedir. Ancak ODOÜ'ler her yıl faydalanma imkânı sunduğundan kırsal nüfus istihdamında ve kalkınmasında önemli rol üstlenmektedir.⁵⁹

Odun dışı orman ürünleri ihracatı dünya ölçeğinde bakıldığında son 10 yılda sürekli artış trendindedir. TR90 Bölgesinin ormanlarında çeşit ve miktar olarak oldukça fazla olduğu tahmin edilen odun dışı bitkisel ürünlerin ve gen kaynaklarının saha ve servet açısından henüz envanteri çıkarılmamış, dolayısıyla da planlaması gerçekleştirilememiştir. Odun dışı ürünler ile ilgili bölgede bazı bilimsel yayın ve çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bu çalışmalar envanter oluşturacak ve tüm bölgeyi temsil edecek tarzda birleştirilememiş ve ekonomik potansiyelin hayata geçirilmesi için kullanılamamıştır. "Türkiye'de; orman hayvansal ürünlerinin teşhisi, envanteri, kimyasal analizleri, ekstraktlarının çıkarılması gibi konularda üniversitelerde, araştırma kuruluşlarında çalışmalar yok denecek kadardır."⁶⁰ "Bu yayınların bir araya getirilmesi ve bölge genelini temsil edecek şekilde eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Envanter çalışmaları ile belirle-

Odun kompozitlerinin mobilya endüstrisinde, inşaat sektöründe, iç ve dış mekânlarda çok geniş bir kullanım yelpazesi vardır. Bölge'de emval özellikle inşaat sektöründe keresteye yönelik olup buna olan talep de giderek azalmaktadır. TR90 Bölgesi'nin orman ürünleri sanayinin ülke bazında aldığı pay %5'in altındadır. Arsin odaklanmasıyla Doğu Karadeniz genelinde yapılan araştırma sonucuna göre TR90'da orman ürünleri imalatı yapan işletmeleri %54 kapasite ile çalışılmaktadır.⁵⁷ Bu kapasite kullanım değeri ile uluslararası alanda rekabet etme imkânı bulunmamaktadır. Sayıca yeterli olan kereste imalat sanayisinde yeni işletmelerin kurulması yerine; üniversite, kamu, özel sektör işbirliğiyle yenilikçi orman ürünlerine yönelik Ar-Ge çalışmaları yoğunlaştırılmalı, bölge orman endüstrisi nitelik açısından geliştirilmeli, buna bağlı olarak da iç ve dış talep artırılmalıdır.

Ülkemiz koşullarında kolay yetiştirilebilecek çoğu süs bitkisi ithalat yoluyla karşılanmaktadır. İhtiyaç analizi yapılması ve hedef ülkelerin belirlenmesi sonrasında üniversite ve özel sektör işbirliği ve devlet teşvikleriyle fidan ihraç eden ülke konumuna gelinmelidir.⁵⁸

necek potansiyele göre bölgede yeteri kadar bulunması durumunda gelişmiş ülkelerde reçine, tanen gibi ürünlerin sentetik olanlarına getirilen kısıtlamalar fırsata çevrilmelidir."⁶¹ TR90 Bölgesi'nde ODOÜ kapsamında likapa olarak da bilinen mavi yemiş OGM tarafından üretim programına alınmış bulunmaktadır. Bu ürünün hasat planları tamamlanmış olup, konu ile ilgili çalışmalar da devam etmektedir.

Odun dışı orman ürünlerinin sürdürülebilirliği önemlidir. Bilinçsiz toplama ile sürdürülebilirlik zarar görmelidir. Sürdürülebilirlik için envanter çalışması ve sayısal haritaların yapılması, bu konuda çalışanların (toplamaı gerçekleştiren işçiler, Orman Genel Müdürlüğü (OGM) çalışanları, işletmeler) eğitilerek uzmanlaşmanın sağlanması gerekmektedir. ODOÜ'lerin ihracatında yapıldığı gibi toplayıcılar da sertifikalandırılmalı ve saklama süresi kısa olan ürünlerin ömrünün soğuk zincir uygulamaları ile uzatılması, temas ettiğinde zehir salgıladığı için mantarın poşetlere toplanmaması gibi birçok konuda bilinç oluşturulmalıdır. Konu ile ilgili tüm paydaşları kapsayacak toplantılar düzenlenmelidir.

Kaynakların sürdürülebilirliği sayesinde arzın sürdürülebilirliği, dolayısıyla da ODOÜ üzerine faaliyet gösteren sanayinin gelişimi sağlanabilecektir. Hali hazırda kayıt dışı olarak satılan pazar değeri yüksek ODOÜ'lerin toplanmasında işçilik probleminin yaşanmayacağı düşünülürse, değeri yüksek olanların korunmasına dair tedbirler acilen alınmalıdır. Arzın sürdürülebilirliği kapsamında, doğadan toplama işleminin emek yoğun olması ve TR90 Bölgesi'nde artan yaşlı nüfus gibi kısıtlayıcı etmenler de ekonomik değeri çok yüksek olmayan diğer ODOÜ'lerin toplanmasında dikkate alınması gereken noktalardandır.

ODOÜ'lerin ihracatından elde edilen toplam gelirden; OGM %3, orman köyleri %30 pay alırken; toplayıcılar, aracılar ve ihracatçılar ise %67'lik payı almaktadırlar. Bu dağılım amaç olarak belirlendiği halde OGM ve orman köylerinin toplam gelirden çok az bir pay aldığını göstermektedir. Bir diğer araştırmaya göre ise, odun dışı orman ürünlerinin ihracat gelirlerinin %7'si orman köylülerine gitmektedir.⁶²

"Üretici; öz sermaye yetersizliği, ürünün tamamının alınmaması, alınan ürün bedelinin geç ödenmesi gibi nedenlerle kooperatifleri veya diğer örgütlenme modellerini tercih etmemektedir ve bu nedenle aracılar oldukça rahat bir ürün alım satımı gerçekleştirmektedir."⁶³ Özellikle orman köylülerinin ODOÜ gelir potansiyellerinden yararlanmasının artırılması için orman teşkilatı, orman köylüleri ve diğer ilgili grupların katılımını da içerecek uygun modeller geliştirilmelidir. Giresun'da mantar potan-

siyeli, özellikle de ayı mantar potansiyeli yüksektir ve bu ürünler aracılar sayesinde önce İzmir'e, oradan da yurt dışına sevk edilmektedir. Bu ürünlerin TR90 bölgesinden doğrudan ihracat imkânı araştırılmalıdır. Ayrıca, ürünler daha çok hammadde niteliğinde satılmaktadır ve plansız, bilinçsiz, hatalı toplama ve muhafaza-taşıma sonucu bu ürünlerde ekonomik kayıplar oluşmaktadır. Katma değeri yüksek ürünler yurt dışında dönüştürülmekte ve büyük bedellerle tekrar ithal edilmektedir. Envanter çalışmalarından sonra ürün miktarının fizibilitenin uygun olması durumunda Ayı Mantarı gibi ODOÜ'leri bölgede işleyebilecek tesisler kurulmalı ve bu tarz işletmeler teşvik edilmelidir. Ayrıca yeni ürün tespiti, faydalanma ve işleme yöntemleri, maliyeti azaltacak ve değer kayıplarını önleyecek tedbirlerin araştırılarak uluslararası alanda rekabet edebilirlik devam ettirilmelidir.

Ormanlarda ilaçlama yapılmadığı için ODOÜ'ler organik ürün kapsamına girmesine rağmen bu ürünler ticari kapsamda yeterince değerlendirilmemektedir. Kuşburnu, kara üzüm, yaban mersini gibi belirli yerlerde ürün hadleri fazla olan ürünler ile pazarlama çalışmalarına başlanmalıdır. Bölge'de kayın mantarı yetiştiriciliği Artvin'de basit yöntemlerle yapılmaktadır ancak katma değer yaratmak için üretim seralara kaydırılmalıdır. Ayrıca Giresun'da da mantar üzerine önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Bununla birlikte Bölge'de yetişen ve hali ipliklerinin boyanması gibi değişik alanlarda kullanılabilen boyar bitkiler de endüstriyel amaçlarla değerlendirilmelidir.

⁶² Ormancılık Şurası, Ormanlardan Faydalanma Şura Çalışma Belgesi, 2013 / ⁶³ A.g.e

4.2.4.2.3.3. Tarımsal Ormançılık – Gıda Ormanları – Enerji Ormanları - Mesire Alanları - Eko-Turizm

Tarımsal ormançılık aynı arazi parçasından çok yönlü yararlanma olanaklarının araştırılması, aynı yerde tarım-orman ve hayvancılığın bir arada planlanması ve bu ürünlerin yetiştirilmesidir. Tarımsal ormançılık sayesinde bozuk alanların miktarı azalacak, erozyon engellenecek, biyolojik çeşitlilik korunacak ve çiftçinin geliri artacaktır.⁶⁴

TR90 Bölgesi'nde yabancı olarak yetişebilen özellikle ODOÜ kapsamına giren ürünler ile birlikte ceviz, kestane gibi orman ağacı özelliği taşıyan bitkilerin bir arada yetiştirilmesi de bir çeşit tarımsal ormançılık uygulamasıdır. Gümüşhane İli'ne ait olan pestil ve köme gibi yöresel ürünlerin hammaddeleri olan ceviz ve dut ile birlikte ODOÜ kapsamındaki kuşburnunun birlikte yetiştirilmesi tarımsal ormançılık uygulaması açısından örnek teşkil edebilir.

Sadece gıda üzerine olan tarımsal ormançılık uygulamaları dışında hayvancılığı ve arıcılığı kapsayan uygulamalar da vardır. Kestane, yalancı akasya ve çamdan oluşan ve çiçekli ağaçlarda erkenci, normal ve geç çiçek

açan ıslah edilmiş varyetelerin kullanımı ile bal üretiminde lider olan TR90 Bölgesi'nin verimi ve üretimi daha da artırılabilir. Bu tarz ormanların oluşturulması ile ormanın ağaç türüne göre balda isimlendirme ve coğrafi tescil belgelendirmesi sayesinde markalaşma gerçekleştirilebilir.

Eko-turizm TR90 Bölgesi'nde gelişim potansiyeli gösteren ve ormanlardan faydalanma açısından önemli bir sektördür. Camili Biyosfer Rezervi, son on yılda yapılan uygulamalarla Türkiye'nin en önemli eko-turizm noktalarından biri hâline gelmiştir. Çevreye duyarlı eko-turizmin Camili örneğinde olduğu gibi Bölge'yi kalkındırdığına dair çalışmalar bulunmaktadır. Eko-turizm ile beraber Bölge'ye daha fazla turist çekecek bir konsept oluşturulmalıdır.

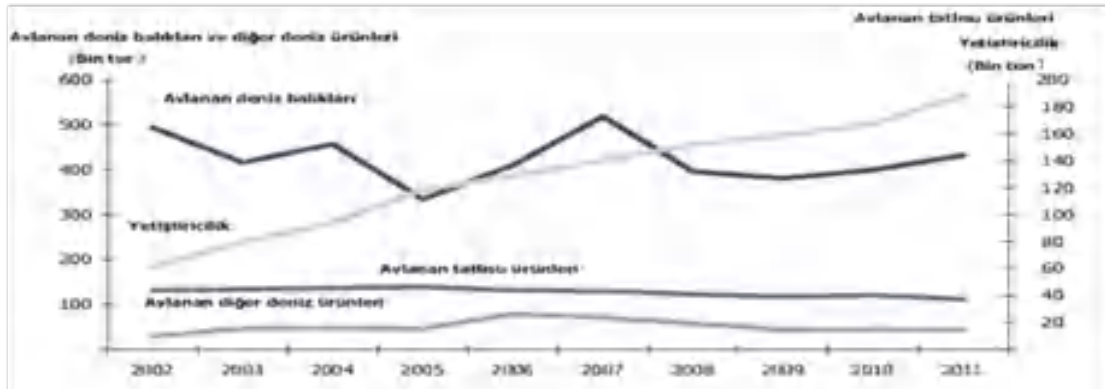
Kent nüfusunun özellikle faydalanabileceği orman alanı, kent ormanları ve mesire yerleridir. Nüfus durumu göz önünde bulundurulduğunda Trabzon başta olmak üzere Bölgede kent ormanına ve mesire yerlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.4.3. Balıkçılık⁶⁵

Türkiye'nin toplam su ürünleri üretiminin 2/3'ünden fazlası Doğu Karadeniz Bölgesi'nden elde edilmektedir. Karadeniz'den elde edilen ekonomik değeri yüksek su ürünlerini hamsi, çaça, istavrit, palamut, lüfer, barbunya, mezigit, kalkan, deniz salyangozu ve kum midyesi oluşturmaktadır. Bölge'de deniz balıkçılığına dayalı olarak gelişmeye başlayan su ürünleri sektörü kültür balıkçılığı, pazarlama, işleme ve değerlendirme gibi faaliyetler ile daha da önemli bir sektör haline gelmiştir.

Yıllar bazlı üretim miktarları göz önünde bulundurulduğunda artan nüfus karşısında arz artışının doğal stokların zorlanarak avcılık yoluyla değil yetiştiricilik yoluyla sağlandığı görülmektedir. Dünyada en hızlı büyüyen gıda üretim sektörlerinden biri olarak gösterilen su ürünleri yetiştiriciliğinin sektör genelinde 68-70 milyon kişiye istihdam sağladığı tahmin edilmektedir.⁶⁶

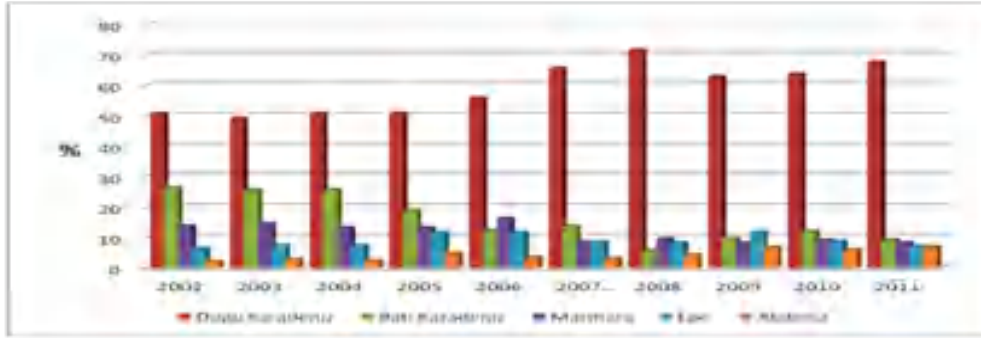
Grafik 4-45 Türkiye'de Su Ürünleri Üretimi, 2002-2011

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri

2011 yılı verilerine göre avcılık yoluyla elde edilen 432.246 ton toplam balık üretiminin %77'si Karadeniz'den karşılanmıştır. Son on yıllık süreçte Doğu Karadeniz Bölge'sinin toplam deniz balıkları üretiminde %50 ila %70 oranlarında değişen bir pay aldığı görülmektedir. 2011 yılında ise 293.263 ton deniz balıkları üretimiyle Türkiye üretiminin %68'ini karşılamıştır.

Grafik 4-46 Bölgelerin Avcılık Üretiminden Aldıkları Paylar, 2002-2011

Kaynak: TÜİK Su Ürünleri İstatistikleri

TR90 Bölgesi'ndeki en büyük avcılık hamsi stokları üzerinden yapılmaktadır. Hamsi stoklarının yalnızca kış döneminde sürü oluşturması ve Türkiye kıyı şeridinde dar bir alanda göç yapması, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere göre çok büyük bir avantaj sağlamaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde hamsi üretimi diğer ürünlere göre ilk sırada yer almaktadır.

TR90 Bölgesi için Türkiye kıyılarında, özellikle de Doğu Karadeniz'deki hamsi avcılığının balıkçılık sektörü içerisindeki üstünlüğü, Bölge illerinin balıkçılık ekonomisi açısından tartışmasızdır. Son yıllarda hamsi sürülerinin Türkiye kıyılarını erken terk etmesi bölgesel hamsi gırgır balıkçı filosunu da yakından ilgilendirmektedir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren özellikle Gürcistan sularında hamsi avlayan Bölge'deki büyük balıkçı teknelerinin bu ülkedeki hamsi kotalarını işletirken karşılaştığı mevzuata yönelik problemlerden, buradaki stokun varlığına kadar birçok konu Bölge'nin balıkçılık ekonomisi ile birinci derecede ilişkilidir.

Bölge'de avlanan diğer deniz ürünlerinin başında sadece dış pazarlara yönelik olarak gerçekleştirilen, özellikle AB pazarları için önemi olan kum midyesi ile Japonya'ya ihraç edilen deniz salyangozu gelmektedir.

Yıllar itibariyle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde balıkçı filolarının teknolojik ve fiziksel açıdan (jeneratör, radar, sonar, eko sounder, gps satalayt ve telsiz kullanımı) kapasitelerinde artış meydana gelmiş, kontrolsüz büyüme doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturarak stoklar

ile balıkçı filosu arasındaki dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bununla birlikte balıkçı teknelerinde yaygınlaşan soğuk muhafaza odaları ve jeneratör kullanımı ise soğuk zincirin sağlanması ve dolayısıyla kalitenin korunması açısından önemlidir.

Yıllar bazlı üretim verileri incelendiğinde aşırı avlanma ve doğal stokların zorlanması sebebiyle üretim miktarlarının değişken olduğu ve genel olarak avcılık yoluyla yapılan üretimin düşüş gösterdiği görülmektedir. Son yıllarda uygulamaya konulan av yasakları ve türler için belirlenen avlanma boyutları ile doğal stokların korunması ve sürdürülebilir üretimin sağlanabilmesi için adımlar atılmıştır. TR90'da Karadeniz Sahil Yolu'nun inşası ile beraber modern bir biçime dönüşen barınaklar sayesinde av ürünlerinin karaya çıkış noktaları kontrol altına alınmış böylece hem kaynakların optimum kullanımında, hem stokların etkin yönetiminde, hem de yasadışı balıkçılığı önlemede başarı sağlanmıştır.

Bölge'deki akarsularda bulunan ve bu sulara yumurtlayan, kırmızı benekli alabalık olarak da bilinen Karadeniz Alabalığı (*Salmo trutta labrax*) Türkiye'nin endemik balık türlerinden birisidir ve avlanması yasaktır. Karadeniz Alabalığı'nda olduğu gibi mersin balıkları da Bölge'de bulunan büyük akarsulara üreme amaçlı göç etmektedir ve nesil koruma altındadır. Bu türlerin yetiştiriciliğinde ise ruhsatlı üretim aşamasına gelinmiştir.

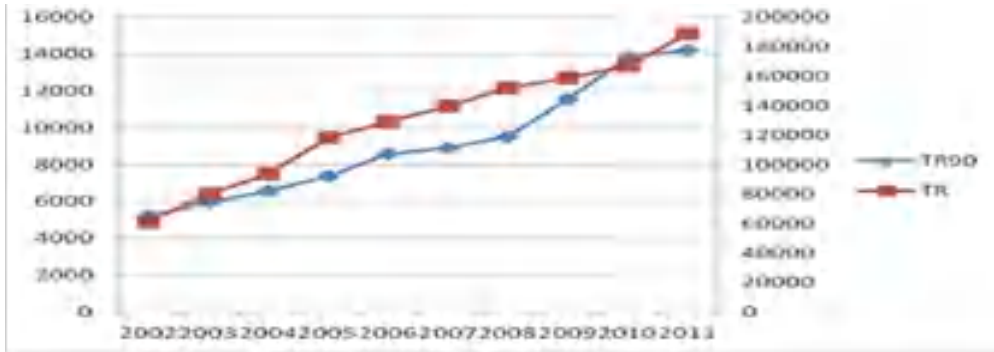
Bölge avcılığın yanında karada, baraj göllerinde ve denizde kültür balıkçılığı açısından da önem arz etmektedir. Bununla birlikte çok sayıda akarsuya sahip olmasına rağmen arazi yapısının dik yamaçlardan oluşması ve kıyı şeridinde rüzgâr ve dalgalardan korunaklı alanların bulunmaması gibi etkenler nedeniyle yetiştiricilikte Ege ve Akdeniz Bölgelerinden sonra yer almaktadır.

Doğu Karadeniz akarsu havzasını oluşturan çok sayıda nehir ile Çoruh Nehri Havzası'nın yer aldığı bölgede su kaynaklarının uygun ve yeterli oluşu iç sularda alabalık üretimini olumlu yönde etkilemektedir. 2011 yılında Bölge yetiştiricilikte 14.199 tonluk üretimiyle Türkiye üretiminin %7,5'ini sağlamıştır. Bölge'de yoğun olarak alabalık üretilmekte olup %7 oranında levrek de yetiştirilmektedir. İç su ve denizde yetiştiriciliği yapılan alabalık üretimi ise toplam üretimin %93'ünü (iç su %39, deniz %54) oluşturmaktadır. Denizde alabalık üretiminin ta-

mamı ve levrek üretiminin ise %2'si TR90 Bölgesi'nde üretilmektedir. Bölge'deki çiftliklerin çoğunluğu küçük ölçekli olup su, arazi şartları ve pazarlama olanakları bu işletmelerin kapasitelerini belirleyici faktörlerdir. Son yıllarda, Türkiye'de ve özellikle Karadeniz Bölgesi'nde su ürünleri yetiştiriciliği konusunda oldukça önemli gelişmeler meydana gelmiş, bu sektörde birçok yeni işletme faaliyete geçmiştir. Toplam kapasite göz önüne alındığında 2011 yılında toplam üretim kapasitesinin ancak %55'inin kullanıldığı görülmektedir.

Kültür balıkçılığı ile Bölge ekonomisine katkı, avcılığın yapılamadığı zaman dilimlerinde piyasaya balık arzı dolayısıyla da sürdürülebilirlik sağlanmakta, doğal stoklar üzerindeki baskı ise hafifletilmektedir. Üretim tesisleri özellikle yem ve balık işleme tesislerinin gelişmesine turizmde de çeşitliliğin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Grafik 4-47 TR90 Bölgesi ve Türkiye Yetiştiricilik Üretimi (ton), 2002-2011

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri

4.2.4.4. Değerlendirme

Bölge'de çiftçi küçük ölçekli ekonomik yapı sergilemekte olup tarım ve hayvancılık çiftçilerin birçoğunun birincil geçim kaynağı değildir. Bu yüzden tarım ve hayvancılık üzerine ihtisaslaşma gerçekleşmemektedir. Arazi yapısı parçalı ve küçüktür. Eğimli arazi makineleşmeyi engellemektedir. Aile tipi işletmecilik sebebiyle verim azalmakta, hem bitkisel üretimde, hem de su ürünleri dâhil hayvancılıkta uzmanlaşma sağlanamamaktadır.

Bölge'nin meyvecilik alanında önemli bir potansiyeli vardır. Özellikle Artvin ve Gümüşhane'deki verim değerleri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Çay, kivi ve fındık Bölge'nin en önemli tarım ürünleridir. Fındıklıklar ve çaylık alanların birçoğu ekonomik ömürlerini tamamladıkları için rehabilite edilmelidirler. Çayda kalite problemi ile beraber işçilik maliyetleri, fındıkta arz edilen miktardaki dalgalanmalar, kivide de hasat sonrası işletmelerin yetersizliği bu

ürünlerin ihracatını olumsuz etkilemektedir.

Güneşlenme süresinin yetersizliği sebebiyle Bölge'de sadece turfanda amaçlı seracılık faaliyeti yapılabilmektedir.

Kesme çiçekçilikte Bölge lojistik açıdan avantaja sahip olmasına rağmen yeterli seviyede üretim miktarına ulaşamadığı için ihracat istenilen seviyede değildir. Kesme çiçekçiliğin yaygınlaştırılması ile lojistik avantajı daha iyi kullanılabilir.

Bölge'de tarla bitkileri ve sebze üretimi yeterli seviyede değildir. Yem bitkileri üretimi oldukça azdır. Su ürünleri ve hayvancılıkta yem ihtiyacı bakımından Bölge dışına bağımlılık son derece yüksektir. Bu nedenle yetiştiricilik pek ekonomik olmamaktadır. Mera potansiyelinin etkin kullanımı için yasal düzenlemelere ve toplumda bilinçlendirmeye ihtiyaç vardır. Ayrıca fındık altı otlar gibi alternatif yerel kaynaklar da yem olarak kullanılmalıdır.

Yem maliyeti, büyük pazarlara olan uzaklık, yatırım için uygun arazinin azlığı ve hayvanlarda görülen üst solunum hastalıkları sebepleriyle Bölge'de kanatlı sektörü gelişmemiştir. Kültür ırklarının birçoğunun Bölge'ye uyum sağlayamaması nedeniyle büyükbaş hayvanların ürünlerinde de verimsizlik söz konusudur. Bununla birlikte, Bölge'de yaşanan nüfus ve gençlerin göç etmesi hayvancılık faaliyetleri giderek azalmasına yol açmaktadır. Arıcılıktaki en önemli problemler ise gezginci arıcıların barınma şartlarının uygunsuz olması, meralardan istifade noktasında koruyucu kanunlara rağmen uygulamada arıcıların sıkıntılarının devam etmesi, eski yöntemler ile üretim yapılması, kaliteli ana arının kullanılmaması ve bilinçsiz ilaç v.b. maddelerin kullanımınıdır.

Tarım ürünlerinin pazarlanması bir başka önemli sorundur. Uygun bir pazar bulunmaması veya pazarı olan ürünler olsa dahi nasıl pazarlanacağı, ürünün nasıl yetiştirileceğinin, ürün yetiştirildiğinde ne kadar kazanç elde edileceğinin veya ürünün nasıl işleneceğinin bilinmemesi sebebiyle farklı ürünler yetiştirilmekte veya yetiştirilenler ekonomiye kazandırılmamaktadır. Üretim planlaması olmaması nedeniyle de Bölge'de fındık ve çay tarımına bağımlılık oluşmakta, ilave ürünler ile ek gelir getirici modeller uygulanamamakta, sanayiye sürdürülebilir bir şekilde ham madde temin edilemediği için de gıda işleme sanayi gelişmemektedir. Su ürünlerinde denizlerdeki stokların bilinmemesi, ormancılıkta da odun dışı orman ürünlerinin envanter çalışmalarının tamamlanmaması nedeniyle etkin bir planlama yapılamamaktadır. Ürünler kaliteli olmalarına rağmen coğrafi tescil sistemi ile tescillenmediği ve markalaşmaya gidilmediği için etkin olarak pazarlanamamaktadır. İşlenmiş ürünlerde çeşitlendirme yoluyla pazarlama olanakları geliştirilebilir.

Hasat sonrası tesislerin yetersizliği nedeniyle hem su ürünlerinde, hem fındıkta, hem de kivide fiyatlar dolayısıyla da üreticinin geliri piyasaya aynı anda arz edilen ürün dolayısıyla azalmaktadır. Bölge'de ürünlerin pazarlanmasını temin edecek, hasat sonrası depolama ve paketleme işlemlerini gerçekleştirecek çiftçi birlikleri şeklinde bir örgütlenme modeli geliştirilememiştir.

Bölge'de su ürünleri tüketimi Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen dünya ortalamasının altındadır. Tüketimin az olması ve taze tüketme eğilimi nedeniyle su ürünleri işleme sektörü sadece ihracata dayalı çalışmakta ve fazla gelişmemektedir. İşleme

Bölge'de ürünlerin pazarlanmasını temin edecek, hasat sonrası depolama ve paketleme işlemlerini gerçekleştirecek çiftçi birlikleri şeklinde bir örgütlenme modeli geliştirilememiştir.

ve depolama tesislerinin yetersiz olması sebebiyle avlanma sezonunda yüksek miktarda ürün arzı fiyat istikrarsızlığına sebep olmakta ve ürünlerin balık unu ve yağı fabrikalarına yönlendirilmesine sebep olmaktadır.

Bölge ormanları fonksiyonlarına göre en fazla ekolojik amaçlarla kullanılmakta olup Bölgedeki bozuk orman oranı ülke ortalamasının üzerindedir.

Kırkanatlı böcekler başta olmak üzere erozyon; HES ve onlara ait enerji nakil hatları; dağınık yerleşme yapısı gösteren evlerin, mezarların ve yaylaların bağlantısını gerçekleştiren yollar; taş ve maden ocakları; doğal gaz ve petrol boru hatları; katı atık depo alanları; çevre kirliliği ve yaşam alanlarının tahribatı Bölge orman varlığını ve bütünlüğünü bozan, doğal yaşamı tehdit eden unsurlardır. Artvin'de başarı sağlanmasına rağmen, Bölge'nin diğer illerinde mücadele devam etmekte, zararlı yüzünden kuruyan ağaçlar ise emval olarak değerlendirilmektedir. Orman bütünlüğünü bozan unsurlar için de kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır. Bölge'nin su ekosistemleri için ise biyoçeşitlilik, tehdit altındaki türlerin dağılımı, doğal stoklar, yavru gelişme sahaları, habitatlar ve onları tehdit eden baskılar araştırılarak sürdürülebilir koruma ve kullanma planları oluşturulmalıdır.

Kadastro çalışmalarının henüz bitirilememiş olması, mülkiyet sorunlarının devam etmesi, bir takım sosyal baskılar TR90 Bölgesi'nde ormanlardan yeterince faydalanılmasını engellemektedir.

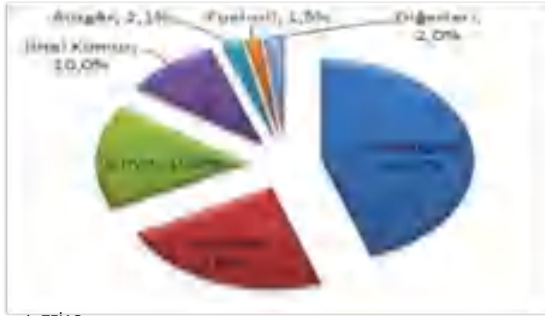
Bölge'de oduna dayalı orman ürünleri potansiyeli ülke geneline göre çok gelişmiş değildir. Sayıca yeterli olan kereste imalat sanayisinde yeni işletmelerin kurulması yerine; üniversite, kamu, özel sektör işbirliğiyle yenilikçi orman ürünlerine yönelik Ar-Ge çalışmaları yoğunlaştırılmalı, Bölge orman endüstrisi nitelik açısından geliştirilmeli, buna bağlı olarak da iç ve dış talep artırılmalıdır. Özellikle likapa, mantar türleri, sanayide kullanılacak tıbbi bitkiler ve boyar bitkiler başta olmak üzere dış ticaret hacmi gün geçtikçe artan odun dışı orman ürünlerinde ise bölge potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Gerekli planlamanın yapılması ve sürdürülebilir faydalanmanın sağlanması için ODOÜ envanter çalışmaları acilen tamamlanmalı, ardından da ODOÜ'lerin ekonomiye kazandırılması adına ürünlerin muhafazası, sertifikalandırılması, işlenmesi ve organik ürün kapsamında değerlendirilmesini içerecek şekilde pazarlanması üzerine çalışmalar yürütülmelidir.

4.2.5. Enerji

Sürekli ve istikrarlı büyüme süreci içinde kritik bir öneme sahip olan enerji arzı ve güvenliği için gelişmiş ülkeler kendi kaynaklarını değerlendirmeye ağırlık vermektedir. Bu kapsamda Türkiye’de de kaynakların verimli ve etkin bir şekilde kullanılarak enerji arzında dışa bağımlılığı azaltıcı tedbirlere ağırlık verilmektedir.

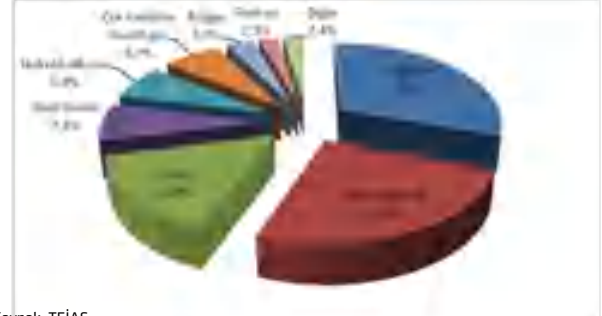
Türkiye’nin enerji üretiminin %25,16’sı yenilenebilir kaynaklar olarak nitelendirilen hidrolik (%22,8), rüzgâr (%2,1) ve jeotermal (%0,29) kaynaklardan; kalan %74,84’ü ise fosil yakıt kaynakları olarak adlandırılan termik (doğal gaz, linyit, kömür, fuel oil, motorin, asfaltit, nafta gibi) kaynaklardan sağlanmaktadır. Dışa bağımlılığı azaltmak için son yıllarda hem rüzgâr ve jeotermal kaynakların enerji üretiminde kullanımına ilişkin hem de bunu destekleyici nitelikte nükleer enerji kullanımı için çalışmalar yapılmaktadır (DSİ 2011 Faaliyet Raporu).

Grafik 4-48 Türkiye’de Enerji Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı, 2011

Kaynak: TEİAŞ

Grafik 4-49 Türkiye’de Enerji Üretiminin Kurulu Güce Göre Dağılımı, 2011

Kaynak: TEİAŞ

Bölge, mevcut hidrolik ve termik enerji kaynaklarına ek olarak biyokütle ve rüzgâr enerjileri üretimi için de kayda değer bir potansiyele sahiptir. Biyokütle enerjisinin değerlendirilmesi hususunda, Bölge’de üretim tabanı güçlü olan fındık ve çay artıkları ile pelet üretimi ve kızılâğaç gibi Bölge’de hızlı yetişmesi mümkün olan ağaç türleri ile oluşturulacak enerji ormanları TR90 için potansiyel yerel enerji kaynaklarıdır. Ordu ili de yüksek seviyede kullanılabilir rüzgâr enerjisi potansiyeli taşımaktadır.

Tablo 4-47 TR90 İlleri Elektrik Üretim, Tüketim, Yatırım Miktarı, Santral ve Kurulu Kapasite Verileri, 2011

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	G.Hane	TR90
Toplam Kurulu Güç(MW)	744,98	452,41	949,86	742,22	1.673,90	697,54	5.261
İşletmedeki Kur. Güç (MW) (Şubat 2011)	188,82	111	118,01	219,62	582,37	289,94	1.510
Toplam Santral Sayısı	59 adet HES	18 adet HES	45 adet HES	31 adet HES	34 HES, 1 Termik	14 adet HES	201 HES, 1Termik
Öngörülen Üretim (Bin kWh/Yıl)	2.688.851	1.499.072	3.085.704	2.841.184	4.161.826	2.033.091	16.309.728
Toplam Kurulu Güç artışı %	74398	-	1175	3890	260	271	800
İşletmedeki Kur. Güç artışı %	18782	-	58	1081	25	54	200

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

Bölge enerji tüketim değerleri incelendiğinde, Türkiye ve TR90'in toplam enerji tüketimlerinin sırasıyla 186.099.551 ve 1.195.777 MWh olduğu görülmektedir. Enerji tüketiminin kullanım alanlarına göre dağılımında TR90 Bölgesi'ndeki mesken elektrik tüketimi, sokak aydınlatması ve resmi daire tüketimlerinin toplam tüketim içindeki payları ülke geneline göre daha fazla, sanayi tüketiminde ise daha azdır. TR90 Bölgesi'nde Sokak aydınlatmasında kişi başına yıllık tüketim yaklaşık 99 kWh iken; Türkiye ortalaması 53 kWh olarak ger-

çekleşmiştir. Bu belirgin farklılık dağınık yerleşimin bir göstergesidir. TR90'da kişi başına sanayi yıllık elektrik tüketiminin ülke ortalamasının yaklaşık üçte biri olması ise sanayi sektörünün ülke geneline göre Bölge'de yeterince gelişmediğini göstermektedir. Özellikle Trabzon ve Rize illerinin kişi başı mesken enerji tüketiminde ülke ortalamasına göre daha fazla değere sahip olmaları enerji verimliliği konusunda farkındalık çalışmaları başta olmak üzere ilgili tedbirler alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4-48 Türkiye ve TR90 İlleri Elektrik Tüketimlerinin Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı ve Kişi Başı Elektrik Tüketim Değerleri, 2011

	Türkiye	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	G.Hane	TR90	
Toplam tüketim	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	
Resmi daire	3,91	6,99	5,52	4,14	5,26	7,80	6,33	5,98	
Sanayi işletmesi	47,28	19,59	32,22	12,38	35,07	36,66	34,16	26,50	
Ticarethane	16,40	18,20	15,18	18,00	18,34	11,86	13,11	16,63	
Mesken	23,79	43,32	37,54	45,66	34,74	29,96	32,30	39,12	
Tarımsal sulama	2,05	0,06	0,01	0,04	0,00	0,04	0,25	0,04	
Sokak aydınlatma	2,14	6,02	7,25	10,63	3,02	5,34	8,89	6,57	
Diğer	4,43	5,82	2,29	9,14	3,57	8,35	4,96	5,16	
Kişi Başı (kWh)	Toplam tüketim	2490	1579	1397	1229	1874	1929	1350	1518
	Sanayi tüketimi	1177	309	450	152	657	707	461	402
	Mesken tüketimi	592	684	525	561	651	578	436	594

Kaynak: TÜİK

4.2.5.1 Fosil Kaynaklar ve Elde Edilen Enerji

Petrol, gaz ve kömür fosil yakıtları oluşturmaktadır. TR90 Bölgesi'nde fosil kaynak olarak sadece kömür bulunmakta, ancak bu rezervler yeterince değerlendirilmemektedir. Petrol ve gaz kaynağı ise hâlihazırda bölgede tespit edilememiştir, fakat arama çalışmaları özellikle deniz tabanında devam etmektedir. Söz konusu kaynakların bulunması durumunda, Bölge'nin stratejik önemi artacaktır.

Türkiye'de kömür kaynaklarının 2011 yılı itibari ile yalnızca %37'si değerlendirilmekte olup Ulusal Enerji Stratejisi kapsamında yerli kömür kaynaklarından daha fazla istifade edilmesi amaçlanmaktadır.

TR90 Bölgesi'nin 50 MW kurulu güce sahip ve fuel oil yakıtlı olan tek termik santrali Artvin Hopa'dadır. 2005-2010 yılları arası üretim yapmamış olan termik santralin 2003 ve 2011 yılı üretimi 1 GWh'dir.⁶⁷

⁶⁷ EÜAŞ Elektrik Üretim Sektör Raporu, 2011

Harita 4-10 Tamamlanan-Devam Etmekte Olan-Planlanan Doğalgaz Hatları, 2013

Kaynak: BOTAŞ

Türkiye’de doğalgaz tüketiminin dağılımına bakıldığında yaklaşık %50’sinin elektrik üretiminde, %25’inin sanayide ve kalan %25’inin de ısınma amaçlı kullanıldığı görülmektedir. TR90 Bölgesi’nde ise doğalgaz sadece ısınma amaçlı kullanılmakta olup yeterli altyapının oluşturulması ile sanayide de doğalgaz kullanımı gerçekleştirilebilecektir.

TR90 Bölgesi’ne en yakın doğalgaz boru hatlarından ilki Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı’dır. TR90 Bölgesi’nde sadece Ordu ili merkezinin doğusundaki ilçeler bu hatтан faydalanmaktadır. Diğer hat ise Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) hattı üzerinde yer alan ve İran doğalgazının da Erzurum’da entegre edildiği TR90 Bölgesi’nin güneyinden geçen hattır. Ordu il merkezi ve batısındaki tüm

TR90 Bölgesi’ne BTC hattından gaz akışı sağlanmaktadır. Artvin merkeze ulaşacak hat ise Ardahan-Şavşat-Artvin bağlantısı ile gerçekleştirilecektir. TR90 Bölgesi’nde Artvin ili haricindeki şebeke ağları hazır hale gelmiştir. TR90 Bölgesi’nde engebeli arazi ve dağınık yerleşimden kaynaklanan yüksek sabit maliyetler söz konusudur. Bu durum, bölgede boru hatlarının döşenmesinin ve dolayısıyla doğalgaz kullanımının yaygınlaşmasını geciktiren sebeplerden birisidir. TR90 Bölgesi’nde aşırı engebeli arazi ve az nüfus yoğunluğu nedeniyle altyapı maliyetlerinin çok yüksek olacağı bazı ilçelere doğalgaz hattı döşenmesi yerine buralarda Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) kullanılması çözüm için bir alternatiftir.

Harita 4-11 İller İtibarı ile Doğalgaz Arz Durumu, 2012

Kaynak: BOTAŞ

Petrol ve doğalgaza alternatif olarak düşünülen kaya gazı, kayaçların gözeneklerinde yer alan az miktardaki doğal gazlardır. Türkiye'nin doğalgaz ve petroldeki dışa bağımlılığı ve 2023 hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyacağı enerji miktarları göz önünde bulundurulduğunda, kaya gazı ülkemiz için ayrıca önem kazanmaktadır. 2013 yılına kadar yapılan çalışmalarda TR90'da kaya gazı potansiyeline dair bulgulara henüz rastlanmamıştır. Benzer şekilde küresel ölçekte gündeme gelen bir diğer alternatif enerji kaynağı da hidrojen sülfürdür. Enerji kaynağı olarak kullanımı hususunda araştırmaların devam ettiği hidrojen sülfürde en zengin rezerv Karadeniz'dedir. Bu kaynağın da etkin bir şekilde enerji üretiminde kullanılabilir seviyeye gelmesi durumunda ilerleyen yıllarda bölge ve ülke enerji arzında önemli katkı sağlayabilecektir.

4.2.5.2 Yenilenebilir Enerji ve Türleri

Dünya genelinde sera gazı salınımının çok büyük bir bölümü (%75-90) enerji üretimi faaliyetleri sonucunda gerçekleşmektedir. Doğal çevre üzerinde ciddi bir tehdit unsuru olan iklim değişikliği ile mücadelede en önemli tedbir yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygın kullanımı olacaktır. Bu anlayışla, Türkiye'de 2023'e kadar elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payının yüzde 30'a çıkarılması planlanmaktadır.

TR90 Bölgesi yükselti ve akarsu debisinin elverişliliği ile yüksek hidroelektrik enerjisi, biyokütle enerjisi-ne çevrilebilecek bitki ve artıklarının fazlalığı nedeniyle de yüksek biyokütle enerjisi potansiyeline sahiptir. Bölgede yenilenebilir enerji kapsamında özellikle Ordu ilinde iyi seviyede kurulabilir rüzgâr enerjisi potansiyeli de vardır. Diğer taraftan, mevcut teknolojiler ışığında TR90 Bölgesi güneş, jeotermal ve deniz dalga enerjileri açısından rantabl üretim için uygun görülmemektedir.⁶⁸

4.2.5.2.1. Hidroelektrik Enerjisi

Türkiye'deki hidroelektrik potansiyeli teorik olarak 433 milyar, teknik olarak ise 216 milyar kWh'tır. İşletmeye alınan 303 adet hidroelektrik santralin kurulu gücü 17.372 MW ve ortalama yıllık üretimi 62.000 GWh'tır. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) 2011 verilerine göre, Hidroelektrik enerjisi ülke elektrik üretimindeki %22,8'lik payı ile önemli bir yer tutmakta olup TR90 Bölgesi bu üretimin %12,9'unu karşılamaktadır.⁶⁹

2012 yılı itibarıyla TR90 Bölgesi illerinde tesis kurmak için EPDK'dan alınan lisans sayısı 262, işletmeye geçen lisans sayısı ise 61'dir. Lisansların işletilememesinin başlıca sebepleri; enerji yatırımlarının sosyal ve çevresel etkilerinden kaynaklanan toplumsal ve hukuki direnç, mevzuattan kaynaklanan izin ve onay süreci sorunları, fiziki bağlantı sorunları, yenilenebilir enerjiye yönelik teşviklerin yetersizliği, projelerin onay ve kabul işlemlerinin uzun sürmesi ve finansman temininde yaşanan darboğazlardır.

Bütüncül havza planlarının yapılmadan lisanslama ve işletme aşamalarına geçilmesi, HES yatırımlarını başlangıçtan itibaren olumsuz sonuçlara açık hale getirmektedir. Bütün havzalarımız için %10 olan can suyu salınım oranı önemli bir sorun teşkil etmektedir, bu oranın havza özgünlüğüne göre tekil olarak belirlenmesi gerekmektedir. Havza planlaması, etkili çevresel

ve sosyal etki değerlendirme, yasal sınırlara riayet edilmesi, denetim ve caydırıcı ceza mekanizmaları, yatırım alanlarında sosyal hazırlık ve tüm bu süreçlerin gerçek anlamda katılımcı olarak yürütülmesi için yerel halk, sivil toplum, devlet ve yatırımcı firma arasında hakaniyetli bir temsil zemininde eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması, söz konusu enerji projelerinin kısa vadeli hesaplarla uzun vadeli ve geri dönüşü olmayacak kayıplara sebep olmasını engelleyecek; enerji yatırımlarının turizm gibi diğer güçlü sektörlerin aleyhinde gelişmesini kontrol edecek, sosyal diyalog ve koruma-kullanma dengesi ilkeleriyle yerli ve yenilenebilir enerji arzını güçlendirecektir.

⁶⁸ Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, 2012-2023 / ⁶⁹ DSİ 2011 Faaliyet Raporu

4.2.5.2.2. Rüzgâr Enerjisi

Doğal, yenilenebilir, temiz ve sonsuz bir güç kaynağı olan rüzgâr enerjisi santrallerinin bakım ve işletme maliyetlerinin düşük olması sebebiyle enerji üretiminde önemli bir kaynaktır.⁷⁰

TR90'da rüzgâr enerji santralleri Ordu ili dışında verimli görünmemektedir. Rüzgâr hız dağılımları, kapasite faktörü dağılımları, rüzgâr enerjisi santrali kurulabilir alanlar, mevcut trafo merkezleri ve enerji nakil hatları gibi faktörlerin göz önünde bulundurulması ile belirlenen rüzgâr enerjisi santrali güç kapasiteleri aşağıdaki tabloda bölge illeri bazında verilmiştir.⁷¹

Tablo 4-49 TR90 Bölgesi'nde Kurulabilecek Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli

İller	Kurulabilecek Toplam Alan (km ²)	Kurulabilecek Toplam Kurulu Güç (MW)
Artvin	1,96	9,76
Giresun	32,1	160,48
Gümüşhane	0,21	1,04
Ordu	455,15	2.275,76
Rize	0	0
Trabzon	3,38	16,88

Kaynak: Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü

Türkiye'nin 2023 rüzgâr enerjisi kullanım hedefinin 20.000 MW olduğu düşünülürse, Ordu ilinin ne denli büyük bir potansiyele sahip olduğu görülecektir. Eğer potansiyelin tamamı değerlendirilebilirse Ordu ili tek başına Türkiye 2023 rüzgâr enerji üretim hedefinin %11'ini sağlayabilir.⁷² Bu potansiyelin kullanılması aşamasında ise iki temel problemin ortaya çıkması muhtemeldir. Birincisi, ilde sahil şeridinden geçen enerji nakil hatlarının potansiyeli olan alanlardan uzakta olması; ikincisi ise potansiyeli olan alanların sert iklim şartlarıdır. Olası yatırım kararları alınırken iç kesimdeki yatırımlar için enerji nakil hatlarının potansiyel olan alanlara kurulması, kıyı kesimdekiler için de rüzgâr enerjisinden daha fazla yararlanabilmek için dönme eksenlerinin 50 m'den daha yukarıda olduğu türbinlerin kullanılması gerekecektir.

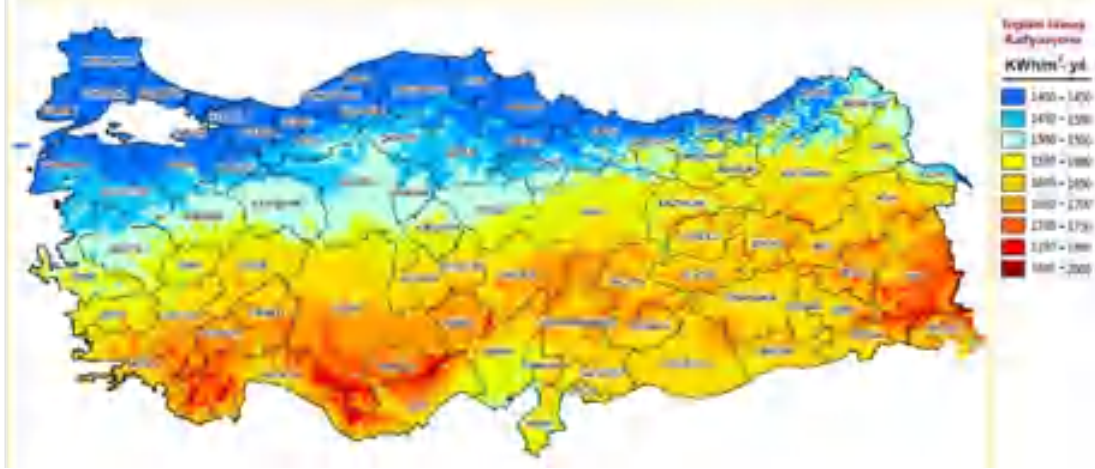

4.2.5.2.3. Güneş Enerjisi

Dünya genelinde güneş enerjisinden elektrik üretme, yoğunlaştırılmış güneş enerjisi yöntemi kullanılarak sağlanmaktadır. Güneşi takip ederek ve enerji yoğunluğunu sağlayarak, kaybı minimum seviyeye indiren bu sistemlerin önemi gelecekte daha da artacaktır. Türkiye'de henüz kayda değer kapasitede tesisler yoktur. Mevcut yoğunlaştırılmış güneş enerjisi sistemlerinin yaygınlaşmasındaki en büyük engel sistem maliyetlerinin yüksek olmasıdır.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere Bölge'nin güneş radyasyonu diğer bölgelere kıyasla düşüktür. Güneşli gün sayısının az olması ve genelde bulutlu ve sisli olan hava koşulları yıl içerisinde doğrudan ışıma oranını düşürmektedir. Bu durum da güneşten enerji elde edilmesinde Bölge'yi diğer bölgelere kıyasla dezavantajlı kılmaktadır. Öte taraftan, mevcut teknolojinin geliştirilmesiyle azalan maliyetler sayesinde güneş enerjisi de enerji üretiminde kullanılabilir duruma gelecektir.

Harita 4-12 Türkiye Toplam Güneş Radyasyonu Haritası

Kaynak: Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü

4.2.5.2.4. Biyokütle

Biyokütle enerjisi odun veya hayvan atıklarının ve kentsel atıklarla beraber tarıma dayalı endüstri atıklarının basit şekilde yakılması ile sağlanabileceği gibi enerji bitkileri, enerji ormanları ve ağaç endüstrisi atıklarının yakıtla dönüştürülmesiyle de sağlanabilir.

Dünyadaki enerji gereksiniminin yaklaşık %14'ü biyokütle ile sağlanmaktadır. Odun ve odun artıklarının kullanımı ile elde edilen enerji ise üretilen toplam biyokütle enerjisinin %64'ünü oluşturmakta ve bu oranın artması beklenmektedir.⁷³ TR90 Bölgesi enerji ormanları kurulumu ve pelet üretim potansiyelleri ile katı biyokütle enerji potansiyelinin değerlendirilebileceği bölgelerden biridir.

Fosil yakıtlara alternatif olmak üzere ormanlardaki odun biyokütlesi ve orman endüstrisi artıklarından elde edilecek biyokütle yakılarak enerjiye çevrilebilmektedir. Bu amaca hizmet edecek ve hızlı gelişebilen ağaçlardan oluşan ormanlara enerji ormanları adı verilmektedir. Türkiye'de doğal olarak bulunan ve hızlı geliştikleri için enerji ormancılığına çok uygun olan kızılğaç, kavak, kestane, dişbudak, çınar, akasya ve söğüt ağaçları yönünden ülkemiz büyük bir potansiyele sahiptir. TR90 Bölgesi'nde ise kızılğaç enerji ormanı amaçlı yetiştirilebilir.

Bugün dünyada diğer ağaçlara göre 10-20 kat daha hızlı büyüyen ve biyoteknolojik yöntemlerle büyüme hızları daha da artırılabilen ağaçlar enerji amacıyla yetiştirilmektedir. Mevcut durum itibarı ile TR90 Bölgesi enerji ormanlarına sahip değilken, ilgili türlerin Bölge'ye uyumları ve dikilebilir arazilerinin fizibilite çalışmaları

sağlandığında Bölge enerji ormanları açısından zenginleşebilir. Özellikle kızılğaç gibi türlerin Bölge'de iklim ve toprak koşullarında yetiştirilebilecek uygunlukta olması, enerji ormanlarının Bölge için olanaklar dâhilinde olduğunu göstermektedir.

Katı biyokütle enerji üretiminde kullanılan bir diğer yakıt türü biyopeletlerdir. Biyopelet her türlü odun, odun artığı, ormansal atık, tarımsal atık ve bir takım endüstriyel atıkların kurutulup öğütülerek daha sonra yüksek basınçla preslenerek sıkıştırılması suretiyle elde edilen yoğunlukları artırılmış, nakliye ve depolama avantajı taşıyan küçük parçalardır (topak).⁷⁴ TR90'da yetiştirilen fındığın kabuğu ve çayın posası peletlemede kullanılabilir. Her yıl ortalama 77.000 ton çay atığının, 130.000 ton fındık kabuğunun ve 260.000 ton fındık çürüfünün ortaya çıktığı TR90 Bölgesi bu anlamda potansiyel göstermektedir.

Sıvı biyokütle gıda güvenliği riskleri ve çevresel etkileri nedeniyle hassasiyetle değerlendirilmesi gereken bir enerji kaynağıdır. Biyodizel ve biyoetanol sıvı biyokütle türleridir. Biyodizel ve biyoetanol üretiminde yağlı bitkiler (kanola, aspir, soya, pamuk, palm, ayçiçeği, jatrofa vb.) ile mısır, buğday, arpa, çavdar, patates, maniok gibi yapılarında nişasta, şeker veya selüloz içeren bitkiler ve hayvansal atıklar kullanılmaktadır. Bölge'de hayvansal yağlar ve atık yağlar dışında biyodizel hammaddesi temin edilememekte, biyoetanol üretimi için ise gerekli hammaddeler yeterli düzeyde üretilmemektedir. Bölge'de sıvı biyokütle tesisi bulunmamaktadır.

⁷³Ormancılık ve Su Şurası, 2013 / ⁷⁴Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü

Bununla birlikte biyoetanol üretimine uygun bitkiler içerisinde Bölge'de tarımı en fazla yapılan kaynak bitki patatestir.

Bugün dünyada kara kavak, balzam kavakları, titrek kavaklar, söğüt, okaliptus ve yarı kurak alan bitkisi olarak da cynara gibi diğer ağaçlara göre 10-20 kat daha hızlı büyüyen ve biyoteknolojik yöntemlerle büyüme hızları daha da artırılabilen ağaçlar enerji amacıyla yetiştirilmektedir.⁷⁵

Mevcut durum itibari ile TR90 Bölgesi enerji ormanlarına sahip değilken, ilgili türlerin Bölge'ye uyumları ve dikilebilir arazilerinin fizibilite çalışmaları sağlandığında

Bölge enerji ormanları açısından zenginleşebilir. Özellikle kızılçam gibi türlerin Bölge'de iklim ve toprak koşullarında yetiştirilebilecek uygunlukta olması, enerji ormanlarının Bölge için olanaklar dâhilinde olduğunu göstermektedir.

Biyogaz terimi temel olarak organik atıkların oksijensiz ortamda mikrobiyolojik floranın etkisi altında karbondioksit ve metan gazına dönüştürülmesidir. TR90'da biyogaz üretimi için tesis bulunmamaktadır; fakat Bölge'de oluşan evsel organik atıkların değerlendirilmesi yolu da fizibilite çalışmaları ile araştırılmalıdır.

4.2.5.2.5. Jeotermal Enerji

Jeotermal enerjide Türkiye'de elektrik üretimine uygun olan 17 adet saha bulunmakta olup bu sahaların tamamı Batı Anadolu'da yer almaktadır.⁷⁶ Bu güne kadar yapılan çalışmalarda TR90 Bölgesi'nde ise iki adet jeotermal kaynağın bulunduğu tespit edilmiştir. Bölge'de Rize ili Çamlıhemşin ilçesindeki Ayder Yaylası ve Ordu İli Fatsa İlçesi dışında sıcaklığı fazla olmayan birkaç kaplıca da bulunmaktadır. Mevcut kaynakların daha etkin kullanılması ve dağıtımına ilişkin tedbirlerin alınarak sağlık turizminde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Harita 4-13 Türkiye'nin Jeotermal Haritası

Harita 4 13 Türkiye'nin Jeotermal Haritası

4.2.5.2.6. Deniz (Dalga) Enerjisi

Karadeniz'in dalga potansiyeli yaygın inanışın aksine Ege Denizi ve Akdeniz'den daha azdır. Ekonomik olarak değerlendirilebilmesi için yıllık dalga gücünün 4-17 kW/m olması gerekmektedir.⁷⁷

Bölgesel ortalama dalga yoğunlukları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4-50 Türkiye'deki Dalga Enerji Potansiyelleri

Bölge	Güç
Karadeniz	1.96-4.22 kWh/m
Marmara Denizi	0.31-0.69 kWh/m
Ege Denizi	2.86-8.75 kWh/m
Akdeniz	2.59-8.26 kWh/m
İzmir-Antalya	3.91-12.05 kWh/m

Kaynak: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

Bu göstergeler ışığında ise Bölge'de dalga enerjisi verimliliğinin beklentilerin aksine düşük olduğu söylenebilir.

4.2.5.3 Enerji Verimliliği

Enerjide dışa bağımlılığı azaltıcı tedbirlerden biri de enerji verimliliğinin artırılmasıdır. Bölge sanayisinde enerji verimliliği ile ilgili herhangi bir çalışmanın bulunmaması, kişi başı mesken elektrik tüketiminin fazlalığı ve meskenlerdeki yalıtım eksikliği bölgede enerji verimliliğine yönelik tedbirlerin alınması gerektiğini göstermektedir.

Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen sanayi ve konutlar için örnek teşkil edebilecek Enerji Verimliliği Uygulama Tesisi ve Örnek Bina yapılarının Bölge'de geniş bir tüketici kitlesine tanıtılması gerekmektedir. Benzer şekilde yaygın seminerler ve üretici bilgilendirme faaliyetleri de bu konuda farkındalık artıracak ve uygulama zeminini güçlendirecektir.

Girdi ve çıktı miktarını azaltmaya dayalı temiz enerji, enerji verimliliğinin önemli bileşenlerinden biridir. TR90 Bölgesi sanayi firmalarının dünya genelinde yükselen temiz üretim eğilimini benimsemesi ve bunu bir katma değer unsuru olarak pazarlayabilmesi, enerji verimliliğini toplum için kazançlı bir konuma getirecektir. Bunun yanında temiz üretimi destekleyici uygulama araçlarından karbon piyasası, karbon salınımının azaltılmasını amaçlamaktadır. Türkiye'de ilgili karbon salınımı projelerinin tamamı gönüllü karbon piyasasında işlem görmektedir. Fakat ilerleyen süreçte Türkiye ve daha birçok ülkede gönüllülük esasının zorunlu karbon piyasasına doğru evrildiği aşikârdır. Bölge firmalarının da buna ilişkin tedbirleri alması önem arz etmektedir.

4.2.5.3.1. Geri Dönüşüm

Enerji ve hammadde ihtiyacının karşılanması da geri dönüşüm önemli bir yere sahiptir. Dünya'da her yıl 800 milyon ton civarında çöp geri dönüşüme tabi tutulmaktayken, Türkiye'de ise 30 milyon ton oluşan atığın %25'inin teorik olarak geri dönüşüme tabi tutulabilmesi mümkündür. TR90 Bölgesi'ndeki illerin nüfusları ve geri dönüştürülebilir atık oranları dikkate alındığında yıllık 153.974 tonluk bir geri dönüşüm potansiyelinden söz edilmektedir.

Bölge'nin geri dönüşüm potansiyelinin kullanılmasının önünde bazı engeller vardır. Birçok belediye mevcut durumda vahşi depolama yöntemini kullanmaktadır. Bölge genelinde yalnızca üç toplama ve ayırma tesisi ile bir geri dönüşüm tesisi bulunmaktadır.⁷⁸ Geri dönüşümün etkili hale gelebilmesi için vahşi depolama yerine kentsel atıkların düzenli depolanması ve geri dönüşüm amaçlı ayrıştırma işlemlerine tabi tutulması gerekmektedir. Bu sayede Bölge hem kendi enerjisini oluşturabilecek, hem de çevre duyarlı bir şekilde Bölge gelirleri artacaktır.

⁷⁸ Geri Dönüşüm Sektör Raporu, 2012

4.2.6 Madencilik

4.2.6.1 Türkiye'de Madencilik

Ülkemiz, Dünyada 132 ülke arasında toplam maden üretim değeri itibarıyla 28. sırada, maden çeşitliliği açısından onuncu sırada yer almaktadır. Türkiye, başta endüstriyel ham maddeler olmak üzere, bazı metalik madenler, linyit ve jeotermal kaynaklar gibi enerji ham maddeleri bakımından zengindir. Ancak, birkaç maden dışında rezervlerimiz kısıtlıdır. Ülkemizde 50 çeşit madenin rezervi kısmen yeterli, 27 çeşit maden ve mineralin ise rezervi ekonomik madencilik için yetersizdir. Dünya endüstriyel ham madde rezervlerinin %2,5'i; kömür rezervlerinin %1'i; jeotermal potansiyelinin %0,8'i, mermer rezervlerinin %33'ü ve metalik maden rezervlerinin %0,4'ü Türkiye'de bulunmaktadır. Ülkemizin zengin olduğu madenler arasında ilk sırayı dünya rezervlerinin %72'sini oluşturan bor mineralleri almaktadır.

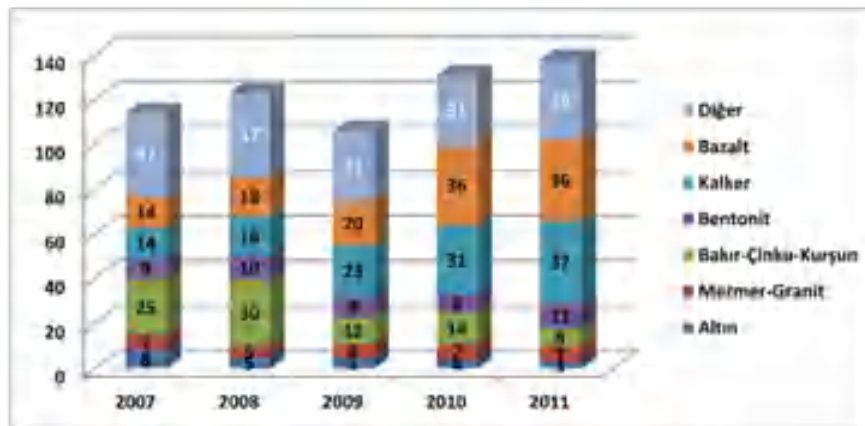
Türkiye madencilik sektörü, 2012 yılı sonu itibarıyla 21 milyar TL'ye yükselen cirosu ile ulusal sanayi üretiminde önemli sektörlerden biri konumuna gelmiştir. Madencilik sektörü GSYİH miktarı 2000 yılında 1,6 milyar TL iken, bu rakam 2012 yılında 21,1 milyar TL'ye ulaşmış; sektörün aynı dönemdeki toplam GSYİH içindeki payı ise %1'den %1,5'e çıkmıştır. Madencilik'in GSMH katkısı gelişmiş ülkelerde ortalama %4, dünya genelinde %2 iken, ülkemizde yaklaşık %1,5 düzeyinin ötesine geçememiştir. Madencilik sektörünün son üç yıldaki ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde sektörün hem ihracatta hem de ithalattaki payının arttığı görülmektedir. Öte taraftan, Türkiye madencilik sektöründe ihracatının yaklaşık 14 katı kadar ithalat yapmaktadır.

4.2.6.2 TR90'da Madencilik

Doğu Karadeniz Bölgesi içerdiği maden yatakları bakımından büyük bir öneme sahiptir.⁷⁹ Doğu Karadeniz bölgesinde faal olan maden sahaları 2008 yılındaki küresel krizin etkisi göz ardı edildiğinde her yıl düzenli olarak artmıştır. 2007 yılında 114 olan faal maden üretim sahası alanı, 2011 yılı sonu itibarıyla 137'ye ulaşmıştır.

2007-2011 yılları baz alındığında TR90 Bölgesi'nde 26 adet farklı maden çıkarılmaktadır. Bu madenler; altın, gümüş, mermer, granit, çinko, bakır, kurşun, bazalt, bentonit, alüminyum, andezit, dasit, diyabaz, kalker, kayrak taşı, kil(1-b), kaolen, maden kömürü, marn, pirit, saponit, şap, tras, traverten, tuf ve tuğla kilidir.

Grafik 4-50 TR90 Bölgesi'ndeki Maden Sahası Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı, 2007-2011

Kaynak: MİGEM'den talep edilen verilerden derlenmiştir.

TR90 Bölgesi özellikle bakır, bentonit ve bazalt üretiminde Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Türkiye genelinde üretilen bakır miktarı 5.687.000 ton iken, TR90 Bölgesi 4.476.000 ton bakır üretmektedir ve bu rakam Türkiye üretiminin %78'ine tekabül etmektedir. Türkiye bentonit üretiminin yaklaşık %30'u ve bazalt üretiminin de %23'ü yine TR90 Bölgesi'nden karşılanmaktadır. Bakır-çinko-kurşun maden grubunda Rize (Çayeli) ve Artvin'deki (Borçka) birer adet maden sahası (bakır madeni) TR90 Bölgesi'nin toplam bakır-çinko-kurşun üretiminin yaklaşık %90'nını karşılamaktadır. 2011 yılında Gümüşhane'de altın ve gümüş üretimi alanında faaliyete geçen Mastra maden ocağının işleme miktarı 40.000-45.000 ton/ay'dır. Ayrıca, 2012 yılında Gümüşhane'de çinko ve bakır üretilmeye başlanmış olup 2011 yılı itibarıyla 5.2 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Ordu çoğunluğu bazalt ve bentonit olmak üzere 55 adet ile TR90 Bölgesi'nde en fazla faal maden sahasına sahip olan ilidir. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) verilerine göre⁸⁰ Trabzon ve Giresun-Tirebolu'da da bentonit yataklarının varlığı tespit edilmiş olup henüz üretime geçilmemiştir.

TR90 Bölgesi ile Türkiye geneli ortalamaları kıyaslandığında; Türkiye genelinde madencilik ihracatının toplam ihracattaki payı %2,1 seviyesinde iken, bu oranın TR90'da %15,2 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, madencilik Bölge ihracatında önemli kalemlerden biridir. Özellikle 2012 yılında Rize ilindeki madencilik ihracatı toplam ihracatın %76'sını oluşturmaktadır.

TR90 Bölgesi'ndeki maden ithalatının toplam ithalattaki payının %30'lar seviyesinde ve Türkiye ortalamasının yaklaşık 2 katı olmasının en önemli nedeni Artvin ilinde yapılan ve TR90 Bölgesi'nin %54'üne tekabül eden maden ithalatıdır.

TR90 Bölgesi'ndeki metalik maden yatakları genellikle damar tipi cevherleşmeden dolayı küçük rezerv yataklarına sahiptir. Bölge'deki maden damarlarının büyük bir çoğunluğu işletilmiş, galeriler çökmüş, üzerlerinde tarımsal faaliyetler yapılmış ya da bu alanlar orman haline gelmiştir. Bu nedenle maden aramalarında ciddi şekilde risk sermayesi harcanması gerekmektedir.

Gümüşhane ve Artvin illerindeki potansiyel altın ve gümüş madenleri, TR90 Bölgesi'nin madencilik alanında lokomotif olabilecek niteliktedir. Bu potansiyellerin değerlendirilmesi için gerekli çalışmaların, koruma-kullanma dengesi gözetilerek ilgili kurumlara yapılması önem arz etmektedir. Bölge'de madenciliğin gelişmesi adına hammadde olarak satışı yapılan madenlerin türev olabilecek ürünleri için Ar-Ge ve üretim faaliyetlerine yoğunlaşılması, ilgili madenlerin kullanım alanlarının ve olası pazarların belirlenmesi gerekmektedir. Bu şekilde madencilik sektörünün katma değeri yükseltilebilecektir. Ayrıca TR90 Bölgesi'nde gerçekleştirilen maden ithalatı konusunda da ithalat nedenlerinin ve ithal ürünlere ikâme olabilecek yerel madenlerin araştırılması önem arz etmektedir.

⁸⁰ http://www.mta.gov.tr/v2.0/default.php?id=il_maden_potansiyelleri

4.2.7. Turizm

4.2.7.1. Türkiye’de Turizm Sektörü

Turizm sektörü son 60 senedir Dünya’da ve Türkiye’de önemini gittikçe artıran ve en hızlı büyüyen ekonomik faaliyet alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte gelişen teknoloji ve ulaşım olanakları turizm sektörüne yeni bir ivme kazandırmış, Dünya üzerindeki turist hareketliliği pozitif yönde bir artış göstermiştir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2012) verilerine göre 2011 yılında Dünya’da uluslararası turist hareketleri 2010 yılına göre %4,6 büyümeye göstermiş, uluslararası turizm gelirleri ise aynı yıl itibariyle %3,9 büyümeye kaydederek 1,030 milyar dolara ulaşmıştır. UNWTO’ya (2012) göre son yıllarda turizm sektöründe gelişmekte olan ülke destinasyonları gelişmiş ülkelerine göre daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Yine UNWTO’nun tahminlerine göre gelişmekte olan ülkelere 2010-2030 yılları arasında turist hareketliliğinde %4,4’lük bir artış meydana gelmesi beklenmektedir.

Türkiye’de turizm hareketliliği ve turizmden elde edilen gelirler incelendiğinde Türkiye’nin Dünya’daki en popüler on turizm destinasyonundan biri olduğu göze çarpmaktadır. UNWTO (2012) verilerine göre Türkiye gelen turist sayısı bakımından 29 milyon turistle Dünya’da altıncı, uluslararası turizm gelirlerinde ise 23 milyar dolar ile Dünya’da on ikinci sırada yer almaktadır. UNWTO’ya (2012) göre Türkiye 23 milyar dolar ile Dünya uluslararası turizm gelirlerinde %8’lik bir paya sahiptir.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Türkiye, Dünya ülkeleri arasındaki yerini gelen turist sayısı bakımından her geçen yıl artırırken, aynı artışı turizmden elde edilen gelirler bakımından yakalayamamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2002 yılında yaklaşık 13,2 milyon olan Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı, 2011 yılında %137,3’lük bir artış göstererek 31,4 milyon kişiye ulaşmıştır. Gelen yabancı turist sayısına paralel olarak turizm gelirleri de 2002 yılından 2011 yılına %93,2’lik bir artış göstererek, 11,9 milyar dolardan 23 milyar dolara çıkmıştır.

Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED)(2011) tarafından hazırlanan rapora göre, yabancı ziyaretçi sayısı ve turizm gelirlerinde 2-3 kat artış yakalayan Türkiye turizminin ekonomik ve sosyal hayat içindeki payı da yükselmiş, 2000 yılında ulusal hasılanın

%3-3,5’i kadar gelir üreten sektör, 2010 yılı tamamlandığında aldığı payı %5 dolaylarına çıkarmıştır.

GSMH içerisindeki payı artmış olmasına rağmen, Türkiye turizmden beklenen düzeyde gelir elde edememiştir. Nitekim Türkiye Turizm 2023 Stratejisi’nde de Türkiye’nin 2023 yılına kadar gelen turist sayısı ve elde edilen turizm gelirleri bakımından Dünya’daki ilk beş ülke arasında yer alması hedefi belirtilmiştir. Türkiye’nin turizm gelirlerinden aldığı payı yeterince artıramamasının nedenlerinden biri Türkiye’de turizmin yeterince çeşitlendirilememesi, dolayısıyla mevsimsellikten kaynaklanan sorunların azaltılamamasıdır. Türkiye’de hala deniz, kum, güneş turizmi ön planda yer almaktadır. Mevsimsellikten kaynaklanan sorunlara çözüm üretilmesi açısından Türkiye Turizm 2023 Stratejisi’nde alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine ve desteklenmesine yönelik strateji önerileri yer almış, tematik turizm gelişim koridorları belirleterek bu stratejilerin hayata geçirilebilmesi için öncelikli adımlar atılmıştır.

Türkiye Turizm 2023 Stratejisi kapsamında oluşturulan tematik turizm gelişim koridorlarından biri; Samsun’dan Hopa’ya kadar olan alanda geliştirilmesi planlanan ‘Yayla Koridoru’ dur. Bu gelişim koridoru kapsamında Karadeniz yaylalarında turizmin alternatif turizm türleri ile çeşitlendirilerek geliştirilmesi öngörülmüştür.

Grafik 4-51 Dünya Turizmi Ülke Sıralamasında Türkiye, 2000-2011

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

4.2.7.2 TR90'da Turizm Sektörü

4.2.7.2.1. TR90'da Turizme Genel Bakış

TR90 Bölgesi'nin genel itibarıyla Türkiye tüketiminden aldığı toplam pay %3,1 civarındayken, Bölge'nin Türkiye'de yapılan toplam otel ve lokanta harcamalarından aldığı pay %2 civarındadır (TÜROFED, 2011). Türkiye'nin diğer bölgelerinin turizm faaliyetlerinden almış olduğu paya bakıldığında, TR90 Bölgesi'nde turizmden elde edilen gelirin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bölge içerisinde yapılan harcamalardan otel ve lokantaların aldığı pay ise %3 civarındadır.

Tablo 4-51 Türkiye Tüketim Harcamalarının Bölgelere göre Dağılımı (%), 2011

Bölgeler	Bölgenin Türkiye'de yapılan toplam tüketimden aldığı pay	Bölgenin Türkiye'de yapılan toplam otel ve lokanta harcamalarından aldığı pay	Bölge içinde yapılan harcamalardan otel ve lokantaların aldığı pay	Bölge içindeki harcama sıralamasında otel ve lokantaların yeri, sırası
İstanbul	24.60	32.50	6.20	4
Ege	13.90	13.60	4.70	7
Akdeniz	12.10	11.00	4.30	6
Batı Anadolu	11.10	10.90	4.60	5
Doğu Marmara	9.70	10.30	5.00	6
Batı Marmara	4.70	5.60	5.60	6
Batı Karadeniz	5.40	4.30	3.60	9
Orta Anadolu	4.50	3.00	:uo	8
O.Doğu Anadolu	3.40	2.90	4.10	7
G.Doğu Anadolu	5.40	2.60	2.20	9
D.Doğu Karadeniz	3.10	2.00	3.00	9
K.Doğu Anadolu	2.00	1.10	2.50	9

Kaynak: TÜROFED

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, TR90 Bölgesi'ne gelen turistlerin büyük çoğunluğu Trabzon'a gelmektedir. Sümela Manastırı ve Uzungöl gibi önemli turistik merkezlerin Trabzon'da bulunması ve Bölge'ye son yıllarda özellikle inanç turizmi amaçlı gelen turist sayısının artmış olması nedeniyle Trabzon'un Bölge içerisinde önemli bir turizm destinasyonu olarak tanınması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra Bölge'ye ulaşımında sıklıkla kullanılan havayolu olanlığının Trabzon'daki mevcudiyeti, Trabzon'a gelen turist sayısında Bölge'deki diğer illere nazaran önemli bir fark yaratmaktadır. Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda (2010) da belirttiği üzere; "Bölgeye gelişlerin yaklaşık 1/3'ü Trabzon Havaalanı; geri kalanı ise karayolu ile olmaktadır. Temel karayolu girişi ise Samsun istikametindedir."

Tablo 4-52 TR90 Bölgesi İllerine Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları, 2012

	Artvin	Gümüşhane	Rize	Giresun	Trabzon	Ordu	TR90
Yerli	317.620	102.633	524.021	631.195	2.133.956	217.403	3.926.828
Yabancı	42.111	4.401	61.675	33.382	450.935	14.052	606.556
TOPLAM	359.731	107.034	585.696	664.577	2.584.891	231.455	4.533.384

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nden derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda TR90 Bölgesi'ne ilişkin toplam turist sayısı verilmiş olsa da bu değerler Bölge'ye gelen toplam turist sayısını doğru bir şekilde yansıtmamakta olup mükerrer sayımlar, TR90 Bölgesi'ne gelen turist sayılarının yaklaşık olarak dahi tahmin edilememesine neden olmaktadır. Bu durum TR90 Bölgesi'nde turizm ile ilgili planlama çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. TR90 Bölgesi'ne gelen turist sayıları mükerrer sayımlar nedeniyle tam olarak bilinmese de, benzer yöntemlerle hesaplandığı için TR90 Bölgesi'ne gelen turist sayıları 2005-2012 yılları arasında karşılaştırılabilir.

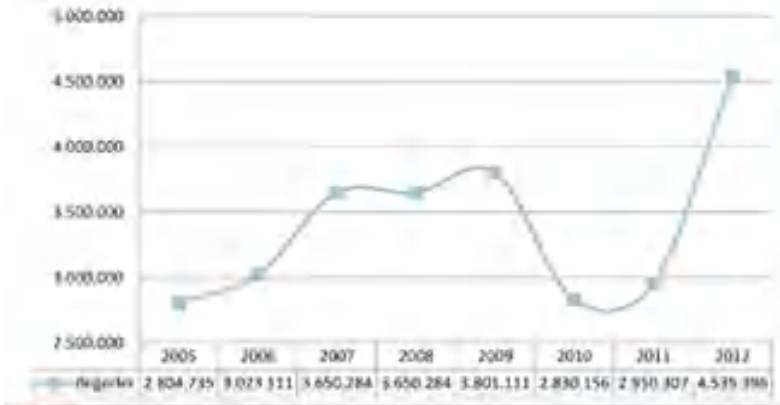

Tablo 4-53 TR90 Bölgesi'ne Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayıları, 2005-2012

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yerli	2.279.698	2.406.164	2.862.585	2.868.872	3.008.193	2.373.922	2.950.307	3.926.828
Yabancı	525.037	616.947	787.699	801.218	792.918	456.234	518.826	606.556
Toplam	2.804.735	3.023.111	3.650.284	3.650.284	3.801.111	2.830.156	2.950.307	4.535.396

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri

Grafik 4-52 TR90 Bölgesi'ne Gelen Turist Sayılarının Yıllara Göre Değişimi, 2005-2012

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri

Bölge dış turizmde gelen yabancı turist sayıları bakımından Trabzon ilk sırada, Rize ise ikinci sırada yer almaktadır. Yabancı turist sayıları iller bazında değerlendirildiğinde; Bölge'ye gelen turistlerin çoğunlukla Trabzon'da Sümela Manastırı ve Uzungöl; Rize'de Ayder Yaylası gibi belirli turizm merkezlerine geldikleri bilinmektedir. Artvin ise yabancı turistler tarafından özellikle eko turizm ve doğa turizmi amaçlı tercih edilmektedir. Tablo 54'de görüldüğü üzere TR90 Bölgesi illerinde ortalama kalış süresi Türkiye ortalamasının altında yer

almaktadır. Bu durumun temelinde TR90 Bölgesi'nde turizm faaliyetlerinin yeterince çeşitlendirilememesi ve turizm altyapısının Bölge'de yeterince geliştirilememiş olması yatmaktadır.

Bölge'deki konaklama tesislerinin doluluk oranlarına bakıldığında genel itibarıyla doluluk oranlarının Türkiye ortalamasından düşük olduğu, özellikle yabancı turistlere göre hesaplanmış olan doluluk oranlarının Türkiye ortalamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir. Nitekim Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda (2010)

Vosvos Festivali / Ordu

Tablo 4- 54 TR90 Bölgesi'ne Gelen Turistlerin Ortalama Kalış Süresi ve Konaklama Tesisleri Doluluk Oranları, 2011

İller	Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı %		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Artvin	1,5	1,2	1,3	5,39	16,69	22,08
Giresun	1,6	1,2	1,2	0,06	23,90	23,96
Gümüşhane	1,0	1,4	1,4	0,17	25,24	25,41
Ordu	1,4	1,6	1,6	1,08	30,62	31,70
Rize	1,4	1,2	1,2	4,27	18,51	22,78
Trabzon	2,5	1,2	1,3	5,85	24,91	30,76
Türkiye	3,3	1,7	2,2	15,45	18,46	33,91

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Bölge'ye gelen turlarda ortalama geceleme süresi 4,69 gün olarak belirtilmiştir. Avrupalı yabancı turistler başta olmak üzere paket turlar ile Bölge'ye gelmesi ve turizmin özellikle Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında yoğunlaşması, bu durumun en temel iki nedenidir.

Yerli turistlere göre hesaplanmış olan doluluk oranlarında ise Bölge, Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bu durum Bölge içi turizminin görece canlılığına işaret etmektedir. Fakat bunda Bölge'deki konaklama tesis sayısı azlığının, doluluk oranlarına pozitif etkisinin olduğu unutulmamalıdır.

Son yıllarda Bölge'ye özellikle Ortadoğu'dan ve Arap ülkelerinden gelen turist sayısında da artış görülmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi, bu turistlerin bölgeye ulaşımı çoğunlukla karayolu ile olmakla beraber havayolu ile gelen turist sayısında artış görülmektedir.

Nitekim TÜROFED(2011) raporunda belirtildiği üzere 2009-2010 yılları arasında **Trabzon Havaalanı iç ve dış hatlardaki yolcu trafiğinde yaklaşık %18'lik bir artış** meydana gelmiştir.

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda (2010) değinildiği üzere genel itibarıyla TR90 Bölgesi'nde turizm faaliyetleri gezme ve görmeye dayalı turizm şeklinde ilerlemekte ve Bölge içi ulaşım altyapısının yetersizliği nedeniyle turizm faaliyetleri genellikle Sümela, Ayder ve Uzungöl civarında yoğunlaşmaktadır. En çok ziyaret edilen kaynaklara sahip olmalarından dolayı bölge turizm gelirlerinden en yüksek payı Rize ve Trabzon almaktadır. Yine Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda (2010) belirtildiği üzere; "Bölge'de yer alan illerden Ordu ve Giresun'un temel turizm geliri bölgeye Samsun istikametinden giriş çıkış yapan turistlerin sahil boyundaki yerleşmelerdeki konaklama tesislerinden elde edilen gelirdir. Bu illerdeki dağlık alanlarda turizm geliri yoktur. Gümüşhane turizm gelirleri temel olarak Karaca Mağarası ziyaretlerine dayalıdır."

TR90 Bölgesi'nin turizmden almış olduğu payı artırmak ve turizmde mevsimsellikten kaynaklanan sorunları azaltmak amacıyla Türkiye Turizm 2023 Stratejisi'nde belirtilmiş olduğu üzere Bölge'nin içerisinde yer aldığı bir 'Yayla Koridoru' öngörülmüştür. Bu kapsamda Bölge yaylalarındaki turizm faaliyetlerinin doğa turizmi, eko-turizm, macera turizmi ve kış turizmi kapsamında çeşitli aktivitelerle bütünleştirilmesi düşünülmüştür.

Bu öngörü çerçevesinde Bölge içerisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilan edilmiş olan Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgeleri (KTKGB) ve Turizm Merkezlerinde (TM) öncelikli yatırımların yapılması tasarlanmıştır.

Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere TR90 Bölgesi'nde TM ve KTKGB'lerde yayla ve kış turizmi ağırlıklı gelişim öngörülmüştür. Bu alanlardaki öncelikli yatırımların yapılabilmesi için 1/25.000 Çevre Düzeni Planları (ÇDP), Nazım İmar Planları (NİP) ve Uygulama İmar Planları'nın (UİP) olması gerekmektedir.

Tablodan görüleceği üzere TM ve KTKGB ilan edilmiş alanların bazılarında dahi ÇDP, NİP ve UİP eksiktir. Dolayısıyla bu bölgeler turizm yatırımları için öncelikli alanlar olsalar da yatırıma hazır durumda değildir.

Her ne kadar planlar ve yatırımlar ile ilgili ciddi problemler mevcut olsa da, TR90 Bölgesi'nde önemli bir doğa turizmi ve eko-turizm potansiyeli mevcuttur. Özellikle Artvin ilinde yer alan Hatilla Vadisi Milli Parkı, Sahara-Karagöl Milli Parkı, Gorgit Tabiatı Koruma Alanı, Camili-Efeler Tabiatı Koruma Alanı, Kaçkar Dağları Milli Parkı (Artvin-Rize) eko turizme ve doğa turizmine en uygun alanlardır. Bunun yanı sıra; Gümüşhane'de Örumcek Ormanı Tabiatı Koruma Alanı, Ordu'da Kurşunçalı Ormanı ve Giresun'da Kümbet Yaylası eko turizm ve doğa turizminin geliştirilebileceği önemli alanlardır.

Bölge yaylalarındaki turizm faaliyetlerinin doğa turizmi, eko-turizm, macera turizmi ve kış turizmi kapsamında çeşitli aktivitelerle bütünleştirilmesi düşünülmüştür.

Tablo 4 -55 TR90 Bölgesi'nde Ön Plana Çıkan Turizm Alanları

Trabzon	Sümela Manastırı, Ayasofya Kilisesi, Atatürk Köşkü, Trabzon Kalesi, Altındere Vadisi Milli Parkı, Uzungöl Tabiat Parkı, Çalköy Mağarası, Sera Gölü, Çamburnu Sarıçam Doğal Sit Alanı, Hamsiköy, Hıdırnebi Yaylası, Kayabaşı Yaylası
Giresun	Giresun Adası, Giresun Kalesi, Tirebolu Kalesi, Bektaş Turizm Merkezi, Sis Dağı, Zeytinlik Mahallesi, Göller Bölgesi, Kümbet Yaylası ve Turizm Merkezi
Gümüşhane	Krom Vadisi, Karaca Mağarası, Örumcek Ormanları Tabiat Parkı, Limni Krater Gölü, Tomara Şelalesi, Çakırgöl Turizm Merkezi, Zigana Turizm Merkezi, Artabel Gölleri, Süleymaniye Mahallesi
Rize	Kaçkar Dağları Milli Parkı, Ayder Yaylası, Rize Kalesi, Zil Kale, Kale-i Bala, Anzer Kültür ve Turizm Merkezi, Fırtına Deresi, İyidere, Kavron Yaylası, Ayder ve İkizdere Kaplıcaları
Artvin	Artvin Livane Kalesi, Artvin Yusufeli-Kaçkar Turizm Merkezi Artvin Kafkasör Turizm Merkezi, Çoruh Nehri ve Barhal Çayı, Borçka Karagöl, Şavşat Karagöl, Kemalpaşa Plajı, Camili Havzası, Sahara Yaylası, Karçal Dağları, Hatilla Vadisi Milli Parkı, İşhan Kilisesi, Barhal Kilisesi
Ordu	Yason Burnu Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı, Bolaman Kalesi, Boztepe, Melet Çayı, Çambaşı Yaylası, Perşembe Yaylası, Cotyora Arkeolojik Sit Alanı, Ünye Kalesi, Kurulkaya Yerleşkesi

ADI	İL	İLÇE	TEMA		ALAN	CDP	NLP	ULP	Kırsal	Tarih	Doğal	Mül. Plan	YHGS	Diğer
			Kırsal	Diğer										
ARTVİN														
Artvin Kaçkar TM	Artvin	Rize, Erzurum	Yusufeli, Çamlıhemşin, İspir	Kırsal	17640	0	1	1			K	K		
Artvin Kalkaşlar KTKGB	Artvin	Artvin	Artvin	Kırsal	1640	0	1	1						
GİRESUN														
Giresun Aksoy TM	Giresun	Giresun	Giresun	Kırsal	9	0	1	1						
Giresun Bulancak Bektaş Yaylası TM	Giresun	Giresun	Giresun, Bulancak, Dereli	Yayla	1100	0	0	0						
Giresun Kümbet Yaylası TM	Giresun	Dereli	Dereli	Yayla	825	1	1	1						
Giresun Yavuzkemalettin Yaylası TM	Giresun	Giresun, Dereli	Giresun, Dereli	Yayla	610	0	1	1						
GÜMÜŞHANE														
Gümüşhane Çakırgöl Kış Sporları TM	Gümüşhane	Gümüşhane	Gümüşhane	Kırsal	6000	1	1	1						Kırsal Sit (Kentsel+Doğal)
Gümüşhane Süleymaniye Kış Sporları TM	Gümüşhane	Gümüşhane	Gümüşhane	Kırsal	794	0	0	0						
Gümüşhane Zığana TM	Gümüşhane	Toruç	Toruç	Kırsal	301	1	1	1						
ORDU														
Ordu Akköy Arçın Yaylası TM	Ordu	Akköy	Akköy	Yayla	220	0	0	0						
Ordu Aybastı Perşembe Yaylası TM	Ordu	Aybastı, Korgan	Aybastı	Yayla	975	1	0	0			K			
Ordu Aybastı Toygar Kabaklıoğlu TM	Ordu	Aybastı	Aybastı	Yayla	60	1	0	0						
Ordu Bolaman KTKGB	Ordu	Fatsa, Perşembe	Fatsa, Perşembe	Kırsal	4250	1	1	1	K	K				
Ordu Çarbaşı Yaylası TM	Ordu	Kabulaz	Kabulaz	Yayla+Kırsal	320	1	1	1						
Ordu Mesudiye Kayalar Yaylası TM	Ordu	Mesudiye	Mesudiye	Yayla	730	0	0	0						
Ordu Mesudiye Yeşilce-Topçam Yaylaları TM	Ordu	Mesudiye	Mesudiye	Yayla	17000	0	0	0						
Ordu-Fatsa-Çerkezler TM	Ordu	Fatsa	Fatsa	Kırsal	23	1	0	0						
RİZE														
Rize Anzer KTKGB	Rize	İkizdere	İkizdere	Yayla	5600	0	0	0			K			
Rize Anzer TM	Rize	İkizdere	İkizdere	Yayla	5600	0	0	0			K			
Rize Çamlıhemşin Ayder Kaplıcası TM	Rize	Çamlıhemşin	Çamlıhemşin	Termal + Yayla	550	1	0	1			K	K		
Rize Çamlıhemşin Ayder KTKGB	Rize	Çamlıhemşin	Çamlıhemşin	Termal + Yayla	550	1	0	1			K	K		
Rize Çayeli TM	Rize	Çayeli	Çayeli	Kırsal	465	0	0	0						
Rize İkizdere Ovit Dağı Kış TM	Rize	İkizdere	İkizdere	Kırsal	5123	0	0	0						
TRABZON														
Trabzon Akçaabat Körümlüğü TM	Trabzon	Akçaabat, Çarşamba, Vakıfkebir, Düzak Yayla	Akçaabat	Yayla	1450	0	0	0						
Trabzon Araklı Pazarlık Yaylası TM	Trabzon	Araklı	Araklı	Yayla	320	0	0	0	K	K				
Trabzon Araklı TM	Trabzon	Araklı	Araklı	Kırsal	190	0	0	0						
Trabzon Araklı Yeşilyurt Yılanus Yaylası TM	Trabzon	Araklı, Sütlüce, Dernağpazarı	Araklı, Sütlüce, Dernağpazarı	Yayla	27600	0	0	0	K	K				
Trabzon Giresun Sığ Dağı TM	Trabzon	Şalpaşan	Şalpaşan	Yayla	379	0	0	0						
Trabzon Maçka Şifma TM	Trabzon	Maçka, Akçaabat	Maçka, Akçaabat	Yayla	230	0	0	0						
Trabzon Tonya Armutlu Gümüşhane Kürdün Erkekbeli Trabzon, Gümüşhane	Trabzon	Tonya, Kürdün	Tonya, Kürdün	Yayla	1178	0	0	0						

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde doğa turizmi ve eko turizm alanları dışında geliştirilebilecek pek çok turizm potansiyeli mevcuttur. Örneğin; Gümüşhane'de bulunan Zigana Turizm Merkezi, Çakırgöl, Süleymaniye Kış Sporları Merkezi, Ordu'da Çambası ve Perşembe Yaylaları, Rize'de Ayder, Giresun'da Bektaş Yaylası ve Artvin'de Kafkasör kış turizmini geliştirmek için önemli potansiyel barındırmaktadır. Bunların yanı sıra; Çoruh Nehri, Harşit Vadisi, Fırtına Vadisi ve Melet Çayı su sporları açısından ön plana çıkmaktadırlar. Bölge'de bulunan Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları (YHGS) ise Bölge'de av turizminin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Foto-safari, yamaç paraşütü, doğa yürüyüşü, dağcılık Bölge'de geliştirilebilecek diğer turizm türleridir.

Bölge'de inanç turizmi potansiyeli de bulunmasına rağmen, Trabzon'da Sümela Manastırı dışında inanç turizmini canlandırabilecek girişimler henüz gerçekleşmemiştir. Bölge'de özellikle Artvin'de inanç turizmini canlandırabilecek potansiyel bulunmasına rağmen, mevcut yapılar atıl durumdadır.

Bölge içerisinde sadece **Trabzon'da Türkiye Turizm 2023 Stratejisi**'nde belirtildiği üzere kültür turizminin canlandırılarak marka kültür kenti oluşturulması öngörülmüştür. Bölge içerisinde bir merkez konumunda bulunması dolayısıyla, Trabzon'un fuar ve kongre turizmi konusunda geliştirilmesinin, diğer illerdeki turizm potansiyelinin canlandırılabilmesi ve mevsimsellikten kaynaklanan turizm gelişim sorunlarının azaltılabilmesi hususunda fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

TR90 Bölgesi'nin turizmdeki mevcut potansiyeli çeşitli darboğazlar ve problemler nedeniyle fırsata çevrilememektedir. En temel sorunlar; Bölge içi ulaşım akslarının yetersiz ve zayıf olması nedeniyle turizmin sadece belirli alanlarda yoğunlaşması ve turizmden elde edilen gelirin Bölge'de homojen olarak dağılmamasıdır. Kuşkusuz, Bölge turizm gelişiminde yaşanan sıkıntılar bununla sınırlı değildir.

Bölge'de turizmin özellikle Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında yoğunlaşması nedeniyle doluluk oranlarında ciddi bir artış meydana gelmektedir. Turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde yetersiz

turizm altyapısı nedeniyle hizmet sağlama ve hizmet kalitesine ilişkin ortaya çıkan sorunlar, Bölge'deki 'kaliteli turizm' anlayışına ket vurmaktadır. Özellikle turizmin yoğunlaştığı aylarda Bölge'deki yatak kapasitesinin yetersizliği, yeni konaklama alanları yatırımlarını tetiklemesine rağmen, yatırım için potansiyel taşıyan turizm merkezleri ve KTKGB'lerinin imar planlarının tamamlanmamış veya revizyonunun yapılmamış olması nedeniyle bu yatırımlar sekteye uğramaktadır. Bunun yanı sıra plan eksikliklerinden dolayı mevcut konaklama alanlarında iyileştirme çalışmaları yapılamamaktadır. Ayrıca, Bölge içerisinde turistik niteliği olan bazı merkezlerin birden fazla yasal statüye sahip olması hasebiyle kurumlar arası yaşanan yetki karmaşası da turizm yatırımlarının ve dolayısıyla turizm altyapısının yeterince gelişmemesine neden olmaktadır.

Turizmde mevsimsellikten kaynaklanan nedenlerle tam zamanlı turizm çalışanı açığı mevcut olup yetişmiş insan kaynağı oldukça sınırlıdır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen turist profiline ve turist beklenti ve memnuniyetine ilişkin yeterli bilginin mevcut olmaması, hedef gruplara yönelik pazarlama stratejileri geliştirilmesine engel olmaktadır. Genel itibarıyla, TR90 Bölgesi'nde turizm faaliyetlerinin tanıtılması ve pazarlanması ile ilgili birtakım sorunlar mevcuttur. Bölge'de

turizmde markalaşma becerisi, potansiyelleri göz önünde bulundurulduğunda oldukça düşüktür. Bu durumun temel nedenlerinden biri turizm ile ilgili olan işletmelerin çoğunlukla küçük ölçekli aile işletmeciliği şeklinde faaliyet göstermesidir. Bu sebeple turizmde kalitenin korunması ve standardizasyonun sağlanması oldukça güçtür.

Bölge'de turizm, sadece konaklama faaliyeti olarak algılanmakta ve tek boyutlu olarak ilerlemektedir. Turizm sektörünün diğer sektörlerle ilişkisi yeterince kurulamamaktadır. Turizm sektörünün çok boyutlu yapısının bölge halkının yaşam standartlarını artıracak, yeni iş olanakları yaratacak ve bölgesel katma değer üretimine katkıda bulunacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir.

En temel sorunlar;

Bölge içi ulaşım akslarının yetersiz ve zayıf olması nedeniyle turizmin sadece belirli alanlarda yoğunlaşması ve turizmden elde edilen gelirin Bölge'de homojen olarak dağılmamasıdır.

Harita 4-14 TR90 Bölgesi'nde Turizm Gelişimi

4.2.8. Bankacılık, Mevduat ve Kredi Durumu

4.2.8.1. Bankacılık

BDDK'dan alınan verilere göre 2012 yılı sonu itibarıyla Türkiye genelinde bulunan 11.138 banka şubesinin 329'u TR90 Bölgesi'nde bulunmaktadır.⁸¹ Bölge'de en fazla ticari ve ekonomik aktivitenin gerçekleştirildiği il olan Trabzon, Bölge genelinde sahip olduğu 111 şubeyle ilk sırada yer alırken kişi başına düşen özel harcamaların en düşük olduğu Gümüşhane ili 15 şube ile son sırada yer almaktadır. 2012 yılında TR90 Bölgesi'nde şube başına düşen nüfus ortalaması ise 7.621 olarak gerçekleşmiştir.

4.2.8.2 Mevduat

2012 yılı sonu itibarıyla Türkiye genelinde kullanılan tasarruf mevduatının tüm mevduatlar içindeki payı yaklaşık olarak %61 olarak gerçekleşirken TR90 Bölgesi'nde bu pay yaklaşık olarak %81'dir. Türkiye ortalamasının üzerinde olan ve ticari durgunluğun bir göstergesi olan bu payın düşürülmesi için Bölge'de daha fazla insanın ticari işlemde kullanılabilecek parasal kaynaklara yönelmesi sağlanmalı ve teşvik edilmelidir.

2012 yılında şube başına düşen ortalama mevduat 5.056 TL'dir. Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranına bakıldığında Türkiye genelinde yaklaşık olarak 1,4 olarak gerçekleşen bu oran, TR90 Bölgesi'nde 1,65'tir. Bu da bölge tasarruflarının yatırımlara dönüşmesi açısından önemli bir göstergedir.

4.2.8.3 Krediler

TR90 Bölgesi için şube başına düşen krediler toplamı yıllara göre artış gösterirken şube başına mevduatlarda olduğu gibi şube başına kredilerde de Bölge, Türkiye ortalamasının gerisindedir. 2012 yılı sonu itibarıyla en fazla toplam nakdi kredi kullanılan il Trabzon'dur. Bu durum Bölge'de en fazla ticari aktivitenin Trabzon ilinde gerçekleştiğinin önemli bir göstergesidir. Bölge'de 2012 yılında kullanılan toplam krediler Türkiye genelinde kullanılan toplam kredilerin sadece %1,59'unu oluşturmaktadır. Bölge'de kullanılan toplam kredilerdeki takipteki alacakların payı ise sadece 0,026'dır. Bu oranın düşük olması Bölge'de kredi geri dönüş oranlarının iyi olduğuna işaret etmektedir.

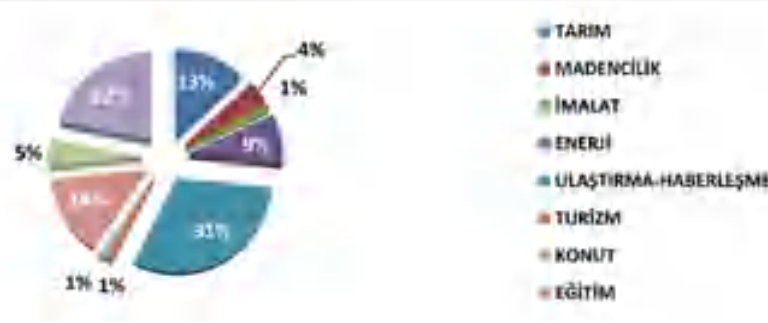
4.2.9. Yatırım ve Teşvikler

TR90 Bölgesi'nde 2010-2012 yılları arasında kamu yatırımlarının harcamalarının sektörel dağılımına bakıldığında; Artvin'de enerji sektörü, Giresun, Rize ve Gümüşhane'de eğitim sektörü, Ordu'da diğer kamu hizmetleri, Trabzon'da madencilik sektörü ilk sıradadır.⁸² Aynı yıllar içerisinde Bölge'de sektörler bazında yapılan harcamaların Türkiye genelinde yapılan harcamalar içindeki payı bakımından ulaştırma ve haberleşme sektörü ilk sırayı almaktadır. Bu sektörü sırasıyla madencilik ve konut sektörleri takip etmektedir.

TR90 Bölgesi genelinde yapılan kamu harcamaları paylarına sektörel bazda bakıldığında ise en yüksek payı ulaştırma ve haberleşme sektörünün aldığı ve bu sektörü diğer kamu hizmetleri, eğitim ve tarım sektörlerinin takip ettiği görülmektedir.

⁸¹ <http://ebulten.bddk.org.tr/haritalama/harita.aspx> / ⁸² Kalkınma Bakanlığı, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı, 2012

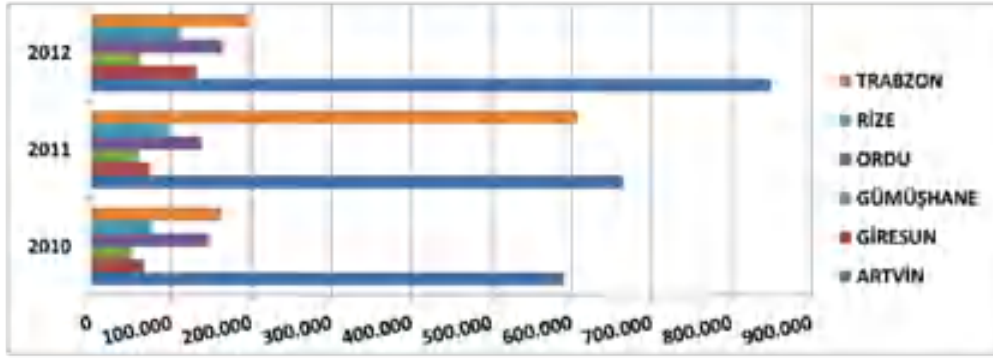
Grafik 4-53 2010-2012 Yılları Arasında TR90 Bölgesi'nde Sektörlere Göre Kamu Harcamaları Payları

Kaynak: BDDK

2010-2012 yılları arasında en fazla kamu harcamasının Artvin ilinde gerçekleştiği ve Trabzon ve Ordu illerinin bu ili takip ettiği görülmektedir. 2012 yılında Artvin'de 800.000 bin TL'den fazla kamu harcaması gerçekleşirken Gümüşhane'de bu değer 100.000 TL'nin altındadır.

Grafik 4-54 2010-2012 Yılları illerde Kamu Harcamaları (Bin TL)

4.2.9.1. Önemli Kamu Yatırımları

Türkiye'de tüm iller, 2011 yılında yapılan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışması sonuçlarına göre gruplandırılarak teşvikler açısından altı bölge oluşturulmuştur. Bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre teşvik yoğunlukları farklılaştırılmıştır. Desteklenecek sektörler, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buna göre Trabzon üçüncü bölgede, Artvin ve Rize dördüncü bölgede, Giresun, Gümüşhane ve Ordu beşinci bölgede yer almıştır. Bölge'de genel olarak tarım, tarıma dayalı imalat sanayi, hazır giyim, deri, plastik, kauçuk, metal eşya ile turizm, sağlık ve eğitim alanındaki yatırımları teşvik edilmektedir. Teşvik kapsamındaki bu sektörler, asgari yatırım tutarlarına veya yatırım kapasitelerine göre teknoloji ve Ar-Ge kapasitelerini artıracak, uluslararası alanda rekabet üstünlüğü sağlayabileceklerdir. Belirli sektörlerde ve belirli bir asgari tutara sahip olan yatırımlar da büyük ölçekli yatırımlara ilişkin desteklerden faydalanabileceklerdir.

Bölge'de 2011 ve 2012 yıllarında yapılan özel sektör yatırımlarına bakıldığında en fazla sabit yatırımın Trabzon'da, en azının ise Artvin'de gerçekleştiği görülmektedir.⁸³ Bölge genelinde sabit yatırımlarla sağlanan istihdam sayılarında ise Ordu ili ilk sırada yer almaktadır. Gerçekleştirilen yatırımlar değer olarak Artvin, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon'da azalırken Giresun'da artış göstermiştir.

Tablo 4-57 TR90 Bölgesi Önemli Kamu Yatırımları, 2013

İl	Sayı	Yatırımın Adı	Sektörü
Artvin	1	Deriner Barajı ve HES & Deriner Baraj Gölü Yeni Yolları	Enerji
	2	Yusufeli Barajı ve HES	Enerji
	3	Hopa-Kemalpaşa-Sarp (Hopa Geçişi Dâhil)	Ulaştırma-Karayolu Ulaştırması
	4	Hopa-Borçka (Cankurtaran Tüneli Geçişi Dâhil)	Ulaştırma-Karayolu Ulaştırması
	5	Artvin Çoruh Üniversitesi	Eğitim-İnşaat
Giresun	1	Giresun-Yağlıdere Vadisi Islahı	Tarım-Sulama
	2	Giresun-Çamoluk Sarp kaya Köyleri	Tarım-Sulama
	3	Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi	Sağlık
	4	Giresun Üniversitesi	Eğitim-İnşaat
Gümüşhane	1	Gümüşhane Üniversitesi	Eğitim-İnşaat
	2	Yukarı Kelkit (Sadak Barajı ve Sulaması)	Tarım-Sulama
	3	Devlet Hastanesi	Sağlık
Ordu	1	Ordu Üniversitesi	Eğitim-İnşaat
	2	Ordu Topçam Bar. ve HES	Enerji
	3	Ordu-Giresun Havaalanı	Ulaştırma-Karayolu Ulaştırması
	4	Devlet Hastanesi-Fatsa	Sağlık
	5	Devlet Hastanesi Ünye	Sağlık
	6	Ordu İçme suyu Projesi	DKH-Sosyal-İçme suyu
	7	Ordu Kanalizasyon Projesi	DKH-Sosyal-Kanalizasyon
Rize	1	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Eğitim-İnşaat
	2	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü	İmalat-Gıda
	3	Rize Limanı Ana Mendirek Onarımı ve İkmal İnşaatı	Ulaştırma-Denizyolu Ulaştırması-Havayolu Ulaştırması
	4	Rize-Çayeli Büyükdere Vadisi Islahı	Tarım-Sulama
	5	Rize-İspir Devlet Yolu Yapımı	Ulaştırma-Karayolu Ulaştırması
Trabzon	1	Trabzon-Akçaabat-Söğütlü Vadisi Islahı	Tarım-Sulama
	2	Arsin Bal. Bar.	Tarım- Su Ürünleri-Ormancılık
	3	Trabzon-Erzincan Demiryolu Projesi	Ulaştırma-Karayolu Ulaştırması
	4	Çevre Düzeni, Ören yeri Onarımı Işık ve Ses Düzeni Yapımı	Turizm
	5	Trabzon Ceza İnfaz Kurumu	DKH-İktisadi - Güvenlik Hizmetleri - Adalet Hizmetleri
	6	Trabzon İçme suyu Projesi	DKH-Sosyal-İçme suyu
	7	Akçaabat Kanalizasyon Projesi	DKH-Sosyal-Kanalizasyon

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 4-58 2011-2012 Yılları TR90 Özel Sektör Yatırımları

İl	2011			2012		
	Sabit Yatırım Sayısı	Sabit Yatırım (TL)	İstihdam (Kişi)	Sabit Yatırım Sayısı	Sabit Yatırım (TL)	İstihdam (Kişi)
Artvin	11	790.483.548	226	9	35.061.390	180
Giresun	14	88.477.442	419	17	248.195.097	400
Gümüşhane	18	165.163.420	316	3	12.417.000	70
Ordu	35	618.877.501	1845	21	93.527.451	1351
Rize	18	116.324.488	471	12	96.654.713	407
Trabzon	39	396.901.844	745	34	300.450.214	982
TR90	135	2.176.228.243	4022	96	786.305.865	3390

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Yatırımların sektörel bazlı dağılımına bakıldığında 2010-2012 yılları arasında TR90 Bölgesi'ndeki altı ilde de enerji sektörü yatırımlarının ön plana çıktığı görülmektedir. İller bazında bu sektörü Artvin'de tarım; Giresun, Gümüşhane, Ordu ve Rize'de imalat; Trabzon'da ise turizm sektörleri takip etmektedir. TR90 Bölgesi genelinde özel sektör yatırımlarından en fazla payı enerji sektörünün aldığı ve bu sektörü imalat ve turizm sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. Bölge'de enerji sektöründe yapılan özel sektör yatırımları, Bölge doğal kaynaklarını kullanmaya dayalı ve kısa süreli istihdam yaratan niteliktedir. Yatırımların enerji sektöründe yoğunlaşması Bölge'de katma değer üretilen imalat gibi sektörlerde düşük istihdam yaratılmasına sebep olmaktadır.

Grafik 4-55 2010-2011 Yılları TR90 Bölgesi Sektörlere Göre Özel Sektör Yatırım Payları

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

2010-2012 yılları arasında Bölge'de ortak olunan şirketlerdeki yabancı sermaye toplamının Türkiye genelindeki oranına bakıldığında 2010 yılında %11 olan oranın 2012 yılına gelindiğinde %9'a düştüğü görülmektedir. Bölge genelinde ortak olunan şirketlerdeki yabancı sermaye toplamının artışı %1 iken ülke genelinde gerçekleşen artış %1,1 olarak gerçekleşmiştir. İller bazında ise en yüksek artış oranı Giresun ilinde gerçekleşmiştir.

Bölge genelinde yapılan toplam özel sektör yatırımları içindeki yabancı sermaye miktarı oranları ise %0,4'lük oranla en yüksek Trabzon ilinde gerçekleşmiştir. Bu durum Trabzon ilinin Bölge'deki diğer illere kıyasla yabancı sermaye yatırımları için ekonomik olarak daha cazip bir konumda olduğunun göstergesidir.

4.3. TR90 Bölgesinin Mekânsal Durum Analizi

4.3.1. TR90 Bölgesinin Ulaşım Altyapısı ve Lojistik

4.3.1.1. Karayolu Ulaştırma

TR90 Bölgesi'nde karayolu ulaşımında 2007'de kullanıma açılan Karadeniz Sahil Yolu büyük önem taşımaktadır. Sahil Yolu, TR90 Bölgesi'ni Samsun-Merzifon-Çorum hattı üzerinden Ankara ve İstanbul gibi ana ulaşım hatlarına bağlamaktadır. Sahil yolu dışında, Trabzon-Gümüşhane- Erzurum bağlantı yolu da TR90 Bölgesi'nin diğer bölgelerle ilişkisini güçlendiren bir bağlantı yoludur. Sahil yolu ve Trabzon-Gümüşhane-Erzurum bağlantı yolu TR90 Bölgesi'nin en temel iki ulaşım aksını meydana getirmekte ve Bölge'yi uluslararası ve ulusal ulaştırma ağlarına bağlamaktadır.

TR90 Bölgesi'nin içerisinde yer aldığı pek çok uluslararası karayolu ulaştırma ağı mevcuttur. Bunlardan biri Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerini Kafkasya ve Karadeniz üzerinden Avrupa'ya bağlamak amacıyla AB tarafından oluşturulan bir doğu-batı koridorunu oluşturan TRACECA (Transport Corridor For Europe-Caucasus-Asia)'dir. TRACECA, Türkiye'de önemli karayolu bağlantılarını barındırmaktadır. Proje kapsamındaki karayolu hattı sadece ülkemizin kuzey kesimlerinden geçmektedir. TRACECA karayolu ağı Gürcistan ve Ermenistan sınırlarından başlayarak, Karadeniz Sahil Yolu boyunca uzanan, oradan da İstanbul ve Avrupa'ya bağlanan bir karayolu bağlantı hattına sahiptir. Bu nedenle, projenin karayolu ayağında Bölge'de transit ticaretin gelişme göstermesi doğal olarak beklenmektedir. Bunun yanı sıra TR90 Bölgesi limanlarından bazılarının TRACECA ağına dâhil edilmesi düşünülmektedir. Böylece, deniz yolu ve karayolu bağlantılı karma taşımacılığın geliştirilmesi öngörülmektedir.

Karadeniz Sahil Yolu, TRACECA dışında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Karadeniz Karayolu Ring Koridoru içerisinde de yer almaktadır. Bu yol ağı ile doğu-batı arasında yeni bir bağlantı oluşturulmuş ve Türkiye'nin Karadeniz ülkelerine, Kafkasya'ya, ferî yoluyla da Hazar Denizi'nden, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya bağlantı sağlanması amaçlanmıştır. Karadeniz Sahil Yolu ayrıca; Trans-Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu (TEM) Projesi, Türkiye ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) Yolları, Türkiye'deki ESCAP Yol Ağı ve Türkiye'deki E Yolları ulaştırma ağları içerisinde yer almaktadır.

Genel itibariyle TR90 Bölgesi'ni içeren üç ulusal ana eksen mevcuttur. Bunlar; Karadeniz, Karadeniz-Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu Sınır Alt Kapısı eksenleridir. Lojistik potansiyel açısından değerlendirildiğinde Doğu Anadolu Sınır Alt Kapısı ekseninin İran bağlantısı nedeniyle diğer eksenlere nazaran lojistik potansiyelinin çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'nun GAP sürecinde güçlenen lojistik ve ekonomik potansiyeli, Karadeniz-Güneydoğu Anadolu ekseninin geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir. GAP Bölgesi'nde üretilen ürünlerin kuzey ülkelerine ihracatı, TR90 Bölgesi'nde üretilen ürünlerin ise Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerine ihracatı için Doğu Anadolu ile

Karadeniz'in bütünleşmesini sağlayacak demiryolu projesinin hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Karadeniz ekseninde ise, Türkiye'nin Doğu Avrupa ve BDT ülkeleriyle geliştireceği bağlantılar TR90'ın lojistik konumu açısından önem taşımaktadır.

Karadeniz'in turizm ve ticaret potansiyelini harekete geçirmek için batiya olan bağlantıların yanı sıra güneye inen yollara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölge'de ulaşımın ana arteri olan ve kıyı boyunca uzanan Sahil Yolu'ndan, Bölge'yi güneyden kuşatan güney karayolu hattına ve Bölge'nin güneyindeki illere ulaşım mevcut kuzey-güney yönlü karayolu bağlantılarıyla zor şartlarda sağlanmaktadır. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın (UDHB) 2023 hedefleri arasında bulunan Karadeniz Bölgesi'nin Güneydoğu ve Akdeniz Bölgesi'ne yüksek standartlı karayolları ile bağlanması için kuzey-güney karayolu koridorlarının iyileştirilmesi hedefi doğrultusunda, TR90 Bölgesi'nde çeşitli hatlar mevcuttur. Bunların bir kısmında bölünmüş yol çalışmaları tamamlanmış veya devam etmektedir. Bunlar: Ünye-Tokat-Adana, Ordu-Sivas-İskenderun, Giresun-Malatya-Adıyaman-Kilis-Adana, Trabzon-Gümüşhane-Erzincan-Tunceli-Elazığ-Diyarbakır-Mardin, Rize-İspir-Erzurum-GAP, Artvin-Ardahan-Kars-Erzurum hatlarıdır.

Karadeniz Sahil Yolu;
Trans-Avrupa Kuzey-Güney
Otoyolu (TEM) Projesi,
Türkiye ECO (Ekonomik
İşbirliği Teşkilatı) Yolları,
Türkiye'deki ESCAP Yol Ağı
ve Türkiye'deki E Yolları
ulaştırma ağları içerisinde yer
almaktadır.

Trabzon/Merkez

Karadeniz Sahil Yolu, TR90 Bölgesi kıyıları boyunca genel olarak çevre yolu oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Mevcut yollar iyileştirilerek şehir içi trafiğe bırakılmıştır. Böylece şehir içi trafikte de gözle görünür bir rahatlık yaşanmıştır. Ancak çevre yolu ve şehir içi yollarının kesiştiği noktalarda trafik akışında problemler yaşanmaktadır. Trabzon Limanı mevki, Hopa şehir merkezi, Ordu şehir merkezi, Giresun Limanı mevki gibi noktalarda bu sorun belirgin olarak görülmektedir.

Bölge illerinin karayolu yoğunluğunu ve söz konusu ulaştırma altyapısının kullanım durumunu ortaya koyan kilometreye düşen taşıt ve yolcu oranları değerlendirildiğinde; Trabzon ilinin en yoğun, Gümüşhane ilinin ise en az yoğun il olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ticaretin geliştiği alanlarda önemli bir gösterge olan kilometre başına taşınan yük oranının en yüksek olduğu il Trabzon ve en düşük olduğu il ise Artvin'dir.

TR90 Bölgesi'nde ulusal ve uluslararası ölçekte etkili olabilecek karayolu altyapısı ve taşımacılık projeleri; Lojistik Merkez, Doğu Karadeniz Güney Çevre Yolu ve Kuzey-Güney Karayolu (Ovit-Zigana-Cankurtaran) şeklinde sıralanabilir.

Lojistik Merkez Projesi'nin denizyolu ve demiryolu ulaşımına da etkisi olmakla birlikte, Bölge'nin karayolu altyapısının güçlendirilmesine de dolaylı olarak katkısı olacaktır. Bununla birlikte lojistik merkez, Bölge'nin doğu-batı yönlü taşımacılıkta cazibe merkezi haline gel-

mesinde etkili olacaktır. Ön fizibilite çalışması tamamlanan ve projelendirilmesi yönünde 2013 yılı ikinci yarısı itibarıyla uluslararası işbirliğine yönelik protokol yapılacak olan Lojistik Merkez Projesi, Bölge'de taşımacılık ve ilgili sektörlerin kümelenmesine etki edecektir. Kurulacak lojistik merkezle Bölge'de orta ölçekli aile şirketleri biçiminde yapılan işletmeler uluslararası pazara daha kolay erişebilecek ve yönetimde profesyonelleşebileceklerdir.

Doğu Karadeniz Güney Çevre Yolu aracılığıyla Karadeniz Sahil Yolu'nun transit taşımacılıktaki yoğunluğunun azaltılması amaçlanmaktadır. Güzergâh, Trabzon'un 15 km batısında bulunan Salacık mevkiinden başlayarak, Akçaabat'ın 1,5 km güneyinde, Trabzon'un 10 km doğusunda bulunan Kaşüstü Beldesi'nde Sahil Yolu'na bağlanacaktır. 2014 yılı sonunda tamamlanacak ve 71 milyon TL yapım maliyeti olacaktır.

Kuzey-Güney Karayolu Projeleri; Ovit, Zigana ve Cankurtaran tünellerinin ve bağlantılı yolların yapılmasını içeren yüksek bütçeli kamu yatırımlarıdır. Rize-Erzurum karayolu üzerinde yapılan Ovit Tüneli, Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne bağlayacaktır. İkizdere - İspir Devlet Yolu 4,4 km kısaltacak ve kış aylarında kapalı olan yol, yıl boyu hizmete açık olacaktır. 2015 yılında faaliyete geçmesi beklenen Ovit Tüneli'nin uzunluğu yaklaşık 12 km olacaktır.

Artvin /Erzurum Devlet Yolu 2.Kısım Ortaköy Viyadüğü

Zigana Tüneli 12,9 km uzunluğunda olup, mevcut Trabzon- Gümüşhane yolunu 7,4 km kısaltmaktadır. Bu şekilde trafik konforu sağlanarak zamandan tasarruf sağlanacaktır. Ayrıca karla mücadeleyi önemli ölçüde azaltarak yolun işletme ve bakım maliyetini azaltacak ve trafik güvenliğini sağlayacaktır. Projenin 2014 yılı içinde tamamlanması planlanmıştır.

Hopa-Borçka Yolu (Artvin), Cankurtaran Tüneli yapımı çalışmaları devam etmektedir. Cankurtaran Tüneli'nin toplam uzunluğu 5,2 km olacaktır. Güncel tamamlanma oranı %50 olan tünel, yol güvenliğini yükseltecek ve taşıma maliyetlerini mesafeyi kısaltması açısından düşürecek olup Aralık 2014'e kadar tamamlanması planlanmıştır.

Tablo 4-59 TR90 Bölgesi İllerinin Yol Uzunlukları ve Türkiye Karşılaştırması, 2012

İl	Otoyol	Devlet Yolları	İl Yolları	Toplam
Artvin	-	336	284	620
Giresun	-	336	415	751
Gümüşhane	-	342	243	585
Ordu	-	284	708	992
Rize	-	174	253	427
Trabzon	-	236	618	854
TR90	-	1.708	2.521	4.229
TR	2.236	31.375	31.880	63.255
TR90/TR	-	% 5,4	% 7,9	% 6,7

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü Devlet ve İl Yolları Envanteri

4.3.1.2. Denizyolu Ulaştırma

Balıkçılık ve denizyolu ticareti Bölge ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu faaliyetlerden dolayı Bölge nüfusunun çoğunluğu sahil şeridinde konumlanmıştır. Deniz yolu yük taşımacılığı yapan 22 firmanın bulunduğu Bölge'de zaman verimliliği olmadığı için deniz yolu yolcu taşımacılığı yapılmamaktadır. Yük taşımacılığı yapan firmalar, nispeten altyapısı iyi konumda olan Trabzon ilinde yoğunlaşmıştır. Denizyolu yük taşımacılığında fark oluşturacak özellikler, liman nitelikleri ve depolama kapasiteleri olarak sıralanabilir. Bölgede beş adet liman ve altı adet iskele bulunmaktadır. Giresun, Hopa, Rize ve Trabzon limanlarında antrepo ve geçici depolama alanlarının olduğu ve en büyük depolama kapasitesinin Trabzon Limanı'nda olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte; TR90 Bölgesi'nde bulunan limanlar incelendiğinde kapasitesi en geniş olanın 10 milyon ton ile Trabzon Limanı olduğu görülmektedir. Bölge'de mevcut limanların tamamının kapasitelerinin altında faaliyet gösterdikleri de ayrıca tespit edilmiştir. Taşımacılıkta modern eğilim olan yüklerin konteynerler aracılığı ile transfer edilmesi faaliyeti, Bölge'de yalnızca Trabzon ve Rize limanlarında gerçekleştirilmektedir ve 2012 yılı itibarıyla Trabzon Limanı'nda 28.742 TEU (Twenty-foot equivalent unit - 20 feetlik konteyner ünitesi) konteyner elleçlenmiştir.

Bölge'nin Ro-Ro taşımacılığı değerlendirildiğinde söz konusu taşımacılık türünün sadece Rize ve Trabzon limanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak; söz konusu limanlardan yapılan Ro-Ro seferlerinin Trabzon Limanı için Trabzon-Sochi arasında gerçekleştirildiği ve bu seferlerin 2010 yılından beri ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak, Rize Limanı ve Poti Limanı arasında gerçekleştirilen Ro-Ro seferleri 2007 yılından itibaren tamamen durmuştur.

Önemli uluslararası taşımacılık güzergâhlarından biri olacak TRACECA kapsamındaki Karadeniz limanlarının konumu güçlense de Bölge limanları bu ulaştırma açısından yeterince faydalanamamaktadır. Merkezi Avrupa limanlarından gelen yükler, Ukrayna ve Romanya limanlarına geçip oradan Gürcistan ya da Rusya limanlarına girmektedir. Bölge limanlarının bu koridorlardan yeterince yararlanamamasının birçok sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi mevcut Bölge ticaretindeki mal akışının azlığı, bir diğeri ise Bölge limanlarının birçoğunun ulaşım ağları altyapısının yeterince gelişmemiş olmasıdır.

TR90 Bölgesi'nde denizyolu, yolcu taşımacılığı amacıyla kullanılmamaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda Trabzon Limanı kruvaziyer turizmi yolcu taşımacılığında değerlendirilmektedir. 2012 yılı sonu itibarıyla söz konusu limana toplamda 18 adet kruvaziyer gemi yanaşmış ve 8.015 yolcu getirmiştir (UDHB, 2012). Bunun yanında Akdeniz Kruvaziyer Limanları Birliği (Medcruise)'ne 2010 yılında üye olan Rize Limanı da bu alanda önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ayrıca, deniz yolunun ulaştırmada etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla kruvaziyer yolcu taşımacılığının Bölge'de geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

UDHB Ana Plan Stratejisi'nde (2005) TR90 Bölgesi için; düşük kapasitede çalışan Trabzon, Rize ve Hopa Limanları'nın aktif hale getirilebilmesinin önemine değinilmiştir. Planda, deniz taşımacılığının geliştirilmesi için Rize Limanı'nı İç ve Doğu Anadolu'nun çıkış kapısı haline getirecek olan Rize-İspir-Erzurum karayolu tamamlanmasının ve Trabzon'un Güneydoğu Anadolu ve Batum'a bağlanmasını sağlayacak ihracat kapıları ve yolları açılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, kombine taşımacılığın (kara, deniz, demir, havayolu) lojistik açısından önemine işaret edilmiş ve Trabzon limanına demiryolu ağının bağlanmasının gerekliliğine değinilmiştir.

4.3.1.3. Demiryolu Ulaştırma

2023 yılına kadar dünyanın en büyük ilk on ekonomisi arasında yer almayı amaçlayan Türkiye'nin, demiryolu sektörüne yönelik yolcu taşımacılığı için hedefi %10, yük taşımacılığı için ise %15 olarak belirlenmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için öncelikle mevcut demiryolu ağının genişletilmesi ve hatların standardının yükseltilmesi amaçlanmıştır.

TR90 Bölgesi'nde demiryolu ulaşımı altyapısı hâlihazırda mevcut değildir, ancak UDHB'nin geliştirdiği Trabzon- Gümüşhane- Erzincan Demiryolu Projesi ile bu eksiklik giderilmiş olacaktır. UDHB tarafından 2011 yılında hazırlanan 'Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023' çalışmasında Türkiye üzerinden gerçekleştirilen transit taşımaların geliştirilmesi için Trabzon iline ve Trabzon Limanı'na demiryolu altyapısının kazandırılması gerekli görülmektedir. Trabzon ili ve Trabzon Limanı'nın stratejik coğrafi konumu nedeniyle demiryolu hedefleri iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. Birincisi, Trabzon ilini Erzincan ili üzerinden ulusal demiryolu ağına dâhil etme öngörüsü iken ikincisi Trabzon ilinin Batum üzerinden Orta Asya ve Çin'e uzanan hat ile uluslararası demiryolu ağına bağlanmasıdır.

Demiryolu ulaştırması; güvenliği, nispeten düşük maliyeti ve çevresel etkilerinin az olması yönüyle Asya-Avrupa arasında transit taşımacılık gerçekleştirilebilmesi için Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunması gerekli bir taşıma modudur. UDHB tarafından 2023 yılına kadar demiryolu ağına dâhil edilmesi planlanan iller arasında TR90 illeri de yer almaktadır. Fizibilite raporu tamamlanan demiryolu projelerinden olan Trabzon-Erzincan demiryolu hattı ile Bölge'nin güneye bağlantısı kolaylaştırılmış olacaktır. "Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023" belgesine göre Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilintili olan Kuzey Demiryolu Koridoru ve Trans-Anadolu Demiryolu Koridoru olmak üzere iki farklı ağ bulunmaktadır. Kuzey Demiryolu Koridoru'nun amacı, Çin'e yönelik bağlantıda Hazar Denizi'ni saf dışı bırakmak ve Erzincan-Trabzon-Hopa arasında bir hat oluşturmaktır. Trans Anadolu Demiryolu Koridoru, Edirne'den Bakü'ye kadar uzanan bir hat olup Erzincan'dan ikiye ayrılarak Trabzon ilini de bu hatta dâhil etmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Irak sınırına bağlanması, 2005 yılında yayınlanan UDHB Ana Plan Stratejisi'nde de yer almıştır.

Harita 4-15 Türkiye Sınır Ötesi Demiryolu Projeleri ve Trabzon-Hopa-Batum Hattı Projesi

Kaynak: Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023

4.3.1.4. Havayolu Ulaştırması

Son beş yıl içinde GSYİH'ye yıllık ortalama %14 katkıda bulunarak Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan ulaştırma sektöründeki talep, yaklaşık %8 gibi önemli bir oranda artmıştır. Bu büyümenin içinde yıllık talep karayolu taşımacılığı için %7,6, demiryolu taşımacılığı için %2, denizyolu taşımacılığı için %5 artış gösterirken, havayolu taşımacılığındaki talep yıllık %16'dan fazla bir artış göstermiştir.

2013 yılı itibarıyla Bölge'de ticari hava taşımacılığına açık tek havaalanı Trabzon'dadır. Bunun yanında, Bölge'ye giriş çıkışlarda Samsun Havaalanı ve Batum Uluslararası Havalimanı da kullanılmaktadır. Ayrıca; Ordu-Gülyalı'da inşa edilmekte olan Ordu-Giresun Havaalanı'nın yapım çalışmalarına 2012 yılında başlanmıştır. Havaalanının 2014 yılında hizmete açılması planlanmaktadır. Diğer yandan; UDHB'nin etüt proje aşamasında olan havalimanı projeleri arasında gösterilen stol tipi (daha küçük uçaklar için) "Gümüşhane Salyazı Havalimanı Fizibilite Etüdü" ihale edilerek tamamlanmış olup fizibilite etüdünün Kalkınma Bakanlığı'nca onaylanması ve yatırım programına dâhil edilmesi halinde projelendirme ve yapım çalışmalarına başlanabilecektir.

Trabzon Havalimanı, genel sıralamada Türkiye'deki 46 havaalanı arasında en yoğun dokuzuncu havalimanı; DHMİ'nin işlettiği 42 havaalanı arasında ise en yoğun sekizinci havalimanıdır.

Türkiye'de toplam hava yolcusu sayısı 2012 yılında 130.351.620 kişi, Trabzon Uluslararası Havalimanı'nın genel toplamdaki payı ise %1,84 olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçi yolcu taşımacılığında bu oran %3,6 iken yurtdışı hava yolcu taşımacılığında Trabzon Havalimanı'nın sahip olduğu pay %0,11'dir. Yurtdışı yolcu oranının düşük olmasının nedeni Trabzon'dan yurtdışı doğrudan uçuş talebinin ve sayısının düşük olmasıdır.

Trabzon Uluslararası Havalimanı'nın yolcu trafiğinin Bölge toplam nüfusuna oranı yaklaşık %94'tür. İç hat uçuşları baz alındığında ise bu oran %91,5 olmaktadır ve %85,7 olan Türkiye havaalanları iç hat uçuş ortalamasının üzerindedir. Bölge ulaşımında havayolu ulaşımının yüksek talep görmesinde İstanbul, Ankara, İzmir gibi batı metropollerine olan uzaklık ve hava ulaşımındaki artan

rekabete bağlı olarak düşen maliyetlerin bu ulaşım türünün daha geniş çevrelerce kullanılabilmesini sağlaması gibi nedenler etkili olmaktadır. Ayrıca, Bölge illerinin dış dünya ile olan ticari, kültürel, turistik ve sosyal bağlantılarının artmasının yanı sıra Bölge'nin dışarıya verdiği göç de hava ulaşımında talebin artmasına neden olmaktadır.

Trabzon Havalimanı'nda kargo taşımacılığı talebi arzu edilen düzeyde değildir. Havayolu yük taşımacılığı taşımacılık türleri arasında en hızlı taşıma türü olmasının yanında en yüksek taşıma maliyetini sunmaktadır. Bu nedenle, bu yolla taşınacak yüklerin katma değeri ve ticari getirisi yüksek aynı zamanda nakli kolay yükler olması gerekmektedir. TR90 Bölgesi'nin ürettiği katma değer genel olarak düşük olduğu için bu taşıma türüne olan talep de düşüktür.

Trabzon Havalimanı'nın 2010-2012 yılları arasındaki yolcu ve uçak trafiği eğilimine bakıldığında, yılda ortalama uçak trafiğinde %10'luk büyüme, yolcu trafiğinde ise yaklaşık %15'lik büyüme kaydedildiği görülmüştür.

TR90 Bölgesi için artan yolcu ve uçak trafiği, Trabzon Havaalanı'nda alternatif bir pistin varlığını gerekli kılmaktadır. Trabzon Uluslararası Havalimanı mevcut durumda sadece bir piste sahiptir ve alternatif bir pistin olmayışı bölgesel açıdan önem taşıyan ve sürekli ulaşımına açık tutulması gereken havalimanında zemin tadilatı ve çevre düzenleme çalışmalarında engel teşkil etmektedir. Paralel pist daha güvenli taşımacılık yapılmasına vesile olacağı gibi hızla artan havaalanı trafiğinin de rahatlamasına imkân sağlayacaktır.

Yaklaşık 2 milyon yolcuya hizmet vermesi planlanan ve Türkiye'de deniz üstünde inşa edilecek ilk havaalanı olan Ordu-Giresun Havaalanı'nın altyapı projesinin 2013 yılı başı itibarıyla %23'ü tamamlanmış durumdadır. Öte taraftan, havaalanı üst yapı projesi hazırlanmış olup bütçe artışı nedeniyle Kalkınma Bakanlığı onayı ardından ihaleye çıkılması öngörülmektedir. 2015 yılında tamamlanması planlanan Ordu-Giresun Havaalanı ile birlikte ihale aşaması beklenen Trabzon Havalimanı'na ikinci pistin kurulması projesi Bölge'nin taşımacılık kapasitesini yükseltecektir.

Tablo 4-60 Trabzon Havalimanı Yolcu Trafiği ve Değişim Yüzdesi 2010-2012

	Toplam		İç Hat		Dış Hat	
	Yolcu	Değişim (%)	Yolcu	Değişim (%)	Yolcu	Değişim (%)
2010	1.963.169	23	1.895.600	24	67.569	4
2011	2.280.017	16,1	2.190.503	15,6	89.514	32,5
2012	2.404.150	5	2.330.510	6	73.640	-18

Kaynak: DHMİ

4.3.1.5. Değerlendirme

TR90 Bölgesi erişilebilirlik mevcut durumunun ulusal ulaştırma hedeflerini destekleyici nitelikteki güçlü yönleri; Bölge'nin uluslararası ticaret ve taşıma koridorları üzerinde olması, serbest bölgelerin varlığı ve gelişmiş gıda sektörü, çok modlu taşımacılık imkânlarının varlığı ve karayolu taşımacılık firmalarının çokluğu olarak sıralanabilir. Altyapı yönünden gelişmekte olan Bölge, bahsi geçen kamu yatırımları ile gelişimini nispeten hızlandıracak ve özellikle doğu - batı yönlü taşımacılıkta önemli bir merkez olabilecektir. Bölge'nin lojistik gelişimi önündeki zayıflıkları limanlarının atıl kapasiteyle çalışması, arazi yapısının kuzey-güney ulaşımına engel teşkil etmesi, modern depolama tesislerinin yetersizliği ve lojistik sektöründe çalışabilecek nitelikli iş gücü eksikliği olarak sıralanabilir. Nitelikli işgücü arzı Bölge üniversiteleri ve sanayisi arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesiyle artacaktır. Altyapı eksiklikleri ise, nitelikli yabancı yatırımların da teşvik edilmesiyle giderilebilecektir.

TR90 Bölgesi'nin stratejik konumu, Orta Doğu pazarlarına yakınlığı ve kamunun altyapı yatırımları, Bölge lojistik gelişimi için önemli fırsatlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca; Bölge'nin transit taşımacılık için bir cazibe merkezi konumuna taşınması için uluslararası iş birlikleri geliştirilerek Bölge'nin tanınırlığının artırılması gerekmektedir.

Bölge'ye yakın pazarlardaki siyasi gelişmeler ve petrol fiyatları, küresel ölçekte etki sahibi olmaları sebebiyle Bölge ulaştırması ve taşımacılığı açısından tehdit oluşturmaktadır.

Ulaştırma ve lojistik alanları birçok sektör için kârlılığı belirleyen unsur olmakla birlikte ilişkili oldukları alanları yönetim stratejisi belirleme konusunda da etkileyebilmektedirler. Bir birim ürünün nihai maliyet kalemleri içinde lojistik maliyetler ürün başına %20 oranında fiyata yansımaktadır. Bu bağlamda, TR90 ekonomisinde etkili sektörlerden biri olan turizme yönelik lojistiğin ve ulaştırmanın geliştirilmesi, bu alanlarda dar boğazların ve sorunların tespit edilmesi ve sektör eğilimlerine duyarlı çözümlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte; gıda lojistiğinin geliştirilmesi ile Bölge içinde üretilen tarım ve hayvancılık ürünlerinin yüksek değeri korunarak ulusal ve uluslararası pazarlara iletilmesi sağlanmalı ve tedarik zincirinde oluşan değer kayıpları en aza indirilmelidir. Küresel ölçekte yaygın olan konteyner taşımacılığının ve soğuk zincir taşımacılığının geliştirilmesi, Bölge'de gıda lojistiğini yüksek bir değer haline getirebilecektir.

Gıda lojistiğinin geliştirilmesi ile Bölge içinde üretilen tarım ve hayvancılık ürünlerinin yüksek değeri korunarak ulusal ve uluslararası pazarlara iletilmesi sağlanmalı ve tedarik zincirinde oluşan değer kayıpları en aza indirilmelidir.

4.3.2. Çevre

4.3.2.1. TR90 Bölgesinde Çevre

Yukarıdaki şekilde görüleceği üzere iklim değişikliği ile ilgili göstergeler göz önünde bulundurulduğunda, TR90 Bölgesi için sıcaklık değişimleri 2012 yılında 1971-2000 yılı normallerine göre 1,1-2,0 °C'lik bir artış göstermiştir. 2011-2012 yılı mevsimlik sıcaklık değerlerine bakıldığında; TR90 Bölgesi için kış mevsimi ve ilkbahar için sıcaklıklar normal değerlerde, sonbahar ve yaz için ise normalüstü değerlerde seyretmiştir.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu 2012 İklim Değerlendirmesi Raporu'nda belirtilen bir diğer nokta bölgesel yağışlardaki değişimdir. 2012 yılında Karadeniz Bölgesi'ndeki yağış miktarları mevsim normallerine göre artış göstermiştir.

İklim değişikliğinin neden olabileceği kuraklık ya da aşırı yağışlar ve bunlara bağlı olarak tarımsal üretim rejimindeki değişim dikkate alınması gereken bir konudur. Bu nedenle, TR90 Bölgesi gibi tarımsal üretimi ve kırsal ekonomiye bağlılığı görece yoğun olan bölgeler için iklim değişikliğine bağlı olarak değişim gösterecek sektörlerle ilişkin tedbirlerin alınması ve yine buna bağlı olarak ortaya çıkacak tarım ve turizm gibi potansiyellerin değerlendirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

İklim değişikliği nedeniyle son yıllarda kuraklığın artacağı, olağan dışı hava durumu değişiklikleri ile karşı karşıya kalınacağı öngörülmüş ve önlem alınmadığı takdirde bu durumun doğal ekosistemler, insan sağlığı ve sosyo-ekonomik sektörler üzerinde olumsuz etki yaratabileceği belirlenmiştir.

Türkiye için iklim değişikliği senaryolarına bakıldığında, gereken önlemler alınmadığı takdirde 'su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınları, kuraklık, erozyon, çölleşme ve bunlara bağlı ekolojik bozulmalar' öngörülmektedir.⁸⁴ Türkiye'ye göre⁸⁵ (2002) atmosferdeki karbondioksit salınımını azaltmak için hiçbir önlem alınmadığı takdirde 2080'li yıllara kadar Türkiye üzerindeki yıllık ortalama sıcaklıklarda (1961-1990 normaliyle karşılaştırıldığında) yaklaşık 3-4 °C artış meydana gelebilecektir. Benzer şekilde salınımlar kontrol edilmediği takdirde 2080'li yıllara kadar Türkiye üzerindeki yıllık ortalama yağışlarda yaklaşık 0 ile -1 mm/gün değişiklik (azalma), akarsularının yıllık akımlarında yaklaşık %20-50 azalma ve tarımsal ürün üretiminde yaklaşık %0 ile -2,5 arasında bir azalma meydana gelmesi olasıdır.

Harita 4-16 Türkiye 2012 Yılı Alansal Sıcaklık Anomalilerininin 1971-2000 Yıllarından Sapması

Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

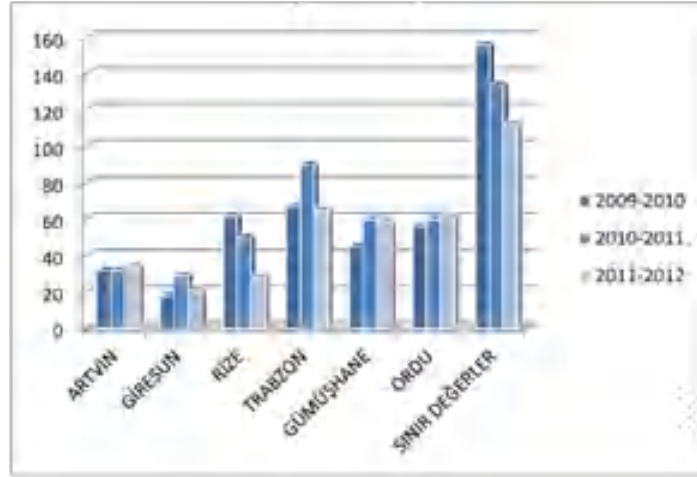
4.3.2.2 Hava Kalitesi

Türkiye’de insan sağlığı ve çevrenin korunabilmesi için hava kalitesinin artırılması gerekmektedir. Her geçen yıl azalan hava kalitesi insan sağlığını olumsuz etkilemekte, akut solunum yolları ve kanser gibi hastalıklara neden olmaktadır. Nitekim “Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2011 yılı raporuna göre, dış ortam hava kirliliğinin dünya çapında yılda 1,3 milyon ölüme neden olduğu ve bu değerın çoğunluğunu orta gelirli ülkelerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.”⁸⁶ Türkiye’de hava kalitesi yönetimine ilişkin usul ve esaslar “Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği” ile belirlenmiş ve AB ülkelerindeki hava kalitesi sınır değerle-

rine ulaşılması amacıyla 2014 yılına kadar hava kalitesi sınır değerlerinin kademeli olarak azaltılması öngörülmüştür. Türkiye için kükürtdioksit (SO₂) kış sezonu ortalaması için sınır değerler 150 µg/m³, partikül madde (PM₁₀) kış sezonu ortalaması ise 2012 yılı için 112 µg/m³ olarak belirlenmiştir.

TR90 Bölgesi için hava kalitesi değerlerine bakıldığında partikül madde miktarlarının Türkiye sınır değerlerinin üzerinde olmadığı fakat Artvin, Ordu ve Gümüşhane’de partikül madde değerlerinin yıllar bazlı arttığı görülmektedir.

Grafik 4-56 TR90 Bölgesi İlleri Partikül Madde Miktarlarının (µG/m³) Seneler Bazlı Değişimi (2009-2012)

Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hava Kalitesi İzleme İstasyonları

⁸⁶T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığı Üzerine olan Etkileri Raporu

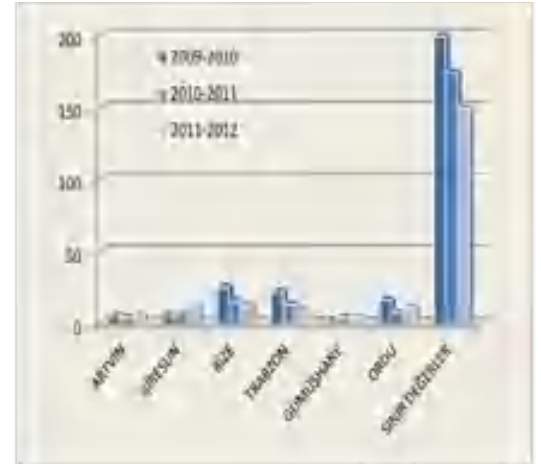

Partikül madde miktarlarıyla benzer şekilde kükürtdioksit miktarları da yukarıdaki grafiğe göre TR90 Bölgesi illeri için Türkiye sınır değerlerinin altında yer almaktadır.

TR90 Bölgesi hava kirliliği göstergeleri Türkiye sınır değerlerinin altında olmasına rağmen, kış dönemlerinde Bölge'de özellikle kullanılan yakıt türünden kaynaklanan bir hava kirliliği problemi yaşanmaktadır. Ayrıca, Bölge illerinin topografya ile bütünleşmeyen gelişimi çarpık ve altyapısız kentleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu durum kent içi ve kent dışı ulaşımda aksaklıklara ve zorluklara neden olmaktadır. Bölge'de toplu taşıma sistemlerinden ziyade bireysel motorlu taşıt kullanımının yaygınlaşması hava kirliliği göstergelerinde de artışa neden olmaktadır.

TR90 Bölgesi'nde endüstriyel faaliyetlerin çok yoğunlaşmamış olması hava kalitesi sınır değerlerinin Türkiye sınır değerlerinin altında yer almasının en önemli sebebidir. Bölge'de kirlenici vasfı yüksek endüstri faaliyeti çok bulunmasa da endüstriyel faaliyet gösteren pek çok küçük ve orta büyüklükte işletme vardır. Bu işletmelerin yüksek maliyet içeren çevre duyarlı sistemleri kullanamamaları Bölge'de hava kalitesini düşürücü bir diğer etmen olarak tanımlanabilir.

Grafik 4-57 TR90 Bölgesi İlleri Kükürtdioksit Miktarlarının ($\mu\text{G}/\text{M}^3$) Seneler Bazlı Değişimi (2009-2012)

Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hava Kalitesi İzleme İstasyonları İnternet Sitesi

4.3.2.3. Su Yönetimi

TR90 Bölgesi genelinde kanalizasyon hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusuna oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri topografyadan ve engebeli arazi yapısından kaynaklanan maliyetli altyapı yatırımlarıdır. Diğer bir deyişle, engebeli arazi yapısının ve dağınık yerleşim yapısının altyapı yatırımlarını maliyetli kılması nedeniyle kanalizasyon hizmeti verilen nüfus sınırlı kalmaktadır. TR90 Bölgesi'nde toplam 13 tane atık su arıtma tesisi bulunmakta, Artvin ve Gümüşhane'de ise atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır. Bölge içerisinde denize kıyısı olan kentlerde evsel atık sular derin deşarj sistemi ile denize deşarj edilmektedir. Ayrıca, TR90 Bölgesi'nde yağmurlu gün sayının çok olması ve kanalizasyon sisteminin ayrık olmaması nedeniyle derin deşarj sistemi çoğu zaman yetersiz kalmaktadır.

Tablo 4-61 Belediye Atık Su İstatistikleri

	Türkiye	TR90	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	G.hane
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)	88	75	76	69	75	81	86	89
Belediyelerde kişi başı günlük atıksu miktarı (litre/kişi-gün)	182	153	130	141	171	176	228	156
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusunun belediye nüfusu içindeki payı (%)	62	25	50	12	32	4	-	-
Belediyelerdeki toplam atıksu arıtma tesisi sayısı	326	13	5	5	2	1	-	-
Belediyelerdeki gelişmiş atıksu arıtma tesisi sayısı	53	-	-	-	-	-	-	-
Doğal arıtma sistemi sayısı	35	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2010

TR90 Bölgesi'nde topografyadan kaynaklanan dağınık yerleşim yapısının altyapıda yaratmış olduğu eksiklikler, evsel ve endüstriyel atık suların yer altı sularına karışmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, her ne kadar Türkiye'de 1994 yılından 2010 yılına kadar atık su arıtma tesis sayısı ve belediyelerin atık yönetim sistemlerine ayırdığı kaynak artmış olsa da, TR90 Bölgesi'nde su kirliliği ile ilgili tedbirler yeterli seviyede alınamamıştır. Nehir yakınlarında bulunan konut alanları ve endüstriyel tesislerin altyapı eksikliklerinin giderilmemiş olması, evsel ve endüstriyel atıkların hiçbir işleme tabi tutulmadan denize ve akarsulara atılmasına neden olmuştur. Böylece birçok su ekosistem büyük bir kirliliğe maruz kalmıştır. Bu durumun önlenmesi, TR90 Bölgesi'nde insan sağlığı ve canlılar açısından önem taşımaktadır.

TR90 Bölgesi ayrıca Türkiye geneline göre oldukça zengin sayılabilecek bir su potansiyeline sahiptir. Bölge'nin başlıca akarsuları; Çoruh, Melet, Kelkit ve Harşit'tir. **Bölge, Türkiye'deki 26 havzanın üçünü bünyesinde barındırmaktadır.** Bu havzalar; Doğu Karadeniz Havzası, Çoruh Havzası ve Yeşilirmak Havzası'dır. Bu havzalardaki biyolojik çeşitliliğin korunması ve havzaların barındırdığı doğal değerlerin koruma-kullanma dengesi içerisinde bölge insanına katkı sağlayacak biçimde değerlendirilebilmesi için 'Havza Koruma Planlarının' yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda, Karadeniz'in kirliliğini önlemek ve kıyı ile bütünleşik bir gelişmeye olanak sağlamak için 'Entegre Kıyı Alanları Yönetim Planları'nın ivedilikle yapılması gerekmektedir.

4.3.2.4. Katı Atık Yönetimi

TR90 Bölgesi bazında atık yönetimine bakıldığında illerin çoğunda vahşi depolama yapıldığı, hatta bazı illerde atıkların düzensiz olarak deniz ya da dere kenarlarına atıldığı bilinmektedir. Bölge illerinin bir kısmında düzenli depolama sahası mevcut olmasına rağmen, depolama sahaları yeterli değildir. Benzer şekilde, OSB altyapısı da yetersiz durumdadır. OSB'lerde üretilen atıkların pek çoğu evsel atık niteliği taşımaktadır. OSB'lerde ilgili kurum tarafından sunulan atık toplama ve bertaraf faaliyetlerinden yararlanılmaktadır. OSB'lerde üretilen tehlikeli atıklar ise çoğunlukla sanayi alanı içinde depolanmamaktadır. Belediyelerin hizmet vermediği sanayi alanlarında, tehlikeli atıkların bertarafından sanayi kuruluşlarının kendileri sorumlu tutulmaktadır.

Bölge genelinde kompost tesisi bulunmamaktadır. 1/100.000 ölçekli TR90 Bölgesi Çevre Düzeni Planı'nda (2008) belirtildiği üzere bazı illerde katı atık depolama sahası yapılması öngörülmüş ve bu yönlü çalışmalara başlanmıştır. Bunun yanı sıra, Bölge'de transfer merkezleri yetersizdir. Bu nedenle, yine ÇDP'de (2008) yeni transfer merkezlerinin kurulması öngörülmüştür.

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere TR90 Bölgesi kişi başı ortalama belediye atık miktarı, Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içerisindeki yüzdesi de hem TR90 Bölgesi için hem de Bölge illeri için Türkiye ortalamasının altındadır. TÜİK verilerine bakıldığında Ordu'nun belediye atık hizmeti verme konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bölge illerinde yeterli düzeyde gelişmemiş katı atık depolama ve transfer hizmetleri toprak kirliliğine ve su kirliliğine neden olmaktadır. İlgili kurumlarca toplanılan ve depolanan katı atıklardan sızan kurşun, cıva, nikel ve kadmiyum gibi ağır metaller toprak ve su kirliliğine neden olmakta ve besin zinciri vasıtasıyla insan ve canlı sağlığına olumsuz etki etmektedir.

Tablo 4-62 Belediye Atık İstatistikleri

Bölge Adı	Kişi başı ortalama belediye atık miktarı (kg/kişi-gün)	Atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içinde oranı (%)	Atık hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusu içinde oranı (%)	Diğer bertaraf (çöp depolama sahası ve yakma tesisi hariç) (1000 ton)
Türkiye	1,14	83	99	372
TR90	0,84	65	90	6
Trabzon	0,73	72	93	-
Ordu	0,96	60	81	4
Giresun	0,93	60	92	0
Rize	0,75	68	98	-
Artvin	0,87	59	99	2
Gümüşhane	0,87	64	97	0

Kaynak: TÜİK, 2010

4.3.3. Şehirleşme ve Mekânsal Gelişim

4.3.3.1 Şehirleşme

2000-2012 yılları arasında TR90 Bölgesi'nde şehirleşme oranında artış görülse de, genel itibariyle TR90 Bölgesi Türkiye'nin 2012 yılı şehirleşme oranı olan %77,28'in altında yer almaktadır. Kuşkusuz bu durumun temel nedenlerinden biri Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde mevcut olan dağınık yerleşim yapısının çok sayıda köy ve belde statüsünde yapı oluşturmasıdır.

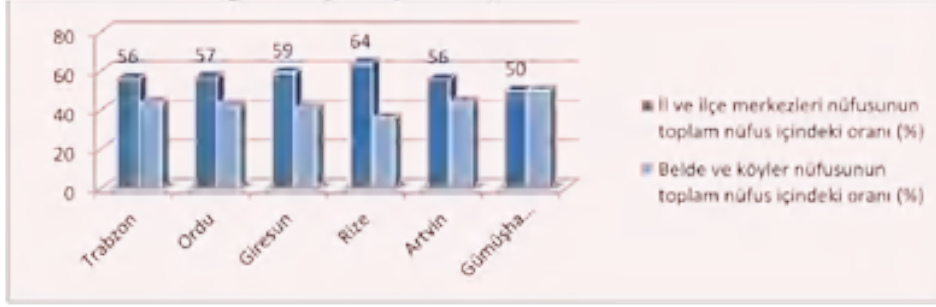
Grafik 4-58 TR90 Bölgesi Şehirleşme Oranı, 2000-2012

Kaynak: TÜİK

Grafik 4-59 TR90 Bölgesi İlleri Şehirleşme Oranı, 2012

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafikten görüleceği üzere 2012 yılı ADNKS verilerine göre TR90 Bölgesi illerinde en yüksek şehirleşme oranı Rize’de, en düşük şehirleşme oranı ise Gümüşhane’de görülmektedir. Bölge illerinde şehirleşme oranı Türkiye ortalamasından daha düşük seviyededir.

Karadeniz kentlerinde şehirleşme bakımından yaşanan sorunların belki de en önemlisi imar planlarının oldukça eski tarihli olması ve imar planlarında sürekli güncellenen bilgilerin plan öngörülerini doğrultusunda ilerlemiyor olması şeklinde nitelendirilebilir. Bu durumun neden olduğu kentsel hizmetlerin yeterliliğinin ölçülemiyor oluşu, sağlıklı kentleşmenin önündeki engellerden bir tanesini oluşturmaktadır. Nitekim kentsel yeşil alanların (aktif yeşil alanlar), sosyo-kültürel alanların vs. yeterliliği üzerine bazı bölge illerinde gereken bilgiler elde edilmemektedir.

6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile TR90 Bölgesi illeri arasında yer alan iki ilin; Trabzon ve Ordu’nun büyükşehir kapsamına girmesi, bu iki ilde yapılacak planlama ve imar çalışmalarını önemli ölçüde etkileyecektir. Büyükşehir belediyesi sınırları içerisine girecek olan belde belediyelerinin hâlihazırda ellerinde bulunan imar planları ile kent merkezlerinin imar planları arasında uyumsuzluk sorunu vardır. Bu imar planlarının birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi ve üst ölçekte tek bir imar planı yapılması bu çerçeveden bakıldığında öncelik taşımaktadır.

TR90 Bölgesi illerinde şehirleşme ile ilgili sorunlara değinilmesi gerekirse; en temel sorunların kanalizasyon ve altyapı sistemlerinin tamamlanmamış olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Kent içi ve bölge içi ulaşım ağlarının sistematik ve planlı bir şekilde kurgulanmamış olması hâlihazırda lineer büyüme modeli eğilimi gösteren Karadeniz kentleri için sorun teşkil etmektedir. Daha detaylı bir açıklama yapılması gerekirse, kentsel hizmetlere erişim ve kentsel hizmetlerin sunumu noktasında kıyı bölgelerinde bir yoğunlaşma gözlenirken, kentin iç bölgelerine doğru kentsel alt merkezlerde yetersiz kent hizmetleri sunumu ve kentsel hizmetlere erişim noktasında sıkıntılar gözlenmektedir. Diğer bir deyişle, tanımlanmış olan kentsel alt merkezlerde kentsel hizmetlerin sunumu yeterli düzeyde değildir.

Kent içi ulaşım ağlarına bakıldığında kuzey-güney yönlü ulaşım bağlantılarının kent içi erişimde dahi yeterli düzeyde gelişmediği görülmektedir. Bölge illerinde kent içi ulaşım modlarının, intermodal ulaşım sistemleri şeklinde kurgulanabilmesi güçtür. Bunun en temel nedenlerinden biri topografik engellerdir. Kuzey-güney yönlü kent içi ulaşım akslarının gelişmemiş olmasının yanı sıra, Doğu-Batı akslı gelişmiş olan ulaşım sistemlerinin de çoğunlukla tek ana arter üzerinde yoğunlaşması, kent içerisinde oluşturulmuş olan kentsel odakların kıyı bölgelerinde baskı oluşturmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte, yerleşim alanlarının bu odaklar çevresinde denetimsiz ve kontrolsüz yoğunlaşması; tarihsel süreç içerisinde kent merkezindeki konut alanlarının çarpık yapılaşmasını tetiklemiştir.

Çarpık yapılaşma Karadeniz kentlerindeki önemli sorunlardan biridir. Çarpık yapılaşmanın neden olduğu kentle bütünleşememe, güvenlik vs. gibi sorunları azaltmak ve sağlıklı bir kentsel gelişmeye destek sağlamak amacıyla TR90 Bölgesi illerinde çeşitli kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Fakat Bölge illerinde uygulanan kentsel dönüşüm, tek başına sağlıklı kentleşme için yeterli bir olgu değildir. Kentsel dönüşüm çerçevesinde yerinden edilen nüfusun kentle bağıını kuracağı çeşitli kentsel hizmetlere erişimi noktasında da önemli çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra kentsel makroformun, olası genişleme alanlarının, öngörülüp bu alanlarda altyapıya ve şehirleşmeye ilişkin standartların sağlanması ilgili kurumların öncelikleri arasında yer almalıdır.

TR90 Bölgesi illerinde gözlemlenen bir diğer olgu ise; kentin tarihi ve kültürel dokusunu yansıtan yapıların birer çekim merkezi olarak değerlendirilememesidir. Genel itibariyle TR90 illerinde kentsel çekim merkezleri oluşturulmamış ve gereken peyzaj öğeleriyle desteklenememiştir. Karadeniz kentlerinde meydan olgusu da gelişmemiştir. Karadeniz kentlerinde şehirleşme bakımından önemli sorunlar vardır bu nedenle TR90 illerinin pek çoğunun engelli dostu şehir, kadın dostu şehir ya da yaya dostu şehir sınıflandırmasına sokulabilmesi de güçtür.

4.3.3.2 Mekansal Gelişim

TR90 Bölgesi'nde dengeli ve sürdürülebilir kentsel/ bölgesel gelişmeyi sağlamak için TR90 Bölgesi için merkez kademelenmesinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bölge genelinde hizmet ve donatı gereksinimini sağlayacak yerleşmeler üretilebilmesi için Bölge içi nüfus hareketlerinin irdelenmesi gerekmektedir.

TR90 Bölgesi genelinde illerin birbirleri ile ilişkilerinin irdelenmesi ve illerin olası sektörel gelişme potansiyellerinin tespit edilmesi, illerde mekânsal yer seçiminin belirlenmesi ve bölgesel mekânsal gelişim şemalarının oluşturulması bakımından önem taşımaktadır.

TR90 Bölgesi için 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'na (ÇDP, 2008) bakıldığında;

- Trabzon ve Rize'nin önemli bir bilgi ve teknoloji geliştirme odaklı bir kent bölge vizyonu ile irdelenmesi gerektiği,
- Giresun'un fındık sanayi ve fındığa yönelik tarımsal üretim odaklı bir vizyon ile irdelenmesi gerektiği,
- Ordu ve Giresun illerindeki yerleşim ağlarının uzaklık olarak birbirine yakın olması ve ortak bir ekonomik gelişme potansiyeli barındırması gerekçesi ile ortak bir gelişme vizyonu ekseninde birlikte irdelenmesi gerektiği,
- Ordu'nun fındık sanayi ve fındık üretimi yanında kültür ve turizm odaklı bir vizyon çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği,
- Artvin'in kültür ve turizm konusunda geliştirilmesi gerektiği ve Gürcistan ile ilişkilerinin ticaret ve turizm bağlamında yeniden değerlendirilerek güçlendirilmesi gerektiği,
- Gümüşhane'nin ise tarımsal üretim odaklı bir organik tarım merkezi olarak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bunun dışında TR90 Bölgesi'nin tüm illerinde turizm sektörünün öncelikli olarak geliştirilmesi 2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı dâhilinde öngörülmektedir.

ÇDP (2008)'de vurgulandığı üzere TR90 Bölgesi'nde mekânsal gelişim kıyı bandında yığılaşmış bir şekilde ve lineer bir büyüme eğilimi göstererek ilerlemektedir. Mekânsal gelişim bakımından bu yığılaşma eğiliminin kısmi olarak önlenmesi adına ÇDP'de (2008) bölgesel merkez, alt bölge merkezleri ve kentsel hizmet merkezleri tespit edilmiştir. TR90 Bölge Planı'nda da ÇDP ile uyumlu olacak şekilde bölgesel merkez, alt bölge merkezleri ve kentsel hizmet merkezleri önerilmiştir. Bölge Planı kapsamında önerilen bölgesel merkez, alt bölge merkezleri ve kentsel hizmet merkezleri aşağıda yer almaktadır.

Trabzon-Rize sahil koridoru bölgesel merkez olarak belirlenmiştir. Trabzon-Rize aksındaki yerleşmelerin ekonomik ve sosyal yapılarına bakıldığında, bu yerleşmelerin bölgesel kentsel hizmetler açısından yoğunlaşmış bir alan olduğu tespit edilmiştir. Trabzon-Rize sahil koridorunun ekonomik ve sosyal yapılarının dışında da mekânsal gelişme bakımından bütünlüklü bir aglomerasyon oluşturduğu gözlenmektedir.

Artvin, Ordu, Giresun ve Gümüşhane'nin merkez ilçeleri ile gelişmişlik düzeyleri bakımından bölgede ön plana çıkan Ünye, Fatsa, Gökçöy ve Hopa ilçeleri alt bölge merkezi olarak belirlenmiştir.

Kentsel hizmet merkezleri olarak ise; Şebinkarahisar, Espiye-Tirebolu-Görece, Mesudiye, Korgan, Kelkit, Kürtün, İkizdere ile Trabzon-Rize kıyı kesimi alt bölgesi, Giresun kıyı kesimi alt bölgesi, Ünye- Fatsa kıyı kesimi alt bölgesi, Espiye-Tirebolu-Görece kıyı kesimi alt bölgesi belirlenmiştir.

4.4. TR90 Bölgesinin Rekabet Edebilirliği

4.4.1. Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Kalkınma Olgusuyla İlişkisi

Ürün çeşitliliğinin ve ihtisaslaşmanın arttığı, ekonomik birimler arasında bağlantıların derinleşirken kaçınılmaz hale geldiği 21. yüzyılda, üretimin sürekliliği ve üretimin getireceği kâr ve uzmanlığın sürdürülebilirliği, üretim birimlerinin rekabet edebilirliğine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ekonomide aynı ürünü üreten birimler arasındaki yarışı ifade eden rekabet, firma düzeyinden ülke düzeyine “rekabet edebilirlik” kavramı etrafında bir performans göstergesine dönüşmektedir. Bölgesel değerlendirmelerin önem taşıdığı bu planda rekabet edebilirlik, “bölge ekonomisinin, serbest, adil ve uluslararası pazar koşullarında uygun mal ve hizmet üretebilme ve bölge insanının reel gelirini artırma yetisi” anlamıyla yer bulmuştur.⁸⁷ Çeşitli rekabet edebilirlik endekslerine okullaşma oranından vergi tahakkuk/tahsilat oranına, nüfusun sağlık durumundan katma değere çeşitli sosyal ve ekonomik bileşenler kullanılmaktadır. Dolayısıyla, rekabet edebilirlik birçok kalkınma göstergesinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir performans göstergesi olarak addedilmektedir.

4.4.2. TR90’da Rekabet Edebilirlik Etmenleri

4.4.2.1. Bölgesel Büyüme Odağı Trabzon ve Dış Dünyada TR90’ın Rekabet Edebilirlik İmajı ve Rekabet Edebilirlik Endeksi

AB Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında hazırlanmış olan 5 kademeli rekabet edebilirlik sınıflandırmasına göre TR90 Bölgesi, dördüncü kademe bölgeler sınıfında yer almış ve ilgili programda dördüncü sınıf bölgelerde temel altyapı, girişimcilik, başlangıç destekleri, danışmanlık, finansal hizmetlerin çeşitlendirilmesi, bölgelerarası ve bölge içi işbirlikleri, sektörler arası etkileşim ve turizm gerekli görülmüştür.⁸⁹

Rekabet edebilirlik; fiyata dayalı etkenler (düşük ekseninde rekabet edebilirlik/ low road) ve öğrenme, yenilikçilik, değerler, mekânsal cazibe gibi fiyat dışı etkenler (yüksek ekseninde rekabet edebilirlik/ high road) olmak üzere iki farklı yolla temin edilebilmektedir.⁸⁸ Düşük işgücü maliyeti, vergi indirimi ve sübvansiyonlar, ülkemizde yürürlükte olan teşvik sistemi ve çeşitli hibe türü kamu destekleri aracılığıyla az gelişmiş bölgelerin rekabet edebilirliğini yükseltmek için kullanılan fiyata dayalı, düşük eksen rekabet stratejileridir. Öte taraftan, yenilikçilik, Ar-Ge, girişimcilik, kurumsal, sosyal ve beşeri sermayenin güçlendirilmesi yoluyla, yüksek eksenli rekabet edebilirlik stratejileri ise Kalkınma Ajanslarının da bir parçası olduğu bir dizi kamu finansman ve danışmanlık hizmetleri aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu bağlamda, TR90’ın yüksek eksenli rekabet edebilirlik stratejilerini şekillendiren etmenler aşağıda özetlenmiştir.

Bir başka rekabet edebilirlik endeks çalışması Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu’nun (URAK) hazırlanmış olduğu İllerarası Rekabet Endeksi 2009-2010 çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre, Trabzon ili özellikle nüfusun eğitim düzeyi ve Bölge’nin diğer illerine göre çok daha çeşitli ve erişilebilir sosyal donatı alanları sunması itibarıyla beşeri sermaye ve yaşam kalitesi alt endeksinde 81 il içinde yedinci sırada yer almaktadır. Yine markalaşma ve yenilikçilik ve erişilebilirlik alt endekslerinde Bölge’nin diğer illerine göre kayda değer ölçüde yüksek endeks değeri taşımaktadır.

Tablo 4-63 İllerarası Rekabet Edebilirlik Endeksi, 2009-2010

İller	Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Alt Endeksi	Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksi	Ticaret Becerisi ve Üretim Alt Endeksi	Erişilebilirlik Alt Endeksi	Genel Endeks
Artvin	39	73	54	61	53
Rize	41	29	41	35	35
Trabzon	7	11	45	20	15
Gümüşhane	50	70	79	77	77
Giresun	47	42	40	62	51
Ordu	39	26	24	67	54

Kaynak: URAK

Kalkınma Bakanlığı tarafından “bölgesel büyüme odağı” olarak konumlandırılan Trabzon ili, bu değerlerin getirdiği rekabet edebilirlik gücünü Bölge illerine aktarma işlevi görmektedir. Bu bağlamda, Trabzon, Bölge dışına göçü absorbe edecek bir bölgesel göç çekim merkezi fonksiyonuna sahiptir. Bu minvalde Trabzon, göçle gelen nüfusun yaşam kalitesini ve beşeri donanımını yükselten, Bölge ölçeğinde uzmanlaşmış sağlık, yükseköğrenim ve kamu hizmetleri sunan bir bölgesel büyüme odağıdır. Söz konusu endeks çalışmasında, Trabzon dışında kalan TR90 illerinin, rekabet edebilirlik endeksi bakımından ulusal sıralamada geri plânda olduğu görülmektedir.

4.4.2.2 Katma Değerli Tarımsal Üretim, Sürdürülebilir Ormancılık ve Balıkçılık

Tarım, istihdam, dış ticaret ve gelir göstergelerinde TR90 Bölgesi'nde ön plana çıkan bir sektördür. TÜİK'in 2012 yılı verilerine göre, TR90 Bölgesi'nin ihracatında tarım ve hayvancılığın aldığı pay %46, gıda ürünleri ve içecek sektörünün aldığı pay ise %26,7'dir.

TR90 Bölgesi için tarım ve hayvancılık rekabetçi özellik taşıyan bir sektör olmasına rağmen arazi yapısı, işletme büyüklüğü, bitkisel ürün çeşitliliği ve ürün verimliliği açısından Bölge dezavantajlı koşullara sahiptir. Gıda, tarım ve hayvancılık konusunda Bölge'de çeşitlilik olmasa dahi Bölge'nin üretiminde veya yetiştiriciliğinde uzmanlaştığı alanlar vardır. Bitkisel üretimde fındık, çay ve kivi; hayvancılıkta arıcılık, denizde alabalık yetiştiriciliği ve avcılık yoluyla su ürünleri üretimi ve organik yem yetiştiriciliği Bölge'de öne çıkmaktadır. Yüksek endemizm oranı, birçok tıbbi ve aromatik bitkiye ev sahipliği, envanter çalışmaları ile henüz tam olarak belirlenmemiş olsa da çeşitli akademik kaynaklarda ve Bölge OGM çalışmalarında tespit edilen odun dışı orman ürünleri kaynakları ve sınırları içinde yer alan Türkiye'nin tek biyosfer rezerv alanı ile TR90 Bölgesi ormancılıkta da rekabetçi konumdadır.

Tarım ve hayvancılık sektörlerinin birbirine girdi sağlar şekilde etkileşimli olarak faaliyet gösterememesi, rekabet edebilirliği etkileyen bir başka unsurdur. Bu bağlamda özellikle hayvancılık için gerekli yem girdisini

sağlayacak, Bölge'de hâlihazırda üretilmekte veya başka ürünlerin türevi olarak var olan (fındık altı otları vb.) ürünlerden hayvancılık sektöründe istifade edilmesi gerekmektedir.

Tarımda ürün planlaması, tescil ve markalaşma süreçleri ve pazarlamanın doğru tarımsal danışmanlık ve üretici örgütlenmesi etrafında gerçekleşmemesi tarımsal gelirleri düşürmektedir. Bunun yanı sıra, hasat sonrası depolama ve işleme tesislerinin yetersizliği tarım ürünlerinin kaliteli olarak muhafaza edilmelerini veya katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesini engellemekte ve piyasadaki talep dalgalanmalarına karşı kırılganlığı yükseltmektedir. Bu da üretici gelirlerini etkilemektedir.

TR90 Bölgesi'nde çiftçinin küçük ölçekli olması ve arazinin parçalı yapısı tarımda ölçek ekonomisinin yakalanmasını güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra, engebeli arazi yapısının makineleşmeyi engellemesi, aile tipi işletmecilik, fındık ve çayda birim alandan alınan verimin giderek düşmesi ve bahçelerin ekonomik ömrünü yitirmesi tarımda uzmanlaşma ve rekabet edebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Süs bitkilerinde de lojistik imkânlardan dolayı, ölçek ekonomisine ulaşacak büyüklükte üretim miktarına ulaşıldığı takdirde önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

TR90 Bölgesi iç kesimleri, özellikle de önemli bir kısmı Kelkit Vadisi üzerinde bulunan Gümüşhane ili organik tarım için ulusal ölçekte rekabet potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, bölgelerarası işbirliğini harekete geçirerek Gümüşhane, Bayburt ve Erzincan illerini içine alan bir organik tarım vadisinde kurulacak ve organik gıda üretiminde ihtisaslaşacak bir organize sanayi bölgesi, Bölge tarımsal ürünlerinin katma değerini artıracaktır.

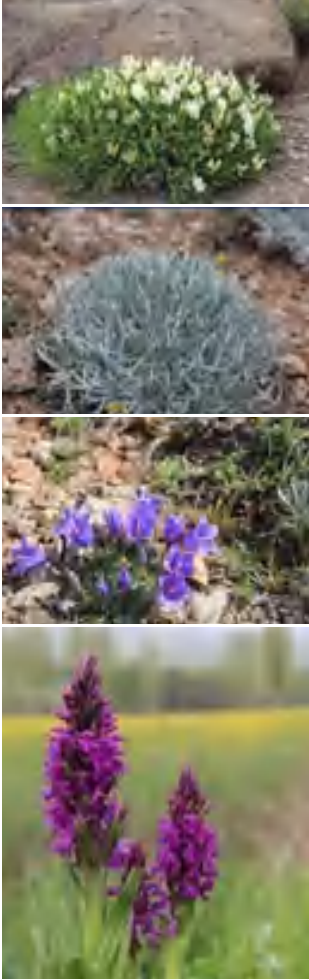
Oduna dayalı ürünlerde fiyatların yukarı yönde seyredeceği öngörülmektedir. Buna rağmen TR90 Bölgesi'nin orman ürünleri sanayinin ülke bazında aldığı pay %5'in altında olup Bölge'deki işletmelerin kapasite kullanım oranları oldukça düşüktür. Rekabet edebilirliği azaltan bu durum göz önünde bulundurulduğunda, yeni işletmelerin kurulması yerine mevcut işletmelerin nitelikleri geliştirilerek ve Ar-Ge kapasiteleri geliştirilerek pazar payları artırılmalıdır.

Hammaddesi sentetik ürünler yerine tıbbi bitkilerden sağlanan ilaçların kullanımını geliştirmiş ülkelerde hızla artmaktadır. Bu ülkeler ilaç sanayilerini bu yönde yeniden yapılandırmalarına rağmen tıbbi ve aromatik bitki çeşitliliği açısından zengin olan TR90 Bölgesi'nin bu bitkileri de kapsayan ODOÜ envanterinin henüz çıkarılmamış olması, Bölge'nin bu alanda geri kaldığına işaret etmektedir. Envanter çalışmaları ve hammaddelerin sanayide değerlendirilmesi için Ar-Ge çalışmaları acilen tamamlanmalı, Bölge'de yeteri kadar bulunduğu tespit edilmesi durumunda da geliştirmiş ülkelerde sentetik ilaç hammaddesine getirilen kısıtlamalar fırsata çevrilmelidir. Bununla birlikte, Bölge'de yetiştiği bilinen ve halı ip-

liklerinin boyanması gibi değişik alanlarda kullanılabilen boyar bitkiler de endüstriyel amaçlarla değerlendirilmelidir.

Oduna dayalı ve odun dışı orman ürünlerinde uluslararası ticarete sertifika artık bir zorunluluk haline gelmeye başlamıştır. Bu açıdan Bölge'de faaliyet gösteren orman ürünleri işletmeleri ve ilgili kurumlar gerekli tedbirleri almalıdırlar. Menşei TR90 Bölgesi olmasına rağmen başka illerden ihracatı yapılan ürünler bulunmakta olup, sonrasında Bölge'de pazarlama imkânlarını artırıcı çalışmalar yürütülmelidir.

Bölge'de su ürünleri tüketimi Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen dünya ortalamasının yine de altındadır. Karadeniz'de avlanan balık miktarının ve tür sayısını artırma olanakları kısıtlıdır. Ancak Artvin ili başta olmak üzere Bölge'de yapılmakta olan baraj gölleri yetiştiricilik için önemli bir potansiyeldir. Tüketime sunulacak balıkçılık ürünlerinin muhafazasında henüz teknedeyken soğuk zincirin oluşumunun sağlanması, diğer aşamalarda taşıma ve depolamada muhafaza tekniklerinden yararlanılması sektörün rekabetçiliğinin artması adına üretimde kaliteyi ve pazar etkinliğini artırmak için önemli adımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bölge'de neredeyse tamamı taze veya soğutulmuş şekilde pazara sunulan su ürünlerinin işlenmiş ve depolama ömrü geliştirilmiş, ambalajlı ürünlerle piyasaya sunulması katma değer artışı sağlamak ve ürünlerin yıl boyu tüketilmesine olanak sunmaktadır. Taze tüketme eğilimi nedeniyle su ürünleri işleme sektörü sadece ihracata dayalı çalışmaktadır.

4.4.2.3 Sanayi ve Ticarete Yapısal Değişim

2008 yılı TÜİK verilerine göre TR90 Bölgesi'nin ürettiği katma değer, Türkiye'de üretilen katma değer in %2,64'ünü oluşturmaktadır. TR90 Bölgesi'nin ürettiği katma değer in görece düşük bir paya sahip olmasındaki en önemli etkenlerden biri sanayinin TR90 Bölgesi'nde yeterince gelişmemiş olması ve sanayide yoğunluklu olarak orta düşük ve düşük teknoloji üretilen baskın olmasıdır. Nitekim TR90 Bölgesi sanayisinin Türkiye'de üretilen sanayi toplam katma değerindeki payı %2'yi geçmemektedir. Ayrıca, Bölge'deki imalat sanayinin teknoloji düzeyi ihracat açısından da değerlendirildiğinde; Bölge ihracatı ağırlıklı olarak düşük ve orta düşük teknoloji sektörlerde gerçekleştirilmektedir. TR90 Bölgesi'nde istihdamın niteliği incelendiğinde de mühendis ve teknisyen sayısının çok az olması yine düşük ve orta düşük teknoloji üretilen bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

“Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?” (2012)

adlı çalışmada teknoloji düzeyine göre yapılan beş kademeli sınıflandırmada TR90, ikinci düzey, düşük teknoloji, yığılaşma ekonomisi grubunda yer almıştır. “Bu tür bölgelerde ağırlıklı üretim yapısı düşük teknoloji imalat sanayi sektörleridir. Bu düzeyin özelliği yığılaşma (agglomeration) ekonomileri, belirli coğrafi bölgede imalat sanayi işletmelerinin ölçek ekonomilerine ulaşmak ve dışallıktan faydalanmak amacıyla yoğunlaşması anlamına gelmektedir.

Agenor ve ark. (2012)'ye göre ülkeler düşük gelir grubundan orta gelir grubuna geçtiğinde, işgücü tarım sektöründen emek yoğun ve düşük maliyetli imalat sanayi sektörüne kaymaktadır. Bu seviyedeki imalat sanayi sektörleri düşük-teknoloji yoğunluğuna sahiptir. Ekonomik yapısında bu sektörlerin ağırlıklı olduğu bölgeler yarı-çevre bölgeler olarak ifade edilebilir. Bu tür ekonomik yapıda, finans piyasası gelişmemiş, mal ve işgücü piyasası yeni oluşmaya başlamış, diğer bölgelere yarı bağımlı ve piyasalaşma süreci devam etmektedir. Üretim için ithal teknoloji ihtiyacı üst seviyededir.”⁹⁰ Bu tespitle bağlantılı olarak, imalat sanayi dalları firma ve istihdam sayısı açısından birlikte değerlendirildiğinde; gıda ürünlerinin imalatı, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, giyim eşyası imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, metal cevherleri madenciliği, ağaç ve mantar ürünleri imalatı sanayi dallarının Bölge'de öne çıktığı söylenebilir.

⁹⁰Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?, 2012

Bölge’de gıda imalatı ve tarıma dayalı sanayi, ağırlıklı olarak çay ve fındığa dayalıdır. Bölge çayının önemli bir kısmı yurt içinde tüketilmekte olup ihracat için kalitesi ve maliyeti rekabet edebilir seviyede değildir. FAO ‘nun 2012 tarihli **Çay Raporuna göre**⁹¹ Türkiye çay ihracatının 2021 yılında %24,8 oranında bir azalmayla 2164 tona düşeceği öngörüsü ülkemiz çayının rekabet edebilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. Çaykur Genel Müdürlüğü’nün 2011 yılı faaliyet raporuna göre 14.972 bin TL değerinde yurt dışı satış gerçekleştirmiş olup bu satıştan % 37,4 oranında zarar etmesi de maliyet dezavantajını doğrular niteliktedir.

Bölge’de yetişen çayın kalitesinin iyileştirilmesi için budama çalışmaları yapılsa da ekonomik ömrünü yitirmekte olan çaylık alanların modern tekniklere göre yeniden ıslah edilmesi gerekmektedir. Tohum serpmeye yöntemi ile oluşturulan eski çaylıklar sökülmeli, bunların yerine verimleri ve kaliteleri daha yüksek çay fideleri modern tarımın öngördüğü şekilde dikilmelidir. Bu sayede ülkemiz çay tarımında fiyat olmasa bile kalite açısından diğer ülkeler ile rekabet edebilecek seviyeye gelebilir. Dünya’da çay tarım alanlarının sadece Türkiye’de kar altında kalması nedeniyle ilaçlamaya ihtiyaç duyulmaması ve pestisit kalıntılarının olmaması Türk çayını doğallık özelliğiyle ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte çayın rekabet edebilirliğinin artması için ithal çaylara yakın bir damak zevkine hitap edecek çeşitlere yönelmek gerekmektedir. Bu açıdan Bölge’de Çay Araştırma Enstitüsü’nün varlığı önemli bir avantajdır. Bunun yanı sıra Bölge’nin sosyo-ekonomik koşulları gözetenilerek arazi toplulaştırmayı sağlayacak önlemlerin alınması, üretici örgütlenmelerinin güçlendirilmesi, çayın pazarlanmasına yönelik altyapının geliştirilmesi, çay borsasının kurul-

ması, yeni teknoloji kullanımının teşvik edilmesi, üreticilere eğitim verilmesi ve nitelikli işgücünün yetiştirilmesi de çaydan alınacak verimi yükseltecek diğer önlemlerdir. Benzer önlemler Bölge’de üretilen birçok tarım, hayvancılık ve ormancılık ürünleri için de geçerlidir. Bu bağlamda fındık ve ladin borsasının kurulması da Bölge’nin rekabet edebilirliğini artıracak bir gelişme olacaktır.

Bölge’de tarıma dayalı sanayide öne çıkan bir başka endüstriyel tarım ürünü fındıktır. 2009/2010 dünya üretimi ülkeler bazında incelendiğinde toplam 650 bin ton fındık üretiminin 470 bin tonunu tek başına Türkiye karşılamış olup dünya fındık üretiminden de %72 pay almıştır. **Türkiye fındık ihracatının büyük çoğunluğu Bölge’den gerçekleşmektedir.** Ancak ihracat daha çok düşük katma değerli olarak yapılmakta, işlenmiş fındık ürünleri ihracatta düşük bir orana sahip olmaktadır. Avrupa Birliği’nin İtalya, İspanya, Yunanistan, Fransa ve Portekiz gibi ülkelerdeki korumacı fındık tarımı politikaları, bademin uluslararası pazardaki fiyat istikrarı ve görece ucuzluğu nedeniyle fındık fiyatının yükseldiği dönemlerde güçlü bir ikame ürün olarak pazar payındaki yükselme seyri Bölge fındığının rekabet edebilirliğini düşüren başlıca uluslararası etkenlerdir. Uluslararası piyasada oluşan bu baskı unsurlarından bir kısmı tek başına ulusal politikalarla aşılamayacak nitelikteyken, fiyat dezavantajı nedeniyle oluşan devir stoklarının, işlenmiş fındıkta ürün çeşitliliği yoluyla azaltılması, ulusal ve bölgesel ölçekte alınabilecek etkili önlemlerden biridir.

Ayrıca, Bölge’de tüketici, üretici ve devlet işbirliği ile oluşturulacak, fiyat belirleme gücü olacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bölge’de fındık bahçelerinin ömrü aşıldığı halde üretime devam edilmesi de orta ve uzun vadede rekabet edebilirliğini düşürmektedir. Tüm bu etkenler, TR90 fındık üretiminin uluslararası rekabet edebilirliğini ve pazardaki en büyük üretici olmanın getireceği ekonomik kazanımları olumsuz etkilemektedir. Buna karşın, hâlihazırda kaynak aktarılmış ve Ordu ilinde başlangıç aşamasında olan **Çikolata Vadisi Projesi**, Bölge fındığının yüksek katma değerle işlenmesi ve ulusal ve uluslararası pazara arz edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, Ordu’da kurulabilecek olan Gıda Teknoparkı ve Lisanslı Fındık Deposu ve Giresun’da kurulabilecek olan fındık borsası da bölgesel fındık üretim ağını güçlendirecektir.

Bölge'de sanayi alanında gıda ve içecek imalatı dışında hazır giyim sektörü rekabet potansiyeli göstermektedir. Teşvikler ve işgücünün görece düşük maliyetli olması ve lojistik avantajları dolayısıyla Ordu ve Giresun illerinde hazır giyim sanayinin rekabetçiliğini yükseltmektedir. Bunun yanı sıra, gemi inşa sanayi, kuyumculuk ve silah sanayi Bölge'de mevcut bilgi birikimi ve üretim geleneğine sahip olması; Ar-Ge ve teknolojik kapasite geliştirme müdahaleleriyle ön plana çıkabilecek potansiyel sektörlerdir.

TR90 Bölgesi'ne komşu ülkelerdeki talep tabanı güçlenen sektörler incelendiğinde ise; otomotiv yan sanayi, inşaat sektörü, izole kablo ve tellerin üretimi sektörleri göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra; katma değeri yüksek olan biyoteknoloji, medikal ürünler ve cihazlar üretimi de ön plana çıkan diğer sektörlerdir. Bu nedenle orta ve uzun vadede yatırım tercihlerinde bahsi geçen sektörlerin dikkate alınmasında fayda görülmektedir. Bölge'de üretim yapan HES'lerin bakım ve onarımı için ihtiyaç duyulan yan sanayi faaliyetleri de Bölge sanayisini canlandıracak bir başka unsurdur.

4.4.2.4 Küresel Entegrasyon ve Artan Dış Ticaret

2012 yılı itibarıyla 2.055.645 bin dolarlık ihracatı ve 374.150 bin dolarlık ithalatı ile TR90 Bölgesi'nin Türkiye toplam ihracatındaki payı %1, ithalatındaki payı ise %0,16 olarak gerçekleşmiştir. Bölge'nin, Türkiye toplam dış ticaret hacmindeki payı ise %0,6'dır.

NACE Rev.3 sınıflandırmasına göre hazırlanan ve dış ticarete rekabet gücü göstergelerinden olan RCA endeksinin Bölge'deki sektörler uyarlanmış haline göre 2011 yılında Bölge'de yüksek rekabet gücüne sahip olan sektörler (RCAendeks \geq 50); tarım ve hayvancılık, metal cevherleri, taş ocaklığı ve diğer madencilik, motorlu kara taşıtı ve römorklar ile gıda ürünleri ve içecek sektörleridir. "Rekabet gücü endeksine göre düşük rekabet gücüne sahip olan sektörler ise (RCAendeks \leq -50); ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, tekstil ürünleri ve giyim eşyası sektörleridir.

ISIC Revize 3 kodlarına göre Bölge'de 2011 yılında gerçekleşen ihracatın sektörler göre dağılımı incelendiğinde %46,3'lük oranla tarım ve ormancılık en fazla paya sahip olan sektör olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sektörü sırasıyla %26,7'lik payla gıda ürünleri ve içecek sektörü ve %13,9'luk payla metal cevherleri sektörleri takip etmektedir.

Bölge'den ihraç edilen ürünlerin büyük bir kısmı Bölge'de üretilmemekte, başka bölgelerden transfer edilmektedir. Yüksek taşıma ve lojistik maliyetleri, Bölge ihracatı açısından önemli bir dezavantaj teşkil etmektedir. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Hopa Limanları, Bölge'nin deniz ticareti bağlantısını sağlamaktadır. Trabzon Limanı, bu limanlar içinde en büyük kapasiteye sahip olup tüm limanlar kapasitelerinin altında faaliyet göstermektedir. Bölge'nin rekabet edebilirliğini yükseltecek, ihracat, sanayi, turizm ve erişilebilirlik göstergelerinde iyileşme sağlayacak bir takım büyük çaplı ulaştırma ve lojistik projeleri hâlihazırda yürütülmekte ve/veya hazırlık aşamasındadır. Örneğin; hâlihazırda fizibilite

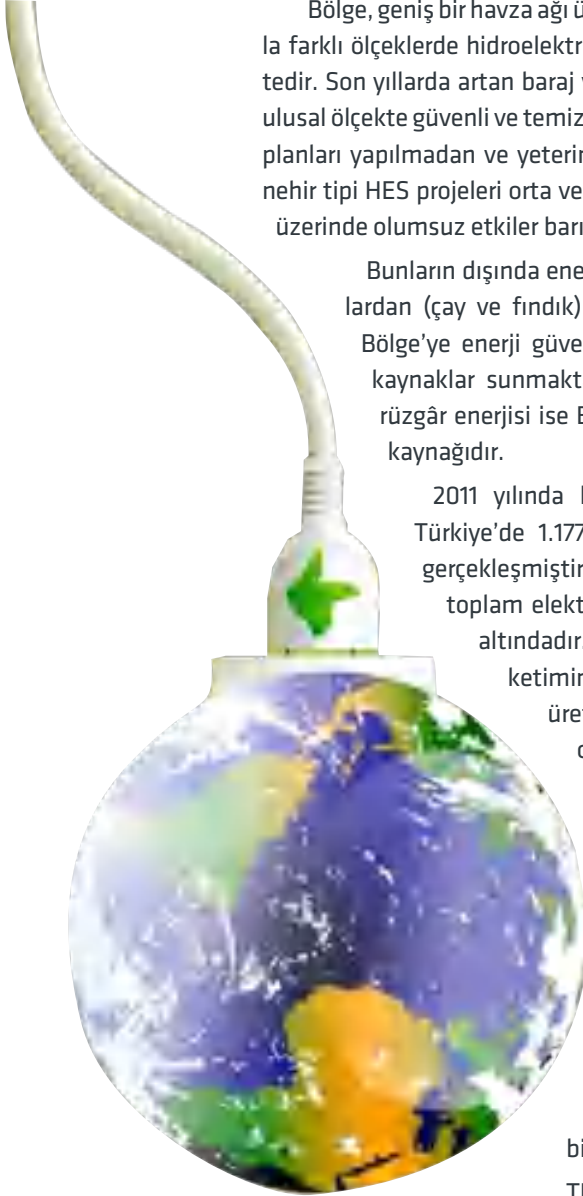
çalışmaları yapılmakta Trabzon Lojistik Merkezi Projesi ile TR90 Bölgesi'nin Asya-Avrupa arasındaki ticaret hareketinden önemli bir pay alması ve yaklaşık 1000 kişilik bir hizmetler sektörü istihdamının gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Ayrıca, 2013 yılında yapımı devam eden Ovit Tüneli Projesi ile Bölge'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleriyle bağlantısının sağlanması yoluyla ülkemizin doğusundaki uluslararası ticaret yollarına bağlantının da güçlendirilmesi beklenmektedir. Bu bağlantı, orta ve uzun vadede Bölge'nin dış pazarlara erişimini kolaylaştıracak, üretim ve ticaret göstergelerinde de iyileşme etkisi olacaktır.

Bölge'de özellikle turistik nüfus hareketinin artırılması açısından önem taşıyan havayolu ulaşımı projeleri ise hâlihazırda yapımı devam eden Ordu-Giresun Havaalanı Projesi ve ihale aşaması beklenmekte olan Trabzon Havalimanı Pist Genişletilmesi Projesi'dir. Özellikle Ordu-Giresun Havaalanı'nın TR90'ın batı alt bölgesindeki turistik hareketliliğe kayda değer etkileri beklenmektedir.

Yukarıda bahsi geçen projeler Bölge'nin diğer bölgelerle ticari ilişkilerini geliştirecek, taşıma maliyetlerini düşürecek, Bölge'yi uluslararası ticaret için önemli bir transit Bölge konumuna getirecektir. Şüphesiz, gelişen ticari ağlar ve lojistik altyapı, yoğun kırsallık emaresi taşıyan bölgenin kırsal kalkınma göstergeleri üzerinde de pozitif dışsallıklar sağlayacaktır. Yerel ürünlerin ulusal ve uluslararası tedarik zincirlerine dâhil olması, lojistik sektörü gelişimiyle birlikte artan hizmetler sektörü istihdamı bunlardan bazılarıdır.

4.4.2.5 Alternatif Enerji ve İşlenebilir Maden Kaynakları

Bölge, geniş bir havza ağı üzerinde yer alan zengin su kaynaklarıyla farklı ölçeklerde hidroelektrik enerji santrallerini (HES) beslemektedir. Son yıllarda artan baraj ve nehir tipi HES yatırımları, Bölge'nin ulusal ölçekte güvenli ve temiz enerji arzına katkısını artırırken, havza planları yapılmadan ve yeterince denetim sağlanmadan sürdürülen nehir tipi HES projeleri orta ve uzun vadede çevresel sürdürülebilirlik üzerinde olumsuz etkiler barındırmaktadır.

Bunların dışında enerji ormanları ve özellikle tarımsal atıklardan (çay ve fındık) elde edilecek biyobriket/biyopeletler Bölge'ye enerji güvenliği açısından yerel ve sürdürülebilir kaynaklar sunmaktadır. Ordu ilinde potansiyeli bulunan rüzgâr enerjisi ise Bölge için bir başka yenilenebilir enerji kaynağıdır.

2011 yılında kişi başına sanayi elektrik tüketimi Türkiye'de 1.177 kW iken, TR90'da 402 kW olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde TR90'da kişi başına toplam elektrik tüketimi de Türkiye ortalamasının altındadır. Bölge'de toplam sanayi elektrik tüketiminin ulusal ortalamasının altında olması üretim sektörlerinin kapasitesinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Bölge'de 2011 yılı itibarıyla faaliyette olan 201 adet HES ve 1 adet termik santralin öngörülen enerji üretimi yaklaşık 16.309.728 kW/yıl iken, aynı yıl içinde gerçekleşen toplam tüketim 3.814.519 kW/yıl olarak gerçekleşmiştir. Bu veri göstermektedir ki, TR90 bölgesel enerji talebini fazlasıyla karşılayıp ulusal ölçekte enerji arzına da kayda değer bir katkıda bulunmaktadır.

TR90 Bölgesi'nde madencilik, %15,2'lik ihracat payı ile ülke madenciliğinin toplam ihracat payına kıyasla oldukça iyi durumda olup işyeri sayısı bakımından sanayi sektörleri arasında da ikinci sıradadır. Bununla birlikte, Bölge bazı maden çeşitlerinde zengin yataklara sahiptir. Büyük bir kısmı Rize (Çayeli) ve Artvin (Borçka)'dan çıkarılan bakırda ülke üretiminin %78'i, bentonitte %30'u, bazaltta ise %23'ü Bölge'den karşılanmaktadır. Bölge'nin aktif maden üretim saha sayısında da 2007-2011 yılları arasında %20,17'lik bir artış kaydedilmiştir. Buna rağmen, Bölge'den çıkarılan madenlerin birçoğu işlenmeyip cevher olarak katma değeri düşük şekilde ihraç edilmektedir. Ar-Ge ve üretim faaliyetlerine yoğunlaşarak madenciliğin katma değerinin artırılması, Bölge için bir öncelik olmalıdır.

4.4.2.6 Yükselen Değer: Alternatif Turizm

TR90 Bölgesi'nin turistik cazibesi, son yıllarda kitle turizmine alternatif bir yeşil hat olarak yükselmektedir. 2012 yılına ait il kültür ve turizm müdürlükleri verilerine göre; Bölge'ye giriş yapan 4.533.384 turistin 606.554'ü yabancı turistlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda 2005 yılında 2.804.735 olan ziyaretçi sayısının 2012 yılında 4.535.396'ya yükselmesi dikkate değer bir büyüme göstergesidir. Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda, Bölge yaylaları etrafında şekillendirilen "yeşil turizm" inisiyatifinin, Bölge'de kırsal kalkınma göstergeleri ve tersine göç üzerinde etkili olması beklenmektedir. Doğal güzellikleri olduğu kadar Türk, Yunan, Gürcü, Ermeni ve Kafkas halklarının tarihi mirasını da barındıran Bölge, bu zenginliğini bilinçli ve planlı olarak sahiplenerek de turistik cazibesini yükseltecektir. Bölge turizm hareketi için, Trabzon ili, havaalanının varlığından ötürü özellikle yabancı turistler için bir giriş kapısı işlevi görmektedir. Bölge, hasır,

telkari, Rize bezi ve zengin yöresel vejeteryan mutfağı ile markalaşabilecek bir çok turistik değere sahiptir. Öte taraftan, Bölge coğrafi yapısı ve doğal zenginlikleriyle yayla turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi, kamp ve karavan turizmi, doğa yürüyüşü rafting ve kano, jeep safari, kuş gözlemi, yamaç paraşütü, avcılık ve atlı doğa yürüyüşü ve dağ tırmanışı gibi turistik alanlarda uzmanlaşma ve rekabet gücü edinecek kapasiteye sahiptir.

TR90 turizmi plansız ve parçalı girişimler, mevsimsellik, markalaşma, pazarlama ve aile işletmeciliğinin getirdiği kalite ve standart kısıtlarına rağmen turizm pazarını yurtiçinde olduğu gibi özellikle Körfez Ülkeleri'nde de büyütme eğilimindedir. Bölge turizminin planlı ve bütünsel bir yaklaşımla, diğer sektörlerle ileri ve geri bağlantıları güçlendirilerek ve bahsi geçen kısıtlar aşıldığı takdirde rekabet edebilirliğini artıracaktır.

4.4.2.7 Kayıtdışı İstihdamla Mücadele

2011 yılı verilerine göre TR90'da kayıt dışı istihdam %61,7 oranında olup Türkiye ortalaması olan %42,1'in oldukça üzerindedir. Bu durumun temel nedeni tarım istihdamındaki kayıt dışılık olmakla birlikte, kayıt dışılık sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerini de içerir şekilde öncelikli bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır. Uluslararası yazın göstermektedir ki, kayıt dışılık unsurları taşıyan firmalar hukuki düzenlemeler ve denetimden uzak kalmak için küçük kalma eğilimindedirler. Bu durum, firmaların sermaye, yeni teknoloji ve pazarlara erişimlerini kısıtlamakta, kayıtlı istihdam sağlayan firmalar için de haksız rekabet unsuru teşkil etmektedir. Kayıt dışı istihdamın getirdiği sosyal güvencesizliğin insani maliyeti dolaylı yollardan ekonomik maliyete dönüşmektedir. Uluslararası rekabet edebilirlik endekslerinde kanıtlanan bir başka husus, daha yüksek kayıt dışı istihdam barındıran ülkelerin daha düşük ekonomik rekabet edebilirlik performansı gösterdiğidir.⁹² Dolayısıyla, TR90 Bölgesi rekabet edebilirliğini yükseltmek için kayıtdışı istihdamla mücadeleye öncelik vermelidir.

4.5. TR90 Bölgesi Gelişim Senaryosu

4.5.1. TR90 Bölgesi Kalkınma Modeli Önerisi

4.5.1.1. Gerekçelendirme

TR90 Bölgesi, nüfusunun %42,33'ü mevcut kırsallık tanımına giren belde ve köylerde yaşayan, istihdamının %55,2'si tarım sektöründe gerçekleşen ve dolayısıyla ulusal ve uluslararası sınıflandırmalara göre yüksek kırsallık emaresi taşıyan bir bölgedir.

Tarımsal istihdamda yaşanan çözülme, kentsel sanayi ve hizmetlerin yeterince gelişmemesi, vasıflı ve eğitilmiş işgücünü absorbe edecek yeni iş kollarının oluşmaması, işgücü arzı ve talebi arasındaki uyumsuzluk, artan yaş bağımlılık oranı, azalan sosyal sermaye gibi etmenler TR90 Bölgesi'nde süregelen bir dış göçü tetiklemekte olup Bölge'yi gelişmeye dirençli kılmaktadır. Nitekim Albayrak ve Erkut (2010) çalışmasında TR90'ı gelişmeye dirençli bölge olarak sınıflandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır: "... gelişmeye dirençli bölgeler geçmişte önemli bölgesel yönetim ya da sanayi merkezi olmalarına rağmen zamanla gerileyerek bu özelliklerini kaybeden, önceki dönemlerde kalkınmada öncelikli yöre uygulaması gibi çeşitli programlarda yer almalarına rağmen somut bir sonuç elde edilemeyen bölgelerdir. Bu illerin gerilemesiyle içinde buldukları bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki fark büyümektedir. Bu bölgeler için genel bir kalkınma ivmesi ve rekabet gücü oluşturmanın ötesinde gerilemenin nedenleri ve kalkınmayı engelleyen sorunların tespitine yönelik çalışmalar yapılması gereklidir. Bölgedeki illerin gelişmiş illere göç veren iller olması, göçün içinde gelişmiş insan kaynaklarının payının büyüklüğü, işgücünün niteliğini ve kentlerin kültürel-sosyal yapılarını da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, kentsel altyapı problemleri de erişilebilirliği kısıtlı bu bölgelerin yatırımları çekmesinde engelleyici olmaktadır."⁹³

Albayrak ve Erkut (2010) çalışmasında da belirttiği üzere TR90 Bölgesi gelişmeye dirençli bölgelerin hemen hemen bütün özelliklerini taşımaktadır. Türkiye ve dünya genelinde yaşanan tarımda çözülme eğilimleri, TR90 Bölgesi'nde de gerçekleşmiş; TÜİK 2004 yılı verilerine göre TR90 Bölgesi'nde 680 bin civarında olan tarımsal istihdam, 2012 yılı itibarıyla 569 bine düşmüştür. Tarım sektöründeki çözülmenin TR90 Bölgesi kentsel merkezlerindeki hizmetler ve sanayi sektörleri ile karşılanamaması, süreç içerisinde Bölge'den göçü hızlandırmıştır. Kuşkusuz, TR90 Bölgesi için tarımdaki çözülme eğilimi, Bölge'den göçün en önemli sebeplerinden olmakla birlikte yegâne nedeni değildir. Tarımda modernizasyon süreci ile birlikte, TR90 Bölgesi özelinde, tarımsal arazinin parçalı yapısından kaynaklanan düşük verimli üretim ve pazara erişim sorunları da tarımsal çözülmeye etki etmiştir. Bunun yanı sıra; örgütlenememe ve teknolojiyi kullanamama, tarımda rekabeti azaltan ve dolayısıyla tarımsal çözülmeye hız kazandıran etmenlerdir. Mevcut arazi yapısının sanayi alanları için yeterli olmamasının yanında sanayi ve hizmetler sektöründe çalışabilecek mevcut insan kaynağı kapasitesinin de yetersiz olması, süreç içerisinde yoğun göç eğilimi gösteren TR90 Bölgesi'nin sanayi ve hizmetler sektöründe üretilen katma değeri artırmasının önündeki en önemli iki engeli oluşturmaktadır.

⁹³Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi, 2010

Harita 4-20 TR90 Bölgesi'nde İlçelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksine Göre Dağılımı

Kaynak: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu, 2004 (DPT) göstergeleri kullanılarak hazırlanmıştır.

TR90 Bölgesi'nde, diğer bölgelerle kıyaslandığında, en dikkate değer olgulardan bir tanesi Bölge'nin dağınık yerleşim yapısının kır-kent fonksiyonel bütünleşmesi üzerinde yaratmış olduğu negatif baskıdır. Diğer bir deyişle, TR90 Bölgesi'nde kırsallığın bölgesel ekonomik, sosyal ve çevresel dinamikler üzerindeki yansımalarının tam anlamıyla idrak edilmeden, negatif bir olgu olarak algılanması; mevcut durumun yeterli düzeyde değerlendirilememesiyle doğrudan ilişkilidir. Bölge'nin rekabet edebilirliği en nihayetinde kırsal kalkınma dinamiklerinin doğru anlaşılması; bölge planının diğer bileşenlerinden, kır-kent bağlantıları çerçevesi içinde, azami ölçüde istifade edilmesine bağlıdır. Burada kırsal alan herhangi bir ortaklığın pasif alıcısı, sadece kamu hizmeti beklentisi içinde olan bağımlı nüfus olarak değil, harekete geçirilecek birçok kaynak barındıran alanlar olarak kabul edilmelidir.

TESPİT: TR90 Bölgesi kıyı kesimi ve iç bölgeleri birbirinden izole gelişme eğilimi göstermektedir bu nedenle kır-kent fonksiyonel bütünleşmesini tanımlayacak ve değerlendirecek bütünleştirici politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

4.5.1.2. Öneri Model

TR90 Bölgesi için öneri modelin temelini yukarıda belirtilen tespit oluşturmaktadır. Bölge içerisinde dengeli gelişimi ve tersine göçü sağlamak açısından Bölge kırsalının ve görece hizmete ve pazara erişimi güç olan iç bölgelerin kıyı kesim ile fonksiyonel bağlantılarının artırılması gerekmektedir.

Temelde model içerisinde merkezler ve hizmetler kademelenmesi yoluyla iç bölgelerde hizmete erişimi artırmak ve iç bölgelerdeki üreticinin pazara erişim maliyetlerini azaltmak amaçlanmaktadır. Modelde merkezler kademelenmesi yönündeki öneri aslında kırsal kalkınmanın stratejik bir yaklaşımla ele alınması bakımından öncelikli bir adımdır. Şöyle ki; kademelenme yoluyla belirlenen merkezlerdeki sosyal, ekonomik, kültürel ve lojistik imkânlar artırılacaktır; dolayısıyla etki alanı içerisinde bulunan kırsal alanlardaki sosyo-ekonomik yaşantıda kısmi bir iyileşme sağlanabilecektir. Bunun yanı sıra kırsal alana ilişkin en önemli adımlardan biri; benzer sektörel yoğunlaşma içerisinde olan alanlarda işbirliği ve dayanışmayı güçlendirecek politi-

kalara yer verilmesidir. Bu durum aslında bir nevi aynı alanlarda faaliyet gösteren alt birimlerin birbirleri ile etkileşimini artırarak, kümelenme benzeri bir anlayışla üretimlerini gerçekleştirmeleri anlamına gelir.

Bölge'nin gelişimi için önerilen merkezler kademelenmesi yöntemiyle, öncelikli olarak kırsala erişimi kolay olan, hâlihazırda kentsel ana merkezlerle ulaşım bağlantıları görece iyi olan ilçelerde çeşitli iyileştirme çalışmaları yapılmasıdır. Bu ilçeler ikinci kademe alt merkezler şeklinde geliştirilmeli ve bu ilçelerin etki alanları, geliştirilmesi planlanan ekonomik faaliyet alanları ve sosyal durum verileri göz önüne alınarak belirlenmelidir. İkinci kademe alt merkezler belirlenirken, sektörel uzmanlaşma alanları belirlenmeli ve birbirlerinden farklılık sağlayacak şekilde nitelendirilmelidir. Nihayetinde, buradaki temel amaç kırsal alanlarda gelir getirecek faaliyetlerin hem alt bölgelerde hem de alt bölge içerisindeki yerleşimlerde farklılaşmasının sağlanmasıdır.

Önerilen model çalışmasında kırsal alanda yapılması öngörülen en temel çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

- Tüketici talebine/pazara duyarlı üretim,
- Doğaya ve çevreye uyumlu sektörel gelişme,
- Kırsal alan dayanıklılığının artırılması amacıyla, tarım dışı alternatif ekonomik faaliyetlerin türetilmesi,
- Kırsal alt-bölgelerde sektörel ayrışmanın sağlanması,
- Kır-kent bağlantılarının ve bütünlüğünün sağlanması,
- Bölgesel yönetişimin ve katılımcılığın artırılması,
- Bölgeye özel ürün bazlı destek programlarının oluşturulması,
- Kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinin yanı sıra yenilikçi çalışmaların desteklenmesi,
- Kırsal alanlarda yaşayanlara eşit ve adil ekonomik ve sosyo-kültürel fırsatlar sunulması,

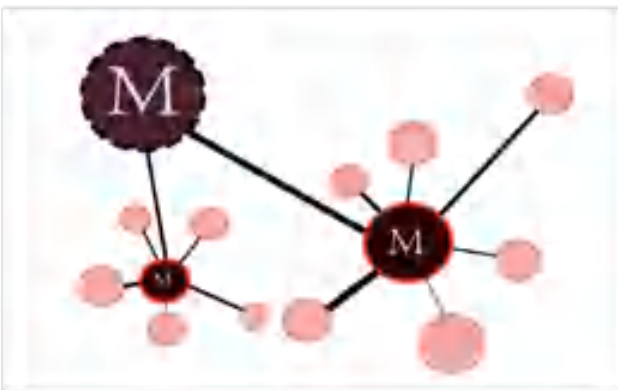
Bu çalışmalar; bölgesellik, esneklik, bütünleşme, yarışma ve işbirliği ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu amaçla tanımlanacak kırsal alt bölgelerde "aktif bölgeler" tanımının kullanımı ve bu "aktif bölgelerin" özelleşme gösterdiği alanlarda diğer alt bölgeler ile işbirliği içerisinde olup çeşitli ortak projeler gerçekleştirmesi öngörülmektedir.

Bölge'de model çerçevesinde öngörülen stratejik adımlar:

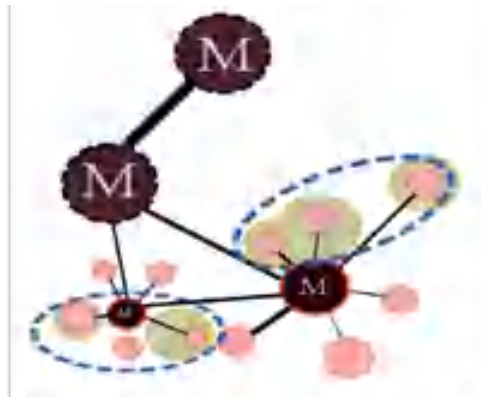
1. Öncelikli olarak erişilebilirlik, sosyo-ekonomik durum ve altyapı olanaklarının detaylı irdelenmesinden sonra alt bölge merkezlerinin tespiti ve bu merkezlerdeki sosyal durumu, ekonomik durumu ve altyapı faaliyetlerini iyileştirecek politikaların benimsenmesi,
2. Belirlenen alt merkezlerin, öngörülen politikalar çerçevesinde olası etki alanlarının belirlenmesi,
3. Belirlenen etki alanlarındaki sosyal ve ekonomik durum analizlerinin detaylı bir şekilde yapılması,
4. Sosyo-ekonomik durum analizleri yapılan alanların "sürdürülebilir geçim" kavramı çerçevesinde sosyo-ekonomik yönelimlerinin belirlenmesi,
5. Yönelimleri belirlenen kırsal alanların "bölgeye özel" destek mekanizmalarıyla desteklenmesi,
6. Üretim faaliyetleri artan kırsal alanın, alt bölge merkezleri ile doğrudan etkileşimini artıracak kanalların açılması,
7. Kırsal alan- alt bölge merkezlerinde artan etkileşim ile doğru orantılı olarak alt bölge merkezi ve kentsel merkez arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi,
8. Bölge iç kesimlerinde atölye tipi üretimin ya da sürdürülebilir geçimlik ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, bölge kıyı kesimlerinde ise iç bölgelerdeki ürünlerin artı katma değer üretecek biçimde işlenmesi şeklindedir.

Yukarıda bahsi geçen stratejik adımların gerçekleştirilebilmesindeki önemli noktalardan biri kırsalda örgütlülüğün artırılmasıdır. Bunu başarmak için kırsal alanda örgütlülük bilincinin artırılması amacıyla çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlenmelidir.

Şekil 4-1 Öneri Merkez Kademelenmesi Modeli

Şekil 4-2 Alt Bölge Merkezlerinde Belirli bir Sektörel Faaliyette Uzmanlaşmış Birimler Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi

Modelde belirlenen stratejik adımlar ve çalışmalar ile değinilmek istenen en temel nokta; kırsal alanın ekonomik ve sosyal olarak yeniden yapılandırılması yoluyla Bölge kıyı kesiminde faal hale getirilecek olan ya da hâlihazırda faal olan üretim faaliyetlerine katkı sağlamasıdır. Böylece; TR90 Bölgesi için kırsal alan, kent- sel alan ile ilişkilerine göre yeniden tanımlanabilecek ve kırsal alana müdahale ileriki dönemlerde bu ilişkiler ağının oluşturacağı tanımlamaya göre belirlenebilecektir. Modelde kırsal alana yapılan atıf; on sene içerisinde hâlihazırda mevcut ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlenme ve özelleşmenin daha örgütlü hale getirilmesi yoluyla kırsal alanda küçük ölçekli bir “ yerinde tutma” çabasıdır. Bu çaba, daha sonraki süreçlerde “kırsala yeniden dönüş” şeklini alabilir fakat on senelik zaman zarfında kırsal alan, nüfus bakımından, sadece “göç veren alan” tanımından çıkabilir.

Modelde erişilebilirlik, il merkezine yakınlık, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi gibi göstergelere göre belirlenen alt-bölge merkezleri vasıtasıyla, bu merkezleri çevreleyen ve etki alanı içerisinde yer alan kırsal alanın, sosyal, iktisadi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi öngörülmüştür. Diğer bir deyişle, hizmete ve pazara erişimi mevcutta sınırlı olan kırsal alanın, ilk etapta ihtiyaçlarını alt-bölge merkezinden sağlayabilecek şekilde kır-alt bölge merkezi ilişkisinin kuvvetlendirilmesi önerilmiştir. Kırsal alan ve etki alanı içerisinde bulunduğu

alt-bölge merkezi ilişkisinde öncelikli adım bu iki alan arasındaki fiziki erişilebilirlik problemlerinin giderilmesidir. Başka bir ifade ile öncelikli olarak alt-bölge merkezi ve kır arasında güçlü ulaşım bağlantılarının kurulması gerekmektedir. Bunu izleyen süreç içerisinde, alt-bölge merkezinin sosyal ve ekonomik altyapısının iyileştirilmesi yönünde çaba harcanmalıdır. Özellikle sosyal olanakları iyileşmiş bir alt-bölge merkezi etkisi içerisinde bulunan kırsal alandan göç kısmen durdurulabilecektir. Bunun yanı sıra kırsal alandaki ekonomik faaliyetlerin alt-bölge merkezindeki ekonomik faaliyetler ile uyumlu olması ve alt-bölge merkezindeki ekonomik canlılığa katkıda bulunacak biçimde örgütlü bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Kırsaldaki ekonomik faaliyetlerde sadece örgütlü bir üretim yapısı değil aynı zamanda yenilikçi üretim yapısı da desteklemelidir. Kırsalda “sürdürülebilir geçimlik” kapsamındaki üretimin ortak çalışma ve birlikte iş yapabilme kabiliyetleri çerçevesinde alt-bölge merkezlerinde artı değer kazanması ve bu yolla alt-bölge merkezlerinin devamlılığına katkıda bulunması öngörülmektedir. Aynı ilişki biçimi alt-bölge merkezleri ve il merkezleri arasında da kurgulanmalıdır. Alt-bölge merkezleri ve il merkezleri arasındaki fonksiyonel ilişkinin, alt-bölge merkezi-kırsal alan ilişkisinden ayrıştığı en temel nokta, alt-bölge merkezleri ve il merkezleri arasındaki ekonomik ilişkinin üretimden yüksek katma değerli üretime geçişidir.

MODEL TEMEL ÖNERİSİ: Merkez kademelenmesiyle kır-kent arasındaki ekonomik ve sosyal bağlantı ve uyumun güçlendirilmesidir. Bu şekilde, TR90 Bölgesi iç kesimlerinde, özellikle kırsal alanda, Bölge kıyı kesimi ile entegrasyon sağlanacak, üretim/hizmet alanında gelişmiş kıyı kentleri ise; kırsal alanda çeşitlenen ve iyileştirilen faaliyetler ve gelişmiş beşeri sermayesi ile kırsal alanla eşzamanlı olarak katma değeri yüksek, yenilikçi üretim modellerine geçiş yapabilecektir.

TR90 Bölgesi iç kesimlerinde belirlenecek olan faaliyetler çerçevesinde üretilen ürünlerin, kıyı kesiminde daha yüksek katma değer üretecek şekilde işlenmesi gerekliliği Bölge kıyı kesimi için öngörülen en temel politikadır. Ancak, TR90 kıyı kesiminde yeterli yatırım arzısının olmayışı, kıyı kesimine yeni bir alternatif üretme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu sebeple Bölge kıyı kesiminde dolgu yoluyla ‘yatırım arazilerinin’ oluşturulması düşünülmüştür.

Deniz doldurma, etkili yasal düzenlemeler, planlama ve çevresel etki yönetimiyle uygulandığında oldukça verimli sonuçları olan bir arazi genişletme yöntemi olarak ön plana çıkmaktadır. Deniz doldurma, Singapur, Hollanda, Belçika, Dubai ve Körfez Ülkeleri gibi yüzölçümü küçük olduğu halde rekabetçi ekonomilere sahip kıyı ülkeleri tarafından etkili bir mekânsal strateji olarak kullanılmaktadır.

Dolgu alanları, liman genişletme ve ticari faaliyetler, tarımsal üretim alanı açma, endüstriyel üretim alanı, konut alanı, atık toplama alanı gibi farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Tarım dışı kullanım örneklerinde yüksek su kirliliği riski içeren ve sıkı çevresel politikalar gerektiren deniz doldurma yönteminden, TR90 Bölgesi’nde hâlihazırda Trabzon Havaalanı, Ordu-Giresun Havaalanı, Akyazı Spor ve Kültür Kompleksi gibi büyük çaplı projelerde istifade edilmektedir. Ancak, özellikle sanayi yatırımları için arazi darboğazında olan Bölge’de, deniz doldurma daha farklı endüstriyel ve ticari projelerde de kullanılabilir.

VİZYON

Ekonomisi Yenilikçi ve Rekabetçi,
Kır-Kent Bütünlüğünü Sağlayarak Sosyal Refah ve
Yaşam Kalitesini Geliştirmiş, Yaşanabilir Mekanlar,

EKSEN 1:

Nitelikli İnsan, Sosyal Refah Ve Yaşam Kalitesi

- Toplumun Tüm Kesimleri İçin Sosyal Koruma Olanaklarını Geliştirmek
- Bölgesel İş Gücü Ve Talebi Arasındaki Uyumu Güçlendirmek
- Sosyal Güven, Katılım, Örgütlenme Ve Birlikte İş Yapabilme Ortamını Güçlendirmek
- Eğitimin Her Kademesinde Fırsat Eşitliği, Yenilikçilik Ve Üretkenlik İlkeleriyle İyileştirme Ve Kapasite Geliştirmeyi Sağlamak
- Kurumsal Kapasiteyi Geliştirmek

EKSEN 2:

Yenilikçi Ve Rekabetçi Ekonomi

- Mevcut Dış Ticaret Ortamını Geliştirmek
- Bölge Sanayisinde Katma Değeri Yükseltmek Ve Rekabet Edebilirliği Artırmak
- Tarım-Sanayi Entegrasyonunu Geliştirmek
- Bölgesel Enerji Ve Kaynaklarını Verimlilik Ve Çevre Duyarlılığı Kapsamında Harekete Geçirmek
- Sınır Ötesi İşbirlikleri İle TR90 Bölgesinin İktisadi Gelişimine Katkı Sağlamak
- Komşu Düzey 2 Bölgeleriyle İktisadi Alanlarda İşbirliğini Geliştirmek
- Alternatif Lojistik İmkanlarını Çeşitlendirerek Bölgeyi Lojistik Merkezi Haline Getirmek
- Doğal Ve Kültürel Değerler İle Spor Ve Sağlık Altyapısını Hizmet Ticareti Bilinciyle Değerlendirmek
- Turizm Sektörü Gelişimini Bölge Halkının Refah Ve Yaşam Kalitesini Artıracak Şekilde Planlamak

Sürdürülebilir Bir Çevre ve Yüksek İnsan Kalitesine Sahip

doğu Karadeniz

EKSEN 3:

Kırsal Odaklı Zenginlik Ve Mutluluk

- Kır Ve Kent Bağlantılarını Güçlendirme Yoluyla Kırsal Nüfusu Yerinde Tutmak
- Tarım, Hayvancılık Ve Su Ürünlerinde Etkin Kaynak Kullanımı İle Üreticinin Düzenli Gelir Elde Etmesini Ve Yüksek Refah Seviyesine Ulaşmasını Sağlamak
- Ormancılıkta Sürdürülebilirliği Katılımcılıkla Sağlamak Ve Ormandan Sağlanan Geliri Artırmak
- Bölgenin Yöresel Ve Niş Ürünlerinin Üretimini Desteklemek

EKSEN 4:

Yaşanabilir Mekanlar Ve Sürdürülebilir Çevre

- Çevresel Sürdürülebilirliği Anlamak Ve Doğal Değerleri Koruyarak Kullanmak
- Dengeli Mekansal Gelişmeyi Ve Sağlıklı Kentleşmeyi Sağlamak

4.5.2. Bölgesel Gelişme Eksenleri ve Stratejiler

4.5.2.1. Eksen 1:Nitelikli İnsan, Sosyal Refah Ve Yaşam Kalitesi

Amaç 1: Toplumun Tüm Kesimleri İçin Sosyal Koruma Olanaklarını Geliştirmek

Amaç 2: Bölgesel İş Gücü Arzı Ve Talebi Arasındaki Uyumunu Güçlendirmek

Amaç 3: Sosyal Güven, Katılım, Örgütlenme Ve Birlikte İş Yapabilme Ortamını Güçlendirmek

Amaç 4: Eğitimin Her Kademesinde Fırsat Eşitliği, Yenilikçilik Ve Üretkenlik İlkeleriyle İyileştirme Ve Kapasite Geliştirmeyi Sağlamak

Amaç 5: Kurumsal Kapasiteyi Geliştirmek

4.5.2.1.1. Amaç 1.1: Toplumun Tüm Kesimleri İçin Sosyal Koruma Olanaklarını Geliştirmek

Strateji 1.1-1: Tarım sektörü başta olmak üzere kayıt dışı istihdam ve sosyal güvencesizliğe karşı eğitsel, kurumsal ve finansal tedbirlerin alınması

TR90'da kayıt dışılık diğer Düzey 2 bölgelerine ve ulusal ortalamaya kıyasla oldukça yüksektir. Mevcut durum değerlendirmesinde de yer verildiği gibi bu durumun başlıca nedeni tarım sektöründe gerçekleşen mevsimlik ve kayıt dışı istihdamdır ve bundan en fazla etkilenen işgücü grubu kadınlardır. Gelir istikrarsızlığı nedeniyle yıl boyu sigorta primi ödemekte güçlük çeken çiftçilerin, balıkçıların ve küçük üreticilerin sigortalılığını teşvik için ulusal ölçekte esnek prim ödeme modelleri geliştirilmesi, işverenlerde ve işçilerde kayıt dışılıkla mücadelenin ve işyeri sağlığı ve güvenliğinin sosyo-ekonomik ve ahlaki gerekçeleriyle ilgili farkındalığın güçlendirilmesi ve denetim, danışmanlık, izleme, değerlendirme ve finansman gibi çeşitli müdahale araçlarıyla insan onuruna yakışır iş ortamının sağlanması gerekmektedir.

Strateji 1.1-2: Sosyal hizmet kuruluşlarının kamu, yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum işbirliğiyle tüm illere ve hizmet kademelenmesi prensibiyle belli ilçelere yaygınlaştırılması

Planda öngörülen gelişme modelinin temel bileşenlerinden biri olan merkez kademelenmesinin gerekçelerinden biri; Bölge genelinde var olan sosyal hizmet ihtiyacının, hizmet kuruluşlarının sadece belli il merkezlerinde toplanması nedeniyle giderilememesidir. Bu konuda ilçelerde ön plana çıkan ihtiyaç türlerine göre çocuk, engelli ve yaşlılar için koruma, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, huzurevleri, kadın konuk evleri, danışma merkezleri, çocuk yuvaları, kreşler gibi hizmet kuruluşlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu stratejinin hayata geçirilmesinde kamu, yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum taraflarının müdahil olması özellikle vurgulanmıştır. Zira kamu maliyesindeki dönüşüm ve devletin denetim ve koordinasyon işlevinin ön plana çıkmasıyla birlikte, geleneksel kamu hizmetlerinin sunumunda kamu yararı, sosyal devlet, etkinlik, yerindelik ve vatandaş katılımı gibi ilkeler gözetilerek toplumsal ortaklıkla gerçekleştirme eğilimi yükselmiştir. Sosyal hizmet sunumunda bir başka önemli husus da, yaşlı bakım ve rehabilitasyon hizmetleri ihtiyacının mevsimselliğidir. Yaşlıların bu ihtiyaca cevap verir şekilde donatılması, bu boşluğu dolduracak ve özel sektör girişimleriyle birlikte turizm ve hizmetler sektörlerine çarpan etkisi de olabilecek bir tedbirdir.

Strateji 1.1-3: Özellikle kırsallık emaresi yüksek olan iç bölgelerde yoksulluğun niteliğine özgü mücadele tedbirlerinin alınması

TR90'da yeşil kart kullanımı, SYDV yardımlarından faydalanma, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve pazara erişim, üretim ölçeği ve geçim kaynakları bakımından iç bölge ve kıyı bölge arasında açık farklılıklar mevcuttur. Yoksulluk iç bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluğun mekânsal dağılımı, nedenleri ve özgün çözüm araçlarının tespit edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, hizmet kademelendirme ve küçük üreticinin güçlendirilmesi stratejileriyle bütüncü olarak, mekâna özgü müdahaleler geliştirilmelidir.

Strateji 1.1-4: Sosyal politikalara yön verecek ve sosyal politika uygulamalarını idare edecek personel altyapısının güçlendirilmesi

Bakanlık teşkilatının da kurulmasıyla birlikte, yerelde sosyal politika söylemi ve uygulamaları güçlenmektedir. Ancak, sürecin bilgi, koordinasyon, izleme ve değerlendirme zemininde geliştirilmesi için yerel yönetimler, merkezi yönetime bağlı sosyal hizmet kuruluşları ve üniversitelerde personelin sürekli eğitimi, akademik program yapılması ve kurumsal koordinasyon mekanizmalarının tanımlanması gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Strateji 1.1-5: Kadına karşı şiddetle topyekûn mücadele edilmesi

Ahlaki, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla çok yönlü bir nedenselliğin sonucu olarak gelişen kadına karşı şiddetle mücadele, ulusal ölçekte bir politika önceliğidir. TR90 Bölgesi'nde kadınının yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalma oranı (%42,6) ise Türkiye ortalamasının (%39) üzerindedir. Bölge'de kadına karşı şiddetin önlenmesi için eğitim, sağlık, medya, planlama, kurumsal danışmanlık, finansal destek, izleme ve değerlendirme gibi çok yönlü bir müdahale çerçevesinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.5.2.1.2. Amaç 1.2: Bölgesel İş Gücü Arzı ve Talebi Arasındaki Uyumu Güçlendirmek

Strateji 1.2-1: Meslek okulları, yükseköğretim kurumları ve yaygın eğitim kuruluşlarında sunulan programların dinamik işgücü talebine duyarlı hale getirilmesi

Bölgesel işgücünün mesleki donanımları Bölge'deki ekonomik dönüşüm ve dolayısıyla işgücü talebindeki değişime cevaben geliştirilmelidir. Bu kapsamda, özellikle gıda ve tarım, turizm, dış ticaret ve lojistik, gemi inşa, su ürünleri ve ormancılık, kuyumculuk, medikal teknoloji, coğrafi bilgi sistemleri, biyoteknoloji, hasta/yaşlı bakımı ve rehabilitasyon ve sosyal hizmetler alanlarına yönelik eğitim olanaklarının gerek örgün eğitim gerekse yaygın eğitim kanallarıyla artırılması ve bu eğitimlerin özellikle kırsal genç nüfus tarafından da erişilebilirliklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda; meslek okullarında, üniversitelerde ve yaygın eğitim kuruluşlarında sunulan programların revize edilmesi, ihtiyaç duyulan akademik altyapının güçlendirilmesi, işletmeler ve eğitim kurumları arasında staj ve Ar-Ge bağlantılarının geliştirilmesi, genel itibarıyla üniversiteler ile sanayi, hizmetler, tarım sektörleri paydaşları arasındaki işbirliğinin "toplum için üniversite" ilkesiyle geliştirilmesi gerekmektedir.

Strateji 1.2-2: Gençlerin istihdam edilebilirliğinin artırılması

Bölge'de göç ve genç işsizliği arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Her ne kadar genç işsizliği ulusal ortalamasının altında görünse de, gençlerin iş gücüne katılım oranlarının da ulusal ve seçilmiş ülke gruplarının ilgili değerlerinin altında yer alması, TR90'da gençlerin istihdam edilebilirliği ve işgücüne katılımlarının artırılması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, istihdamı kolaylaştırıcı hizmetlere erişimin geliştirilmesi, bu hizmetlerin planlanmasında kırsal ve kent ihtiyaç ve önceliklerinin gözden geçirilmesi, kırsal alan için pozitif ayrımcılık politikası uygulanması, gençlerin tarım dışı sektörlerde donanımlarının güçlendirilmesi, gençlerin iş beklentilerinin ölçülmesi ve işveren tarafında beklentiye duyarlı işletme politikalarının teşvik edilmesi, girişimcilik ve girişim sermayesi olanaklarının artırılması gerekmektedir.

4.5.2.1.3. Amaç 1.3: Sosyal Güven, Katılım, Örgütlenme ve Birlikte İş Yapabilme Ortamını Güçlendirmek

Strateji 1.3-1: Toplumsal örgütlenmenin kamunun kolaylaştırıcılığıyla güçlendirilmesi

Bölge'nin coğrafi yapısındaki dağınıklığın da etkilediği sosyal güven ve birlik/ortaklık kültürünün güçlendirilmesi ve bunun sivil toplum inisiyatifleri, sosyal girişimler ve üretici örgütleri/kooperatifler etrafında uygulamaya aktarılması için kamunun eğitim, danışmanlık, yönetim mekanizmaları, katılım için mekânsal olanaklar geliştirme gibi katkıları, örgütlü davranış gelişimine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, özellikle yerel demokrasi gelişimi için yerel meclislerin, kent konseylerinin ve vatandaş hareketlerinin kurumsal işleyişle ilgili düzenlemeler ve mekânsal tedbirlerle birlikte teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Strateji 1.3-2: Yerel meclislerde (belediye meclisi, il genel meclisi, oda meclisleri, kent konseyleri gibi) kadınların ve gençlerin katılımının güçlendirilmesi

Türkiye genelinde hâkim olan durumla benzer şekilde TR90'da da kadınların karar alma mekanizmalarına katılımları oldukça kısıtlıdır. Adil ve etkili bir kalkınma süreci için toplumsal cinsiyet kalıplarının çözümlenmesi ve kadınların özellikle yönetim kademelerinde etkinleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yerel meclislerde kadınların etkili katılımı hususunda farkındalık artırma faaliyetleri, kota uygulamaları, örnek temsilcileri medya aracılığıyla gündemde tutma gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yerel ölçekte alınan kararlarda kadın nüfusun ihtiyaç, öncelik ve yaklaşımlarının adilane bir dağılımla yer bulması, bu strateji kapsamında hedeflenen demokratik katılım önceliğidir.

Strateji 1.3-3: Bölge dışında yaşayan göçmenlerin finansal, beşeri ve sosyal sermayelerinin bölgeye aktarılması

Uzun yıllardır süregelen Bölge dışına göç nedeniyle beşeri, sosyal ve finansal varlık kaybı yaşayan TR90 Bölgesi'nde, Bölge dışındaki göçmenlerin kazanımlarını Bölge yararına yönlendirmek için bilinçli bir danışmanlık, koordinasyon ve aktarım mekanizması ihtiyacı vardır. Bu bağlamda, en yoğun göç verilen illerdeki hemşehri derneklerinin bir araya getirilmesi, bu çatı altında toplanan mali ve beşeri kaynakların profesyonel danışmanlık hizmetleriyle Bölge ihtiyaç ve potansiyeliyle uyumlu alanlara yönlendirilmesi, Bölge dışında yaşayan başarılı iş insanları, bilim insanları ve sanatçıların bölgesel öncelik ve bütünlük bilinciyle bir araya getirilmesi ve bu insanların kazanım ve birikimlerinin "melek yatırımcı ve girişimci eşleştirme", "bilim ve sanat kampları" gibi uygulamalarla hemşehrilik ve sosyal sorumluluk ilkesi etrafında Bölge yararına aktarılması öngörülmektedir.

4.5.2.1.4. Amaç 1.4: Eğitimin Her Kademesinde Fırsat Eşitliği, Yenilikçilik ve Üretkenlik İlkeleriyle İyileştirme ve Kapasite Geliştirmeyi Sağlamak

Strateji 1.4-1: Eğitim göstergeleri itibarıyla geri planda kalan il ve ilçelerde eğitim altyapısının güçlendirilmesi

TR90 Bölgesi, kız çocuklarının okullaşma oranları, kadın nüfusun orta ve yükseköğretim seviyelerinde eğitim düzeyi, yükseköğrenime geçiş sınavlarındaki başarı sıralamaları üzerinden ölçülebilen eğitim kalitesi, yükseköğretim görmüş nüfusun toplam nüfusa oranı gibi göstergeler bakımından ulusal ortalamanın gerisinde kalırken, Bölge içinde özellikle coğrafi engellerden dolayı erişim güçlüğü yaşayan kırsal nüfusun eğitim ihtiyaçlarının alt araştırmalarla ortaya çıkarılması, ihtiyaca cevap veren tedbirlerin hizmet kademelenmesi, etkinlik ve fırsat eşitliği ilkeleriyle alınması gerekmektedir.

Strateji 1.4-2: Üniversitelerin altyapısının güçlendirilerek Bölge'nin yükseköğrenimde uluslararası bir cazibe merkezi konumuna getirilmesi

TR90'da 2008 yılı sonrasında her ilde açılan ve kurumsallaşma süreci devam eden üniversiteler ile Bölge'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin konaklama, sosyal alan, kütüphane, bilgi ve iletişim altyapısı ve dijital erişim gibi talepleri artış eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda, Bölge için beşeri bir kazanım kaynağı olan bu genç nüfusun barınma, bilgiye erişim, sosyal donatı ve burs ihtiyaçlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum ortaklığıyla karşılanması, Bölge'ye yükseköğretimde tercih üstünlüğü kazandıracağı gibi, okulların eğitim kalitesini yükseltecek, üretilen bilginin toplumsal bağlantılarını güçlendirecek, dinamik nüfusun eğitim sonrasında da Bölge'de tutulması için de etkili olacaktır. Tüm bunların ötesinde, yükseköğretim donatılarının geliştirilmesi, TR90'ı uluslararası ölçekte cazip bir yükseköğrenim merkezi konumuna getirecektir.

Strateji 1.4-3: Kadınların mesleki ve yükseköğretime erişimi ve toplumsal cinsiyet kalıplarından bağımsız tercih yapabilmelerinin önünü açacak desteklerin sağlanması

TR90'da kadınların mesleki ve yükseköğretime erişimleri ve bölüm tercihlerinde toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklanan dezavantajlar ciddiyetini korumaktadır. Nüfusun tamamına eşit eğitim fırsatları sunmak, kadın nüfusun yapabilirliklerini artırmak ve özgürlüklerini temin etmek ve kadın nüfusun entelektüel ve pratik donanımlarını ve yaklaşımlarını da kalkınma sürecine dâhil etmek bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, veliler, rehber öğretmenler, okul yöneticileri ve öğrenciler için yaygın farkındalık geliştirme ve bilgilendirme programları sunulması, kadınların okula devamlılığını kolaylaştırıcı mali, fiziki ve kurumsal desteklerin ve düzenlemelerin "toplumsal cinsiyet eşitliği" bilinciyle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Strateji 1.4-4: Eğitimde yaratıcılık ve bilimsel becerileri teşvik edici altyapının güçlendirilmesi

Bilgi ve yenilikçilik çağında, eğitimde yaratıcılık, üretkenlik ve bilimsel becerileri güçlendiren, teşvik eden tedbirlerin alınması; eğitimin özgürleştirici ve bilişsel kazanımlarının artırılması için özellikle küçük yaş gruplarına özgü programların, eğitim tekniklerinin, eğitimin ürettiklerini sergileme, yarıştırmaya, toplumla paylaşma olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda okullarda bilişim ve laboratuvar altyapısının ve kütüphanelerin güçlendirilmesi, mesleki eğitimde uygulama olanaklarının artırılması, yönlendirici eğitim personelinin sürekli eğitiminin sağlanması, öğrencilerin ulusal ve uluslararası bağlantılarının değişim programları, yarışma programlarına katılım, yayın gibi araçlarla güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

4.5.2.1.5. Amaç 1.5: Kurumsal Kapasiteyi Geliştirmek

Strateji 1.5-1: Kurumsal hafıza ve veritabanı kullanımını için gerekli fiziki, kurumsal ve beşeri altyapının güçlendirilmesi

Kanıt temelli politika geliştirme ve planlama için gerekli olan kurumsal hafıza ve veritabanı açığı, TR90 Bölgesi'nde özellikle kamu kurumları ve yerel idarelerde çok boyutlu bir yönetim, planlama ve uygulama sorununu sürekli kılmaktadır. Dolayısıyla ivedilikle gerekli bilişim çözümlerinin geliştirilmesi, kullanım olanakları ve faydaları konusunda yaygın personel eğitimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Strateji 1.5-2: Personelin sürekli eğitiminin temin edilmesi

TR90'da hem kamu hem de özel sektörde, personelin sürekli eğitimi hem üretilen mal ve hizmetlerde kalite ve katma değeri yükseltecek hem kurum ve işletmelerin değişen koşullara adaptasyonunu güçlendirecek hem de Bölge işgücünün donanımlarını yükseltmek kaydıyla mecburi ve/veya tercihli iş değişiklikleri durumunda istihdam edilebilirliklerini artıracaktır. Bu bağlamda, iş başında eğitim yaklaşımının kurumlar ve işletmeler nezdinde benimsetilmesi, kurum içi eğitim ihtiyaçlarının analizi ve gerekli eğitimlerin sunumu hususunda eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Strateji 1.5-3: İzleme ve değerlendirme sistemlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması

Kaynakların etkin kullanımı, plan, program ve projelerin etkilerinin ölçümü ve zaman içinde ihtiyaca ve kapasiteye göre yeniden düzenlenmeleri için gerekli olan izleme ve değerlendirme sistemleri merkezi kurumlar nezdinde yaygınlaşmakla birlikte özellikle yerel yönetimler ve taşra teşkilatında henüz yeterli farkındalık ve kapasite mevcut değildir. Dolayısıyla, plan döneminde izleme ve değerlendirme sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması, kurumlara özgü izleme ve değerlendirme sistemlerinin tasarlanması, kurumsal eğitimlerin sunulması için eğitim, danışmanlık ve teknik destek mekanizmalarının harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Strateji 1.5-4: Toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme ve planlama eğitimleri ve uygulamalarının yaygınlaştırılması

TR90'da toplumsal cinsiyet temelli kalkınma göstergeleri (eğitim, sağlık, istihdam, katılım, vb.) üretimde olduğu kadar toplumsal kaynakların dağılımında da kadın ve erkek nüfusun hakkaniyetli olarak pay almadığına, kadın nüfusun dezavantajlı kaldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, üretim ve dağıtım sürecinin ilk aşaması olan planlama ve bütçeleme evresinde toplumsal cinsiyet duyarlılığının güçlendirilmesi, gerekli uygulama araçlarının geliştirilmesi ve yönetici ve uygulayıcılara ilgili eğitimlerin sunulması gerekmektedir.

Strateji 1.5-5: Bölge'de özellikle ihtiyaç duyulan konularda danışmanlık hizmetleri kapasitesinin geliştirilmesi

Bölge'de hem kamu kurumları hem de özel sektörde tarım, dış ticaret, turizm, kurumsal yönetim ve benzeri çeşitli konularda nitelikli danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç vardır ve talebin ekonomik dönüşümle birlikte artması öngörülmektedir. Bu bağlamda, danışmanlık açığının özellikle özel sektör eliyle kapatılması, bunun için gerekli kamu teşviklerinin sağlanması hizmetler sektöründe de büyüme sağlayacak, çarpan etkisi yüksek olacak bir kurumsal kapasite geliştirme stratejisi olacaktır.

4.5.2.2 Eksen 2: Yenilikçi ve Rekabetçi Ekonomi

Amaç 1: Mevcut Dış Ticaret Ortamını Geliştirmek

Amaç 2: Bölge Sanayisinde, Katma Değeri Yükseltmek Ve Rekabet Edebilirliği Artırmak

Amaç 3: Tarım-Sanayi Entegrasyonunu Geliştirmek

Amaç 4: Bölgesel Enerji Ve Maden Kaynaklarını Verimlilik Ve Çevre Duyarlılığı Kapsamında Harekete Geçirmek

Amaç 5: Sınır Ötesi İşbirlikleri İle Tr90 Bölgesi'nin İktisadi Gelişimine Katkı Sağlamak

Amaç 6: Komşu Düzey 2 Bölgeleriyle İktisadi Alanlarda İşbirliğini Geliştirmek

Amaç 7: Alternatif Lojistik İmkanlarını Çeşitlendirerek Bölgeyi Lojistik Merkezi Haline Getirmek

Amaç 8: Doğal Ve Kültürel Değerler İle Spor Ve Sağlık Altyapısını Hizmet Ticareti Bilinciyle Değerlendirmek

Amaç 9: Turizm Sektörü Gelişimini Bölge Halkının Refah Ve Kalitesini Artıracak Şekilde Planlamak

4.5.2.2.1. Amaç 2.1: Mevcut Dış Ticaret Ortamını Geliştirmek

Strateji 2.1-1: Firmaların uluslararası pazara girişleri için kurumsal, finansal ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesi

TR 90 Bölgesi'nde firmaların büyük bir kısmının geleneksel yöntemlerle üretim yaptıkları ve gelişen teknolojiden yararlanamadıkları ve bu sebeple uluslararası piyasalarda rekabet düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Bunun sonucunda Bölge dış ticaret yapısında sektör ve ülke bağımlılığı ortaya çıkmaktadır. Firmaların uluslararası pazara girişte kurumsal, finansal ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesi ve bu yolla katma değeri yüksek ürün çeşitliliği ile yeni pazarlara ulaşmaları sağlanmalıdır. Finansal açıdan firmaların çok ciddi riskler taşıdığı ve küçük ve orta ölçekli ihracatçı firmaların kaynak yetersizlikleri yüzünden sürekli iflas riskiyle karşılaştıkları görülmüştür. Firmaların büyük bir kısmının kısa vadeli banka kaynağı kullandığı ve alacaklarını ise daha uzun vadede tahsil ettiği, kur noktasında ise herhangi bir önlem alınmadığı ve çeşitli finansal enstrümanların kullanılmadığı dikkat çekmiştir. Yine ihracatçı firmaların bir kısmının peşin satış usulü satış yaptıkları ve bununla ilgili herhangi bir önlem almadıkları gözlenmiştir. Finansal açıdan öz kaynak yetersizlikleri çözülmeli, yabancı kaynaklara erişim kolaylaştırılmalı, kredilerden faydalanmak isteyen firmalara hafifletilmiş teminat şartları uygulamaları getirilmelidir. Bununla birlikte firmaların çeşitli kurum ve kuruluşların destekleri hakkında bilgilendirilmeleri ve teşvik edilmeleri önem arz etmektedir. Kurumsal kapasite yetersizlikleri uzmanlaşmış yabancı dil bilen, dış ticarete ilgili mevzuatları firmalara aktaracak personel desteği ve kurumsal yönetim anlayışı ile giderilmelidir. Bu hususta Bölge'de kamu, özel sektör ve üniversiteler işbirliğinde gerçekleştirilecek uluslararası standartlar ve uygulamalar ile dış ticaret danışmanlık hizmetleri hakkında projelerin önemi büyüktür.

Strateji 2.1-2: Yabancı ülkelerle yapılmış mevcut ticaret anlaşmalarının yeniden değerlendirilerek, bölgenin ticaret potansiyeline uygun olabilecek değişikliklerin ve yeni ticaret anlaşmalarının gündeme alınması

Bölge hinterlandında bulunan komşu ülkelerle teknik ve tarife dışı engellerin varlığı, önemli merkez limanların kapatılmış olması ve bürokratik engeller sebebiyle yeni merkez limanların kullanılmaması Bölge'nin diğer bölgeler ile ekonomik olarak rekabet edebilirliğini azaltmaktadır. Düşük gümrük vergilerinin Bölge'deki tüm ülkeler ile de sağlanıp, tarife dışı engellerin kaldırılması gibi uygulamalarla mevcut ticaret anlaşmaları yeniden değerlendirilerek, Bölge'nin ticaret potansiyeline uygun olabilecek değişikliklerin ve yeni ticaret anlaşmalarının gündeme alınması ve merkez liman olma kapasitesine sahip limanların kullanıma açılması gerekmektedir.

4.5.2.2.2. Amaç 2.2: Bölge Sanayisinde Katma Değeri Yükseltmek ve Rekabet Edebilirliği Artırmak

Strateji 2.2-1: Ar-Ge altyapısının güçlendirilmesi ve teknoloji kullanım düzeyinin artırılması yoluyla pazara yönelik yenilikçi ürünlerin üretilmesi

Bölge'de imalat sanayi firmalarının Ar-Ge çalışmalarına ayırdıkları payın çok düşük olması, bu payın da önemli bir kısmı veya tamamının sadece personel gideri olarak beyan edilmesi firmaların Ar-Ge kültürü açısından oldukça zayıf bir seviyede olduğunu göstermektedir. Ar-Ge birimi olan firma sayısının az olması ve firmaların önemli bir kısmında ürün geliştirmeyi firma sahibinin yapması veya bu konuda söz hakkı olması imalat sanayi firmaları tarafından yenilikçi ürün geliştirilememesine ve rekabet edebilirliğin düşük kalmasına neden olmaktadır. Üretim veya tasarımın kişilere bağlı olması ve kişilerin herhangi bir nedenle firmadan ayrılması durumu firmaların ürün geliştirme açısından ulusal veya küresel ölçekte yenilikleri takip etmesinde aksaklıklara yol açmaktadır. Bu duruma üniversiteler ve sanayi sektör temsilcileri arasındaki iletişim eksiklikleri de neden olmaktadır. Bölgedeki üniversitelerde yapılan araştırmalar sanayi sektörüne uygulanamamakta ve sektörün ihtiyaçları da üniversitelere etkin bir şekilde iletilmemektedir. Kamu işe yönlendirici destekleyici işlevini tam olarak yerine getirememektedir. Bölge'de üniversite, kamu kesimi, özel sektör arasındaki iletişim çeşitli projeler ve işbirlikleri ile güçlendirilmeli, Ar-Ge birimleri olan mevcut sanayi işletmelerinde etkili ve etkin Ar-Ge çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır. Özellikle, Bölge'de ön planda olan gıda sanayi gibi sektörlerde yapılacak Ar-Ge çalışmaları ile pazara yönelik etkililik artırılacaktır.

Strateji 2.2-2: Bölge'deki işletmelerin kurumsal yapıya kavuşturulması

TR90 Bölgesi'ndeki firmalar genel olarak aile şirketi yapısında olup genellikle şirket sahibi veya aynı aile bireylerinin tecrübe ve bilgi birikimleriyle yönetilmektedir. Bu firmalar sektörü ve pazarı dinamik şekilde takip ederek strateji belirleyen çağın gerektirdiği profesyonel yönetim anlayışına tam olarak erişememiştir. Ulusal ve uluslararası piyasalarda ürün geliştirme ve pazarlama konularında rekabet edebilirlik açısından imalat sanayi firmalarının kurumsal yapıya büründürülmeleri hususunda gerekli tedbirler alınmalı ve firmaların kurumsal kapasiteleri nitelikli işgücü istihdamı ile güçlendirilmeli-

dir. Bununla birlikte firmaların tanıtım, reklam ve pazarlama kapasitelerini artırma hususunda bilinçlendirme faaliyetleri artırılmalıdır. Bu şekilde, nitelikli işgücüne sahip, kurumsal yapıya kavuşmuş firmalarda/şirketlerde, teknoloji düzeyi yüksek sektörlerle yönelim hızlanacaktır.

Strateji 2.2-3: Bölge'deki firmalarda kümelenme oluşumlarının desteklenmesi

Kümelenme sektördeki firmaların yenilikçi yaklaşımları yakalayabilmelerini, ortak çözümler geliştirerek maliyetlerini azaltabilmelerini ve kümelenen sektörün destekleyici sektörleri ile talepçi sektörlerinin de gelişimini sağlaması açısından önemli bir oluşumdur. Bölge'de gıda sektöründe olgun küme özelliği görülmekle birlikte, gemi inşa ve hazır giyim sektörleri de kümelenme çalışmalarının ağırlık verilmesi gereken sektörlerdir. Kümelenme çalışmaları sayesinde düşük maliyetli, lojistik ağı güçlü, Ar-Ge kapasitesi yüksek, tedarik süreçlerini iyi yönetilebilecek ve daha yüksek hacimli sektörlerle dönüşebilecek olan hâlihazırda bir altyapısı ve temeli bulunan mevcut imalat sanayi firmalarının kurumsal kapasitelerini artırmaları ve kümelenmek için gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir.

Strateji 2.2-4: Yeni yatırım arazilerinin oluşturulması ve mevcutlarının iyileştirilmesi

Bölge'nin coğrafi yapısı gereği diğer bazı sektörlerde olduğu gibi sanayi alanında da uygun yatırım arazisi kısıtı mevcuttur. Yatırım arazilerinin bulunmasında yaşanan problemler firmaların maliyetlerini yükseltmekte ve yatırımların Bölge'ye çekilmesine engel olmaktadır. Geleneksel yöntemlerle çözülemeyen yatırım arazisi probleminin dünyada da uygulanan deniz doldurma gibi yeni yöntemlerle çözülmesi için gerekli adımların atılması ve hazine arazilerinin toplulaştırılması sağlanmalıdır. Bununla birlikte Bölge'deki OSB ve KSS'lerde görülen altyapı ve üst yapı sıkıntılarının da çözüme ulaştırılması ve uygun yeni alanların belirlenmesi gerekmektedir.

Strateji 2.2-5: Bölge'de faaliyet gösteren ya da potansiyeli bulunan/fırsat oluşturabilecek sektörlerde üretim planlamalarının yapılması

Bölge'de faaliyet gösteren ya da potansiyeli bulunan imalat sanayi dalları veya sanayi sektörlerinin mevcut durumunu ortaya koyarak gelişmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlayacak sektörel veri, analiz, rapor, plan ve strateji belgeleri yetersiz düzeydedir. Bölge'deki sanayi kollarının ayakta kalabilmesi veya gelişebilmesi için kısa vadede güncel veriler ve pazar araştırmaları ışığında sektörel üretim planları hazırlanıp, gerekli stratejiler uygulamaya geçirilerek firmaların pazara adaptasyonu sağlanmalı ve sektörler arasındaki ileri geri bağlantılar ile bölgenin mevcut potansiyelleri ortaya çıkarılmalıdır. Bölgesel üretim planlaması ile birlikte imalat sanayi firmalarının küresel piyasalara açılma hususunda bilgilendirilmesi ve yurtdışında sektörel anlaşma zeminlerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu yolla Bölge'de ihracata konu olabilecek katma değeri yüksek ürün çeşitliliği sağlanarak Bölge ihracatındaki en büyük yapısal problem olan tek ülke ve tek sektör bağımlılığının azaltılması sağlanabilir.

4.5.2.2.3. Amaç 2.3: Tarım-Sanayi Entegrasyonunu Geliştirmek

Strateji 2.3-1: İhracata konu olan tarımsal ürünlerde işlenmiş ürün çeşitliliğinin artırılması

TR90 Bölgesi'nde gıda sanayi hem sanayi sektörleri içinde hem de ihracatta öne çıkmaktadır. Ancak ürün bazlı ihracat kalemleri incelendiğinde ihraç edilen ürünlerin katma değer üretilmeden hammadde olarak ya da düşük katma değerli olarak ihraç edildiği görülmektedir. TR90 Bölgesi'nin Türkiye ihracatı içerisindeki payının düşük kalmasının en önemli nedenlerinden biri de zaten Bölge'de sanayinin ve tarım-sanayi bütünleşmesinin gelişmemiş olması sebebiyle yetiştirilen ürünlerin işlenememesi ve yeni ürün üretilmemesidir. Buna bağlı olarak Bölge'nin sadece geçiş (transit) nokta olarak kullanılması da Bölge ihracat yapısını mevsimsel etkilere açık, sektör bağımlı ve yeni pazarlara girişte rekabet gücü düşük bir hale getirmektedir. Bölge'de gıda imalatı sanayiine destek olacak teknoloji üreten işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi ve işletmelerin yeni destek mekanizmaları hakkında bilgilendirilmesi yoluyla işlenmiş ürün çeşitliliğinin artırılması sağlanacak ve Bölge'nin ihracattaki rekabet gücü artacaktır.

Strateji 2.3-2: Tarımsal üretimde Ar-Ge çalışmalarının yapılarak ürün kalitesinin artırılması

Bölge'de tarıma dayalı sanayi büyük oranda çay ve fındığa dayalıdır. Bu nedenle çay ve fındık üretiminde karşılaşılan kalite problemi Bölge'de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke üretiminin tamamının Bölge'den sağlandığı çay yetiştiriciliği ile ihracatta öne çıkan tarımsal ürünlerden fındık üretiminde yüksek kalitede ürün sağlayan ve işlemeye uygun fide/tohumların geliştirilmesi, yaşanan çaylık alanların ve fındık bahçelerinin bu yolla yenilenmesi ile üretimin tarım sanayi bütünleşmesini sağlayacak şekilde yönlendirilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte benzer çalışmaların Bölge'de yetişen ancak sanayisi henüz gelişmemiş ürünler için yapılması da bu ürünlerin sanayileşmesine katkıda bulunacaktır.

4.5.2.2.4. Amaç 2.4: Bölgesel Enerji ve Maden Kaynaklarını Verimlilik ve Çevre Duyarlılığı Kapsamında Harekete Geçirmek

Strateji 2.4-1: Enerji tüketiminde verimliliğin artırılması için bilinçlendirme çalışmalarının yapılması, gerekli tedbirlerin alınması

Sınırlı doğal kaynaklardan enerji ihtiyacı karşılanırken ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi için çeşitlendirme politikaları ile birlikte verimlilik ve tasarruf çalışmalarının da yapılması gerekmektedir. TR90 Bölgesi'nde elektrik tüketimi verileri incelendiğinde Trabzon ve Rize illerinde kişi başı mesken elektrik tüketiminin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bölge'deki sanayi işletmelerinin de enerji verimliliği konusunda yeterli farkındalık düzeyine sahip olmadıkları görülmektedir. Tüm bu tespitler doğrultusunda Bölge'de enerji verimliliğinde farkındalık oluşturacak eğitim ve örnek model tanıtımı gibi faaliyetlerin düzenlenmesi, destek mekanizmaları oluşturulması, temiz üretim anlayışının tanıtılması ve yerleşmesi için çalışmalar yapılması yoluyla hem mesken tüketiminde hem de sanayi tüketiminde bilinçlenme sağlanacaktır.

Strateji 2.4-2: Bölge'nin enerji portföyünde yer alan yakıt/kaynak çeşitlerinin artırılması

TR90 Bölgesi'nde enerji üretimi özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarından olan hidrolik enerjisi ile karşılanmakla birlikte Bölge'de hidrolik enerjiye göre üretimden daha düşük pay alan bir adet termik santral de bulunmaktadır. Bunların dışında enerji üretiminde Bölge'nin rüzgâr, biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile kömür gibi fosil enerji kaynakları vardır. Bölge'de petrol, kömür, doğalgaz, kaya gazı ve hidrojen sülfür arama ve üretim faaliyetlerine yönelik çalışmalar yapılmalı, olası kaynaklar değerlendirilmelidir.

Strateji 2.4-3: Mevcut maden kaynaklarının işlenebilirliğinin, potansiyel kaynakların ise kullanılabilirliğinin artırılması için çalışmaların yapılması

TR90 Bölgesi içerdiği maden yatakları bakımından büyük bir öneme sahiptir. 2011 yılı sonu itibarıyla Bölge'de faal olan maden sahaları 137'e ulaşırken toplamda 26 adet farklı maden çıkarılmaktadır. Buna nazaran Bölge'den çıkarılan madenlerin büyük bir kısmının işlenmeden hammadde halinde satışının yapılması, Bölge'nin madencilikte düşük katma değerli üretimle sınırlı kalmasının en önemli sebebidir. Mevcut maden kaynaklarının işlenebilirliğinin artırılması yönünde firmalar desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Ayrıca maden arama ve üretim faaliyetlerinde Bölgede çıkarılmaya henüz başlanmayan kaynaklar da bulunmaktadır. İlgili madenlerin hangi alanlarda kullanılabileceği araştırılmalı ve girdi teşkil ettiği alanlarda Bölge içerisinde üretiminin yapılması sağlanmalıdır.

Strateji 2.4-4: Enerji üretimi ve madencilik faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirlik tedbirlerinin alınması ve uygulanması

TR90 Bölgesi vadileri jeolojik ve hidrolojik yapısı ile zengin hidroelektrik enerjisi kaynaklarına sahip olmasına rağmen bütüncül havza planları yapılmadan lisanslama ve işletme aşamalarına geçilmesi enerji yatırımlarını çevresel değerlerin korunması açısından kırılgan hale getirmektedir. Ayrıca, enerji yatırım alanlarında sosyal hazırlık ve tüm bu süreçlerin gerçek anlamda katılımcı olarak yürütülmesi için yerel halk, sivil toplum, devlet ve yatırımcı firma arasında eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, Bölgede vahşi depolama yerine düzenli depolamaya geçilmeli ve geri dönüşüm ile enerji üretimine ağırlık verilmelidir. Maden çıkarımlarında da yerel halkın ihtiyaçları, beklentileri ve çevre duyarlılıkları göz önüne alınarak, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve alt hükümlerinin uygulanması yoluyla muhtemel zararların önüne geçilmeli ve denetimlere etkin ve bağlayıcı bir nitelik kazandırılmalıdır.

4.5.2.2.5. Amaç 2.5: Sınır Ötesi İşbirlikleri ile TR90 Bölgesi'nin İktisadi Gelişimine Katkı Sağlamak

Strateji 2.5-1: TR90 Bölgesi'nde alternatif turizm olanakları ile AÖC lüks ve kitle turizmi arasında sinerji oluşturabilecek faaliyetlerin geliştirilmesi

Özellikle AÖC'nin Batum ve Kutaisi şehirlerinde gelişmekte olan kitle ve lüks turizmi ile Rize ve Artvin (Kaçkar Dağları) üzerinden gelişmekte olan eko-turizm, macera turizmi ve doğaya bağlı çeşitli alternatif turizm türlerini kapsayan ortak tanıtım faaliyetlerinin ve turların geliştirilmesi, iki bölgenin ortalama kalış süresinin ve turist sayısının artırılması bakımından önem taşımaktadır. Farklı turizm türlerinin kombine turlara dönüştürülmesi için sınır geçişlerinde gerekli düzenlemelerin yapılması ve bu tür tur programları için sınır kapısında hızlı geçiş olanaklarının oluşturulması gerekmektedir. Turizm alanında işbirliği geliştirilebilecek bir diğer turizm türü ise kruvaziyer turizmdir. Kruvaziyer turizminin geliştirilmesi için TR90 Bölgesi ve AÖC kurumlarının işbirliği yapması gerekmektedir. AÖC'nin yanı sıra kruvaziyer turizminin Karadeniz havzasında geliştirilmesi için Gürcistan, Rusya ve Ukrayna limanlarını da içerecek şekilde ortak çalışmalar yapılmalıdır.

Strateji 2.5-2: TR90 Bölgesi firmalarının AÖC'de üretim, ihracat ve pazar payı etkinliğini arttıracak alt-yapılar, yasal düzenlemeler ve/veya projelerin Acara ve Gürcü kurumlarıyla ortak bir şekilde geliştirilmesi

TR90 Bölgesi'nde özellikle sanayi yatırımları önünde ciddi bir engel oluşturan yatırım arzisi sorunu AÖC'de kurulacak Organize Sanayi Bölgesi, Serbest Endüstriyel Bölge, Serbest Ticaret Bölgesi gibi oluşumlarla aşılması sağlanmalıdır. Özellikle TR90 Bölgesi firmalarının kümeleneyeceği bu tür oluşumlar ile Bölge'nin hem üretim kapasitesi hem de AÖC ve Gürcistan için pazar payı ve ihracat fırsatları artırılmalıdır. Organize Sanayi Bölgesi veya benzeri oluşumlar ile TR90 firmalarına AÖC üzerinden İran, Rusya ve Orta Asya pazarlarına yönelik daha geniş üretim ve ihracat imkânlarına kavuşturulması temel önceliktir. Bu kapsamda AÖC ve Gürcü kurumları ile ortak hareket edilerek gerekli yasal düzenlemeler, arazi tahsisleri, izinler alınmalı ve gerekli altyapı hizmetleri gerçekleştirilmelidir. Özellikle gerekli finansmanın temini için TR90 Bölgesi aktörlerinin ortak hareket etmesi ve bu stratejinin hayata geçiril-

mesinde kullanılacak ulusal ve uluslararası fonları organize sanayi bölgesi veya benzeri bir oluşum için harekete geçirmesi gerekmektedir.

Strateji 2.5-3: TR90 Bölgesi ve AÖC arasında sosyal ve kültürel işbirliğinin artırılması, AÖC'nde iş yapan veya yerleşik Türkler ile TR90 Bölgesi'nde çalışan Gürcü/Acaralı insanların sosyal ve kültürel alanlarda sorunlarını çözebilecek ve yaşam standartlarını yükseltebilecek proje/politika/uygulamaların geliştirilmesi.

AÖC ve Türkiye ile sınır geçişlerinde zaman kaybı yaşanmasına sebep olan fiziksel veya bürokratik süreçlerin kısaltılması/basitleştirilerek geçişlerin hızlandırılması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'de yerleşik olarak çalışan Gürcü ve AÖC vatandaşları ile AÖC yerleşik olarak çalışan Türk vatandaşları için sağlık sistemi/sosyal güvenlik ve okul/kreş gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek girişimlerin yapılması karşılıklı olarak iktisadi ilişkilerin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlayacaktır. Örneğin Türkçe eğitim veren kreş/ilkokul/lise okullarının AÖC'de kurulması burada yerleşik olarak faaliyet gösteren iş dünyasından kişilerin önemli bir sosyal ihtiyacını karşılamış olacaktır.

Strateji 2.5-4: TR90 Bölgesi ile Rusya ve Ukrayna'nın özellikle Karadeniz'e kıyı bölgeleri arasında dış ticaret ve turizm alanında bölgenin iktisadi kalkınmasına katkı sağlayacak uygulamaların/projelerin geliştirilmesi

TR90 firmalarının Rusya ve Ukrayna pazarlarının en önemli ihracat pazarları olan tüketim mallarına yönelik pazar girişlerini kolaylaştıracak kümelenme veya benzeri oluşumlar üzerinden satış ve ihracat kanalları oluşturulması bu pazarlara girişte karşılaşılan zorlukları azaltacaktır. Bu kapsamda özellikle sektörel olarak TR90 Bölgesi firmalarının satış/ihracatını kolaylaştıracak ortak satış merkezleri/noktaları, Sochi ve Rostov gibi Karadeniz kıyısındaki önemli şehirlerde kurulmasına yönelik faaliyet ve projeler desteklenmelidir. Rusya'da Sochi, Gürcistan (AÖC) Batum gibi kalkınmada turizmi odak noktası olarak benimsemiş şehirler üzerinden TR90 illerinin dâhil olacağı kruvaziyer turizmini geliştirecek faaliyet/proje/oluşumların desteklenmesi gerekmektedir.

4.5.2.2.6. Amaç 2.6: Komşu Düzey 2 Bölgeleriyle İktisadi Alanlarda İşbirliğini Geliştirmek

Strateji 2.6-1: TR90 Bölgesi'nin Doğu kesiminde yer alan TRA1 ve TRA2 Düzey 2 bölgeleriyle tarım, turizm ve dış ticaret ekseninde işbirliğinin geliştirilmesi

TRA1 Bölgesiyle yayla koridoru inisiyatifi kapsamında ortak mali destek programı tasarlanması ve koridor üzerinde bütünleştirici ve tamamlayıcı turizm projelerinin desteklenmesi, turizm sektörünün her iki Bölge'deki dinamizmini artırıcı bir etki yaratacaktır. TRA1 Bölgesiyle ortak bir kış turizmi koridorunun oluşturulması ile ilgili alt-yapı, fiziki donanım ve ortak pazarlama çalışmalarının yapılması bütünleştirici ve tamamlayıcı turizm projelerinin desteklenmesi bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, TRA1, TRA2 ve TR90 bölgelerinin ortaklığında doğa ve macera sporları turizmi koridorunun geliştirilmesi de turizmde ortalama kalış süresini uzatmak adına faydalı olacaktır.

TR90 Bölgesi'nin doğu kesiminde yer alan TRA1 bölgesiyle, turizm dışında tarım temelli bir ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Kelkit Vadisi özelinde (özellikle Erzincan, Bayburt ve Gümüşhane illeri) bir organik tarım havzasının oluşturulması, TRA1 ve TR90 bölgelerindeki tarım faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi bakımından önemli bir girişim olacaktır. Bunun dışında, Çoruh Havzası'nın gen haritasının çıkarılması yoluyla gen kaynaklarının korunmaya alınması ve ortak bir gen merkezinin oluşturulması da tarım sektörünün geleceği açısından yerinde bir tedbirdir. Ayrıca tarım ve hayvancılık sektörlerinin birbirlerine girdi sağlayacak şekilde bölgelerarası etkileşimle bütünleştirilmesi de önem taşımaktadır. TRA1, TRA2 ve TR90 bölgelerinde önemli potansiyel teşkil eden tıbbi ve aromatik bitkilerin katma değerli ürünlere dönüştürülmesi için işbirliklerinin geliştirilmesi de bölgesel diyalogların artırılması bakımından önemlidir.

TRA2 Bölgesi'yle sınır ticaretinin geliştirilmesi amacıyla Kars, Bakü, Tiflis demiryolunun, Ardahan üzerinden Hopa'ya bağlanması da TR90 Bölgesi ile TRA1 Bölgesi arasındaki etkileşimi artıracaktır.

Strateji 2.6-2: TR90 Bölgesi'nin Batı kesiminde yer alan TR81, TR82 ve TR83 Düzey 2 bölgeleriyle ormancılık, ulaştırma ve turizm ekseninde işbirliğinin geliştirilmesi

Turizm alanında dört bölge için de eko-turizm ve yat (krvaziyer) turizmi ön plana çıkmaktadır. Söz konusu coğrafya hem yerli hem de yabancı eko-turistler için birer çekim merkezidir. Ancak eko-turizmin doğası gereği oldukça hareketli olan eko-turistlerin Karadeniz boyunca belirli rotalardan seyahat etmeleri sağlanmalı ve bu rotaların altyapıları dört bölgede de eşzamanlı tamamlanmalıdır. Mevcut yeşil doğa aynı zamanda sağlık turizmi (yaşlı bakım merkezleri, rehabilitasyon merkezleri, tuz ve termal merkezler vb.) için de önemli avantajlar sağlamaktadır. Bölgelerde öne çıkan bu alanda işbirlikleri geliştirilmeli ve Akdeniz iklimine göre avantajlı noktalar ön plana çıkarılarak gerekli tanıtım ve altyapı yatırımları koordineli şekilde gerçekleştirilmelidir. Tüm Karadeniz kıyıları boyunca hareket eden kruvaziyer gemiler ve yatlar Türkiye'nin Karadeniz kıyısında sadece belirli noktalarda durmaktadır. Genellikle en uzun süre İstanbul'da duraklayan bu gemi ve yatların Amasra, Sinop, Samsun, Trabzon ve Hopa'da uygun marina ve liman yatırımları ile daha fazla uğramalarının teşvik edilmesi ve sonucunda oluşacak hizmet taleplerinin karşılanması için de uygun yatırımların ayrıca yapılması gerekmektedir.

Bir diğer potansiyel işbirliği alanı orman ve ormancılıktır. Özellikle odun dışı orman ürünleri dört bölgede de ortak olarak üretilmekte ancak pazarlama ve markalaşma konusunda sorunlar bulunmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler, kestane balı, polen, arı zehri, arı sütü, propolis gibi arıcılık ürünleri ve defne gibi ürünlerin pazarlaması Karadeniz adı altında yapılmalı ve yerli ve yabancı pazarlarda rekabet üstünlüğü yakalanmalıdır.

Dört bölge arasında fonksiyonel ilişkileri artıracak Karadeniz sahil yolu yatırımı tamamlanmalı, denizyolları bölge içerisinde yük ve yolcu taşımacılığında daha fazla kullanılmalı ve Bölgelerdeki önemli merkezler arasında çapraz uçuşlar gerçekleştirilmelidir.

Bölgelerde öne çıkan ortak sektörler bağlamında üniversiteler ortak çalışmalar yürütmeli ve bölgelere özel alanlarda en rekabetçi bölgelerde ilgili sektörde ilgili üniversiteler uzmanlaşmalıdır. Ayrıca ortak sektörlerde Ticaret ve Sanayi Odaları, İş Adamları Dernekleri, Ticaret Borsaları ve ilgili diğer kuruluşlar güçlü platformlar oluşturarak ilgili sektörlerin tanıtımını gerçekleştirmelidir.

4.5.2.2.7. Amaç 2.7: Alternatif Lojistik İmkânlarını Çeşitlendirerek Bölge'yi Lojistik Merkezi Haline Getirmek

Strateji 2.7-1: Bölge'de faaliyet gösteren taşımacılık işletmelerinde hizmet kalitesinin artırılması

Bölge'de bulunan üniversitelerde kalifiye lojistik elemanı yetiştirilmesi amacıyla lojistik bölümleri artırılmalıdır. Bununla birlikte, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin mevcut çalışanlarının niteliklerinin artırılması için çalışanlara güncel teorik ve pratik eğitimler verilmelidir. Söz konusu işletmelerde ihracat vizyonunun güçlendirilmesi için uluslararası pazarda faaliyet gösteren başarılı benzer işletmelerin iş modelleri örneklemek üzere yerinde incelenmelidir. Ayrıca, karayolu taşımacılığında dış pazara yönelik faaliyet gösteren işletmelerin rekabetçi üstünlük kazanmaları amacıyla birlik ya da benzeri üst yapı ile faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

Strateji 2.7-2: Bölgenin yük taşıma ağının geliştirilmesi

Kuzey-Güney aksında taşımacılık koridorları oluşturulmalı, İran ve art bölgesi transit ticareti derinleştirilmeli ve canlandırılmalıdır. Bununla birlikte, karayolunun yük taşıma trafiğinin diğer taşıma modları arasında dengeli dağıtılması yoluyla etkin ve verimli taşımacılık sağlanmalıdır. Bölge Limanları üzerinden yapılan Ro-Ro taşımacılıklarında mevcut hattın geliştirilmesi ve Karadeniz kıyılarında alternatif hatların (Romanya, Bulgaristan) tespiti ve fizibilite çalışmaları yapılmalıdır.

Strateji 2.7-3: Lojistik ve kombine taşımacılık altyapısının güçlendirilmesi

TR90 Bölgesi'ne tüm ulaştırma modlarının kombine edildiği bir lojistik merkezi inşa edilmeli, Bölge ulusal ve uluslararası bir lojistik ve ticaret üssüne dönüştürülmelidir. Ayrıca, kent merkezlerindeki lojistik unsurların kurulacak lojistik merkeze yönlendirilmesi gerçekleştirilmelidir. Lojistik Merkez oluşturulmasıyla Bölge genelinde kümelenme gerçekleştirilmeli; tedarik zinciri süreci daha kolay sağlanabilir hale getirilmelidir. Oluşturulacak kümelenme aracılığı ile lojistik sektöründe faaliyet gösteren her işletme arasında iş birliği kanalları kurulmalıdır. Bölgenin depolama kapasitesinin artırılması için modern nitelikli, soğuk zincire de hizmet veren depolar artırılmalıdır. Bölgenin sahip olduğu taşıma modlarının en etkin şekilde bütünleştirilerek dünyadaki trende paralel olarak Bölge'de kombine taşımacılığın geliştirilmesi ve tüm limanlara yayılması gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle karayolu-denizyolu ile kombine edilerek gelecekte de demiryolu da dâhil edilerek lojistik etkinliği artırılması sağlanacaktır.

Strateji 2.7-5: Denizyolu ulaşımında yolcu ve yük taşımacılığının artırılması ve limanların atıl kapasitelerinin değerlendirilmesi

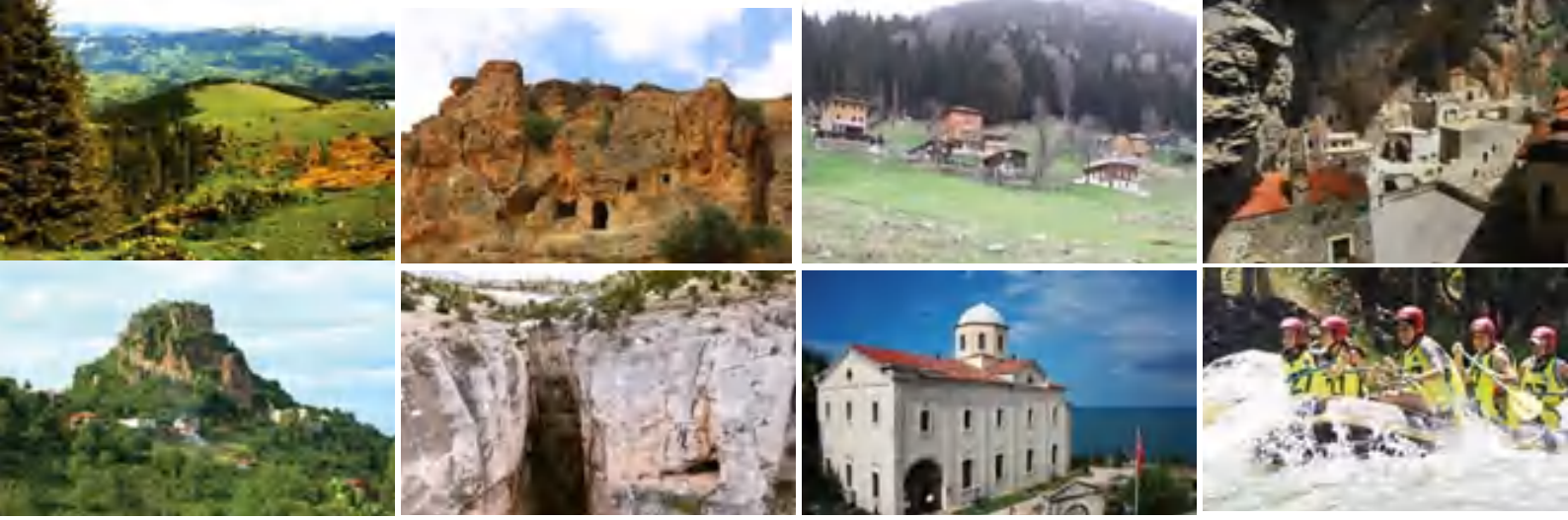
Havayolu ulaştırmasının gelişmeye açık, sürdürülebilir, insan odaklı ve çevreye duyarlı bir yaklaşımla gelişimi sağlanmalıdır. Bununla birlikte, yeni yatırımlar yoluyla Bölge hava ulaştırma altyapısının geliştirilerek Bölge'nin turizm, ticaret, eğitim ve sağlık gibi alanlarda erişilebilirliği hızlandırılmalı, dış dünya ile bütünleşme artırılmalıdır. Havayolu yük taşımacılığı geliştirilmelidir ve turist potansiyelleri incelenerek, Bölge'ye söz konusu ülkelerden doğrudan uçuşlar başlatılmalıdır.

Strateji 2.7-4: Havayolu ağının geliştirilmesi yoluyla bölgesel erişilebilirliğin artırılması ve hızlandırılması

Denizyolu taşımacılığında verimliliğin yükseltilmesi için konteyner taşımacılığı ve limanların konteyner eleme sistemleri geliştirilmelidir. Bununla birlikte atıl kapasitelerin değerlendirilmesi için limanların uluslararası iş birlikleri geliştirmeleri yönünde lobi faaliyetleri yürütülmelidir. Bölge'nin her limanı için alternatifleri belirlenmiş RO-RO rotaları oluşturulmalıdır. Bölge limanlarının geniş ölçekte faaliyet göstermeleri amacıyla modernizasyonları gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, yat limanları geliştirilmeli ve altyapı ve limanlar kruvaziyer turizmüne yönelik güçlendirilmelidir.

Strateji 2.7-6: Demiryolu ulaşımının bölgeye kazandırılması

Taşımacılıkta modern teknikleri kullanan ülkeler karayolu ağırlıklı olan yük taşıma sistemlerini demiryoluna kaydırmaktadırlar. Bölge'de ekonomik taşıma adına eksikliği görülen ve yıllar öncesinde uygunluğu yönünde çalışmalar bulunan demiryolunun orta vadede kurulması gerekmektedir. Transit taşımacılıkta cazibe merkezi olma hedefi olan Bölge'nin demiryoluna sahip olmayışı bu özelliği kazanmak adına önemli bir eksiklik. Ayrıca, kurulması planlanan lojistik merkezin verimli çalışması için üç taşıma modunu da bünyesinde bulundurması gerekmektedir.

4.5.2.2.8. Amaç 2.8: Doğal ve Kültürel Değerler ile Spor ve Sağlık Altyapısını Hizmet Ticareti Bilinciyle Değerlendirmek

Strateji 2.8-1: Bölge'nin kültürel ve doğal varlıklarının ulusal ve uluslararası sinema endüstrisine hizmet verecek bir plato olarak değerlendirilmesi

Orta Vadeli Program'da belirtilen 'sinema ve belgesel üretiminin teşviki' konusu TR90 Bölgesi'nde turizm stratejileriyle bütünlük içinde değerlendirilmelidir. Sinema ve belgesel üretimi Bölge'de kültürün yeniden üretimini hızlandıracak, hem Bölge'yi uluslararası platformda tanıttacak, hem de Bölge insanının yeni alanlarda istihdamı ve uzmanlaşmasını sağlayacaktır. Ulusal yapımlar için de Bölge'nin eşsiz güzelliği ve kültürel zenginliğinin çekiciliği kullanılarak Bölge dışından da sinema ve belgesel üretimi teşvik edilerek Bölge'nin bir film-dizi çekim merkezi haline getirilmesi sağlanabilmektedir.

Strateji 2.8-2: Bölge spor altyapısının ulusal ve uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapabilecek şekilde güçlendirilmesi ve tanıtılması

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı'nda, Rize-Trabzon kıyı şeridinde uluslararası aktivitelere hizmet verebilecek bir spor altyapısının güçlendirilmesiyle bu Bölge'de spor organizasyonları ve spor turizminin geliştirilebileceğine yapılan vurgu, Bölge'de geliştirilecek spor politikaları açısından belirleyici niteliktedir. 2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları'nın Trabzon şehrinde yapılması şehrin yeni, nitelikli tesisler kazanmasına vesile olmuştur. Bu tip organizasyonlar hem şehirlerin tesis altyapısının geliştirilmesi hem de şehirlerin organizasyon yapabilme kapasitesinin artırılması konusunda büyük önem taşımaktadır. Gelecekte de bu tip organizasyonlara ev

sahipliği yapılması, TR90 Bölgesi'nde öncelikli bir spor politikası olarak görülmelidir. Büyük çaplı uluslararası organizasyonlar, şehir ekonomilerine getirdikleri ticari hareketlilik ve ayrıca kültürel etkileşim açılarından da önemli kazanımlar içermektedir.

Strateji 2.8-3: Uluslararası pazara yönelik sağlık hizmetleri altyapısının güçlendirilmesi

TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi, sağlık altyapısının mevcut durumu ve doğal turistik cazibesıyla, uluslararası ölçekte sağlık hizmetleri sunabilecek potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, Bölge insanlarının hizmet ihtiyaçlarını karşılama politikalarıyla tamamlayıcı olarak özellikle Yeşil Yol üzerinde sağlık ve rehabilitasyon hizmetleri sunacak altyapının güçlendirilmesi ve ihtisas hastanelerinin hizmet kapasitelerinin artırılması, TR90 Bölgesi'ni hem komşu ülkeler hem de mevcut turizm pazarında tercih edilen bir hizmet bölgesi konumuna getirecektir.

4.5.2.2.9. Amaç 2.9: Turizm Sektörü Gelişimini Bölge Halkının Refah Ve Yaşam Kalitesini Artıracak Şekilde Planlamak

Strateji 2.9-1: TR90 Bölgesi'nde Alternatif Turizm Faaliyetlerinin Bütünleşik bir Şekilde Geliştirilmesi

TR90 Bölgesi'nde alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, turizm gelirlerinin artırılması bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Bölge'de mevsimsellikten kaynaklanan sorunların azaltılması ve ortalama kalış süresinin artırılması için potansiyel taşıyan turizm türlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Bölge'de yayla turizmi, agro turizm, kış turizmi, macera turizmi, eko turizm, su sporları, sağlık turizmi, av turizmi vs. gibi alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi uygun görülmektedir. Alternatif turizm faaliyetlerinin her birinin yöresel kültür ile birleştiği nirengi noktalarının keşfedilmesi ve bu noktalardan hareketle Bölge'de uygulanacak alternatif turizm faaliyetleri konusunda farklılık yaratılmasının yanı sıra bu faaliyetlerin birbirlerini tamamlayacak şekilde yapılandırılması ve planlanması, turizm gelirlerinin artırılması bakımından önem taşımaktadır.

Strateji 2.9-2: Yaylaların Planlı bir Şekilde Birbirine Bağlanarak Yayla Koridorunun Oluşturulması

Doğu Karadeniz Turizm Master Planında TR90 Bölgesi'nin en yoğun turist çeken üç alanı (Sümela, Uzungöl, Ayder) dışında turizm potansiyeli bulunan yaylaları birbirine bağlayacak kuzey-güney yönlü bağlantıları da olan doğu-batı yönlü bir ana ulaşım aksının devreye sokulması önerilmiştir. Önerilen aks 'yayla koridoru' şeklinde tanımlanmıştır. 'Yayla koridorunun' devreye sokulmasıyla iç bölgelerde kalan turizm alanlarının farklı turizm türleri ile bütünleştirilmesi öngörülmüştür. Doğu Karadeniz Turizm Master Planı ile temel olarak TR90 Bölgesi'nde turizm gelirlerinin yükseltilecek mekâna daha homojen dağılımının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda iç bölgelere erişimi artıracak 'Yeşil Yol Projesi' çevresinde çeşitli alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi düşünülmektedir. Yeşil Yol Projesi'nin oluşturacağı turizm aksının altyapı açısından bölgenin doğal değerlerine zarar vermeyecek şekilde planlı bir şekilde yapılandırılması önem taşımaktadır. 'Yeşil Yol Projesi' çevresinde yapılandırılacak konaklama ve faaliyet alanlarının çevresel duyarlılığı

göz ardı etmeden bölge ekonomisine maksimum katkıyı sağlayacak biçimde tasarlanması ve tasarım aşamasında bölgenin yöresel mimarisini ve kültürel değerlerini yansıtacak öğelerin kullanımına öncelik verilmesi, Bölge turizm sektöründe pozitif bir etki yaratacaktır.

Ayrıca, atık su, kanalizasyon, katı atık bertarafı ve geri dönüşüm sistemlerinin yaygınlaştırılması ve kullanımının teşvik edilmesi önem taşımaktadır.' Yayla Koridoru' kapsamında çevre düzenleme ve peyzaj projelerine öncelik verilmesi, turizm aksının cazibesini artıracaktır. Bunun yanı sıra, 'Yayla Koridoru' kapsamındaki turizm alanlarında kaçak yapılaşmanın önlenmesi, planlı gelişim için önem taşımaktadır.

Strateji 2.9-3: TR90 Bölgesi'nde Turizm Gelişim Alanları Olarak Öngörülen Yerlerde Mevzuattan Kaynaklanan Yasal Sorunların Giderilmesi Yönünde Çalışmalar Yapılması

TR 90 Bölgesi'nde turizm gelişiminde karşılaşılan en büyük sorunlardan bir tanesi mevzuattan kaynaklanmaktadır. Bölge'de bulunan bazı özel kanunlara tabi alanların birden fazla kurumun yetkisi içerisinde bulunması, bu alanlarda yapılacak turizm faaliyet ve altyapı çalışmalarını sekteye uğratmaktadır. Bu özel kanunlara tabi alanlardaki çok başlı yönetim yapısının ve yetkinin, tek bir kurum himayesi altında birleştirilmesi ya da bu alanlardaki düzenlemelerin birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Bölge'de öncelikli turizm yatırımlarını çekecek KTKGB ve turizm merkezlerindeki imar planlarının yapılmamış olması TR90 Bölgesi geneli için turizm gelişimi önündeki önemli engellerden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu nedenle, ivedilikle TR90 Bölgesi'nde öncelikli geliştirilmesi planlanan TM ve KTKGB'lerinin imar planlarının yapılması ve/veya revizyon işlemlerinin ilgili kurumlarca tamamlanması gerekmektedir. Ayrıca, turizmin gelişeceği alanlarda mevzuattan kaynaklanan yasal sorunların giderilmesine yönelik ilgili kurumlar arasında işbirliklerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Strateji 2.9-4: Müşteri Odaklı Tanıtım ve Pazarlama Mekanizmasının Geliştirilmesi

TR90 Bölgesi'ne gelen turist profili ve beklentilerine ilişkin herhangi bir veri mevcut değildir. Bölge'de, ortalama kalış süresinin ve turizmden elde edilen gelirin artırılması için hedef gruplar üzerinde tanıtım ve pazarlama mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikli olarak TR90 Bölgesi'nde gelen ziyaretçilerin hedef gruplar şeklinde yapılandırılması ve yapılandırılan her grup için beklenti analizlerinin yapılması önem taşımaktadır. Bu amaçla internet bazlı programlar ve sosyal paylaşım siteleri üzerinden ziyaretçilerin Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki deneyimlerini paylaşacakları platformların oluşturulması faydalı olacaktır. Böylece müşteri beklenti ve isteklerine göre planlamalar yapılması ve odak grup bazlı pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi sağlanabilecektir.

Strateji 2.9-5: Turizm Sektöründe Çalışan Nitelikli İnsan Kaynağının Geliştirilmesi

Turizmde nitelikli insan kaynaklarının yetersiz olması, mevsimsellikten kaynaklanan nedenlerle tam zamanlı çalışacak turizm çalışanı açığı bölge turizminde işgücü açısından karşılaşılan en önemli problemlerdir. Bu nedenle, Bölge halkına turizm konusunda hizmet kalitesini artırmaya yönelik eğitimler verilmesi, turizm meslek liseleri ya da turizm yüksekokulları aracılığı ile turizm sektöründe nitelikli çalışan sayısının ve turizm girişimcilik teşviklerinin artırılması gerekmektedir.

Strateji 2.9-6: Turizmin Kümelenme Şeklinde Gelişiminin Sağlanması

TR 90 Bölgesi turizm potansiyellerini yeterince değerlendirememekte ve turizmden elde edilen gelirini artıramamaktadır. Bu durumun temelinde Bölge'de turizm altyapısının yeterince gelişmemiş olmasının yanı sıra turizmde kümelenme mantığının yerleşmemiş olması da etkili olmaktadır. Turizm sektörünün diğer sektörlerle ilişkisi kurularak tek boyutlu ilerleyen turizm gelişim yaklaşımının terkedilmesi ve turizmde yaratılan katma değer turizme destek sağlayacak sektörlerde yenilikçi politikaların desteklenmesiyle artırılması önem taşımaktadır. TR90 Bölgesi'nde turizmin kümelenme şeklinde gelişimini sağlamak için sektör içi ve sektörler arası kümelenme mantığı ve işleyişi ile ilgili çeşitli bilgilendirme çalışmaları düzenlenmesi gerekmekte, devletin yetkili mekanizmalarının turizmde kümelenme konusunda aktif rol alması için lobi faaliyetlerinde bulunulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, kümelenme

için gerekli olan sosyal ağ analizinin yapılması ve küme değer zincirinin oluşturulması önem taşımaktadır. Değer zinciri içerisinde yer alan, sosyal ağlar ile birbirlerine bağlanmış elemanlar arasındaki iletişim ve diyalog altyapısının iyileştirilmesi yönünde organizasyonların düzenlenmesi, TR90 Bölgesi'nde turizmin kümelenme mantığıyla işleyişini sağlamak açısından önemlidir.

Strateji 2.9-7: Turizm Gelirlerinin Tabana Yayılması ve Yaygınlaştırılması

TR 90 Bölgesi'nde ulaşım akslarının yetersiz ve zayıf olması nedeniyle turizmin sadece belirli alanlarda yoğunlaştığı ve dolayısıyla turizmden elde edilen gelirin Bölge'de homojen olarak dağılmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra turizmden sadece belirli kesimlerin faydalanması, turizmin bölgesel ve yerel bir sektör olarak algılanamamasına neden olmaktadır. Turizm sektöründen özellikle ekonomik faaliyet çeşitliliği az olan bölgelerdeki kesimlerin yararlanması önem taşımaktadır. Bu nedenle turizmde alternatif ürün gelişiminin teşvik edilmesi, köylerde üretilen geçimlik tarımsal üretimin turizm sektöründe girdi olarak kullanılması faydalıdır. Turizm gelirlerinin tabana yayılabilmesi ve yaygınlaştırılması için turizm girişimcilik eğitimlerinin ve teşviklerinin öncelikle gelir seviyesi düşük ailelere, kadınlara ve gençlere verilmesi sağlanmalıdır.

Strateji 2.9-8: Kültürel ve Doğal Değerleri Geliştirerek Markalaşmanın Sağlanması

Turizm gelişiminin sürdürülebilir kılınması için markalaşma olmazsa olmaz bir unsurdur. Bölge'de turizmin markalaşabilmesi için öncelikle yöreye özgü değerlerin tanınması ve tanıtılması gereklidir. TR90 Bölgesi'ni markalaştırmak için atılacak en stratejik adımlardan bir tanesi TR90 Bölgesi imajının oluşturulmasıdır. Oluşturulan imajı destekleyecek ürün ve hizmetlerin sunulmasıyla TR90 Bölgesi'nin etkin tanıtımı yapılabilecektir. Uluslararası pazar araştırmalarının yapılması ve müşteri profillerinin çıkarılması, TR90 Bölgesi'nde pazara sunulacak ürün tasarımlarının turist beklenti ve önceliklerine göre yapılandırılmasını sağlamak açısından önem taşımaktadır. Pazara sunulacak ürünlerde yerel motiflere ve Bölgeyi tanıttıcı açıklamalara yer verilmesi ve ürünlerin organik ürün, adil ticaret ürünü vb. gibi belirli çerçevelerde üretilmesinin sağlanması Bölge imajının geliştirilmesi açısından olumlu bir yaklaşım olacaktır. Bunun yanı sıra; TR90 Bölgesi'nin kültürel değerlerini yansıtan festivallerin yaygınlaştırılması ve marka değerinin yükseltilmesiyle Bölge'nin daha geniş kitlelere tanıtımı yapılabilecektir.

Strateji 2.9-9: Sektörün İhtiyaç Analizlerinin Yapılması ve Altyapı Eksikliklerinin Giderilmesi

TR90 Bölgesi illerinde ortalama kalış süresi Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Bu durumun temelinde TR90 Bölgesinde turizm faaliyetlerinin yeterince çeşitlendirilememesi ve turizm altyapısının yeterince geliştirilememiş olması yatmaktadır. Turizmin çeşitlendirilerek Bölge'ye farklı profillerden turist çekilmesi amacıyla altyapının geliştirilmesi ve iyi bir planlama çalışmasının yapılması gerekmektedir. Ancak böyle bir planlama çalışmasına kaynak oluşturacak bölgesel turizm verileri ve çalışmalar incelendiğinde verilerin yetersiz ve/veya tutarsız olduğu, herhangi bir ihtiyaç analizinin de bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle, ilgili kurumlar tarafından turizm gelişim bölgelerindeki altyapı eksikliklerini gidermek üzere ihtiyaç tespit çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda, Bölge'nin fiziki altyapısının geliştirilmesiyle birlikte sağlıklı veri toplanması ve beklenti ölçüm analizlerinin yapılması da önem taşımaktadır. Nitekim Bölge yatak kapasitesi ve doluluk oranlarına bakıldığında, Bölge'nin Türkiye ortalamasının altında bir doluluk oranına sahip olduğu görülmeye rağmen yaz aylarında yaşanan turizm yoğunluğu Bölge yatak kapasitesinin yetersizliğine işaret etmektedir. Bu sebeple, Bölge'ye ilişkin toplanılacak verilerin nitel ve nicel şekilde değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

4.5.2.3. Eksen 3: Kırsal Odaklı Zenginlik ve Mutluluk

Amaç 1: Kır Ve Kent Bağlantılarını Güçlendirme Yoluyla Kırsal Nüfusu Yerinde Tutmak

Amaç 2: Tarım, Hayvancılık Ve Su Ürünlerinde Etkin Kaynak Kullanımı İle Üreticinin Düzenli Gelir Elde Etmesini Ve Yüksek Rafah Seviyesine Ulaşmasını Sağlamak

Amaç 3: Ormancılıkta Sürdürülebilirliği Katılımcılıkla Sağlamak Ve Ormandan Sağlanan Geliri Artırmak

Amaç 4: Bölgenin Yöresel Ve Niş Ürünlerinin Üretimini Desteklemek

4.5.2.3.1. Amaç 3.1: Kır ve Kent Bağlantılarını Güçlendirme Yoluyla Kırsal Nüfusu Yerinde Tutmak

Strateji 3.1-1: Etkili hizmet ve yerleşim kademelenmesi yoluyla kırsal nüfusun eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler başta olmak üzere kamu hizmetlerine ve pazara erişiminin kolaylaştırılması

TR90 Bölgesi, 2012 yılı itibariyle 26 Düzey 2 bölgesi içinde en fazla göç veren 4. bölgedir. Bölgesel kalkınmanın önündeki bu demografik dezavantaj, istihdam olanaklarının yetersizliği yanı sıra eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi çeşitli kamu hizmetlerine ve pazara erişimin kısıtlı oluşuyla da etkileşim halinde derinleşmektedir. Dolayısıyla, Bölge'de erişim sorununu yoğun olarak maruz kalan iç kırsal kesimin hizmetlere ve pazara erişiminin kolaylaştırılması etkili bir nüfus tutundurma tedbiri olacaktır. Bu bağlamda, özellikle ilçe merkezlerinin yekpare sosyal sistemler olarak güçlendirilmesi, il merkezlerine bağımlılığın düşürülmesi, çevre yerleşim birimlerinin çeşitli hizmet ihtiyaçlarını karşılayacak kurumsal donanımların ilçe merkezlerinde güçlendirilmesi, taşımali eğitim sistemi ve aile hekimliği sisteminin uygulamada getirdiği erişim engelleri ve dezavantajların yerleşim yerlerine özgü, esnek hizmet modelleri ve teknoloji desteğiyle asgariye indirilmesi gerekmektedir.

Strateji 3.1-2: Kırsal alanın bilgi ve iletişim altyapısının güçlendirilmesi

Kırsalda bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının güçlendirilmesi, genç nüfusu bölgede tutundurmak, kırsal nüfusun pazara ve hizmetlere erişiminde teknoloji desteği sağlamak, kırsalda üretici faaliyetlerin önündeki teknoloji açığını gidermek açısından OECD ülkeleri düzeyinde de önceliklendirilen bir tedbir grubudur. Dolayısıyla, plan döneminde kırsal alanın bilgi ve iletişim altyapısının, kırsal üretimin özgünlüğü ve ekolojik dokusuyla çelişmeyecek biçimde ve düzeyde güçlendirilmesi öngörülmektedir.

Strateji 3.1-3: Kırsalda küçük ölçekli üretici ile kent tüketicisi arasındaki bağlantının güçlendirilmesi

Kırsal üreticinin kent pazarlarına erişememesi, kırsal üretimin geçimlik seviyede kalmasına ve dolayısıyla kırsalda gelir ve üretim göstergelerinin kötüleşmesine sebep olmaktadır. Kır ve kentin birbirinden izole üretim ve tüketim merkezleri olarak şekillenmesi, kır ve kent arasında var olan organik bağlardan istifade edilmemesi bir taraftan sürdürülemez, dışa bağımlı üretim ve tüketim modellerinin gelişmesine sebep olurken, öte taraftan da hem kırsal alanda hem de kentsel alanda gelir kaybı, verimsizlik ve kirlilik etkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, plan döneminde köy pazarları ve kooperatif pazarları için kent merkezlerinde sabit ve erişilebilir yer tahsisi, "yakından al, köyden al" gibi kampanyalarla en yakın üreticinin ürünü tüketmenin çok yönlü sosyal ve ekonomik faydaları konusunda tüketicinin bilinçlendirilmesi, Bölge'de yükselişte olan turizm sektöründe otellerin yerel üreticiyle bağlantılarının güçlendirilmesi ve yönlendirilmesi yoluyla yerel tedarik zincirlerinin geliştirilmesi öngörülmektedir.

4.5.2.3.2. Amaç 3.2: Tarım, Hayvancılık ve Su Ürünlerinde Etkin Kaynak Kullanımı ile Üreticinin Düzenli Gelir Elde Etmesini Ve Yüksek Refah Seviyesine Ulaşmasını Sağlamak

Strateji 3.2-1: Arazi toplulaştırma veya karma örgütlenme modelleri ile işletmelerde ölçek ekonomisine ulaşılması

İşletme başına düşen ortalama arazi miktarı bölgede 21,8 da'dır. Ayrıca, Bölge'nin coğrafyası ve miras yoluyla bölünmeler nedeniyle araziler parçalı yapıdadır. Arazi toplulaştırma kanunu yörede Gümüşhane haricinde uygulanamamakta, dolayısıyla da işletmelerde ölçek ekonomisine ulaşamamaktadır. Bölge'nin yapısı göz önünde bulundurularak Bölge'ye özgü bir düzenleme yapılmalı, küçük aile işletme yapısındaki üreticiler arazinin ekonomik kullanımını artıracak şekilde örgütlenmelidir.

Strateji 3.2-2: Tarımsal üretimde Ar-Ge çalışmalarının yapılması ve kaynakların korunması prensibiyle kalite ve verimliliğin artırılması

Bölge'de tarıma elverişli arazilerin kısıtlı olması ve erozyona maruz kalması toprak muhafaza ve arazi ıslahını zorunlu kılmaktadır. Hem hayvansal, hem de bitkisel birçok üründe Bölge, ülke geneline göre daha düşük verimlidir. Hayvancılıkta, su ürünlerinde ve bitkisel üretimde yüksek verimli, çiftçinin yetiştiricilikte tecrübe sahibi olduğu, hastalıklara dirençli, sürdürülebilirliği sağlayabilecek türlerin Ar-Ge çalışmalarının yapılması; bitkisel üretimde tohum ıslahının gerçekleştirilmesi yüksek kaliteli fidelerin veya tohumların, hayvansal üretimde ırk ıslahının yapılması, arıcılıkta da kaliteli ana arı ırklarının kullanılması; pilot uygulamalar ile yöntemlerin denenerek başarılı uygulamaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Geniş bir alanı kapsayan havza bazlı üretim ve destekleme modelinde başarının artırılması için düzenlemenin daha kapsamlı hale getirilerek ilçe, gerekirse köy bazlı teşvik sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Strateji 3.2-3: İşletmelerde bitkisel ve hayvansal üretimin entegre şekilde yürütülmesi

Bölge'de hayvancılık yıllara göre gerilemektedir. Hayvancılıkta yem girdisinin yerel imkânlar ile elde edilememesi sebebiyle dışa bağımlılık artmakta, yemdeki fiyat dalgalanmaları üretimi olumsuz etkilemektedir. Bitkisel üretimde, özellikle TR90 Bölgesinde önem kazanan organik tarımda, hayvan gübresinin kullanımı maliyetleri azaltıcı bir unsurdur. Bitkisel üretimde bir miktar arazi yem bitkilerine ayrılarak veya fındık altı otlar gibi atıl durumda bırakılan yemler değerlendirilerek bitkisel üretimle hayvancılığın birlikte yapılması, her ikisinin çıktısının da diğerinin girdisinde kullanılmasının sağlanması gerekmektedir.

Strateji 3.2-4: Pazar olanaklarına göre Bölge'nin tamamını kapsayan ve tek ürüne bağımlılığı azaltan planlı üretim modellerinin geliştirilmesi

Bölgede, ürün rekoltesi talebi aşacak şekilde fazla olduğunda ürün elde kalmakta veya fiyatların aşırı düşmesi nedeniyle üretici geliri azalmaktadır. Bölge tarımı özellikle fındık, çay ve kivi üzerindedir ve rekolteye bağlı olarak fiyat dalgalanmaları oldukça fazladır. Pazarlama olanaklarının bilinmemesi ve ürünü pazara ulaştırmada yaşanan sıkıntılar nedeniyle üretici katma değeri yüksek ürün yerine pazarını bildiği ürünü yetiştirmeye yönelmektedir. Bu yüzden çiftçilerin, arazinin tamamını tek bir ürüne ayırmayarak seralarda turfanda üretim, organik tarım, süs bitkileri üretimi de dâhil farklı üretim metotları ve farklı istekleri olan türleri beraber üreterek üretim dalgalanmalarından en az seviyede etkilenmesinin, böylece de düzenli gelire ulaşmasının sağlanması gerekmektedir. Tarım ürünlerinde pazar araştırması yapılarak üretim önceden planlanmalı, plan dâhilinde de kısıtlı olan tarım arazilerin ilgili ürüne tahsisinin gerçekleştirilerek teşvik ve yatırımlara yön verilmelidir. Üretim ve pazarlamada çiftçi - tarım teşkilatı - teşvik veren diğer kamu kurumları ile beraber ortak projeler yürütülmeli, pilot uygulamalar ile çiftçi yönlendirilmeli, iyi uygulamalar yaygınlaştırılmalı, tarım ve pazarlamada uzmanlaşma sağlanıncaya kadar uygulamalar teşvik ve destekler ile devam ettirilmeli, bu konuda üreticiye müşavirlik hizmetleri verilmelidir. Arıcılık gelirlerinin artırılması için Bölge'nin propolis, arı zehiri, bal mumu gibi bal dışı ürünlerdeki mevcut durumu ve kapasitesi belirlenerek bu ürünlerin pazar araştırmaları yapılmalı, bilinçsiz ilaç ve naftalin vb maddelerin kullanımı engellenerek uluslararası piyasadan alınabilecek pay araştırılmalı ve fizibilite dâhilinde eylem planları oluşturulmalıdır. Mera alanları da hukuki ve sosyal sorunlar nedeniyle etkin kullanılamamakta, atıl kapasite oluşmaktadır. Bu problemlere çözüm üretecek yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca, arıcılar da kanunlarla korunmalarına rağmen, birtakım sosyal sorunlar nedeniyle meraları yeterince kullanamamaktadır. Daha iyi bir arıcılık faaliyeti için arıcıların da meraları kullanmasını engelleyen problemler ortadan kaldırılmalı ve barınma ile ilgili yaşam standartları yükseltilmelidir.

Strateji 3.2-5: Sürdürülebilir fındık ve çay tarımı için bahçelerin yenileme planının yapılması ve geçiş sürecinde oluşacak gelir kaybının sübvansede edilmesi

Bölge'deki modern tarım tekniklerine göre oluşturulmamış fındık bahçeleri ile çaylık alanlar ekonomik ömürlerini tamamlamıştır. Sürdürülebilir ve verimli tarım için bu alanlar yenilenmelidir. Yeni oluşturulan fındık bahçesinden yaklaşık dört, çaylıkta da beş yıl boyunca ürün alınmamaktadır. Bu süre zarfında üreticinin gelir elde edememesi yenileme çalışmalarının etkin bir şekilde yapılamamasının önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle, yenileme çalışmalarının ilgili tarafların katılımı ile planlanması üreticinin gelir kaybının bu plan dâhilinde sübvansiyonlarla ortadan kaldırılarak yenilemenin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Strateji 3.2-6: Kendine yeterlilik ilkesi doğrultusunda Bölge'de gerilemekte olan küçükbaş, büyükbaş ve katnatlı üretiminin devamının sağlanarak kırsalın gelirinin artırılması, buna bağlı olarak da yöresel ürün sektörünün geliştirilmesi

Bölge mera alanı bakımından ülke geneline göre avantajlı bir konumdadır. Buna rağmen yem fiyatlarındaki yükseliş, yemde Bölge dışına bağımlılık, hayvan yetiştirebilecek aktif nüfusun yaşlanması veya göç etmesi dolayısıyla bölgede hayvancılık gerilemektedir. Genç nüfusu kırsalda kalmaya yöneltecek sosyal tedbirler araştırılarak hayvancılık ile bütünleşik bir şekilde çözüm üretilmelidir. Yöresel ürün olarak belirli bir pazarı olan hayvancılık ürünlerinin sürdürülebilirliği açısından sadece bölge ihtiyacını karşılamaya yönelik ve aile tipi yetiştiricilik devam ettirilmelidir.

Strateji 3.2-7: Tarımsal üretimde üreticinin de söz sahibi olduğu muhafaza - paketleme - işleme tesislerini oluşturacak örgütlenme modellerinin geliştirilmesi ve markalaşmanın sağlanması

Tarımsal üretimin pazara ulaştırılması ve katma değerli bir şekilde piyasaya arzı açısından bölgenin en önemli sorunlardan birisi de birlikte iş yapabilme kültürünün gelişmemiş olması ve coğrafi tescil dahil markalaşmanın sağlanamamasıdır. Bölge'de hasat sonrası işlemler yeterli değildir. Fındıkta depolama şartlarındaki uygunsuzluk nedeniyle ihracatta sorunlar yaşanmaktadır. Su ürünleri ve kivide soğuk zincir elemanlarının yetersizliği nedeniyle piyasaya aynı anda ürün arz edilmekte, bu yüzden de fiyat düşmektedir. Paketleme ve işleme tesislerinin azlığı nedeniyle de kalite korunamamakta, ürünün katma değeri yükseltilememektedir. Çiftçinin gelirinin artması için üreticilerin örgütlenerek hasat sonrası işlemleri bu çatı altında gerçekleştirmesi gerekmektedir. Üretici birliği tarzındaki yapının devamı için birliğin finansman kaynağının temini, müşavirlik hizmetlerine olan ihtiyacın karşılanması hususunda eylem planları hazırlanmalıdır.

4.5.2.3.3. Amaç 3.3: Ormancılıkta Sürdürülebilirliği Katılımcılıkla Sağlamak ve Ormandan Sağlanan Geliri Artırmak

Strateji 3.3-1: Bölge'deki orman kaynaklarının üstün kamu yararıyla birlikte katılımcı yaklaşımla korunması

Bölge ormanları özellikle kırkanatlılar nedeniyle tehdit altındadır. Canlı orman zararlılarına karşı biyolojik mücadeleye, cansız zararlılara karşı da yöreye uygun teknolojiye göre mücadeleye ağırlık verilmelidir. Orman kaynaklarının ve ekosistem bileşenlerinin sürdürülebilir yönetimi konusunda bilinçlendirme, tanıtım ve halkla ilişkiler faaliyetlerine önem verilmeli, orman alanlarında yapılacak her türlü yatırıma yönelik tahsislerde üstün kamu yararıyla birlikte katılımcı yaklaşımın benimsenmelidir. Mülkiyet ve kadastro ile ilgili bölgede ihtilaf bulunduğu için koruma çalışmalarında aksamalar meydana gelmektedir. Mülkiyetle ilgili belirsizliklerin giderilmesi için de orman kadastro ve tescil işlemlerinin sonlandırılması gerekmektedir. Kaynak değere sahip yeni statülü alanlar ilan edilerek bu alanların korunması sağlanmalıdır.

Strateji 3.3-2: Orman kaynaklarının geliştirilmesi

Bölgedeki orman varlığının geliştirilmesi için işletme amacı doğrultusunda bozuk orman olarak görülen sahaların iyileştirilmesi, kızılçam başta olmak üzere yörede hızlı yetişen ağaç türlerinin özel sektör, yöre halkı, yerel yönetimler ve diğer ilgili gruplarınca uygun hazine arazilerinde yapılacak çok amaçlı ağaçlandırma çalışmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bölge'de, Trabzon başta olmak üzere kent ormanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Mahalli idarelerin de katkısıyla kent ormanları tesis edilmelidir. Ayrıca Bölge'de odun dışı orman ürünlerinin envanter çalışmaları tamamlanmadığı için bu ürünlerdeki toplam

servet bilinmemekte, geliştirme ve faydalanma açısından gerekli planlar oluşturulamamaktadır. Bu bağlamda, ODOÜ'lerin hasat planlarının yapılması gerekmektedir.

Strateji 3.3-3: Bölge orman kaynaklarından çevreye duyarlı bir şekilde faydalanılması

Odun dışı orman ürünlerinin envanter çalışmaları tamamlanması ve hasat planlarının yapılmasının ardından bu kaynaklardan kapsamlı olarak faydalanılabilecektir. Bu çalışmalar henüz tamamlanma aşamasında olduğu için uluslararası piyasalarda giderek önem kazanan ve sertifikalandırılmış ODOÜ'lerin pazarlama olanakları araştırılmamıştır. Odun dışı orman ürünlerinin belgelendirme ve pazar araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Orman kaynaklarından faydalanmada en önemli unsur olan orman köylülerinin bölgedeki devamlılığı sağlanmalıdır. Bu amaçla orman kaynaklarından faydalanmada, orman köylerinde yöre halkının sosyokültürel birikimleri göz önünde bulundurularak cinsiyet duyarlı kalkınma yaklaşımını benimseyen kırsal fakirliği azaltıcı ve istihdamı artırıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Gelirlerin artışı için orman alanlarının ve korunan alanların eko-turizm kapsamında geliştirilmesi uygun olacaktır. Uluslararası alanda giderek önem kazanan yeşil ekonomi ile ilgili uygulamalar Bölge'ye de uyarlanabilir. Yeşil ekonomi kapsamında yapılarda ahşap kullanımı geleneksel mimari ile bütünleştirilerek özendirilmelidir.

4.5.2.3.4. Amaç 3.4: Bölgenin Yöresel ve Niş Ürünlerinin Üretimini Desteklemek

Strateji 3.4-1: Yöresel ve niş ürünlerin üretiminde finansal kaynaklara erişimin kolaylaştırılması

Bölge'nin yöresel ve niş ürünlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde ticari ürün haline getirilmesi ve üretimde sürdürülebilirliklerinin sağlanması hususunda Bölge'deki üreticilerin finansal olarak desteklenmesi gerekmektedir. Yöresel ve niş ürünlerin üretimi alanında yeni yatırım planlaması olan Bölge'deki üreticiler finansal kaynaklara erişimde sıkıntılar yaşamakta, Bölge ve ülke genelinde mevcut destek mekanizmaları hakkındaki yetersiz bilgileri dolayısıyla uygun desteklere ulaşamamaktadır. Bununla birlikte, bankaların ilgili üreticilerin mali ve teknik kapasitelerini dikkate almadan oluşturdukları kredi enstrümanları da finansmana erişimi güçleştirmektedir. Kamu kurumlarının da ilgili üreticilere uygun hibe veya

kredi mekanizmalarını sunmakta yetersiz kalması, yöresel niş ürün üretiminde faaliyet gösteren üreticilerin üretim sürekliliğini sektöre uğratmaktadır.

Strateji 3.4-2: Yöresel ve niş ürünlerde markalaşmanın sağlanması

Bölge'deki üreticilerin sınırlı bilgi birikimi ve uzmanlaşmış işgücü eksikliği, üretilen ürünlerin markalaşmasında ve tanıtılmasında önemli bir darboğaz oluşturmaktadır. Üreticiler kurumsal kapasite bakımından yetersizdir ve ürün pazarlamasında modern teknikleri kullanamamaktadır. Bu nedenle, yöresel ve niş ürünlerin üretilmesi, satışı ve satış sonrası ürün desteğinin sunulması önem arz etmektedir.

4.5.2.4 Eksen 4: Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre

Amaç 1: Çevresel Sürdürülebilirliği Anlamak ve Doğal Değerleri Koruyarak Kullanmak

Amaç 2: Dengeli Mekansal Gelişmeyi ve Sağlıklı Kentleşmeyi Sağlamak

4.5.2.4.1. Amaç 4.1: Çevresel Sürdürülebilirliği Anlamak Ve Doğal Değerleri Koruyarak Kullanmak

Strateji 4.1-1: İklim Değişikliğine bağlı negatif ve pozitif etkilerin öngörülmesi, buna bağlı tedbirlerin alınması ve potansiyellerin değerlendirilmesi

Türkiye için iklim değişikliği senaryolarına bakıldığında gereken önlemler alınmadığı takdirde 'su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınları, kuraklık, erozyon, çölleşme ve bunlara bağlı ekolojik bozulmalar' öngörülmektedir. TR 90 Bölgesi için iklim değişikliğinin neden olabileceği kuraklık ya da aşırı yağışlar ve bunlara bağlı olarak tarımsal üretim rejimindeki değişim dikkate alınması gereken bir konudur. Bu nedenle TR90 Bölgesi gibi tarımsal üretimi ve kırsal ekonomiye bağlılığı görece yoğun olan bölgeler için iklim değişikliğine bağlı olarak değişim gösterecek sektörlerle ilişkin tedbirlerin alınması ve yine buna bağlı olarak ortaya çıkacak tarım ve turizm gibi potansiyellerin değerlendirilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Strateji 4.1-2: Sürdürülebilir Atık Yönetim Sistemlerinin Kurulması ve Yaygınlaştırılması

TR 90 Bölgesi bazında atık yönetimine bakıldığında illerin çoğunda vahşi depolama yapıldığı, hatta bazı illerde atıkların düzensiz olarak deniz ya da dere kenarlarına atıldığı bilinmektedir. Bölge illerinin bir kısmında düzenli depolama sahası mevcut olmasına rağmen, depolama sahaları yeterli değildir. Atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içerisindeki yüzdesi ise hem TR90 Bölgesi için hem de Bölge illeri için Türkiye ortalamasının altındadır. Bunun yanı sıra, Bölge genelinde kanalizasyon hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusuna oranı Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. TR90 Bölgesi'nde topografyadan kaynaklanan dağınık yerleşim yapısının altyapıda yaratmış olduğu eksiklikler, evsel ve endüstriyel atık suların yer altı sularına karışmasına neden olmaktadır ve bu durum insan ve canlı sağlığına olumsuz etki etmektedir. Bu nedenle, TR90 Bölgesi'nde atık yönetim sistemlerinin kurulmasına ve yaygınlaştırılmasına ilgili kurumlarca öncelik verilmesi önem taşımaktadır.

Strateji 4.1-3: Su Kaynaklarının Korunması ve Etkin Kullanımının Teşvik Edilmesi

TR90 Bölgesi Türkiye geneline göre oldukça önemli su kaynaklarına sahiptir. Fakat bu su kaynaklarından yeterli seviyede yararlanılamamakta ve su ekosistemindeki biyolojik çeşitlilik gerektiğince korunamamaktadır. Bölge illerinde yeterli düzeyde gelişmemiş katı atık depolama ve transfer hizmetleri toprak kirliliğine ve su kirliliğine neden olmakta, ilgili kurumlarca toplanılan ve depolanan katı atıklardan sızan kurşun, cıva, nikel, kadmiyum gibi ağır metaller toprak ve su kirliliğine sebebiyet vermektedir. Bu durum besin zinciri vasıtasıyla insan ve canlı sağlığını tehdit etmektedir. Bölge genelindeki akarsular ve akarsu havzalarındaki biyolojik çeşitliliğin korunması ve havzaların barındırdığı doğal değerlerin koruma-kullanma dengesi içerisinde Bölge insanına katkı sağlayacak biçimde değerlendirilebilmesi için 'Havza Koruma Planlarının' yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Karadeniz'in kirliliğini önlemek ve kıyı ile bütünleşik bir gelişmeye olanak sağlamak adına 'Entegre Kıyı Alanları Yönetim Planlarının' ivedilikle yapılması gerekmektedir.

4.5.2.4.2. Amaç 4.2: Dengeli Mekânsal Gelişmeyi ve Sağlıklı Kentleşmeyi Sağlamak

Strateji 4.2-1:TR 90 Bölgesi'nde Merkez Kademelenmesinin Gerçekleştirilmesi, Alt-Bölge Gelişme Alanlarının Tanımlanması

TR 90 Bölgesinde merkezler kademelenmesi özellikle iç kesimlerde hizmete ve pazara erişimi güçlükle sağlanan yerleşimler açısından önem taşımaktadır. Merkezler kademelenmesi, TR90 Bölgesi'nde bölge içi göçü azaltmak amacıyla atılması önemli görülen stratejik bir adımdır. Bölge iç kesimlerinde görece sosyo-ekonomik üstünlüğü olan ve lojistik açıdan kentsel ana merkezlerle ulaşımı avantajlı konumda bulunan ilçelerin alt-bölge merkezi şeklinde tanımlanması ve bu merkezlerdeki kentsel hizmetlerin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca belirlenecek alt-bölge merkezlerinin olası etki alanlarının da belirlenmesi önem arz etmektedir.

TR90 Bölge Planı'nda ÇDP ile uyumlu olarak; Trabzon-Rize sahil koridoru bölgesel merkez, Artvin, Ordu, Giresun ve Gümüşhane'nin merkez ilçeleri ile gelişmişlik düzeyleri bakımından bölgede ön plana çıkan Ünye, Fatsa, Gökçöy ve Hopa ilçeleri alt bölge merkezi olarak belirlenmiştir. Ayrıca 2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı'nda kentsel hizmet merkezleri olarak; Şebinkarahisar, Espiye-Tirebolu-Görele, Mesudiye, Korgan, Kürtün, Kelkit, İkizdere ile Trabzon-Rize kıyı kesimi alt bölgesi, Giresun kıyı kesimi alt bölgesi, Ünye- Fatsa kıyı kesimi alt bölgesi, Espiye-Tirebolu-Görele kıyı kesimi alt bölgesi belirlenmiştir.

Strateji 4.2-2: Tanımlanacak Alt Bölgeler Arasında Fonksiyonel Ayrışmaya Gidilmesi, Aralarındaki Etkileşim ve İşbirliğinin Artırılması

Tanımlanan alt-bölgeler arasında fonksiyonel ayrışmaya gidilmesi kent bütününde yapılacak faaliyetlerin kent içi dengeli gelişmeyi sağlayacak şekilde ayrıştırılmasına olanak sağlayacaktır. Bu durum kentin bütünü için önemli bir adım teşkil edecek ve kent kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Bunun yanı sıra tanımlanan alt-bölgeler arasındaki etkileşim ve işbirliğinin artırılması kentsel pazarlama ve markalaşmaya katkı sağlayacak, kent kimliğinin korunmasına yardımcı olacaktır.

Strateji 4.2-3: Alt-Bölge Merkezleri içindeki Yerleşimlerde Sosyo-Ekonomik Altyapının ve Ulaşım Bağlantılarının Güçlendirilmesi

Alt-bölge merkezlerdeki merkezi yapıyı güçlendirecek sosyo-ekonomik etmenlerin, alt-bölge etki alanında bulunan yerleşim birimlerinde güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Alt-bölgede yer alan yerleşim birimlerinin "sürdürülebilir geçimlik" ekonomik faaliyetlerde çeşitlenmesi ve özelleşmesi gerekmektedir. Çeşitlenen ve özelleşen alt bölge birimlerinin birbirleri ve alt-bölge merkezi ile etkileşiminin artırılması açısından ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi gereklidir.

Strateji 4.2-4: TR90 Bölgesi İllerinde Sektörel Farklılaşmaya ve Fonksiyonel Bütünleşmeye Gidilmesi

TR90 Bölgesi'nde bölgeselliğin kuvvetlendirilmesi bakımından Bölge illeri arasında sektörel ayrışmaya gidilmesinde fayda görülmektedir. Fakat Bölge illeri arasında sektörel ayrışmaya gidilirken, sektörlerin birbirlerini tamamlayıcılık unsurları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun temel nedeni; Bölge'de üretilen ürünlerin bölge içi ileri ve geri bağlantılarının kurulması yoluyla bölgesel katma değer üretimine ve bölgesel ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasıdır.

Strateji 4.2-5: Kent içi Ulaşım Ağlarının Planlı bir Şekilde İyileştirilmesi, Alternatif Ulaşım Türlerine Ağırlık Verilmesi

TR90 Bölgesi illerinde topoğrafik engellerden kaynaklanan kuzey-güney yönlü ulaşım bağlantılarının zayıflığı, kentin iç bölgelerindeki hizmet faaliyetlerine erişimi güçleştirmekte ve hizmet kalitesini etkilemektedir. Bölge illerinde Kuzey-güney yönlü kent içi ulaşım akslarının gelişmemiş olmasının yanı sıra, doğu-batı akslı gelişmiş olan ulaşım sistemlerinin de çoğunlukla tek ana arter üzerinde yoğunlaşması, kent içerisinde oluşturulmuş olan kentsel odakların kıyı bölgelerinde baskı oluşturmaya neden olmaktadır. Bu nedenle kent içi ve bölge içi ulaşım ağlarının sistematik ve planlı bir şekilde kurgulanmamış olması hâlihazırda lineer büyüme modeli eğilimi gösteren Karadeniz kentleri için sorun teşkil etmektedir. Kent içi ulaşım ağlarının, özellikle kuzey-güney yönlü geliştirilmesi ve alternatif ulaşım türleri ile güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Strateji 4.2-6: Eski Tarihli İmar Planlarında Parçacıl Düzeltilmelerden Ziyade Topyekün Revizyonların Yapılması

Bölge kentlerindeki imar planlarının pek çoğu eski tarihidir ve plan üzerinde yapılan kısmi plan değişiklikleri, kent bütünündeki genel yapılanmayı göstermeyecek ölçüdedir. Kentsel imajın oluşturulması ve bu doğrultuda karar verilecek kentsel müdahale alanlarının belirlenmesi kent imar planlarında yapılacak revizyonlarla mümkün olabilecektir. Böylece kentsel hizmetlerin yeterliliği ölçülebilecek ve sağlıklı kentleşmenin önündeki engellerden belki de en önemlisi kaldırılmış olacaktır. Bunun yanı sıra kentsel rehabilitasyona ihtiyaç duyan alanların tespiti ve ihtiyaçları yönünde daha gerçekçi adımlar atılabilecektir. Bununla birlikte Coğrafi Bilgi Sistemlerinin yerel yönetimlerce kullanımının artırılması ve kent bilgi sistemleri uygulamalarının yaygınlaştırılması, kent ölçeğinde ihtiyaç tespiti ve uygulamaların verimliliği ve etkinliği açısından faydalı olacaktır.

4.5.3. Proje Önerileri

Bu bölümde önerilen projeler, Plan'da sunulan gelişme modeli, vizyon, gelişme eksenleri, amaçlar ve stratejilerle uyumlu olarak, yer yer birden fazla gelişme ekseninde, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaç ve kapasitelerine duyarlı olarak tasarlanmıştır. Plan döneminde gerek geleneksel, gerekse yenilikçi finansman kaynaklarıyla, aciliyet, kapasite ve etkinlik ölçütlerine göre hayata geçirilebileceklerdir. Önerilen her bir proje, 2023 Bölge vizyonunun gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

4.5.3.1 Çikolata Vadisi

Bileşenleri: Fındık ve Çikolata Parkı, Turizm Kompleksi, 25 Butik Shop, Fındık Müzesi, Ürün Geliştirme Merkezi, Botanik Bahçe, Kongre Merkezi, Fuar Alanı, Otel, Restoran, Cafe ve Tema Park, Lisanslı Fındık Depoları, Ordu ve Giresun'da İhtisas OSB'ler, Giresun'da Fındık Borsası

Tahmini Toplam Maliyet: 100 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Ordu-Giresun

Projenin Amacı: Çikolata Vadisi Projesi, Bölge'de önemli bir tarımsal ürün olan fındıkta, çikolata ve destekleyici ürünler sektörlerine dönük katma değer yaratılması ile yenilikçilik ve kümelenme modeline dayalı bir bölgesel kalkınma ve gelişme projesidir. Projenin genel amacı küresel ölçekte ya da uluslararası alanda bir Doğu Karadeniz çikolata markası yaratmaktır. Bu kapsamda kitle üretiminden ziyade butik çikolata üzerinde uzmanlaşılması öngörülmektedir. Bu proje bütün bölgeyi eksenine alan ve kapsayan bir konsept proje olmasının yanı sıra dünyada tek ürün desenine dayalı bu evsafa ve içerikte ilk proje olma özelliği göstermektedir. Bu projenin hayata geçirilmesiyle Doğu Karadeniz Bölgesi ekonomisinin rekabet gücü artacak bunun sonucunda ülkemizin kalkınmasında önemli paya sahip olacaktır.

Proje kapsamında yaklaşık 100 milyon TL'yi aşkın alt projeler Bölgemizde uygulamaya konacaktır. Proje kapsamında Ar-Ge merkezleri, araştırma enstitüleri, gıda laboratuvarları, kuluçka merkezleri, gıda ihtisas organize sanayi bölgeler, çikolata müzesi, gıda teknoloji parkı, lisanslı fındık depoları, botanik ve hobi bahçele-

ri, üretim ve pazarlama üniteleri, girişimcilik ve kongre merkezi, organik fındık üretim havzaları, sosyal ve diğer donatı alanları yapılacaktır.

Projenin en önemli ayaklarından birisi de Ordu'da uygulanacak olan Fındık&Çikolata Park Projesi'dir. Projenin içinde ayrıca küçük ölçekli işletmelerin ilk kuruluş aşamasında desteklenerek sektörde tutunmalarını sağlamayı hedefleyen bir kuluçka merkezi, yeni girişimcileri teşvik etmek ve desteklemek için bir girişimcilik merkezi, üretimde ileri-geri bağlantıların kurularak projenin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Ordu ve Giresun illerinde birer adet Gıda İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulması hedeflenmektedir. Bunun yanında üreticilerin ve işletmelerin fiyat dalgalanmalarından etkilenmelerini en aza indirmek için Giresun'da da bir fındık borsasının kurulması projenin önemli bileşenlerindedir.

4.5.3.2 Kış Turizm Koridoru

Bileşenleri: Atabarı Kayak Merkezi (Artvin), Kümbet Yaylası (Giresun), Zigana Kış Turizm Merkezi, Süleymaniye Kış Turizm Merkezi, Çakırgöl Kış Sporları Turizm Merkezi (Gümüşhane), Çambaşı Yaylası Kış Sporları Merkezi (Ordu), Ovit-Uzungöl Kış Sporları Turizm Merkezi (Trabzon-Rize), Ayder Kış Sporları Turizm Merkezi, Kaçkar Dağları Heliski Merkezi (Rize)

Tahmini Toplam Maliyet: 2 milyar TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Proje ile Bölge'nin turizm etkinliklerinin tüm yıla yayılması ve turizmin Bölge'ye katkısını artması amaçlanmaktadır. Doğu Karadeniz'de turizmin öne çıktığı dönemler genelde yaz dönemleridir. Kış turizm koridorları da, Bölge'de turizmin verimliliğini artırmada önemli hamlelerdir. Bölge'nin tüm illerinde faaliyete geçmesi düşünülen kayak merkezleri, kış turizm merkezleri ve kış sporları merkezleri belirtilen amaçlara hizmet edecektir.

Kış turizm merkezlerinin kayak pistleri, oteller, teleski, telesiyej, babylift, teleferikler, dinlenme evleri, sosyal tesisler, idare hizmet binaları, Snow-Truck (Kar Ezme) gibi araç ve yapıları bünyelerinde barındırması düşünülmektedir.

Belirtilen kış turizm koridorlarının oluşturulmasında ise yaklaşık iki milyar TL'lik bir bütçeye gereksinim duyulacağı tahmin edilmektedir.

4.5.3.3 Lojistik Üs Doğu Karadeniz

Bileşenleri: Lojistik merkez, Kuzey-Güney Aksları, Şehir Geçişi Çevre Yolları, Ordu-Giresun Havaalanı, Trabzon Havaalanı İkinci Pistinin Yapılması, Köse Havaalanı, Bölgesel Demiryolu Altyapısı, Kars-Tiflis-Bakü-Hopa Demiryolu Hattı, Lojistik Akademisi

Tahmini Toplam Maliyet: 11 milyar TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Proje, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin ulusal ve uluslararası ölçekte lojistik değerini ve önemini artırma genel amacını taşımaktadır. Bölge'de Trabzon-Rize arasında bir lojistik merkezin kurulması; Ordu- İskenderun, Giresun-Adana, Trabzon-Mardin, Rize-Mardin, Artvin-Erzurum Karayolları ile Bölge'nin kuzey-güney akslarının iyileştirmesi, Ordu-Giresun Havaalanı, Köse Havaalanı, Trabzon Havaalanı'na ikinci pistin yapılması ile Bölge'nin havayolları alanında gelişimi ve bölgeye demiryolu ağının kazandırılması ile de Bölge'nin ciddi lojistik imkânlarla sahip olması düşünülmektedir. Bölge'de kurulacak olan lojistik merkezin yaklaşık 500 milyon TL'ye, Bölge'ye kazandırılacak

demiryolu altyapısının bir buçuk milyar TL'ye, kuzey-güney akslarının bölge illerinin tümü düşünüldüğünde sekiz milyar TL'ye ve havaalanı yatırımlarının da 400 milyon TL'ye mal olması tahmin edilmektedir.

Bölge'de ayrıca lojistik imkânları destekleyici insan kaynağının da yetiştirilmesi için Bölge'ye lojistik akademisinin kurulması düşünülmektedir. Lojistik akademisinin de 20 milyon TL'ye mal olması tahmin edilmektedir.

Ulaştırma yatırımları ile Bölge'nin lojistik üs olma yolunda ciddi mesafeler kaydedeceği düşünülmektedir.

4.5.3.4 Tarihi Mirasın Korunması Projeleri

Bileşenleri: Süleymaniye Mahallesi (Gümüşhane), Zeytinlik Mahallesi ve Şebinkarahisar (Giresun), Akçaabat Orta Mahalle ve Ortahisar Mahallesi (Trabzon), Menekşe Sokak ve Ünye (Ordu) , Şavşat (Artvin), Çamlıhemşin, Fındıklı, Güneysu (Rize) Tarihi Yapı ve Konakların Restorasyon ve Rehabilitasyon Projeleri

Tahmini Toplam Maliyet: 300 milyon TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Temel amacı, Bölge'deki kültür, turizm, yöresel mimari ve kültür değerlerinin turizme kazandırılması, tarihle günümüzün bütünlüğünü sağlayarak Bölge ekonomisine katkı sağlamaktır.

Artvin'in Şavşat ilçesinde, Giresun'un Zeytinlik Mahalleleri ve Şebinkarahisar ilçelerinde, Gümüşhane'nin Süleymaniye Mahallesi'nde, Ordu'nun Menekşe Sokağı'nda ve Ünye İlçesi'nde, Rize'nin Çamlıhemşin,

Fındıklı ve Güneysu İlçeleri'nde, Trabzon'un Ortahisar ve Akçaabat Ortamahalle Mahalleri'nde gerçekleştirilmesi düşünülen restorasyon ve rehabilitasyon çalışmaları Bölge'nin tarihi dokularını ön plana çıkarmalarının yanı sıra, Bölge'yi ulusal, uluslararası ölçekte tanıtacaktır.

Proje kapsamında söz konusu destinasyonlarda öncelikle tarihi konak ve yapıların envanter çalışması yapılacak olup proje başına yaklaşık maliyetin üç milyon TL olacağı öngörülmektedir. Projenin hedefi on yıl içinde en az 100 tarihi yapının turizme kazandırılmasıdır.

4.5.3.5 Turizm Adası

Bileşenleri: İki tane Beş Yıldızlı Otel, Yapay Deniz, Tema Parkı, Marina, Spor Tesisleri, Lüks Konutlar, Opera Binası, Alışveriş Merkezleri, İş Merkezleri, Restoranlar, Kafeler, Açık-Kapalı Yüzme Havuzları, Yöresel Ürün Satış Merkezleri, Eğlence Mekânları, Tematik Müze

Tahmini Toplam Maliyet: 2 milyar TL

Tahmini Süre: 4 yıl

Yer: Trabzon

Projenin Amacı: Trabzon ilinin turizmde bölgesel çekim merkezi olmasına ek olarak ulusal ve uluslararası ölçekte de çekim merkezlerinden biri olmasına katkı sağlamaktır. Düşünülen turizm adası, turizmde farklı ihtiyaçları bir araya getiren ve Trabzon iline prestij katacak bir projedir. Turizm adasının altyapı ve dolgu çalışmalarının kamu, üstyapı çalışmalarının ise özel sektör tarafından yapılması öngörülmektedir. Turizm Adası'nda iki tane beş yıldızlı otel ve kişisel kullanıma

dayalı lüks konutların yer alması düşünülmektedir. Ayrıca proje, yapay deniz, tema parkı, marina, spor tesisleri, opera binası, alışveriş merkezleri, iş merkezleri, restoranlar, kafeler, açık-kapalı yüzme havuzları, yöresel ürün satış merkezleri, eğlence mekânları ve çocuk oyun parklarını da içermektedir. Projenin ayrıca Bölge'nin istihdamını artıracak ve ulusal turizm gelirlerindeki payını artırıcı etkileri de olacaktır.

4.5.3.6. Bir Köy Bir Ürün Projesi

Bileşenleri: Özel Üretim için Devlet Desteği, Meyve Üretimine Yönelik Fide ve Teknik Yardım, Ortak Kullanım Atölyeleri ve Ekipmanları ile Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri

Tahmini Toplam Maliyet: 5 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Gümüşhane başta olmak üzere tüm TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Projenin öncelikli amacı Bir Köy Bir Ürün modelinden yola çıkarak çeşitli meyvelerin ve diğer ürünlerin kırsal bölgeler başta olmak üzere üretimini artırmak, bu yolla üretimde ölçek ekonomisine ulaşmak ve kırsal nüfusun kazancının artırılmasını sağlamaktır. Bununla birlikte çeşitli turizm alanlarına giden yollar boyunca çekici bir sosyal çevre ve peyzaj alanı yaratmak da projenin ikincil bir amacı olarak ortaya çıkmaktadır. Projeden beklenen etkiler; pazarlanabilir tarım ürünleri üretiminin ve gelir düzeyinin artması; daha çok meyve ağacının ekilmesi ve uygulanabilir sosyo-ekonomik önlemlerle sosyal çevrenin ve peyzajın gelişmesi olarak sıralanabilir.

Projenin başlangıcında ilk uygulama bölgesinin Gümüşhane ili olması öngörülmektedir. Gümüşhane; birçok meyve çeşidi ve egzotik sebzeler, mermer ürünleri, el halısı, yerel ürünleri içeren konfeksiyon ve çeşitli ağaç ürünleri gibi özel ürünlerin üretildiği bir bölgedir. Bu ürünlerden bazıları özellikle Bir Köy Bir Ürün modeline son derece uygundur ve üretimleri yaygınlaştırılıp çeşitlendirilebilir. Her kırsal yerleşim, diğerleriyle rekabet etmek üzere, bir meyvenin üretimi üzerinde yoğunlaşabilir. Bazı yerleşimlerse diğer ürünlere ağırlık verebilir ve bu ürünlerin bir kısmı birleştirilerek yeni, özel ürünler oluşturulabilir. Proje, özel üretim için sübvansiyon, meyve üretimine yönelik olarak fide ve teknik yardım, ortak kullanım atölyeleri ve ekipmanları ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini sağlayacaktır.

4.5.3.7 Trabzon Biyokent

Bileşenleri: Doğu Karadeniz Biyoinovasyon Merkezi, Doğal Ürünler Biyoteknoloji Araştırma Merkezi ve Medikal Biyoteknoloji Merkezi, Su Ürünleri Gen Araştırma Merkezi, Bütünlüycü Sağlık Enstitüsü, Bitkisel Tedavi Uygulama ve Klinik Araştırmalar Merkezi, Doğu Karadeniz Bitki Müzesi

Tahmini Toplam Maliyet: 250 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Trabzon

Projenin Amacı: TR90 Bölgesi'nin sahip olduğu biyo-çeşitliliğin ekonomik kazanımlarının elde edilmesi ve Bölge'nin kalkınmasında sahip olunan kaynakların etkili ve verimli değerlendirilmesi adına yapılacak çalışmalar için ihtiyaç duyulan fiziki alt yapı eksikliğini gidermek, yapılan akademik çalışmaların ekonomiye kazandırılabilmesi amacıyla gerekli alt yapıyı sağlamak, Bölge'nin ekonomik kalkınmasında bilgi ve teknolojiye dayalı gelişim göstermek, insan kaynağı kapasitesini artırmak amacıyla içerisinde Doğu Karadeniz Biyoinovasyon Merkezi, Doğal Ürünler Biyoteknoloji Araştırma Merkezi ve Medikal Biyoteknoloji Merkezi, Su Ürünleri Gen Araştırma Merkezi, Bütünlüycü Sağlık Enstitüsü, Bitkisel Tedavi Uygulama ve Klinik Araştırmalar Merkezi vb. çalışma, eğitim, uygulama ve yaşam alanların da olduğu Trabzon Biyokent kompleksi kurulması amaçlanmaktadır.

Kurulması hedeflenen bu kompleks sayesinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Avrasya'nın biyoinovasyon üssü haline gelmesi amaçlanmaktadır. Bu merkezlerde yürütülecek çalışmalar ile sadece Bölge'nin değil aynı zamanda Avrasya'nın sahip olduğu doğal zenginliğin korunması, geliştirilmesi ve ekonomiye kazandırılması, dünya genelinde hızla büyüyen Tamamlayıcı Tıp Ürünleri, Bitkisel Tedavi Uygulamaları, Doğal ve Organik Gıda ve Kozmetik Ürünleri, Sağlık Turizmi, Katma Değeri Yüksek Su Ürünleri vb. alanlarda dünya genelinde öne çıkmak hedeflenmektedir.

4.5.3.8 Doğu Karadeniz Yatırım Adası

Bileşenleri: Kuluçka Merkezi, Girişimcilik Merkezi, Yatırımcı Eşleştirme Merkezi, Ar-Ge Merkezi, Teknopark

Tahmini Toplam Maliyet: 1,5 milyar TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Ordu-Giresun, Rize-Trabzon

Projenin Amacı: Projenin genel amacı Bölge'de yatırım arazilerinin artırılarak ve kaynaklarının iyileştirilerek yeni yatırımların bölgeye çekilmesi kapsamında yeni dolgu alanları ile yatırım adası oluşturmaktır. Bölge'de imalat sanayinin gelişebilmesi için, var olan firmalarda katma değer artırılmasının yanı sıra katma değeri yüksek olan ve pazara uzaklığın dezavantaj olarak öne çıkmayacağı orta veya ileri teknolojiye dayalı sanayi dallarında yatırım yapılması sağlanacak olan proje ile yatırım için yeterli alana sahip olmayan ve var olan arazilerdeki yüksek maliyetler sebebiyle Bölge'deki yetersiz yerli ve yabancı yatırım talebinin önüne geçilecek ve Bölge sanayisine ivme kazandırılacaktır. Gerekli altyapı ve fizibilite çalışmaları yapılarak oluşturulacak olan dolgu alanında sermaye birikiminin avantajı, ortak bilgi ve teknik imkân kullanma kolaylığı ve rekabet içinde işbirliği ile firmaların

kuruluş aşamasında desteklenerek sektörde tutunmalarını sağlamayı hedefleyen bir kuluçka merkezi, yeni girişimciyi teşvik etmek ve desteklemek için bir girişimcilik merkezi, üretimde ileri-geri bağlantıların kurularak projenin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yatırımcı eşleştirme merkezi kurulacaktır.

Ayrıca ürün çeşitliliği veya üretim kapasitesinin yanı sıra firmaların yetersiz düzeyde olduğu görülen Ar-Ge birimlerinin veya Ar-Ge işbirliklerinin de geliştirilmesinin sağlanması için Ar-Ge merkezi kurulacak ve Bölge'nin dış ticaretinde yeni pazarlara girişte rekabet edebilirliğini artıracak yeni ürün geliştirme kapasitesi artırılabilecektir. Projenin tahmini bütçesi 1,5 milyar TL olup projenin 5 yılda tamamlanması öngörülmektedir.

4.5.3.9 Kuyumculuk Tasarım Merkezi

Bileşenleri: Hasır-Telkari-Kazaziye Merkezi, Yeni Tasarım Geliştirme Merkezi, Ürün Satış ve Pazarlama Merkezi, Araştırma Merkezi, Danışmanlık Ofisi

Tahmini Toplam Maliyet: 25 milyon TL

Tahmini Süre: 1 yıl

Yer: Trabzon

Projenin Amacı: Projenin genel amacı Bölge'de kuyumculuk sektöründe yöresel ölçekte üretilen kazaziye, hasır ve telkâri gibi kuyumculuk el sanatlarının devamlılığını ve canlanmasını işletmelerin finansman kaynaklarının desteklenmesi ile sağlamaktır. Bu kapsamda tespit edilen modellerin farklılıklarının ortaya çıkarılmasıyla Bölge kültürünü yansıtacak yeni tasarımlar üretilecek ve Bölge'de yöresel el sanatlarının devamlılığı sağlanarak kalkınmaya destek sağlanacaktır. Proje kapsamında öncelikle bir merkez kurulacaktır. Bu merkez ayrı ayrı hasır, telkâri, kazaziye merkezleri, yeni tasarım geliştirme merkezi, ürün satış ve pazarlama merkezi içerecektir. Ayrıca

üreticilere markalaşma yoluyla yeni pazarlara ve çeşitli finansman kaynaklarına erişim hususunda danışmanlık hizmetlerinin verildiği bir birim oluşturulacak ve sektörün ölçeğinin büyümesi adına adımlar atılacaktır. Projenin tahmini toplam maliyeti 25 Milyon TL'dir ve bir yılda bitirilmesi planlanmaktadır. Bunun dışında Bölge'de kuyumculuk sektöründe üretilen arkeolojik, etnografik ve çağdaş modellerin tespit çalışmaları için de bir araştırma merkezi kurulacak, işletmelere ve bireysel üreticilere yeni tasarımlar konusunda eğitimlerle bilgilendirmeler yapılacaktır.

4.5.3.10. Mavi Rota

Bileşenleri: Kruvaziyer Limanı, Su Sporları Merkezi, Marina, Rafting ve Kano Parkurları

Tahmini Toplam Maliyet: 200 milyon TL

Tahmini Süre: 6 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Projenin amacı Doğu Karadeniz Bölgesi'nin hem kıyı kesimi hem de iç sularının bütünlüğü şeklinde planlanması yoluyla Bölge'yi turistik bir cazibe merkezi haline getirmek ve su sporları faaliyetleri ile destekleyerek Bölge'de bir mavi rota oluşturmaktır.

İklim değişikliğinin gelecekte Akdeniz ve Ege kıyılarının iklim özelliklerini kıyı turizmi yönünden daha az çekici kılacağı ile ilgili görüşlerin ve bilimsel çalışmaların sıklıkla gündeme gelmesi Doğu Karadeniz Bölgesi kıyı turizmi için alternatif alanlar arama ve turizm planlamalarının buna göre yapılmasına önem kazandırmaktadır.

Proje kapsamında Trabzon'da bir kruvaziyer yat limanı ile Artvin'de su sporları merkezinin kurulması, Ordu-Trabzon arası kıyı kesimde yat turizmi için uygun bir noktaya marina inşası, iç sularda uygun yerlerde rafting parkurlarının oluşturulması ve yelken sporlarının geliştirilmesi için bir merkez yapılması öngörülmektedir. Projenin gerçekleşmesiyle Bölge'ye gelen yaklaşık 20 kruvaziyer gemi sayısının 50'ye çıkması öngörülmekte, Bölge'de su sporlarının çeşitlenmesi, yat ve yelken yarışları gibi aktivitelerin artması ile Bölge'ye gelen turist sayısında ise %30'luk bir artışın meydana geleceği düşünülmektedir.

4.5.3.11. Mobilya ve Ağaç Ürünleri Tasarım Merkezi

Bileşenleri: Orman Kaynakları Envanter Oluşturma Birimi, Tasarım Geliştirme Birimi, Satış Pazarlama Birimi

Tahmini Toplam Maliyet: 10 milyon TL

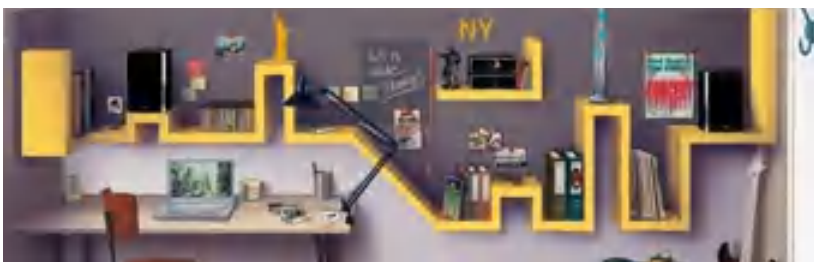
Tahmini Süre: 1 yıl

Yer: Artvin

Projenin Amacı: Projenin genel amacı Bölge orman kaynaklarının mobilya ve ağaç ürünleri tasarımları ile katma değerinin yükseltilmesidir. Bu kapsamda kurulacak olan mobilya ve ağaç ürünleri tasarım merkezi ile Bölge'nin sahip olduğu orman kaynakları hakkında envanter çalışması yapılacak ve uygun planlamanın yapılmasının ardından yeşil ekonomi kapsamında yapılarda ahşap kullanımı geleneksel mimari ile bütünleştirilecektir. Mobilya ve ağaç ürünleri tasarımı ile katma değeri yükseltilecek orman kaynakları ile orman köylülerinin Bölge'deki devamlılığı sağlanacaktır. Orman kaynaklarından faydalanmada, orman köylerinde yöre halkının sosyokültürel birikimleri göz önünde bulundurularak kalkınma yaklaşımını benimseyen kırsal fakirliği azaltıcı ve istihdamı artırıcı tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda Artvin'de kurulacak olan merkez içerisinde orman kaynakları envanter oluşturma birimi, tasarım

geliştirme birimi, satış pazarlama birimi oluşturulacaktır. Ayrıca tasarımı yapılan mobilya ve ağaç ürünlerinin tanıtımlarının yapılacağı yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılım sağlanacaktır. Projenin tahmini toplam maliyeti 10 milyon TL'dir ve tahmini süresi iki yıldır.

4.5.3.12. TR90 Meslek Yatırımcı Merkezi

Bileşenleri: Yatırımcı Merkezi, Risk Sermayesi Değerlendirme Ofisi

Tahmini Toplam Maliyet: 1 milyon TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Projenin amacı hemşerilik bağlarını yerel girişim finansmanı için harekete geçirmektir. Dışa göçün kazanımlarını Bölge'ye çevirmek, göçmenlerin finansal, beşeri ve sosyal sermayelerinin Bölge'ye daha planlı ve düzenli dönüşünü sağlamak için yenilikçi kurumsal ve finansal araçlara ihtiyaç vardır. Bu proje kapsamında, Bölge dışında yaşayan başarılı iş adamları ve yatırımcılarla, Bölge'de yaşayan yeni girişimcilerin girişim fikirleri bir araya getirilecektir. Bu bir araya getirme ve eşleştirme süreci oluşturulacak bir TR90 Melek Yatırımcı Merkezi'nde gerçekleştirilecektir. Merkez'de bilgi sahibi, profesyonel iş geçmişi ve finansal birikimi olan; fırsat olarak nitelendirdiği girişimlere ihtiyacı olan yatırımı yapan Bölge göçmenleriyle, yeni girişimciler bir araya getirilecek, sabırlı ve akıllı sermaye kullanımı için henüz başlangıç aşamasında olan bir iş fırsatına, ileriki süreç-

lerde kurulacak işletmenin büyümesi ve gelişmesi için, sermaye ve bilgi birikimi sağlanacaktır. Merkez başvuru usulüyle girişimcilerin projelerini ve yatırımcıların öncelik ve destek kriterlerini; genel itibarıyla girişimci ve yatırımcı profillerini bir havuzda toplayacak ve kolaylaştırıcı ve danışman fonksiyonuyla girişimci ve yatırımcı arasında optimum eşleşmenin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Sürecin başarı göstergelerine bağlı olarak, Merkez, zamanla Bölge'yle doğrudan bağlantısı olmayan yatırımcıların kullanımına da açılabilir. Bu şekilde, ilk etapta hemşerilerin sağlayabileceği dağıntık ve yönlendirilmemiş mali kaynak, Melek Yatırımcı Merkezi aracılığıyla daha iddialı yarı-resmi ticari sermaye çözümlerine dönüştürülecektir. TR90 Melek Yatırımcı Merkezi, sosyal sermayenin girişim sermayesine dönüştürüldüğü bir aracı olarak işlev görecektir.

4.5.3.13. TR90'ın Sınır Ötesi İşbirliklerinin Geliştirilmesi

Bileşenleri: Organize Sanayi Bölgesi, Ortak Tur Paketleri, Karadeniz Ticaret ve Yatırım Ağı

Tahmini Toplam Maliyet: 50 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Batum, Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler

Projenin Amacı: Proje paketinin amacı TR90'ın komşu ülkelerle iş ve üretim ortaklığını güçlendirmektir. Bu kapsamda, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin (AÖC) Başkenti Batum'da kurulacak ve Türk ve Gürcü üreticilere hizmet sunacak ortak bir organize sanayi bölgesi aracılığıyla TR90 üreticilerine yatırım arazisi, Gürcü üreticilere ise Türk firmalarının iş deneyimlerinden faydalanma ve her iki tarafa ölçek ekonomisi kazanımları getirecektir. Hâlihazırda, AÖC'de faaliyet gösteren yabancı firmaların %64'ünün Türk firmalardan oluşması, iki bölge arasında devam eden güçlü iş ilişkilerinin bir göstergesidir.

Projenin bir bileşeni de Acara Özerk Cumhuriyeti ve TR90 tur operatörleri arasında ortak tur paketi üzerinden tanıtım ve pazarlama faaliyetleridir. Bu kapsamda, TR90 ve AÖC 'de belirlenecek varış noktaları ortak tur paketleri halinde tanıtılıp pazarlanacaktır. Bunun için iki tara-

fın tur operatörleri ve seyahat işletmecilerinin bir araya getirilmesi ve gerekli ortaklık anlaşmalarının gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Oluşturulacak tur paketi seçenekleri içinde, Doğu Karadeniz boyunca seyredecek bir kruvaziyer tur paketi, güçlü bir markalaşma potansiyeli taşımaktadır. Proje kapsamında, TR90'ın alternatif turizm olanaklarıyla, AÖC'nin (Batum merkezli) lüks turizm olanakları tamamlayıcı unsurlar olarak kullanılacaktır.

Bir diğer proje ise sadece AÖC'yi değil, Karadeniz Havzası'ndaki ve art bölgesindeki ülkelerle işbirliği ve ticaret potansiyelini artıracak olan Karadeniz Ticaret ve Yatırım Ağı'dır. Bu proje kapsamında öncelikle ülke ticaret odalarının ve firmaların ilişki ağı geliştirilecek ve çalışmalar doğrultusunda yatırımcı ve firma eşleştirmesine de imkân verecek şekilde gelişmiş bir veritabanı oluşturulacaktır.

4.5.3.14. Yöresel Ürün Satış Merkezleri

Bileşenleri: Satış Merkezleri, Yöresel Ürün Üretim Kısa Filmleri, Festivaller

Tahmini Toplam Maliyet: 10 milyon TL

Tahmini Süre: 4 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Projenin genel amacı Bölge'de yöresel ürünlerin bilinirliğini, Bölge halkının geçimindeki etkisini artırmak ve Bölge halkına ek geçim kaynakları oluşturmaktır. Bu kapsamda; Ayder, Uzungöl, Hopa, Sarp Sınır Kapısı, Gümüşhane, Ordu ve Giresun'da Bölge'ye özgü yöresel ürünlerin satış, tanıtım ve pazarlamalarının yapıldığı satış merkezleri kurulacaktır. Ayrıca yöresel ürünlerin kaliteli üretimi ve paketlenmesi için bütün satış merkezlerinde ortak kullanım atölyeleri kurulacaktır. Bölge halkına yeni istihdam alanının da yaratılacağı yöresel ürün satış merkezleri ile Bölge'yi ziyaret eden

turistlere yönelik bir cazibe noktası da oluşturulacaktır. Yöresel ürünlerin üretim aşamalarının gösterildiği kısa tanıtım filmleri çekilecek ve bütün satış merkezlerinde tüketiciye sunulacaktır. Merkezlerde belirli aralıklarla yöresel ürün festivalleri düzenlenecek bu yolla ürünlerin bilinirliği ve talebi artırılabilecektir. Ayrıca üreticilerin bölge ve ülke genelinde mevcut destek mekanizmaları hakkında bilgilendirilmelerini sağlayacak bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir. Projenin tahmini bütçesi 10 milyon TL olup dört yılda tamamlanması öngörülmektedir.

4.5.3.15. Botanik Parklar

Bileşenleri: Ordu Botanik Parkı, Trabzon Botanik Parkı ve Giresun Adası Botanik Parkı

Tahmini Toplam Maliyet: 25 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: Giresun, Ordu, Trabzon

Projenin Amacı: Projede Bölge'deki bitkisel üretim çeşitliliğini artıran, ender bulunan bitki türlerini barındıran botanik parklarla Giresun, Ordu ve Trabzon illerine gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayılarını artırmak, Bölge'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Botanik parklar Bölge insanlarına sosyal etkinlik alanları sunacak ve sağlıklı nesillerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Parklarda bulunacak yürüyüş parkurları, endemik bitki tanıtım rehberlikleri ile parkların turistler ve Bölge halkı için cazibesi artacaktır.

Botanik park projelerinin yaklaşık 25 milyon TL'ye mal olması tahmin edilmektedir.

4.5.3.16 Yeşil Yol Projeleri

Bileşenleri: Mevsimlik Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, Bilim Sanat ve Spor Kampları, Eko-köyler, Ekolojik Yaşam Kampları, Doğa Sporları Merkezi, Bisiklet Parkurları, Seyir Terasları, Kuş Gözlemeleri

Tahmini Toplam Maliyet: 100 milyon TL

Tahmini Süre: 3 yıl

Yer: TR90 Yeşil Koridoru

Projenin Amacı: Projenin amacı, Doğu Karadeniz Turizm Master Planı ile şekillenen "yeşil yol" üzerinde oluşturulacak bir dizi bakım ve rehabilitasyon merkezi, bilim, sanat, spor kampları, agro-turizm ve eko-turizm olanakları sunan yayla yerleşimi ve köy donanımlarıyla, yeşil yolu gerçek anlamıyla bir "yeşil turizm" mekanı haline getirmektir. Proje kapsamında yaylaların erişim ve altyapı kolaylıkları ölçüsünde mevsimlik yaşlı ve engelli bakım ve rehabilitasyon ihtiyacını karşılayacak hizmet donanımını güçlendirmek yoluyla hem sosyal hizmet ihtiyacı giderilecek hem de hizmetler sektörü için yeni bir faaliyet alanı oluşturulacaktır. Yine aynı hat üzerinde, başarılı öğrencilerin özel eğitime tabii tutulup, uluslararası platformda bilim ve sanat yarışmalarına hazırlanacakları tematik eğitim kampları ve ekolojik yaşam kampları oluşturulması yoluyla eğitimde yaratıcılık ve bilimsel beceriler teşvik edilecek, Bölge'nin alternatif turizm olanakları çevresel sürdürülebilirlik ilkesiyle ko-

ruyucu, eğitici ve gelir getirici bir kaynak olarak kullanılacaktır. Bunların dışında, projede doğa sporları merkezi, bisiklet parkurları, seyir terasları, kuş gözlemeleri yapılması, yol üzerinde var olan yayla yerleşimlerinin ve/veya köylerin yerel mimari ve sürdürülebilir teknoloji ile harmanlanarak iyileştirilmesi, yenilenmesi, eko-köy, doğal yaşam köyü, Karadeniz Köyü gibi konseptler etrafında yeniden düzenlenmesi öngörülmektedir. Yol üzerinde Bölge'yi yansıtırıcı varış noktaları oluşturmak, yer yer çeşitli hizmet fonksiyonları sunmak, Bölge'nin yerel sakinlerinin azami rıza ve katılımlarıyla toplum temelli bir marka turizm yolu oluşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, yaylalardaki turizm faaliyetlerinin doğa turizmi, eko-turizm, macera turizmi ve kış turizmi kapsamında çeşitli aktivitelerle bütünleştirilmesi yoluyla mevsimsellik kısıtı indirgenmiş, dört mevsim turizm olanakları geliştirilmiş olacaktır.

4.5.3.17. Çay Vadisi ve Çay Adası

Bileşenleri: Çay Parkı, Çay Hobi Bahçesi, Botanik Bahçe Temalı Çay Satış Çarşısı, Çay Müzesi, Spa ve Rehabilitasyon Merkezi, Kongre ve Sergi Merkezi, Rezidanslar, İhtisaslaşmış Çay Organize Sanayi Bölgesi, Ar-Ge ve Ürün Geliştirme Merkezleri, Mini Çay Eko-köyleri, Fuar ve Kongre Donatıları, Organik Çay Bahçeleri

Tahmini Toplam Maliyet: 500 milyon TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: Rize

Projenin Amacı: Türkiye çay üretiminin yaklaşık %80'ini karşılayan Rize ilinde Ar-Ge, yenilikçilik, turistik deneyim ve yeni üretim teknikleri etrafında çok yönlü bir tedbirler bütünüyle ileri ve geri bağlantıları güçlenmiş, uluslararası standartta üretim ve pazarlama yapabilen, bir gıda ürünü, bir kültür ögesi ve aynı zamanda turistik değer olarak uluslararası düzeyde yükselen bir çay markası elde etmektir. Bu kapsamda, bir taraftan Rize ili açıklarında dolgu alan üzerine kurulacak bir Çay Adası üzerinde çay parkı, çay hobi bahçesi, botanik bahçe temalı çay satış çarşısı, çay müzesi, çay ürünleriyle spa ve rehabilitasyon merkezi, kongre ve sergi merkezi, rezidans tipi konaklama tesislerinden ve sosyal donatılardan oluşan bir çay kompleksiy-le ziyaretçilere kısa zamanda yoğun bir çay deneyimi sunma alanı oluşturulacaktır. Öte taraftan şehir içinde

oluşturulacak bir ihtisaslaşmış Çay Organize Sanayi Bölgesi ile çaya özel Ar-Ge, ürün geliştirme, yenilikçilik merkezleri ve uluslararası standartta üretime aday olan çay imalatçıları bir araya getirilecektir. Bu süreç içinde il kırsalında oluşturulacak mini çay eko-köyleri, ekoturizm meraklılarına çaya dair doğrudan bir deneyim olanağı sunacaktır. Eko köyler etrafında butik otelcilik özendirilecektir. Bunun yanı sıra çay üretiminde organik üretimin ağırlığının artırılması için organik çay bahçeleri yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, her yıl düzenlenecek bir Çay Kongresi ve Fuarı aracılığıyla, uluslararası çay pazarında güçlü bir tanıtım ve bilgi paylaşımı olanağı oluşturulacaktır. Bu kapsamda, ilde ilgili fuar ve kongre donatıları, daha önce bahsedilen Çay Adası üzerinde geliştirilecektir.

4.5.3.18. Tarihi Süleymaniye Gümüşkent Projesi

Bileşenleri: Tarihi Osmanlı Sokağı, Butik Oteller, Tarihi Geleneksel Yaşam Alanları, Tarihi Pazar ve El Sanatları Üretim ve Satış Yerleri, Maden Müzesi, Hatıralık Gümüş Sikke Basım Merkezi, Galeri, Sanat ve Sergi Merkezi, Kent Müzesi, Restoran, Kafeterya, Tarihi Tematik Park, Han, Hamam ve Geleneksel Gümüşhane Evi

Tahmini Toplam Maliyet: 700 milyon TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: Gümüşhane

Projenin Amacı: Temel amacı, Gümüşhane'de eski ve tarihi yerleşim yeri ve aynı zamanda gümüş sikke basım merkezi olan Süleymaniye'nin restore edilerek bir cazibe merkezi haline getirilmesi ve yakınında yapılacak olan Süleymaniye Kış Merkezi ile bütünleşerek yaz ve kış çalışacak bir turizm merkezi haline getirilmesidir.

Projede ilin tarihi dokusunu ortaya çıkaracak bir seri restorasyon ve düzenleme çalışmaları yapılacaktır. Bu kapsamda bir Osmanlı Sokağı, bunu tamamlayan butik oteller, pansiyonlar ve tarihi geleneksel yaşam alanları, geleneksel ürünlerin satışının yapılacağı tarihi pazar ve el sanatları üretim ve satış merkezi, tarihi tematik park,

han ve hamamlar ile geleneksel Gümüşhane evleri yeniden hayata kazandırılacaktır. İlin önem kaynaklarından biri olan madenciliğini tanıtan bir maden müzesi ve ziyaretçilere yanlarında bir hatıra götürmelerine olanak sağlayacak bir Gümüş Sikke Basım Merkezi'nin kurulması öngörülmektedir. Bunların yanında ilin büyük bir eksiğini giderecek bir sanat ve sergi merkezi ile bir kent müzesi kurulacak ve bu turistik cazibe merkezini tamamlayacak restoran ve kafeteryalar kurulacaktır. Süleymaniye'de bulunan üç kadim dine ait mabetlerin restorasyonu ile de bu bölgenin bir inanç, hoşgörü ve medeniyet merkezine dönüştürülmesi öngörülmektedir.

4.5.3.19 Nitelikli İşgücü ve Mesleki Eğitim Merkezleri Projesi

Bileşenleri: Beş adet eğitim merkezi, bir adet koordinasyon merkezi

Tahmini Toplam Maliyet: 300 milyon TL

Tahmini Süre: 6 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Temel amacı, Bölge'de birçok sanayi dalında önemli bir sorun olarak ortaya çıkan nitelikli işgücü eksikliğini gidermek ve teknik eleman yetişmesine destek olmaktır. Böylece Bölge'de sanayi gelişiminin önündeki engellerden birinin aşılması sağlanmış olacak ve işletmelerin taleplerine göre şekillenecek olan mesleki eğitim programlarıyla istihdamın artması sağlanacaktır.

Proje kapsamında her ilde organize sanayi bölgesinde birer eğitim merkezi ve bir ilde de koordinasyon merkezi kurulacaktır. Koordinasyon merkezinin Bölge'de yapacağı ihtiyaç analizleri ya da işletmelere yapacağı anket vb. çalışmalar yoluyla belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim/çalışma programlarının düzenlenmesi düşünülmektedir.

4.5.3.20. DOKADEMİ (Doğu Karadeniz Akademisi)

Bileşenleri: Araştırma Merkezi

Tahmini Toplam Maliyet: 50 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Temel amacı, TR90 ve Bölge'yi çevreleyen Kafkaslar bölgesi başta olmak üzere komşu bölgeleri de kapsayacak şekilde çeşitli ekonomik ve sosyal araştırmalar yapacak, sektörel ve tematik raporlar ve fizibilite çalışmaları hazırlayacak, Bölge kurum ve kuruluşlarının ihtiyaçlarına göre eğitim programları geliştirecek, projeler geliştirecek, Bölge illerini bütünlendirici ve komşu yurtiçi ve yurtdışı bölgelerle işbirliğini güçlendirici işlev görecektir bir araştırma ve eğitim mer-

kezi kurulmasıdır. Merkezde üretilecek bilginin komşu bölge ve ülkelerin ilgili kuruluşlarıyla paylaşımının sağlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda araştırma ve eğitim çalışmalarını iş bölümü çerçevesinde yürütmek üzere Merkez'in çalışma alanlarında alt birimler ve proje grupları da oluşturulacaktır.

4.5.3.21. Doğu Karadeniz Organik Tarım Vadisi

Bileşenleri: İki adet Ambalaj ve Paketleme Tesisi, İki adet Soğuk Hava Deposu, Eğitim Merkezleri, Danışmanlık Ofisleri, Kelkit Organik İhtisas Sanayi Bölgesi, Organik Seracılık Merkezi, Organik Tarım Enstitüsü, Organik Tarım Çiftliği, Ar-ge Merkezleri, Laboratuvarlar, Kelkit'te bir Agropark

Tahmini Toplam Maliyet: 100 milyon TL

Tahmini Süre: 5 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: Projede sağlıklı gıda tüketiminin ve sürdürülebilir üretim politikalarının her geçen gün önem kazandığı günümüzde Bölge'deki organik üretim potansiyelini harekete geçirmek ve Bölge'de bütüncül bir planlama anlayışıyla organik tarım vadisi oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kelkit Havzası ve Doğu Karadeniz Bölgesi topraklarının sanayi atıklarıyla kirlenmemiş olması, Bölge'de fazla miktarda kimyasal gübre ve ilaç kullanılmaması, mevcut iş gücünün yüksek oranda tarımsal üretimde istihdam ediliyor olması ve sahip olduğu iklim özellikleri ile organik ürün yetiştirme açısından potansiyel bir kaynak barındırmaktadır. Rize yöresinde çay üretimi, Gümüşhane'de meyvecilik ve yem bitkileri ile hayvancılık, Artvin'de meyvecilik, bölgenin farklı kesimlerinde ise fındık üretimi organik tarımsal üretimde öne çıkmaktadır. Organik tarım vadisinde bitkisel üretimin yanında başta arıcılık olmak üzere et ve süt ürünlerini temel alan hayvansal üretim faaliyetleri de gerçekleştirilecektir.

Proje kapsamında; üreticilerin ortak kullanabilecekleri iki adet ambalaj ve paketleme tesisi, iki adet soğuk hava deposu, eğitim merkezleri kurulacak, üreticiler için eğitim programları oluşturulacak, belirli noktalarda danışmanlık ofisleri kurulacaktır. Bununla birlikte bölgenin organik tarımsal ürün ihracatının %20 oranında artması, yaklaşık 300 çiftçiye eğitim ve 500 çiftçiye de danışmanlık hizmeti verilmesi öngörülmektedir. Aynı zamanda organik seracılık merkezi, organik tarım enstitüsü, organik tarım çiftliği, Ar-Ge merkezleri, laboratuvarlar ile Kelkit'te organik ihtisas sanayi bölgesi ve bir Agropark oluşturulması da projenin içeriklerindedir.

Kurulması öngörülen organik tarım çiftliğinde çiftçilere uygulamalı eğitimler verilecek, demonstrasyon bahçeleri oluşturulacak, toprak analizleri yapılacak ve organik tarım üzerine araştırmalar yapılacaktır.

4.5.3.22. Göçü Önleyici Kırsal Destek Programı (GÖKDES)

Bileşenleri: Kırsal geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesi, sosyal yaşamı canlandırma projeleri

Tahmini Toplam Maliyet: 500 milyon TL

Tahmini Süre: 10 yıl

Yer: TR90 Bölgesi

Projenin Amacı: TR90 Bölgesi, coğrafi koşulların kısıtlayıcı etkisiyle birlikte istihdam; eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerine ve pazara erişim gibi alanlarda yaşadığı dezavantajın bir sonucu olarak kırsal dağlık alanlardan kıyı, kent merkezlerine ve Bölge dışına göçün yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Nüfus projeksiyonları göstermektedir ki; TR90 Bölgesi, mevcut nüfus verilerinde belirgin bir değişiklik olmadığı takdirde, 2023 yılında bugünkünün altında bir nüfusa sahip olacaktır. Dolayısıyla, Bölge dışına göçü daha kontrol edilebilir kılacak ve Bölge kaynaklarını işleyip bu kaynaklardan faydalanacak büyüklükte bir nüfusu Bölge'de tutacak tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Programın amacı yoğun olarak kent merkezlerine ve Bölge dışına göç veren ilçe, belde ve köylerde aktif nüfusu Bölge'de tutacak, hizmetlere ve pazara erişimi kolaylaştıracak donanımların güçlendirilmesidir. Bu kapsamda;

- Bölge göç hareketini, sebepleri, sonuçları, etkileri ve dönüşümüyle inceleyecek, karara alıcılara ve uygulayıcılara güvenilir veri sağlayacak araştırma çalışmalarının yapılması,
- Girişimcilik ve kooperatifçilik konularına eğitim ve danışmanlık hizmetleri ve küçük mali desteklerin sağlanması,
- Yerel ürün markalaşması ve kent pazarlarına erişim için bağlantıların sağlanması ve pazarlama mekânlarının yaygınlaştırılıp tanıtılması,
- Turizm işletmeleriyle çevre köyler arasında tedarik bağlantılarının oluşturulması,
- Yakın kent tüketicisinde "yakından al, köyden al" bilincinin güçlendirilmesi amaçlı kampanya faaliyetleri,
- Kırsal genç nüfusun dış dünyayla bağlantı ihtiyaçlarını giderici nitelikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması faaliyetleri,
- Kırsal genç nüfusun çağdaş tarım yöntemleri ve tarımsal girişimcilik konularında eğitilmeleri

- Kadınlar, yaşlılar, gençler, erkekler gibi farklı nüfus gruplarının sosyal etkileşim ihtiyaçlarına göre farklılaşan donatılara sahip köy odaları, kırsal toplum merkezlerinin kurulması
- Köy tüzel kişiliğine ait varlıkların ekonomik ve sosyal kullanım amaçları ve yolları konusunda danışmanlık faaliyetleri,
- Kırsal alanda kalan yaşlı nüfus ve genç nüfus arasında bilgi, gelenek ve kültür aktarımını kolaylaştırıcı faaliyetler,
- Göç edenler ve geride kalanlar arasında diyalog, ortak kimlik ve üretken bağlantıları güçlendirici faaliyetler,
- Kırsal alanda tarihi, kültürel dokuyu ve geleneksel yaşam biçimini koruyan ve geliştiren faaliyetler,
- Geleneksel el sanatlarının ve ürünlerinin geliştirilerek üretime kazandırılması ve ev pansiyonculuğu, butik otel vb. gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi,
- Özellikle Bölge'nin özgün değerlerinden olan geleneksel folklorik öğeler ve yayla kültürünü koruyan ve gelecek nesillere aktaran faaliyetler,
- Kır-kent bütünlüğünü, etkileşimini ve işbirliğini artırıcı faaliyetler,
- Kırsal alana hizmet veren kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin kapasitelerini artırıcı faaliyetler,
- Kırsal çevreyi koruyan ve geliştiren faaliyetler,
- Kırsal nüfusun istihdam edilebilirliğini artırıcı ve dezavantajlı grupların sosyal katılım ve istihdamını sağlayıcı projeler ve faaliyetler,
- Kırsal ürün çeşitliliğini artırıcı faaliyetler,
- Kırsal turizm gibi gelir çeşitlendirici faaliyetler desteklenecektir.

Karaca Mağarası / Gümüşhane

5

5. BÖLGE PLANININ FİNANSMANI

TR90 Düzey 2 Bölge Planı'nın finansmanı kamu kaynakları, özel sektör yatırımları, Ajans kaynağı ve AB hibeleri ve diğer kaynaklar temelinde oluşturulmuş ve önümüzdeki on yıllık dönemin tahmini bütçesi çıkarılmıştır. Kamu kaynağı ve özel sektör yatırımları olarak Bölge'de son on yılda kamu yatırımları harcamaları ve özel sektör yatırımları, Ajans kaynağı olarak Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın 2010-2013 yılları arasındaki bütçesi dikkate alınmış ve önümüzdeki on yıl için muhtemel artış yansıtılarak belirlenmiştir. AB hibeleri ve diğer kaynaklar, AB 2014-2023 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Bütçesi ile Bölge'de muhtemel programlar dikkate alınarak yaklaşık olarak hesaplanmıştır.

2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı kaynaklarından biri olarak nitelendirilen kamu yatırımları, Bölge'de sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan altyapıyı oluşturma amacı taşımaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın son 10 yıla ait kamu yatırım programları dikkate alındığında Bölge Planı dönemini kapsayan 2014-2023 yılları arasında, Bölge'de yaklaşık 30 milyar TL'lik kamu yatırımı gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bir diğer finansman kaynağı olan özel sektör yatırımlarının 2009 yılı toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı ve Bölge'de son on yılda yapılan özel sektör yatırımları göz önüne alındığında 2014-2023 yılları arasında Bölge'de toplam 200 milyar TL'lik özel sektör yatırımı gerçekleşmesi beklenmektedir. Kamu ve özel sektör yatırımlarına ek olarak Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Bölge Planı'nda öngörülen amaç ve hedeflere ulaşmak adına, mali destek teklif çağrısı programları yürütecektir. Kalkınma ajansı mali destek araçları Bölge Planı'nda öngörülen stratejilerin hayata geçirilmesinde en önemli doğrudan finansman kaynaklarıdır. 2014-2023 yılları arasında planda yer verilen öncelik alanlarında, tahakkuk eden Ajans gelirlerinin tahsilâtının tümünün gerçekleşmesi durumunda altı ilden oluşan TR90 Düzey 2 Bölgesi ekonomisine toplamda yaklaşık 750 milyon TL'lik mali kaynak aktarılması öngörülmektedir.

AB 2014-2023 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Bütçesi ile Bölge'de muhtemel programlara göre hesaplanan AB hibe ve diğer kaynaklarının ise 2014-2023 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bölge Planı finansmanında önemli olan nokta sadece doğrudan yatırım kaynaklarının değil, aynı zamanda dolaylı finansman kaynaklarının da Bölge Planı ana senaryosu ve vizyonu doğrultusunda harekete geçirilmesini sağlayabilmektir. Söz konusu finansman öngörüsü, ancak planın Bölge'deki tüm paydaşlar ile kamu ve özel sektör yatırımcıları tarafından Bölge'nin en üst düzey planı olarak benimsenmesi ve tüm bu kurumların faaliyetlerinin bu doğrultuda şekillendirilmesi ile mümkün kılınabilir.

6

6. PERFORMANS GÖSTERGELERİ

TR90 2014-2023 Bölge Planı'nda performans göstergeleri; nitelikli insan, sosyal refah ve yaşam kalitesi, yenilikçi ve rekabetçi ekonomi, kırsal odaklı zenginlik ve mutluluk ve yaşanabilir mekânlar ve sürdürülebilir çevre gelişme eksenleri üzerinde ulusal stratejik hedefler ve uluslararası mukayeseler dikkate alınarak belirlenmiştir. Plan döneminde Bölge'deki kamu, sivil toplum ve özel sektör kesimlerinin ortak iradesi ve sahipleniciliğiyle gerçekleştirilmesi öngörülen stratejiler yoluyla, 2023 yılında kişi başına düşen gelirin 20 bin dolara ve işgücüne katılım oranının % 70'e çıktığı; kayıt dışı istihdamın % 40'a ve net göç hızının -% 2'e gerilediği; düşük teknoloji imalat sanayi istihdamı payının % 30'a düştüğü ve yapılan ihracatın 10 milyar dolara çıktığı bir TR90 Bölgesi hedeflenmiştir.

Tablo 6- 65 Nitelikli insan, sosyal refah ve yaşam kalitesi

Göstergeler	Mevcut Durum*	Hedef 2023
Açılan Sosyal Hizmet Kuruluşu Sayısı	-	30
Bölge ve/veya Bölge Altı Ölçekte Yapılan Yoksulluk Araştırması Sayısı	-	6
Tamamlanan Kırsal Yoksullukla Mücadele Programı Sayısı	-	6
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	%61,70	%40
İşgücüne Katılım Oranı	%55	%70
Üniversitelerin İşletmeler, Kamu Kurumları, Yerel Yönetimler ve STK'larla Birlikte Yürüttüğü Proje Sayısı	-	120
20-24 Yaş Grubu Genç İşsizlik Oranı	%23,80 (2011)	%10
İstihdam Edilenler İçinde Lise ve Üstü Öğretim Mezunlarının Oranı	%28,28 (2011)	%45
Kadının İşgücüne Katılma Oranı	%43,10	%60
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma, Sağlık ve Çalışma Koşullarını İyileştirmeye Yönelik Uygulanan Proje Sayısı	-	6
Açılan Bilim ve Sanat Kampı/Okulu Sayısı	-	12
Yüksekokul ve Üstü Öğretim Mezunlarının Toplam Nüfusa Oranı	%8,73	%20
Yabancı öğrenci kayıtlarında artış	-	%30
Bölge İllerinde İlköğretimde Net Okullaşma Oranı	%95,33 - %98,53	%100
Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Kaynaklı Eşitsizlikleri Gidermeye Yönelik Uygulanan Proje Sayısı	-	6
10.000 Kişiye Düşen Dernek Sayısı	16,22	24
İl Belediye Meclislerinde Kadın Üye Oranı	%16,11	%35
İl Genel Meclislerinde Kadın Üye Oranı	%15,39	%35
Gerçekleştirilen Melek Yatırımcı-Yerel Girişimci Eşleştirme Projesi Sayısı	-	10
Kurumsal Hafıza ve Veritabanı Sistemi İşler Hale Gelen Kurum Sayısı	-	60
İzleme ve Değerlendirme Sistemi İşler Hale Gelen Kurum Sayısı	-	60
Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Planlama ve Bütçeleme Uygulamasına Geçen Kurum Sayısı	-	10

* - ile gösterilen alanlar mevcut durum verisi barındırmamaktadır

Tablo 6-66 Yenilikçi ve Rekabetçi Ekonomi

Göstergeler	Mevcut Durum*	Hedef 2023
Kişi Başına Yaratılan GSKD (\$)	7.050	20.000
Üniversitelerde Açılan Lojistik İle İlgili Bölüm Sayısı	2	6
Lojistik Firmalarında Kurum İçi/Bölgesel Eğitim Sayısı	12	30
Ro-Ro İle Taşınan Yük (ton)	139.270	300.000
Bölge'de Karayolu-Denizyolu-Havayolu-Raylı Sistem Yük Taşıma Oranları	Denizyolu %51,58 Karayolu %40,35 Havayolu %6,75	Denizyolu %60 Karayolu %20 Havayolu %5
Demiryolu: %15	-	120
TR90 Ulaştırma-Haberleşme Kamu Yatırımı (Bin TL)	127.432	200.000
Lojistik Merkezi Sayısı	0	1
Havaalanı Sayısı	1	3
Toplam Taşınan Yük Miktarı (ton)	2.768.000	5.000.000
Toplam Destinasyon Sayısı	12	15
Yurt İçi Direk Uçuş Sayısı	15	30
Yurt Dışı Direk Uçuş Sayısı	7	12
Havayolu Şirket Sayısı	7	10
Konteyner Kapasitesi (Ton)	3.500.000	1.000.000
Konteyner Kapasite Kullanım Oranı	30.000	700.000
Ro-Ro Rota Sayısı	2	5
Kruvaziyer Turizm Kapsamında Gelen Gemi Sayısı	18	50
Kruvaziyer Turizm Kapsamında Gelen Yolcu Sayısı	8.015	40.000
İhracatçı Firma Sayısı	411	800
Toplam İhracat Değeri (Bin \$)	2.055.645	10.000.000
Ülke Genelinde Yapılan Toplam İhracattan Alınan Pay	%1	%2
Serbest Bölge Dış Ticaret Hacmi	%0,31	%0,60
Teknokent Sayısı	1	2
KOSGEB Ar-Ge ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programında Bölgenin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%1,31	%3
KOSGEB Girişimcilik Destek Programında Bölge'nin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%6,96	%10
Ülke Genelinde Yapılan Marka Başvurusu Oranı	%1,13	%5
Ülke Genelinde Patent Tescil Oranı	%0,61	%2
Ülke Genelinde Faydalı Model Tescil Oranı	%0,45	%2
Düşük Teknolojili İmalat Sanayi İstihdamının Payı	%68,06	%30
Düşük Teknolojili İmalat Sanayi Ürünlerinin Bölge İhracatındaki Payı	%27	%10
Mavi Yakalı Çalışan Oranı	%84,70	%50
KOSGEB İşbirliği-Güç Birliği Programında Bölgenin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%3,92	%8
Bölgedeki OSB Sayısı	10	20
Bölge'deki KSS Sayısı	22	34
Sektörel Veri, Analiz, Rapor, Plan ve Strateji Belgeleri Sayısı	16.381	20.000

Tablo 6-67

Göstergeler	Mevcut Durum*	Hedef 2023
Bölgede Üretim Yapılan Faaliyet Kollarının Sayısı	30	36
Maden Üretim Saha Sayısı	137	200
Madencilik İhracattaki Payı	%15,20	%25
Ana İşleme Metal Sanayi İşletme Sayısı	9	15
Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi (kWh)	594	592
Geri Dönüşüm Tesisi Sayısı	1	10
Türk Şirketlerinin Acara Özerk Cumhuriyeti'ndeki Yabancı Yatırımcı İçindeki Payı	%64	%80
Banka Şube Sayısı	329	600
Tasarruf Mevduatlarının Tüm Mevduatlar İçindeki Payı	%61	%40
Bölge'nin Toplam Kredilerdeki Payı	%1,59	%10
Kamu Yatırımlarından Alınan Pay	%4	%10
Toplam Özel Sektör Yatırımları-Yıllık-(TL)	4.403.520.980	20.000.000.000
Özel Sektör Yatırımlarında Yabancı Sermaye Oranı	%0,16	%5
Bölgede çekilen yerli/yabancı sinema yapıtı sayısı	-	10
Bölge'de gerçekleştirilen ulusal/uluslararası spor organizasyonu sayısı	-	20
Turizm Gelirlerinden Alınan Pay	%3,10	%10
Turizmde Otel ve Lokantacılık Harcamalarından Alınan Pay	%2	%5
Bölgeye Gelen Yerli Turist Sayısı	3.926.828	10.000.000
Bölgeye Gelen Yabancı Turist Sayısı	606.556	2.000.000
Turistlerin Ortalama Geceleme Süresi	1,4	4
İhracatçı Firma Sayısı	411	800
Toplam İhracat Değeri (Bin \$)	2.055.645	10.000.000
Ülke Genelinde Yapılan Toplam İhracattan Alınan Pay	%1	%2
Serbest Bölge Dış Ticaret Hacmi	%0,31	%0,60
Teknokent Sayısı	1	2
KOSGEB Ar-Ge ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programında Bölgenin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%1,31	%3
KOSGEB Girişimcilik Destek Programında Bölge'nin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%6,96	%10
Ülke Genelinde Yapılan Marka Başvurusu Oranı	%1,13	%5

* - ile gösterilen alanlar mevcut durum verisi barındırmamaktadır.

Tablo 6-68 Kırsal odaklı zenginlik ve mutluluk

Göstergeler	Mevcut Durum *	Hedef 2023
Net Göç Hızı	%-9,88	%-2
Kendi Markası Altında Pazarlamaya Başlayan Kooperatif/Üretici Birliği Sayısı	-	15
Yakın Köy/Kırsal Yerleşim Ürünü Kullanmaya Başlayan Turistik İşletme Sayısı	-	600
Kent Merkezlerinde Açılan Köy Pazarı/Kooperatif Pazarı Sayısı	-	30
Arazi Topplulaştırma Yapılan Alan (Da)	12.245	15.000
Tarımsal Üretici Birliği Sayısı	53	65
Tarımsal Kooperatif Sayısı	451	550
Tarımda Ortalama İşletme Büyüklüğü (Da)	21,8	30
Bölgedeki Toplam Zirai Enstitü Sayısı	3	10
Tarımda Toplam Özel Sektör Araştırma Kuruluşu Sayısı	0	5
Bölgede Yetkilendirilmiş Tohum Üreticisi Kuruluş Sayısı	0	5
Bölgede Yetkilendirilmiş Fidan Üreticisi Kuruluş Sayısı	4	10
Bölgede Yetkilendirilmiş Süs Bitkisi Üreticisi Kuruluş Sayısı	1	5
Bölgede Yetkilendirilmiş Fide, Doku Kültürüyle Tohumluk Üreticisi Kuruluş Sayısı	0	5
İşletme Başına Düşen Ortalama Büyükbaş Hayvan Sayısı (Baş)	2,5	5
Yem Bitkilerine Ayrılan Alan Oranı (Da)	2,9	6
Tarımda Sübvansiyon için Yapılan Yasal Düzenleme Sayısı	-	1
Ormancılıkta Korunan Alan Miktarı (Da)	%8,66	10
Orman Ürünleri İle İlgili Faaliyette Bulunan Firma Sayısı	119	200
Orman Köylerinin Odun Dışı Orman Ürünleri İhracatından Aldıkları Pay	%7	%10
Tarıma Dayalı Ürünlerde Desteklenen Bölgesel Marka Sayısı	-	3
Ülke Genelinde Toplam Deniz Balığı Üretiminden Alınan Pay	%68	%80
Su Ürünleri Yetiştiriciliği Toplam Üretim Kapasitesi	%55	%80
Teknokent Sayısı	1	2
KOSGEB Ar-Ge ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programında Bölgenin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%1,31	%3
KOSGEB Girişimcilik Destek Programında Bölge'nin İşletme Sayısı Bakımından Aldığı Pay	%6,96	%10
Ülke Genelinde Yapılan Marka Başvurusu Oranı	%1,13	%5
Ülke Genelinde Patent Tescil Oranı	%0,61	%2
Ülke Genelinde Faydalı Model Tescil Oranı	%0,45	%2

* - ile gösterilen alanlar mevcut durum verisi barındırmamaktadır.

Tablo 6- 69 Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre

Göstergeler	Mevcut Durum*	Hedef 2023
Atık Su Arıtma Tesisi Sayısı	13	25
Kanalizasyon Şebekesi İle Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	%75	90
Belediyelerde Kişi Başı Günlük Atık Su Miktarı (litre/kişi-gün)	153	100
Atık Su Arıtma Tesisi İle Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Belediye Nüfusu İçindeki Payı	%25	%40
Belediyelerdeki Toplam Atık Su Arıtma Tesisi Sayısı	13	20
Belediyelerdeki Gelişmiş Atık su Arıtma Tesisi Sayısı	-	4
Doğal Arıtma Sistemi Sayısı	-	1
Çevre Bilinci Oluşturmaya Yönelik Desteklenen Proje Sayısı	-	10
Çevresel Altyapı Sistemlerinde Yerel Yönetimler ve Özel Sektör İşbirliklerini Destekleyen Proje Sayısı	-	5
Katı Atık Depolama Sahası	-	3
Katı Atık Yönetimi Uygulanan İl Sayısı	2	6
Kişi Başı Ortalama Belediye Katı Atık Miktarı (kg/kişi-gün)	0,84	0,5
Atık Hizmeti Verilen Nüfusun Toplam Nüfus İçinde Oranı	%65	%90
Atık Hizmeti Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçinde Oranı	%90	%100
İşletme Başına Düşen Ortalama Büyükbaş Hayvan Sayısı (Baş)	2,5	5
Yem Bitkilerine Ayrılan Alan Oranı (Da)	2,9	6
Tarımda Sübvansiyon için Yapılan Yasal Düzenleme Sayısı	-	1
Ormancılıkta Korunan Alan Miktarı (Da)	%8,66	10
Orman Ürünleri İle İlgili Faaliyette Bulunan Firma Sayısı	119	200
Orman Köylerinin Odun Dışı Orman Ürünleri İhracatından Aldıkları Pay	%7	%10
Tarıma Dayalı Ürünlerde Desteklenen Bölgesel Marka Sayısı	-	3

* - ile gösterilen alanlar mevcut durum verisi barındırmamaktadır.

7

7. KOORDİNASYON, İZLEME ve DEĞERLENDİRME

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından; Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda ve bölgedeki tüm paydaşların katılımıyla hazırlanan 2014-2023 TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı'nın uygulanabilirliğinin artırılması için tüm kuruluşlara büyük sorumluluk düşmektedir. Ajans, Bölge Planı'nda belirtilmiş olan amaçlara ulaşılmasına yardımcı olmak için, uygulamaların belirlenen kanun ve yönetmelik ile ilke ve kurallara uygun yürümesini sağlamak, süreç içerisinde oluşacak riskleri tespit etmek ve bu risklere yönelik tedbirleri oluşturarak uygulamaya koymak amacıyla izleme, değerlendirme, koordinasyon ve raporlama faaliyetlerini gerçekleştirecektir. Bu kapsamda öncelikle performans göstergelerine yönelik bilgi ve verilerin toplanması, analizi ile belirlenen hedeflere yönelik gelişme ve risklerin tespit edilmesi, analiz sonuçlarının periyodik raporlarla kamuoyu ile paylaşılması planlanmaktadır. Her türlü veri ihtiyacının karşılanabilmesi için bir sistem geliştirilecek ve alınan geri bildirimler uygulama süreçleri ile sonraki dönemdeki planlama çalışmaları kapsamında değerlendirilecektir. Bölge'deki paydaşların katılımıyla planının izleme-değerlendirme sürecine ilişkin olarak geniş çaplı toplantılar ile birlikte odak grup çalışmaları organize edilecektir. İzleme ve değerlendirme çalışmaları başta Genel Sekreterlik olmak üzere Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulu tarafından yapılacaktır. Kalkınma Ajansı ilgili kurum ve kuruluşların üst düzey yöneticilerinin katılımıyla oluşacak ve sekretarya hizmetleri Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulacak olan Plan İzleme ve Yönlendirme Komitesi tarafından yürütülecek ve bu komite periyodik olarak toplanacaktır.

Bölge planının uygulama ve sonuçları; performans göstergeleri ile birlikte, katılımçılık, kurum içi ve kurumlar arası işbirliği, paydaşlar tarafından sahiplenme, sonuçların sürdürülebilirliği ve üst raporlar ile uyumu açısından da değerlendirilecektir. Ayrıca işbirliği ağları ile yönetimi kuvvetlendirecek, Bölge paydaşlarının yönlendirilmesini kolaylaştıracak, bölge dışında ise planın diğer bölge planları ile bütünleşmesini sağlayarak uygulanabilirliğini artıracaktır.

Planlama dönemi içerisinde ortaya çıkan fırsat ve tehditler, paydaş beklentilerindeki değişim, kamu yönetimindeki olası yeni yapılanma ve dönüşümler, mevzuat değişiklikleri gibi dış etmenler izlenerek gerektiğinde plan revizyonu yapılacaktır. Ayrıca plan uygulama sürecindeki karşılaşılan riskler için gerekli tedbirlerin alınması yönünde stratejiler üretilecektir. Plan içeriğinde yapılacak revizyonlar Kalkınma Kurulunun görüşüne müteakip, Yönetim Kurulunun onayı ile birlikte Kalkınma Bakanlığı'nın onayına sunulacaktır. Yine Bakanlık koordinasyonunda stratejik amaç ve hedefleri gerçekleştirecek projeler ve yatırımlar için öncelikler ve sorumluluklar belirlenerek bütçe ile uyum sağlanacaktır. İzlemede, Bölge Planı'nda ortaya konulan hedeflere ilişkin gerçekleştirmeler sistematik olarak takip edilerek raporlanacaktır. Değerlendirmede, uygulama sonuçlarının stratejik amaç ve hedeflere kıyasla ölçülmesi ve söz konusu amaç ve hedeflerin tutarlılık ve uygunluğu analiz edilecektir. Yeni yatırımların planlanması ve sorunların merkezden çözümü adına girişimler yürütülecek ve yatırımların plana uygun ve etkin gerçekleştirilmesi yönünde kaynakların etkin kullanımı sağlanacaktır.

8

8. KAYNAKÇA

- 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,
- Albayrak, A. N. Erkut. G. (2010). Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi. Megaron Journal. 2010;5(3):137-148.
- Asan, Ü. (2010). Türkiye’nin Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı’nın Geliştirilmesi Projesi. Ormancılık Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu, 2.Taslak.
- Aşık, G. A.(2012). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: İstanbul ve Ankara’da Katılım, Bingöl ve Tunceli ile Aynı. TEPAV Değerlendirme Notu.
- BDDK, Finansal Türkiye Haritası
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, (2011).İnsani Gelişme Raporu
- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2012).Stratejik Yönetim Dairesi Raporu
- Dernekler Genel Müdürlüğü İstatistikleri. (2012)
- Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği. (2012). Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı.
- Doğu Karadeniz Turizm Master Planı. (2010). Barlas İmar Planlama Müşavirlik Ltd.Şti.
- DSİ, 2011 Yılı Faaliyet Raporu
- Elektrik Üretim Anonim Şirketi. (2011) Elektrik Üretim Sektör Raporu.
- ERG Eğitim Reformu Girişimi. (2012). Meslek Eğitiminde Kalite İçin İşbirliği Mesleki ve Teknik Eğitimde Güncellenmiş Durum Analizi. İstanbul. http://www.meslekliquesimemleketmeselesi.com/NR/rdonlyres/94BED707-70E9-4504-AAD1-7345CCEDD8E0/15849/DurumAnaliziMe ktup150512_GONDERILENFINAL-VERSION.pdf (Erişim tarihi: 21.03.2013).
- Eroğlu, M. (2013). Doğu Ladini Ormanlarımızda Dendroctonusmicans (Kugelann),
- EUROSTAT İstatistikleri Veritabanı.
- FAOSTAT İstatistik Veritabanı. (2011)
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’ndan Derlenen 2013 yılı Verileri. (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Trabzon İllerine Ait Resmi İstatistikleri)
- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2008). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği
- Intergovernmental Group On Tea. (2012).Current Situation and Medium Term Outlook For Tea. Sri Lanka. http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/COMM_MARKETS_MONITORING /Tea/Documents/IGG_20/12-CRS7-CurrentSit_01.pdf
- İpsstypographus (L.) ve Ipssexdentatus (Boerner)’un Zarar Durumları ve Mücadele Çalışmaları. http://www.orman.ktu.edu.tr/om/downloads/ormancilik_uygulamaları/entomoloji.pdf (Erişim Tarihi:20.06.2013).
- İl Sağlık Müdürlükleri’nden Derlenen 2013 yılı Verileri (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Trabzon İl Sağlık Müdürlükleri Resmi İstatistikleri).
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı. Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı.
- Kara, M. (2008). Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları. Ankara: Kalkınma Bakanlığı
- Karayolları Genel Müdürlüğü. Devlet ve İl Yolları Envanteri.
- Kikilias. E. (2009). An Inquiry into the Correlates of Informal Economy and Undeclared Work. Greece: National Center for Social Research. http://www2.ekke.gr/images/PDF/Social_2009_1_1.pdf
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. İl Maden Potansiyelleri.
- Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA). (2012). Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. http://goc.bilgi.edu.tr/docs/FES-dunyadan_12.pdf.
- Milli Eğitim İstatistik Yıllığı. (2011-2012).
- OECD İstatistikleri.
- OECD. (2011). Education At a Glance 2011.

- Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığı. (2012). Türkiye Orman Varlığı. Yayın No: 85 Envanter Serisi, No: 12. Ankara.
- Ormancılık ve Su Şurası. (2013). Çalışma Grubu 10. Ormanlardan Faydalanma Şura Çalışma Belgesi. Ankara.
- Ormancılık ve Su Şurası. (2013). Çalışma Grubu 8. Ormanların Korunması Şura Çalışma Belgesi, Ankara.
- Ormancılık ve Su Şurası.(2013). Çalışma Grubu 9. Ormanların Geliştirilmesi Şura Çalışma Belgesi. Ankara.
- Özyazıcı, M.A.; Dengiz, O.; Aydoğan, M. (2013). Çay Yetiştirilen Tarım Topraklarının Reaksiyon Değişimleri ve Alansal Dağılımlar. Toprak Su Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 23-29.
- Polatkan, T. ve Arslaner, F. (2009). Bileşik Endeksle Tarım Sektörünün Gelişim Düzeyinin AB Ülkeleri Karşılaştırmalı Ölçümü. 18. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı. TÜİK.
- Sıralı, R. (2002). Türkiye Arcılığıının Genel Durumu. Uludağ Arcılık Dergisi, Kasım: 31-40.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) İstatistik Yıllığı (2011).
- Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü (SUMAE). (2012). TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi Su Ürünleri Sektör Raporu. Trabzon
- T.C Kalkınma Bakanlığı. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (2011). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Bilgi Sistemi Veritabanından Derlenen 2013 Verileri (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Trabzon İl Sağlık Müdürlükleri Resmi İstatistikleri).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA). (2000). (DOKAP)Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı. Ankara
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2008). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Kırsal Kalkınma Politikaları Alt Komisyon Raporu. Ankara.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2010). Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Bölgesel İhtiyaç Analizi Raporu.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü. Bal Ormanı Eylem Planı.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirilmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü. (2008). Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi, 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Hava Kalitesi İzleme İstasyonları.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığı Üzerine Olan Etkileri Raporu. www.csb.gov.tr/dosyalar/images/file/HavKirlSagEtk.doc
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2012). 2023 Türkiye İhracat Stratejisi.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2013). Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanı.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2013). Yatırım Teşvik Belgeleri İller Bazında İstatistikler.
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Elektrik ve Doğalgaz Piyasa Yatırım Verileri.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü. Rüzgâr (RES) <http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/ruzgar.aspx> (Erişim tarihi: 10.03.2013)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü. Biyokütle Yetiştiriciliği. http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/biyokutle_yetistiriciligi.aspx . (Erişim tarihi: 11.03.2013)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü. REP Atlasları. http://www.eie.gov.tr/YEKrepa/REPA-duyuru_01.html (Erişim tarihi: 11.03.2013)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2012). Enerji Verimliliği Strateji Belgesi 2012-2023

- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Orta Vadeli Program 2013-2015
- T.C. Kalkınma Bakanlığı.(2012). Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları - 3085
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2011). Konaklama İstatistikleri.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2012). Türkiye'de Kültür ve Turizm Verileri 2002-2011.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Yürürlükte olan KTKGB ve TM Listesi. <http://www.ktb.yatirimisletmeler.gov.tr/TR,47820/yururlukte-olan-ktkgb-ve-tm-listesi.html> (Erişim tarihi: 09.04.2013).
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2013). 2012 Yılı İklim Değerlendirmesi Raporu.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Türkiye'deki Korunan Alan Sistemi <http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/korunanalan1.htm> (Erişim tarihi: 09.04.2013).
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Sorumluluğundaki Statülü Korunan Alanlar. <http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/index.htm> (Erişim tarihi: 09.04.2013).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2011). Sağlık İstatistik Yıllığı 2011
- T.C. Sağlık Bakanlığı.(2010). 2010-2014 Yılı Stratejik Planı.
- T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. (2011). Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Ankara.
- T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü. (2012). Trabzon Gümüşhane Erzincan Demiryolu Projesi Ön Fizibilite Çalışması.
- T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2005). Ulaştırma Ana Planı Stratejisi.
- T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2011). Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı. 2011 yılı Genel Seçim Sonuçları.
- Taşcı, K. ve Özsan, M.E. (2011).Bölgesel Hoşnutsuzluk Endeksi. 12. Uluslar arası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu'nda Sunulan Çalışma. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- TÜİK. (2001). Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler.
- TÜİK. (2006-2011). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.
- TÜİK. (2011). Hanehalkı İşgücü Anketleri Araştırması.
- TÜİK. (2011). Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması.
- TÜİK. 2010. Kazanç Yapısı Anketi Çalışması.
- TÜİK. Veri Tabanı.
- Türker, M. F. (1996). Doğu Karadeniz Bölgesi Ormancılık Sektörünün Sosyo-Ekonomik Yapısı, Doktora Sonrası Temel Araştırma, KTÜ 93.115.002.3. Kod Nolu Proje, 104 s.
- Türkeş, M. (2002). İklim Değişikliği: Türkiye - İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi İlişkileri Ve İklim Değişikliği Politikaları', Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli Vizyon ve Öngörü Raporu.
- Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı. (2011). Türkiye Elektrik Enerjisi 10 Yıllık Üretim Kapasitesi Projeksiyonu 2011-2020.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2012). İl Bazında İhracat Rakamları.
- Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED). (2011). Turizm Raporu- Ocak 2011. TÜROFED Yayınları.
- Tüysüz, N. (2011). Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması. Uzmanlık Tezi. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK). (2010). İllerarası Rekabet Endeksi 2009-2010.
- UNWTO.(2012). Tourism Highlights 2012 Edition. UNWTO Publications.

- Vatandaş, C. (2008). Trabzon'da Kentleşme-Kentleşme Süreci ve Problemleri. Trabzon: KTÜ Yayınları.
- World Database on Protected Areas.
- Yıldız, G.; Yüksek, T.; Şekeroğlu, N. (2010). Rize İli Florasında Bulunan Tıbbi ve Aromatik Bitkiler ve Kullanım Alanları. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt: III, 1100-1114.
- Yasan Ataseven, Z. (2012). Türkiye'de Çay Sektörü. TEPGE Bakış, Sayı:14, Nüs- ha:8.
- Yavuz, G. G. ve Polat, K. (2011/2012). Fındık Durum ve Tahmin Raporu. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE). TEPGE Yayınları: Ankara.
- Yeldan, E. Taşçı, K., Voyvoda, E., Özsan, M.E. (2012). Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? TÜRKONFED.
- http://passthrough.fw-notify.net/download/643900/http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/ipa/tk3_regionalcompetitivenessop_2007_en.pdf. (Erişim tarihi: 09.04.2013).
- <http://www.abh.com.tr/ebulten/detay11.html>, (Erişim tarihi: 13.03.2013).
- <http://www.botas.gov.tr/images/icerik/harita/GazArziT.jpg>. (Erişim tarihi: 25.04.2013)
- http://www.emo.org.tr/ekler/20bb29a50d5ac1_ek.pdf. (Erişim tarihi:08.03.2013)
- <http://www2.dpt.gov.tr/bgyu/abbb/abbb.html> (Erişim tarihi: 20.06.2013)

DOKA TARAFINDAN HAZIRLANAN/HAZIRLATILAN REFERANS BELGELER LİSTESİ

Doğu Karadeniz Bölgesi Seracılık Ön Raporu (2012)

Doğu Karadeniz Turizm 2023 Stratejisi

Eğitim Sektörü Mevcut Durum Analizi, 2012

Gemi İnşa Sanayii Sektör Raporu, 2012

Geri Dönüşüm Sektör Raporu (2012)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Artvin Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Giresun Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Gümüşhane Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Ordu Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Rize Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Sektörü Sorunları Trabzon Odak Grup Toplantısı Raporu (2013)

İhracat Üssü Doğu Karadeniz Raporu (2013)

Kesme Çiçek Sektör Raporu, 2012

KTÜ Halk Sağlığı Anabilim Dalı Görüşme Raporu (2013)

TR90 Bölgesi Dış Ticaret Raporu (2013)

TR90 Bölgesi Lojistik Mevcut Durum Analizi ve Gelişme Stratejisi (2012)

TR90 Bölgesi Saha Çalışması İmalat Sanayi Raporu, 2012

TR90 Bölgesi Sosyal Kalkınma Paydaşlarının Görüşleri Hakkında Özet Rapor (2011-2012)

TR90 Bölgesi'nde Kadın Sorunları Odak Grup Toplantısı Sonuç Raporu (2012)

TR90 Tekstil Sektör Raporu (2012)

TR90'da Bölgesi Saha Çalışması İmalat Sanayi Raporu (2012)

TR90'da Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk, Sosyal Koruma Ve Sosyal Güvenlik Odak Grup Çalışması Sonuç Raporu (2013)

TR90'da İstihdam, Çalışma Hayatı Ve İşgücü Odak Grup Çalışması Sonuç Raporu (2013)

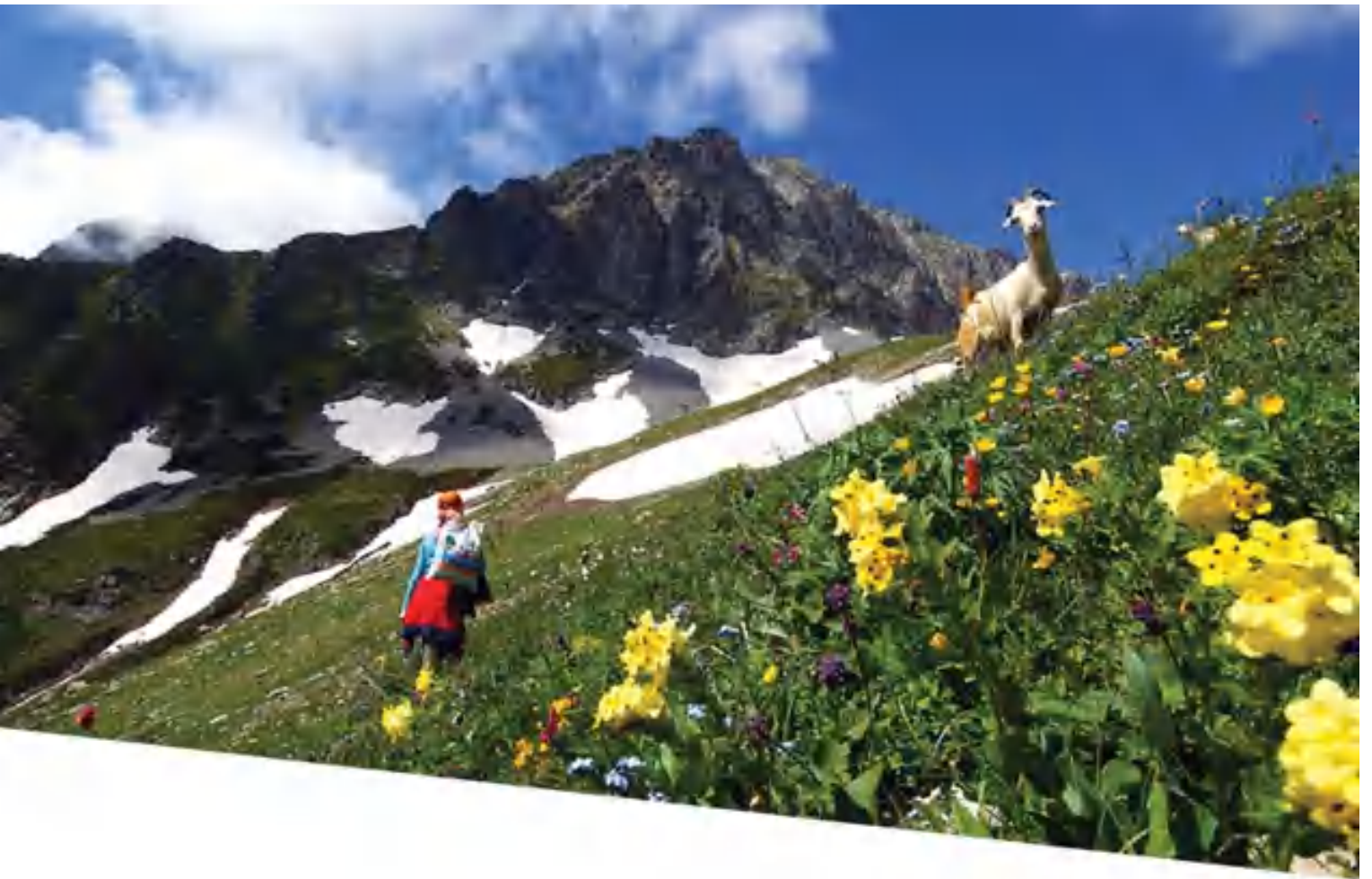
TR90'da Kırsal Kalkınma Odak Grup Çalışması Sonuç Raporu (2013)

TR90'da Sanayi Ve Dış Ticaret Odak Grup Toplantısı Sonuç Raporu (2013)

TR90'da Sosyal Refah Durumu Raporu (2013)

Badara Yaylası / Rize

Kökevi / Giresun

www.doka.org.tr

